5286

ՊԱՐԶ

ՔԱՐՈԶՆԵՐ

ԳՐԵՑ

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻՒ ՄԱՆՉԵՍԹՐԻ

Դ. ՀԱՏՈՐ

(Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ)

« Վասն զի եթէ ես Աւետարանը քարոզեմ, ինծի պարծանք մը չկայ, ինչու որ իմ վրաս ճարկ մըն է. մանաւանդ վա՜յ է ինծի՝ եթէ Աւետարանը չքարոզեմ: »

(Ա. Կորնթ. Թ. 16 :)

ՏՊԱՐԱՆ «ՄԱՍԻՍ» ՓԱՐԻԶ

1929

241.1
Դ - 99

1 OCT 2009

24Բ.1
Դ-99
Ղաբ N164
493

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ

ԳՐԵՑ
ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ
ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻՒ ՄԱՆՉԵՍԹՐԻ

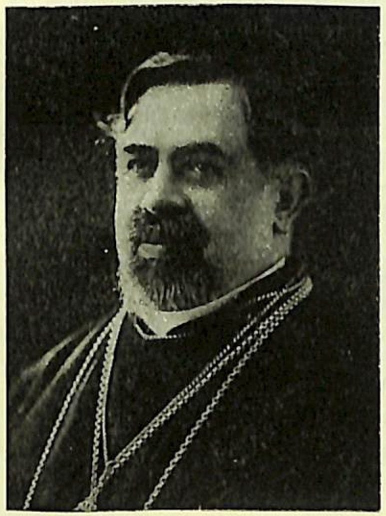

Դ. ՀԱՏՈՐ

(Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ)

«վասն զի եթէ ես Աւետարանը քարոզեմ, ինծի պարծանք մը չկայ, ինչու որ իմ վրաս հարկ մըն է. մանաւանդ վա՜յ է ինծի՝ եթէ Աւետարանը չքարոզեմ:»

(Ա. Կորնթ. Թ. 16:)

ՏՊԱՐԱՆ «ՄԱՍԻՍ» ՓԱՐԻԶ
1929

4 APR 2013
5286
2Կ1.1
Դ-99
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
4413-88

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Շնորհակալու զգացմամբ կը փութամ յայտնել թէ՝

Ազն. Տիար ԳՈՒՐԳԷՆ ԹՕՓԱԼԵԱՆ
» » ԼԵՒՈՆ ՊԱՊԱԵԱՆ
» » ՀՐԱՆՏ ՊԱՔՐՃԵԱՆ
» » ՄԱՍԵՀ ՄԱՍԵՀԵԱՆ
և » Տէր և Տիկին ՅԱԿՈԲ ՇԱՀԻՆԵԱՆ

իրենց նուիրատուութիւններով սատարեցին սոյն քարոզագրքիս հրատարակութեան, հանրութեան հոգեւոր զարգացումին տարած ջանքերուս քաջալեր եղած ըլլալու համար։

Օրհնեա՜լ ըլլան.

Հոգեւոր Հովիւ Մանչեսթրի
ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Մանչեսթր 13 Հոկտ. 1928

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Սոյն հատորին առաջին տպագրութիւնը շատ ցանցառ թուով տպուած ըլլալուն, ամէն կողմէ եղած դիմումներուն հետեւանքով կը պարտաւորուիմ ձեռնարկելու երկրորդ տպագրութեան։

Աւելորդ է ըսել թէ ասիկա գիտական գործ մը չէ. խնդիրը մեզ վստահուած հոգիներու համար ԿԵՆԱՑ ՀԱՑ մատակարարելուն մէջ կը կայանայ. ըստ այսմ հարկ էր խօսիլ պարզ որքան կարելի էր, մանաւանդ հարկ է խօսիլ որոշ և յստակ այն նիւթերուն վրայ, որոնք ամենէն աւելի այժմէութիւն ունին, և սրտի ու խղճի հետ կապուած են։

Ես ջանացած եմ կատարել իմ պարտականութիւնս որքան կարելի է մեծ հոգածութիւնով, հետեւելով մեծահռչակ մեկնաբաններու և քարոզիչներու, և չեմ թողած այս քարոզներուս մէջ տող մը՝ որ հաւատարիմ արտայայտութիւնն եղած չըլլայ իմ համոզումներուս և փորձառութեանցս։

Մաղթելով որ խղճամիտ և հաւատացեալ ընթերցողը կարենար գտնել իր մխիթարութիւնն և հոգեւոր լոյսը սոյն քարոզներէն,

Մնամ աղօթարար
Հոգեւոր Հովիւ Մանչեսթրի
ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Մանչեսթր 13 Հոկտ. 1928.

Մեր մասնաւոր գնահատութիւնն ալ աւելցնելով, կը մաղթեմ Ս. Եղբայրութեանդ կարողութիւն եւ յաջողութիւն նմանօրինակ ձեռնարկներու մէջ, ի փառս Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ։

Եղբայրական սիրով
Աղօթակից
ՊԱՏՐԻԱՐՔ Կ. ՊՈԼՍՈՅ
ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊՍ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

17 Սեպտ. 1925
ՊՈԼԻՍ

PATRIARCAT ARMÉNIEN
CONSTANTINOPLE

Գերաշնորհ

Տ. ՂԵՒՈՆԴ Ս. Եպս. ԴՈՒՐԵԱՆ
Ի ՄԱՆՉԵՍԹՐ

Գերաշնորհ եղբայր 'ի Քրիստոս,

ՊԱՐՁ ՔԱՐՈԶՆԵՐՈՒԴ Բ. հատորը հոգեկան հաճոյքով մը կարդացի եւ ծայրէ ի ծայր ուշադրութիւնով հետեւեցայ անոր, ուր ընտրանօք նիւթեր, հիւթեղ լի էջեր՝ իրենց պարզութեան մէջ իսկ շինիչ, եւ ուր ամէն ընթերցող պիտի կրնայ գտնել սրտի գոհունակութիւնը, հոգիին սփոփումը ու բերկրութիւնը բարձրացնող ու վերացնող մաքուր մթնոլորտներու եւ երկնաբոյր կամարներու, երբ մանաւանդ հոն դէմ յանդիման գտնուի կրօնական լայն եւ անկեղծ շեշտով ու համոզումով եւ խորունկ հաւատքի դրոշմովը գեղերփնուած ու օծուած միշտ աւետարանական էջերու։

Երանի՛ թէ հաւատացեալ ընթերցողներու թիւը բիւրաւորներու հասնէր: Սրբազան եղբայր, ջերմագին շնորհաւորութիւններս յաջողութեանց զոր ունեցած ես ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐՈՒԴ մէջ, պատիւ բերող երկ մը Հայ եկեղեցւոյ բեմին: Հաւատքս մեծ է թէ պիտի բազմանայ թիւը թէ՛ ընթերցողներուն եւ թէ լուսամիտ եւ ջերմեռանդ սատարողներուն. եւ այս օժանդակութիւններուն շնորհիւ պիտի կրնաք տիրոջը այգիին մէջ գործել իբր բեղմնաւոր մշակ որ էք եւ պիտի ըլլաք, օրինակ ընծայելով շատ շատերուն:

Կարողութեան եւ յաջողութեան լաւագոյն մաղթանքներով,

Ողջունիւ սիրոյ աղօթակից
ՊԱՏՐԻԱՐՔԱԿԱՆ ՏԵՂԱՊԱՀ
ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊՍ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

ՄԱՅՐԱՎԱՆՔ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ
CONGRÉGATION
MÉKHITARISTE

Վենետիկ, 18/2/1926
Venise

Գերապատիւ Սրբազան,

Ձեր Պարզ Քարոզներու Գ. Հատորը ստացած եմ վաղուց մեծ շնորհակալութեամբ: Բազմադիմի զբաղումներու երեսէն ցայսօր չկրցայ հաղորդել Ձեզ ընդունիլս անգամ: Անշուշտ ներողամիտ կ'ըլլաք: Ամբողջովին կարդալու ժամանակ չունիմ առայժմ, բայց կարդացուած մի քանի էջերն իսկ արդէն կը յայտնեն հայ ազգին մէջ ցարդ չտեսնուած հոգեշունչ եւ բարեկրօն ազնիւ անձի մը, ազնիւ եւ զգայուն սրտի մը ցանկալի երեւումը, մանաւանդ այսպիսի սկեպտիկ եւ անզգայ դարու մը մէջ:

Մաղթելով Ձեզի՝ շնորհաւորութիւններուս հետ՝ ամէն տեսակ բարիք եւ յաջողութիւն Ձեր արդիւնաշատ եւ գեղեցիկ գործին մէջ, մնամ սրբութեան խ. ծ.

Հ. Ս. ԴԱՉԻԿԵԱՆ

ԱԹՈՌ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ Կ. Պոլիս, 28 Յունվ. 1926

ՓՈԽԱՆՈՐԴԱՐԱՆ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Գերաշնորհ
Տ. Ղեւոնդ Ս. Եպս. Դուրեան
Հոգեւոր Հովիւ Հայոց Մանչեսթրի

Սրբազան Եղբայր ի Քրիստոս,

Պատիւն ունեցայ ստանալու Ձեր հրատարակած Պարզ Քարոզներու Գ. Հատորը։ Շնորհակալ եմ։

Մտադրութեամբ կարդացի այդ Քարոզները, մին միւսէն աւելի պերճախօս ու գեղեցիկ, հոգեփոփ ու մխիթարիչ, այնքան պատշաճօրէն համաձայնեցուցուած կեանքի արդիական խնդիրներուն, որ մանաւանդ մեր ցրուած ազգին համար ներկայիս ստեղծուած տխուր կացութեան

հետեւանքով, վերիվայր շրջուած է մեր պապենական Հաւատքն ու Զգացումը, մեր բարոյականն ու, ինչու չըսենք նաեւ նիւթականն եւ առաւել քան երբեք այսօր, ներկայ նիւթապաշտ եւ շահախնդիր դարուս մէջ վերապրող հայ թափառական ժողովուրդը պէտք ունի այսպիսի շինիչ ու հոգեպարար յորդորներու։

Առաւել մխիթարական գտայ հրատարակութիւնը Ձեր Պարզ Քարոզներուն, որոնք սակայն չեն սահմանափակուած որոշ չափով ունկնդիրներու, այլ ուղղուած են անոնք բովանդակ Հայութեան եւ որոնք իրենց պարզութեամբն ու յստակ բացատրութիւններով կը ցոլացնեն Ձեր ներքին անխարդախ հաւատքն ու ճառագայթներն Ձեր բարի համոզումներուն։

Ոչ նուազ գնահատելի են նաեւ Ձեր մեկնաբանական տեսութիւնները Չորս Աւետարաններու վաւերականութեան, անոնց խմբագրաց, խմբագրութեանց եւ գրի առնուած թուականներուն ճշդումին նկատ-

մամբ, բացատրուած յստակ ու մեկին:

Ահա, Սրբազան Եղբայր, այս տեսակէտներով կը շնորհաւորեմ զՁեզ այս յաջողութեան համար եւ ջերմապէս կը մաղթեմ որ, Ազգիս եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ որդւոց բարոյական եւ հոգեկան շինութեան մասին Ձեր տարած ջանքերն պտղաբերուին եւ լուսաւորեն Աւետարանի ճշմարիտ լուսովն հիւանդ հոգիներն անոնց, որոնք առաւելապէս պէտք ունին այսպիսի շինիչ ու սփոփարար մխիթարութեան:

Եղբայրական ջերմ սիրոյ ողջունիւ
աղօթակից
Պատրիարքական փոխանորդ
ՍՄԲԱՏ ԵՊՍ. ԳԱԶԱԶԵԱՆ

Ա.

Հովիւը եւ Հօտը

ՀՈՎԻՒԸ ԵՒ ՀՕՏԸ

« Ես եմ հովիւն քաջ, հովիւ քաջ զանձն իւր դնէ 'ի վերայ ոչխարաց: »

(Յովհ. Ժ. 11:)

ԱՄԷՆ անգամ որ Աւետարանները կը կարդանք, զարմացմամբ կը տեսնենք կարգաւորութեան մը պակասը պատմութեանց մէջ, ինչպէս և տրամաբանական շղթայաւորումի մը պակասը մանաւանդ Յիսուսի ճառերուն մէջ, նոյն իսկ այն ճառերուն մէջ՝ որոնք միևնոյն նիւթին կը պատկանին և մի անգամ միայն արտասանուած են։ Այսպիսի կարգաւորութեան և շղթայաւորումի մը պակասն է ահա որ կ'երևի ուշագրաւ կերպով մասնաւորապէս Յովհաննու Ժ. գլխուն մէջ, որուն առաջին մասը այսօրուան ճաշու Աւետարանին մէջ կարդացուեցաւ և որուն 18 առաջին համարները կը պարունակեն Տիրոջ ստուգիւ ամենէն յանկուցիչ և գրաւիչ ճառերէն մին։

Յիսուս կ՚սկսի իր ճառը ինքզինքը նմանցնելով Հովիւի մը որ փարախ կ՚երթայ փնտռելու համար իր ոչխարները. շատ որոշ և հասկնալի է հոս ամէն բան։ Բայց յանկարծ 8-րդ համարին մէջ բաղդատութեան եզրը կը փոխուի. Յիսուս այլ ևս ինքզինքը Հովիւի չնմանցներ այլ փարախի մը Դրան. « Ես եմ Դուռն ոչխարաց »։ Կը կարծուի թէ ասիկա նոր բաղդատական մըն է որով Յիսուս կ՚ուզէ գաղափարներու ուրիշ կարգ մը ընդլայնել. սակայն կը սխալինք. երեք համար անդին նախընթաց բաղդատականը կը վերերևի և Յիսուս կը յայտարարէ թէ ոչ թէ ինք Դուռն է փարախի այլ ոչխարներու Բարի Հովիւն է ինք. « Ես եմ Հովիւն քաջ »։

Մենք քարոզիչներս մեր քարոզներուն մէջ կը շարժինք բոլորովին տարբեր եղանակաւ մը. կը ջանանք շղթայաւորել մեր գաղափարները, դնելով զայնս խնամուած կարգաւորութեամբ մը։ Եթէ այսպէս չշարժէինք, մեր քարոզները շատ տարտամ տպաւորութիւն մը պիտի թողուին և դժուար պիտի ըլլար ունկնդիրներուն ուշադրութիւնը գրաւել։

Մեր և Յիսուսի քարոզներուն միջև կայ անհուն տարբերութիւն մը, նման այն տարբերութեան՝ որ կայ ընդ մէջ մարդուն և Աստուծոյ գործոյ։ Ճարտար և վարժ պարտիզպան մը երբ կ՚ուզէ պարտէզ մը զարդարել, կը ջանայ ծառերը մէկ գծի վրայ տնկել և ծառուղիներ

443-87

կազմել պարտէզին շնորհալիութիւն մը տալու նպատակաւ։ Բնութեան մէջ սակայն՝ այսպէս բան չենք տեսներ. հոն չենք հանդիպիր համաչափութեան մը, չենք հանդիպիր բանի մը որ մտածեցնել տայ կարկինի և չափի վրայ. այսու ամենայնիւ ո՞վ պիտի համարձակէր ըսել թէ բնութեան գեղեցկութիւնները գեղարուեստի գեղեցկութենէն գերազանց չեն։

Այսպէս ուրեմն մարդը անկարող ըլլալով կարգ ստեղծել իրաց և գաղափարաց խոկութեան և էութեան մէջ, երևակայած է կարգ ու կանոն դնել հոն՝ ուր իր զգայարանքները միայն կրնան շօշափել, այսինքն իրաց մակերևոյթին և արտաքինին վրայ։

Մարդկային այս տկարութեան համար, այսօր ալ փոխանակ քայլ առ քայլ Յիսուսի ճառին մէջ ի յայտ եկած գաղափարաց ընդլայնումին հետևելու, հարկաւոր պիտի նկատէի միայն խորհրդածութեան նիւթ ընել ձեզ հետ իր ճառին սա վսեմ յայտարարութիւնը. « Ես եմ Հովիւն քաջ, Հովիւ քաջ զանձն իւր դնէ ի վերայ ոչխարաց », միևնոյն ատեն ուզելով ամփոփել այս բնաբանին շուրջ ճառին մէջ ուղղակի կապ ունեցող բոլոր ցիր ու ցան հատուածները։

Այս առակին մէջ, Յիսուս կը նմանցնէ ուրեմն ինքզինքը հովիւի մը, ըստ որում հոգևոր կալուածին մէջ Ան կը կատարէ հովիւի մը բոլոր պարտականութիւնները։

Ս. Գրքին մէջ պատկերալից շատ դրուագներ կան

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ Библиотека ՀԱՍՌ им. ССР ... Мясникяна Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

որոնք հակառակ իրենց գեղեցկութեան, չեն այժմ այնքան խօսուն, զի անոնց իրականն բնութեան ծոցին մէջ միշտ լսած կամ տեսած ենք. սակայն երբ առիթ ունենանք այդ դրուագները ուշադրութեամբ կարդալու և մտամփոփ խորհրդածելու անոնց վրայ, յանժամ անոնք հրաշալի և խորունկ տպաւորութիւն մը կը թողուն մեր վրայ։

Այս գեղեցկութիւններէն է ոչխարներու և հովիւի պատկերները, որոնց կը հանդիպինք յաճախ Հին և Նոր Կտակարաններուն մէջ թէ իրական և թէ այլաբանական իմաստներով։ Արեւելքի մէջ, ինչպէս գիտէք, ամենէն բնական պատկերն է տեսնել դաշտերուն մէջ կամ բլրակներու կուշտին վրայ ոչխարաց հօտերու, որոնք կ'արածուին հանդարտիկ և կ'առաջնորդուին իրենց հովիւներէն։ Այսպէս, օրինակի համար Աբրահամ, հայր հաւատոյ, անթիւ հօտեր ունեցաւ. Մովսէս 40 տարիներ շարունակ իր աներհօր Յոթորի հօտերը արածեց Քորեբի վրայ. Դաւիթ, այս թագապսակ մարգարէն և աստուածատես բանաստեղծը, որուն Սաղմոսները միլիոնաւոր հոգիներու սնունդ եղած է, իր մանկութեան իր հօրը հօտերը կ'արածէր և հովիւի իր փորձառութենէն էր որ ներշնչուեցաւ գրելու ԻԳ. սքանչելի Սաղմոսը. կարդանք և ահա պիտի տեսնէք թէ իրաւամբ սքանչելի է. « Տէրը իմ Հովիւս է. ես բանի մը կարօտութիւն պիտի չունենամ։ Զիս խոտաւէտ արօտներու մէջ կը պառկեցնէ.

հանդարտ ջուրերուն քով ինծի կ'առաջնորդէ։ Հոգիս կը նորոգէ. իր անուանը համար արդարութեան ճամբաներուն մէջը կ'առաջնորդէ ինծի։ Թէ իսկ մահուան շուքի ձորին մէջ շրջիմ, չարէն պիտի չվախնամ. վասնզի դուն իմ հետս ես. քու ցուպդ և գաւազանդ՝ անոնք զիս պիտի մխիթարեն » (Սաղմ. ԻԳ. 1. 2. 3. 4.)։ Կը յիշէք թէ ան ի՞նչ ըսաւ Սաւուղ թագաւորին Գողիաթի հետ կռուելու առթիւ. « Քու ծառադ երբ որ իր հօրը ոչխարները կ'արածէր, ու առիւծ կամ արջ կուգար, և հօտերէն ոչխար կը տանէր, ես անոր ետեւէն երթալով՝ զանիկա կը զարնէի, ու անոր բերնէն կ'ազատէի, ու երբ որ ան իմ վրաս յարձակէր, զանիկա կոկորդէն կը բռնէի, կը զարնէի ու կը մեռցնէի։ Առիւծին ու արջին ձեռքէն զիս ազատող Տէրը աս Փղշտացիին ձեռքէն ալ զիս պիտի ազատէ » (Ա. Թագ. ԺԷ. 34. 35. 37)։

Եզեկիէլ մարգարէն գերութեան մէջ գտնուող Իսրայելացիները կը նմանցնէ անպաշտպան ոչխարներու, և սակայն Աստուած կ'առաջնորդէ և կ'ազատէ զանոնք. « Աղէկ արօտի մէջ պիտի արածեմ զանոնք և անոնց փարախը Իսրայէլի բարձր լեռներուն վրայ պիտի ըլլայ. հոն աղէկ փարախի մէջ պիտի պառկին ու Իսրայէլի լեռներուն վրայ պարարտ արօտի մէջ պիտի արածին. իմ ոչխարներս ես պիտի արածեմ. և զանոնք ես պիտի պառկեցնեմ կ'ըսէ Տէր Եհովան. կորսուածը պիտի փնտռեմ և մոլորածը պիտի փաթթեմ, ու հիւանդը

պիտի ուժովցնեմ. զանոնք իրաւունքով պիտի արածեմ» (Եզեկ. ԼԴ. 14. 16)։

Դարձեալ՝ հովիւները չէին միթէ որ առաջին անգամ բարի լուրը առացան Աշխարհի Փրկչի ծննդեան. ասիկա մեզ պէտք չէ զարմացնէ. վասնզի հովիւը միշտ տրամադիր է ինքնամփոփումի և մտահայեցողութեան։ Լռութեան և խաղաղութեան մէջ մաքուր զգացմամբ վերացող սուրբ հոգիներու միայն կը յայտնուին մեծ և սքանչելի խորհուրդներ։

Յիսուս անշուշտ կը հանդիպէր յաճախ Նազարէթի և շրջակայից մէջ, Գալիլիոյ լճակին եզերքը, ինչպէս և Երուսաղէմի մերձակայ դաշտերուն մէջ և բլուրներուն վրայ, անհամար ոչխարներու իրենց հովիւներով։ Այս իրական պատկերներուն տպաւորութեան տակ անգին ողբալով կը տեսնէր հակապատկեր մը, աշխատեալ ժողովուրդ մը ցանուցիր եղած հօտի մը պէս՝ որ չունէր իր հովիւը. «Եւ տեսեալ զժողովուրդսն գթացաւ ի նոսա զի էին աշխատեալք և ցրուեալք իբրև զոչխարս որոց ոչ իցէ հովիւ [1]»։

Թերեւս ոմանք կարծեն թէ ներկայիս մէջ ժողովուրդը ոչխարի հօտի հետ բաղդատել շատ չպիտի յարմարէր. թերեւս հինին մէջ այդպիսի բաղդատութիւն մը յարմար նկատուէր։ Սխալ է այս կարծիքը. կ'ուզեմ ներկայ քարոզովս ապացուցանել նաև թէ այս բաղդա-

(1) Մատթ. Թ. 36:

տականը որքան հին նոյնքան արդիական է և կարծուածէն շատ աւելի իրական է։ Այս բանին համոզուելու համար կը հրաւիրեմ ձեր ուշադրութիւնը երեք կէտերու վրայ։

1. Մարդ ոչխարի մը նման է։

2. Այս ոչխարը կրնայ կորսուիլ առանց հովիւի։

3. Բարի հովիւը կը վտանգէ իր անձը ոչխարին համար։

1. Մարդ ոչխարի մը նման է. — Ի՞նչ, մարդը ոչխարի մը նմա՞ն. միթէ կարելի՞ է նմանցնել մարդը ոչխարի մը. մարդը ո՜ւր, ոչխարը ուր, ո՜հ, մարդը շատ ու շատ բարձր է ոչխարէն։—Այսպէս կ'արտայայտուին ոմանք. բայց ես իմ կարգիս կը փութամ յայտնել թէ, երեք բաներ կան որ կը յատկանշեն թէ մարդ ոչխարի մը նման է։

Առաջին՝ իր անբանութիւնն է. մարդը աւելի իմացական ըլլալով՝ անբան է հոգեկան բաներու մէջ։ Իմացականութեան կողմէ առաւելապէս սքանչելիք մըն է. բոլոր յայտնութիւնները, գիւտերը որ կը բազմապատկուին օր քան զօր, ապացոյց են մարդուն իմացական կարողութեան։ Ան կ'ընթանայ յառաջդիմութենէ յառաջդիմութիւն. և գիւտերու աշխարհը իրապէս հրաշալեաց աշխարհ մը եղած է, բան մը՝ որ ոչ ոք կրնայ ուրանալ։ Այսպիսի ուրացում մը պիտի նկատուէր յայտնապէս ճշմարտութեան հակառակ ընթացք մը։

Բայց, որքա՜ն հետաքրքրական և սրտաճմլիկ բան մըն է տեսնել ան նոյն մարդը որ բացարձակ բթամիտ մըն է իր հոգւոյն և անոր ապագային նկատմամբ։ Հոգեւոր բաները, անտեսանելի իրականութիւնները աւելի կամ պակաս չափով փակուած են անոր առջև և միայն քանի մը հանճարներ, ինչպէս Քանդ մը, Փասգալ մը, Սոկրատ մը, Պօղոս առաքեալ մը և մանաւանդ Յիսուս մը եղած են հսկաներ տեսնելու և բացատրելու հոգեկան երեւոյթները և անտեսանելի իրականութիւնները։ Ներկայ մարդը թզուկ մըն է, և շատ իրաւամբ ըսուած է թէ քանի մարդուն իմացականութիւնը զարգանայ դէպի արտաքին աշխարհը, այնքան կարծես պիտի փակուի հոգեկան աշխարհը իր հանդէպ։

Երկրորդ՝ ոչխարի մը վրայ յատկանշուած բանը իր նուազ պաշտպանուած ըլլալն է. ատոր հակառակ ան ունի շատ թշնամի, մանաւանդ այն երկիրներու մէջ՝ ուր դեռ ամէն բան նախնական բնոյթ մ'ունի. հետեւաբար մէկը պէտք է որ զայն պաշտպանէ, եթէ ոչ անխուսափելիօրէն որս կ'ըլլայ գայլերու։ Այս պարագան միթէ չե՞ն յատկանշեր մեր արդի վիճակը. մենք ամէնքս շրջապատուած ենք թշնամիներէ, գայլերէ. « Մարդ մարդու գայլ », ըստ աւելոյն Բլօդոսի ։ Ժամանակակից պատերազմները այդ չե՞ն յատկանշեր միթէ. և հակառակ անեբեւակայելի զէնքեր յղացուած ըլլալուն, մարդ կրնա՞յ

ինքզինքը պաշտպանուած ու զօրաւոր նկատել. միթէ չէ՞ տարուիր խորհելու թէ տակաւին զուրկ է պաշտպանութենէ ։ Մարդը սակայն , ասկէ անհամեմատ աւելի ահարկու թշնամի մը ունի, որ աներեւոյթ է և որ հոգեկան աշխարհի կը պատկանի, որու մասին գժբաղդաբար արդի մարդը բան մը չգիտեր. « Ինչու որ մեր պատերազմը արիւնի ու մարմնի հետ չէ. հապա իշխանութիւններու և պետութիւններու հետ է, այս խաւար աշխարհիս իշխաններուն հետ, երկնաւորներուն մէջ եղող չար ոգիներուն հետ [1]։ » Ահա ինչու համար հակառակ իր գեղեցիկ երեւոյթին, արդի մարդը պարտեալ մըն է, և մռնչող Առիւծը, որու մասին կը խօսի Պետրոս առաքեալ [2] թէև չթափառիր այլ ևս մարդուն շուրջը, բայց արդէն ան իր որսին տիրացած և յօշոտած է նոյն այն պահուն՝ երբ մարդ կը կարծէր ինքզինքը զօրաւոր և յաղթական։ Ո՛հ, եթէ մարդ ճանչնար իր տկարութիւնը, գիտական հրաշալի յայտնութիւններէն աւելի կարեւոր պիտի ըլլար իր անձին համար այս ճանաչողութիւնը, վասնզի ան ամէն միջոց ի գործ պիտի դնէր փնտռելու կարող պաշտպան մը և ապաւէն մը, և անխուսափելիօրէն արդէն պիտի հանդպէր Նազովրեցի Յիսուսին, որ միակն է տանելու

(1) Եփես. Զ. 12:

(2) Ա. Պետ. Ե. 8:

համար զմարդ յաղթութենէ յաղթութիւն, պարտութեան ենթարկելէ յետոյ հակառակորդը։

Վերջապէս կրնայ ըսուիլ ոչխարին համար թէ ան ի վիճակի չէ ինքզինքը առաջնորդելու. անոր անպատճառ հովիւ մը պէտք է. վասնզի առանց անոր ոչ միայն չգիտեր ինքզինքը պաշտպանել այլ նաև չգիտեր իրեն սնունդ ապահովող արօտավայրերն գտնել. ան չունի այն բնազդը ինչպէս ունին մեծ մասը կենդանեաց. կամ եթէ ունի շատ աննշան կերպով մը զարգացած է իր մէջ։ Ուրեմն պէտք է լրացնել ինչ որ կը պակսի իրեն. այդ պակասը հովիւն է որ կը լրացնէ զայն առաջնորդելով հանդարտ ջուրերու երկայնքը՝ անոր ծարաւը յագեցնելու, կամ դէպի արօտավայրերն՝ անոր կերը հայթայթելու համար։ Հոս ևս կը տեսնենք մարդուն հոգեկան վիճակին մէկ պատկերը. մարդ գիտէ իր իսկ անձնական միջոցներով ինքզինքը առաջնորդել երբ խնդիրը իր Փիզիքականին, իր զուարճութեան և իր վաստակին շուրջ կը դառնայ. բայց երբ խնդիրը կուգայ իր ճակատագրին վրայ խորհելու, իր կեանքին, իր ապագային վրայ, անկարողութեան կը մատնուի, և քանի կը ջանայ ուղղութիւն մը տալով լուծել հարցը՝ այնքան անյաջողութեան կը մատնուի. ահա թէ ինչու համար առաջնորդ մը, հովիւ մը անհրաժեշտ է իրեն։ Եւ այդ հովիւը անհրաժեշտ է որ բարի ըլլայ, վասն զի մարդ հոգեւորապէս ա՛յնքան սահմանափակ կերպով

կը խորհի որ կը թողու ինքզինքը դիւրութեամբ առաջնորդուելու վարձկաններէ, գողերէ, յելուզակներէ՝ որոնք ուրիշ զբաղում չունին բայց եթէ ինքզինքնին, իրենց անձը արածել ի վնաս հօտին։ Ընդունինք ուրեմն խոնարհութեամբ՝ որ մենք կը նմանինք Յիսուսի բացատրութեան համեմատ այն դժբաղդ ոչխարներուն, որոնք չեն կրնար հովիւէն բաժնուիլ, և հետեւաբար՝ համոզմամբ պէտք է երթանք Իրեն՝ որ հովիւներուն մէջ միակն է և արժանի կոչուելու Բարի Հովիւ։

2. Այս ոչխարը կրնայ կորսուիլ առանց հովիւի. — Այս պարագան պէտք չէ մեզ զարմացնէ. պէտք է գիտնանք թէ մարդը միշտ կորսուելու վտանգին մէջ է. չեմ կարծեր որ ըսածս իրականութեան չհամապատասխանէ. համոզուած եմ թէ կորստեան վտանգը բացարձակ իրականութիւն մըն է և իրականութեանց ամենասոսկալին է։ Յիսուս խորունկ յուզումով և կարեկցութեամբ ըսաւ թէ ինք եկած էր փնտռելու և փրկելու կորուսեալը. «Վասնզի Որդին Մարդոյ եկաւ կորուսածը փրկելու[1]։» Մեր ժամանակակիցներէն շատեր ուսերնին կը թօթուեն և կ'սկսին ծիծաղիլ, և եթէ քիչ մը փափկանկատ են, ժպտիլ՝ երբ կը լսեն արտասանուիլը այս «կորսուած» բառին։ — «Մենք կորսուա՞ծ նկատուինք, կ'ըսեն, առնուազն անարգանք մըն է ասիկա

[1] Մատթ. ԺԸ. 11։

մարդկութեան հասցէին, մանաւանդ քաղաքակրթութեան բարձրագոյն աստիճանին հասած մարդկութեան»: — Շա՛տ լաւ, դուք որ կը հպարտանաք քաղաքակրթութեամբ, ի՞նչպէս բացատրելու է այն քաղաքակրթութիւնը որ կը վերջանայ շէն ու ծաղկեալ քաղաքները թողլով որ արիւնարբու գազաններու վրէժխնդրութեան տակ այրուին և մոխրակոյտի վերածուին: Ի՞նչպէս բացատրելու է այն քաղաքակրթութիւնը որ ոճրագործ ձեռքեր կը սեղմէ և կարծես իրաւունք կու տայ ոճրագործին որ ընդարձակէ իր ոճրագործութեան սահմանները: Ի՞նչ պէտք է կոչել այսպիսի քաղաքակրթութիւն մը, եթէ ոչ՝ կորուսեալ մարդկութեան քաղաքակրթութիւն: Ինչքան ալ մարդ չուզէ խոստովանիլ իր կորստեան ենթարկուած ըլլալը, իրականութիւն մը կայ որ չէ կարելի ուրանալ. այսպէս, օրինակի համար, ի՞նչպէս պէտք է բացատրել այն տրտմութիւնը որ հետզհետէ ուղն ու ծուծը կը թափանցէ մարդկային ցեղին, այն յուսահատութիւնն ու վհատութիւնը որ կը ծանրանայ ամենուն վրայ, մանաւանդ մեր երիտասարդներուն վրայ: Բայց ահա կը լսենք ամէն կողմէ ուժգին ձայներ, որոնք գիտութեան և քաղաքակրթութեան անունով կ'աղաղակեն, թէ մարդը յաղթանակը տարած է աշխարհի վրայ, թէ շահած է աշխարհը, թէ այլեւս կորստեան վտանգ չկայ, զի ան գիտէ ծովերու խորը և լեռներու ընդերքները, գիտէ թէ ի՛նչ է արեւը, թէ ի՛նչ է ուղեղը, ան

ջնջած է հեռաւորութիւնները, ջնջած է հիւանդութիւններէն շատերը, ջնջած է տգիտութիւնը, ջնջած է վայրենութիւնները...: — Գիտութեան և քաղաքակրթութեան այս աղաղակներուն հակառակ. ո՛հ, ի՛նչ կը տեսնեմ. ահա կը տեսնեմ քաղաքապետարաններու ճակատին վրայ, պատերազմական նաւերու ցռուկին վրայ, վայրաշարժներու անիւներուն վրայ, գործանոցներու մխաններուն վրայ, աշխատանոցներու մեքենաներուն վրայ անտեսանելի ձեռքով սա խօսքերուն գրուիլը. «Ի՞նչ օգուտ կայ մարդուն՝ եթէ բոլոր աշխարհը շահի և իր անձը կորսնցնէ կամ տուժէ(¹):» Թէ իսկ եկած ըլլայ ժամանակը որ Բոլինեզիոյ վայրենին ալ աշխարհի յաղթէ շոգիով և ելեքտրականութիւնով, թէ իսկ եկած ըլլայ ժամանակը որ մանկիկն ալ նախնական վարժարաններու մէջ ընդունակութիւն ունենայ բացատրելու շարժումներն աստղերուն՝ որպէս թէ քարէ գնդիկներու հետ խաղացած ըլլար, թէ իսկ գիտութիւնը կարենար միջոցներ գտնել յարաբերութեան մէջ մտնելու ուրիշ մոլորակներու հետ, դարձեալ գինովցած՝ ան իր հպարտութենէն կորուսած կը նկատուի յաւիտենական յոյսի գաղտնիքը, ապրելու ճաշակը, կորուսած կը նկատուի վերջապէս իր անձը, իր հոգին. զի ան կը դիմէ և ինքզինքը կը յանձնէ ծայրայեղ զուարճութեանց, ան-

(¹) Ղուկ. Թ. 25:

գութ հաճոյքներու, ըկտի զբօսանքներու, որոնք աւելի եւս կը դառնացնեն իր հոգեկան վիճակը, և ան նման է ոչխարին՝ որ ինկած է փոսին մէջ վիրաւորուած, կը մայէ, անկարող ինքզինքը ազատելու. գիշերը վրայ կը հասնի. ան կը սոսկայ. վանդի կը լսէ գայլերու կաղկանձիւնը։

Բարեբաղդաբար Հովիւը ամէն կողմ, ամէն տարածութեան վրայ կը լսէ և փութով կու գայ իր դժբաղդ ոչխարին ձայնէն ազդուած, ան կը փնտռէ մինչեւ որ զայն գտնէ և «երբ կը գտնէ զայն, կը դնէ ուրախութեամբ իր ուսերուն վրայ և կը դառնայ իր տունը, կը կանչէ իր բարեկամները և իր դրացիները և կ՚ըսէ անոնց. ուրախացէք ինծի հետ, վասնզի գտայ կորսընցուցած իմ ոչխարս(1)։»

3. Բարի Հովիւը կը վտանգէ իր անձը ոչխարին համար։

— Ո՜րքան բարեբաղդութիւն է ըլլալ հովիւին ուսերուն վրայ. կա՞յ միթէ անկէ աւելի մեծ ապահովութիւն մը ոչխարին համար. և կա՞յ միթէ ատկէ աւելի անհուն ուրախութիւն մը հովիւին համար։ Ան պիտի ըսէր սա խօսքերը. «Իմ ոչխարներս իմ ձայնս կը ճանչնան, անոնք օտարի ետեւէ չեն երթար, հապա անկէ կը փախչին, ինչու որ օտարներուն ձայնը չեն ճանչնար։ Ես եմ բարի հովիւը, և կը ճանչնամ իմիններս ու կը

(1) Ղուկ. ԺԵ. 5. 6 :

ճանչցուիմ իմիններէս. իմ կեանքս ոչխարներուս համար կը դնեմ(1)։» Յիսուս կը բացատրէ և կ՚ընդարձակէ իր միտքը երբ կը յաւելու թէ այն ինչ երբ գիշերը գայլը կը թափառի հօտին շուրջը և կը փորձէ յափըշտակել ոչխար մը, վարձկանը գայլը տեսնելուն կը փախչի վասնզի հօտը իրեն չի պատկանիր. մինչդեռ բարի հովիւը կը պաշտպանէ ոչխարները, և իր անձը, իր կեանքը, իր հոգին, վերջապէս ամէն բան կը զոհէ զանոնք փրկելու համար։

Այս գրաւիչ պատկերը բարի հովիւին՝ ինքն իսկ Յիսուսի դերը կը յատկանշէ. և ի յայտ կու գայ այն մեծ տարբերութիւնը որ կայ իր և մարդկութեան բոլոր միւս հովիւներուն, այսինքն է կրօնի հիմնադիրներուն մէջ։ Անոնք ըսած են մարդոց. հետեւեցէք մեզի, մենք ձեր պետն ենք, մենք ձեր հովիւն ենք։ Անոնք խօսած են հեղինակութեամբ և նոյն իսկ մեծ իմաստութեամբ. պէտք է խոստովանիլ որ բոլոր կրօնի հիմնադիրներուն մէջ կայ վսեմ և նոյն իսկ աստուածային յայտնատեսութեանց դրոշմներ։ Կոնփուկիոս, Պուտտա, Մովսէս խօսած են արդարութեան, ճշմարտութեան և գթութեան վրայ, և շատ կէտերու մէջ Աւետարանը պիտի չուզէր նզովք կարդալ անոնց անունին և վարդապետութեան։ Բոլոր անոնք ահագին աշխատութիւններ

(1) Յովհ. Ժ. 5. 14-15 :

ունեցած են, հակած են մարդուն հոգւոյն վրայ լսել տալու համար այն ակար արձագանգը աստուածային ձայնին՝ որ հազիւ լսելի եղած է. ահա ինչ որ կրցած են ընել անոնք։

Բայց կայ գիծ մը որ կը պակսի բոլոր այդ հովիւներուն մէջ և անով կը զատորոշուի Անիկա՝ որ կոչուած է Բարի Հովիւ։ Բոլոր այդ հովիւները իրապէս վարդապետներ, Տէրեր եղան, բայց չեղան երբեք Զոհեր։ Անոնք եթէ բարձրացան «պատուանդանի» մը վրայ, ուրկէ խօսեցան իրենց երկրպագու աշակերտներուն, բայց չբարձրացան անոնք «խաչի» մը վրայ։ Անոնք տուին մարդոց իրենց իմաստութիւնը, բայց չտուին իրենց կեանքը։ Բարի Հովիւը իր կեանքը տուած է և կու տայ իր ոչխարներուն համար։

Յաճախ կը բաղդատեն թշնամական ոգւով մը՝ Քրիստոսի կեանքը Պուտտայի կեանքին հետ, և կը գըտնեն միոյն և միւսին միջեւ յատկանշական նման եզրեր։ Բայց հարկ է որ յառաջ տարուի այս զուգակշիռը մինչեւ ծայրը, և բաղդատելէ վերջը անոնց կեանքը, հարկ է բաղդատել նաեւ անոնց մահը։ Ո՛հ, հոս չկայ այլ եւս ամենաղօտ նմանութիւն մը իսկ։ Պուտտա, 80 տարեկանին զգաց մահուան մերձենալը, և իր մահը եղաւ խաղաղ և քաղցր. ան ուզեց մեռնիլ բացօթեայ, բնութեան գեղեցկութեանց մէջ, շրջապատուած իր ամենէն սիրելի աշակերտներով։ Անոր հարցուցին թէ ի՛նչ կերպով

կ՚ուզէր թաղուիլ. «Թագաւորի մը պէս» պատասխանեց։ Այսպէս պիտի պատասխանէր աւելի ուշ պարտեալ թագաւոր մը մեծն Աղեքսանդրին։ Եւ ըստ իր բաղձանքին, յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ արքայական մեծ շուքով մը։

Մարդկութեան բոլոր տէրերը, բոլոր առաջնորդները ունեցած են իրենց փառքի և զօրութեան ժամը։ Արդ, Յիսուս ալ ունեցաւ իր ժամը՝ որուն համար ըսաւ. «Բայց ես ասոր համար եկայ այս ժամուն (1)։» Բայց այդ «ժամուն» ան մեռաւ իբր չարագործ մը, մեռաւ սարսափելի և անուանարկիչ մահուամբ մը։ Արդ՝ կը հարցնեմ ձեզի. միթէ կա՞յ նմանութիւն մը Պուտտայի մահուան և Յիսուսի մահուան միջեւ։ Նայեցէ՛ք Յիսուսը Գողգոթայի խաչին վրայ. նայեցէ՛ք նաև Պուտտան իր փառահեղ և մեծաշուք մահաբեմին վրայ։ Կը հարցնեմ ձեզի. դուք որ ըստ էութեան չէք թափանցած փրկարար զոհագործումին, պիտի ուզէի՞ք հանել Յիսուսէն իր փշէ պսակը, պիտի ուզէի՞ք ջնջել Գողգոթայի եղերադէպը. պիտի ուզէի՞ք որ խաչը դադրի տարածելէ իր բազուկները մարդկութեան վրայ, այն մարդկութեան՝ որ կը մեղանչէ և կը մեռնի. ո՛չ, ո՛չ, դուք պիտի չուզէիք, վստահ եմ թէ պիտի չուզէիք զայն։

Եւ գիտէ՞ք, ի՞նչ բան է այն ազդեցութիւնը, հմայքը զոր քրիստոնէութիւնը կը ներգործէ տակաւին ձեր հոգւոյն

(1) Յովհ. ԺԲ. 27, Բ. 4։

վրայ և ձեր սրտին վրայ: Բուն իսկ փրկագործութեան անհասկնալի վարդապետութիւնն է այն, Աստուծոյ այն վարդապետութիւնը՝ որ կը սիրէ այնպիսի սիրով մը, որ միայն կրնայ ինքզինքը տալ, որ կը սիրէ և ինքզինքը կու տայ անսպառօրէն, անսահման կերպով, որ կը սիրէ և ինքզինքը կու տայ մինչեւ խաչի մահուամբ: Այո, պէտք չէ տարակուսիլ, որ Քրիստոսի այդ անդիմադրելի հրապոյրը, այդ հրաշալի հմայքը բոլոր մարդոց հոգւոյն վրայ՝ մեղքն իսկ չէ կարող վատթարացնել, անոր համար՝ որ Ան Բարի և Միակ Հովիւն է, որ մեզ տալով իր կեանքը, յաւիտեան իրաւունք ստացած է մեր վրայ թագաւորելու:

Այսպէս ուրեմն, երբ ունինք մեր փրկութեան համար իր կեանքը զոհող Հովիւ մը, չկայ այլ ևս վախ, չկայ վտանգ, չկայ թշնամի, չկայ սով: Բաւ է որ մենք Անոր հետեւինք առանց տարակուսելու, Անոր մօտէն քալենք, ընթանանք առանց հեռանալու, Անոր քովն ի վեր ըլլանք առանց տարակուսելու թէ ուր կը տարուինք, Անոր մօտ ըլլանք հնազանդութեամբ և վստահութեամբ, մինչեւ որ հասնինք մահուան ստուերներու ձորին մէջ՝ ուրկէ պիտի անցնինք դէպի յաւիտենականութեան լուսեղէն խորաններն:

Կը վերջացնեմ քարոզս Հայ Եկեղեցւոյ Սուրբ Հարց յօրինած այն աղօթքովը՝ որ ուղղուած է Յաւիտենական Բարի Հովիւին, Յիսուս Քրիստոսի:

« Հովիւ քաջ, Հովիւ Բարի և Յաւիտենական, նայ-
« եա՛ց և այց արա՛ բանաւոր հօտի քո, զոր ժողովեցեր
« առ քեզ գթութեամբ քով: Զի քո առաջի կամք Տէր, և
« առ ի քէն ողորմութեանցդ և գթութեանցդ ակն ու-
« նիմք: Զամենեսեան Օրհնեա՛, զամենեսեան իմաստնացո՛,
« զամենեսեան լուսաւորեա՛ և ամենեցուն պարգեւեա՛
« զԵրկնից Արքայութիւնդ: Վասնզի դու ես Տէր կենաց
« և Աստուած ողորմութեանց և քեզ վայելէ փառք
« իշխանութիւն և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւիտ-
« եանս յաւիտենից: » Ամէն:

Բ.

Գիրը եւ Հոգին

ԳԻՐԸ ԵՒ ՀՈԳԻՆ

« Գիրն սպանանէ, այլ հոգին կեցուցանէ: »

(Բ. Կորնթ. Գ. 6:)

ԲՆՈՒԹԵԱՆ և պատմութեան, ինչպէս և խղճի և յայտնութեան իրականութիւնները հասկնալու երկու կերպ կայ, և երկու կերպ միայն կրնայ ըլլալ: Առաջին կերպը իրականութեան արտաքինը, տեսքը հասկնալն է. ասիկա իրականութեան ԳԻՐՆ հասկնալ կը նշանակէ. իսկ երկրորդ կերպը իրականութեան ներքին, ծածկեալ իմաստը և ներշնչող ոգին ըմբռնելն է, ասիկա իրականութեան ՀՈԳԻՆ ըմբռնել կը նշանակէ:

Ամէն տեղ առանց բացառութեան, բան մը երբ « ըստ տառին » կը մեկնաբանուի, յառաջ կուգայ մթութիւն, անմտութիւն, վհատութիւն և վերջապէս մահ: Ընդհակառակը բան մը երբ « ըստ ոգւոյն », ըստ իմաստին կը մեկնաբանուի հոն կուգայ անընդմիջաբար լոյս,

եռանդ, խանդ և կեանք։ Այս քարոզիս նիւթը թէ և զուտ կրօնական բնոյթ մը ունի, բայց զայն հասկնալի ընելու նպատակաւ հարկ կը համարիմ արտաքին իրողութիւններէ, այսինքն բնութենէն և պատմութենէն առանձնաբար բերել լուսաբանող փաստեր։

*
* *

Բնութիւնը, այս ընդարձակ և անհեղ ամբողջութիւնը էակներու, ուժերու, աշխարհներու՝ որ մեր երեւակայութիւնը երբեմն կը խռովէ, երբեմն կը յուզէ, երբեմն կը յափշտակէ և կը հիացնէ, ինչ է. ինչ կ'ըսէ ան մեզի, ինչ կը բերէ ան մեզի. մա՞հ թէ կեանք։ Անշուշտ ինչ կերպով որ զայն նկատենք կամ ինչ կերպով որ զայն մեկնենք. եթէ նայինք բնութեան արտաքինին, գիրին՝ անիկա մահ կը բերէ, եթէ թափանցենք բնութեան ներքինին, հոգիին, անիկա կեանք կը բերէ։ Այսպէս երբ բնութիւնը կը նկատեմ անկապակից շարժումներու յաջորդութիւն մը, անսանձ օրէնքներու աննպատակ պատահականութիւն մը, երբ կը նայիմ բնութեան միայն արտաքինին, անոր փոփոխական երեւոյթներուն, ան կը դառնայ ինծի համար սոսկալի, ահաւոր, մռայլ և համր։ Այլ եւս չեմ կրնար հասկնալ զայն, չեմ կրնար սիրել զայն. զի անիկա զիս կ'ահաբեկէ. ո՛հ, կը սոսկամ, կը դողամ անկէ։ Ան այլ եւս կը նկատեմ ինծի թշնամի. սպառնացող զօրութիւն

մը, որուն դէմ ինքզինքս պէտք է պաշտպանեմ։ Ան չըսեր ինծի իր գաղտնիքները, ան զիս կարծես կը խաբէ. դրուժան մըն է ան փոթորիկի պահուն որ՝ կ'աւերէ իմ աշխատութեանցս և իմ յոյսերուս բեղուն դաշտերը, ան կ'արձակէ երկինքէն շանթեր, ան կ'ընկլուզէ ծովերու վրայ իմ նաւերս և իմ հարստութիւններս. ան լեռներու բարձունքներէն գահավիժող ձիւներու ներքեւ կը ճմլէ իմ աղքատիկ հիւղակս։ Զօրութիւն մը զարհուրելի և անողորմ, խուլ և համր, որ բնաւ չլսեր, որ ինծի բնաւ չխօսիր, որ միայն կը փշրէ ամէն բան առանց գութի և կը խորտակէ ամէն բան առանց խղճի. ի ներկայութեան այս անզուսպ և խօլական ու անկարգ ուժերուն ինչ պիտի զգայինք, եթէ ոչ սարսափ և անվստահութիւն։ Բնութեան այս անգութ և անխօս սփինքսին առջև չպիտի լսէինք խօսք մը, բառ մը, և միայն մենք պիտի ըսէինք անոր. « Տակաւին ինչ չարիք մեզ պատրաստած ես, տակաւին ինչ աղէտներ պիտի բերես մեր գլխուն »։ Ո՛հ, մենք պարտեալ, վհատեալ և մեռեալ պիտի ըլլայինք. զի մենք միայն պիտի նշմարած ըլլայինք բնութեան արտաքինը, բնութեան բռնութիւնը, բնութեան արկածները, բնութեան գիրը. « Գիրն սպանանէ »։

Բնութիւնը կ'երեւի բոլորովին տարբեր անոր՝ որ զայն կ'ըմբռնէ ըստ ոգւոյն, որ կը թափանցէ իմաստին, որ կ'ուզէ ըմբռնել անոր մէջ հոգին։ Աւետարանով աւելի

բարձր և աւելի սուրբ ըմբռնում մը մնած է մարդկային գիտակցութեան մէջ։ Բնութիւնը ըստ ոգւոյն ըմբռնուած պարագային՝ ան մեզ կ'արձակէ լոյս և կեանք։ Նախ իր ներդաշնակութիւններով և ապա պիտի ըսէի նոյն իսկ իր հակասութիւններով։ Իր ներդաշնակութեամբ ստուգիւ, այնուհետեւ բնութիւնը այլ եւս քմահաճ թշնամի մը չէ, խուլ և չարաբաստիկ ճակատագիր մը չէ, ան կենսունակ գործարանաւորութիւն մըն է որ ունի իր միտքը, իր օրէնքը և իր նպատակը։ Քաղցր է և փրկարար երբ գիտենք թափանցել դիպուածական իրողութեանց մէջէն մինչև այն խորունկ օրէնքները որով կը կառավարուին անոնք, և նոյն իսկ այդ օրէնքներու մէջէն մինչև այն անսահման ու անսասան Կամքը որով կը կառավարուի ամէն բան։ Այլևս բնութիւնը չերեւիր դիպուած մը, քմահաճոյք մը, անխօս սփինքս մը. ընդհակառակը ան յայտնութիւնն է Երկնաւոր Հօր, ան զիս կ'ոգեւորէ, կը յայտնէ, կը խօսի խորհրդաւոր բաներ, ան կ'երգէ մեծվայելչութիւնը և բարութիւնը Ամենազօրին։ Երկինք և երկիր, էակները և իրերը, անսահման միջոցին մէջ դարձող աշխարհները, մեր ոտքերուն տակ մոռցուած սիրուն ու փոքր ծաղիկները ամէնքն ալ միաբերան կը յայտարարեն ներդաշնակութիւնը, բարութիւնը, գեղեցկութիւնը, իմացականութիւնը և զօրութիւնը Աստուծոյ՝ որ ծրագրեց ստեղծագործութիւնը իր իսկ ծոցէն։ Այնուհետև ալ բնութիւնը ինծի համար

խօսք մըն է, յայտնութիւն մըն է, լոյս մըն է. ան կը խօսի ինծի Աստուծոյ վրայ։

Եւ որքան բնութիւնը իր ներդաշնակութեամբ զիս կը լուսաւորէ, նոյնքան ահա ան զիս կը զօրացնէ, կը խրախուսէ, զիս կ'ոգեւորէ և իր գաղտնիքներովը, նոյն իսկ իր պառակտումներովը և իր հակասութիւններովը։ Անդադար ան զիս կ'ստիպէ շարժումի, կը մղէ զիս պայքարի, ու կը տեսնեմ որ բնութիւնն է իմ գործունէութեանս և ազատութեանս միակ միջավայրը։ Ստուգիւ ան ունի իր գաղտնիքները, ունի բռնութիւնները և իր ստուերները, ան ինքզինքը կը պահէ։ Իմ պարտականութիւնս և իմ կոչումս է թափանցել զայն, յաղթել զայն և յաղթական ելլել անկէ։ Ահա յաւիտենական օրէնքը։ Ազնիւ պայքար՝ ուր հոգին կը սրի, կ'ուժաւորի, կը ճգնի և ահա, կը փայլի։ Ի՞նչ պիտի ըլլար իմ մեղկացած կամքս առանց բնութեան անդադար դրդումներուն։ Անով ընդհակառակը ազատութիւնը կը մեծնայ, կը հրահանգուի, կ'ուժաւորի, և ահա, կը յաղթէ։ Այս է կեանքը իւրաքանչիւրին, կեանքը հասարակութեանց, կեանքը մարդկութեան։ Եւ 'ահա' թէ ինչպէս ոգին՝ նոյն իսկ նիւթական խնդիրներու մէջ, կուտայ կեանք։

* * *

Պատմութիւնը, դէպքերու այդ ընդարձակ համայնա-

պատկերը, որ արժանի է պահպանուելու մարդոց յիշողութեան մէջ, ինչ կ'ըսէ ան մեզի, ինչ կը բերէ մեզի։ Մա՞հ թէ կեանք։ Անշուշտ ինչ կերպով որ կը մեկնենք զայն. եթէ տառին համեմատ կը նկատենք զայն, ան կը բերէ մահ, եթէ՝ ոգիին կը նայինք, ան կը բերէ կեանք։

Չկայ աւելի տխուր և վհատեցուցիչ բան, որքան երբ կը նայինք անցեալ դէպքերու վրայ ուրոյն կերպով և առանց կարգի, երբ կը նայինք արտաքին բնութիւններուն առանց թափանցելու պատճառներուն և ուշ դարձնելու նպատակին։ Խորունկ ցաւ կը պատճառէ մեզ և կը վհատինք երբ մանաւանդ մասնաւորապէս կը կենանք այն տեսարաններուն առջև, ուր նշանակուած են մարդկութեան եղերական հանգրուանները։ Ո՜հ, քանի՜ կիրքեր, քանի՜ աւերներ, ո՜րքան սուգ, ո՜րքան արցունք։ Այս դժպհի և մռայլ տեսարանները՝ որոնք այնքան ցայտուն են, այնքան սրտայոյզ և ողբերգական, մարդուն յիշողութեան մէջ կարծես աւելի կը մնան տեւականօրէն։ Այսպէս ի տես շանթահարիչ պատերազմներու, չարաղէտ պաշարումներու, վերիվայր շրջող աղէտներու, գործուած անարդարութիւններու, ահաւոր վրէժխնդրութիւններու որոնք պատմութեան երկայն տարածութեան վրայ յաճախ կը կրկնուին սոսկալի միօրինակութեամբ մը և յոռի շրջանով մը, կըսես դուն քեզի. ա՜յս է պատմութիւնը, ա՜յս է մարդկութիւնը։ Ո՜հ այս,

տեսարանէն կը սոսկամ, կը վիրաւորուիմ, կ'ընկճուիմ, կը նուաղիմ։ Ան մահաբեր է, ան կ'սպաննէ. այո՛, բայց ան գիրն է. ստուգիւ «Գիրն սպանանէ»։

Բայց երբ նկատի կ'առնենք պատմութիւնը ըստ ոգւոյն, ըստ իմաստին, յայնժամ ան կուտայ լոյս և կեանք, փոխանակ տեսնելու միայն պատմութեան կործանարար դէպքերը և բնութիւնները ուրոյն կերպով, փոխանակ դիտելու իրողութիւնները արտաքինին մէջ, գիրին մէջ, հարկ է թափանցել դէպքերու պատճառին, բուն ոգիին և իմաստին. յայնժամ ամէն բան կը փոխուի, յայնժամ կ'ընդնշմարէք որ պատմութիւնը իրականացում մըն է գերագոյն ծրագրի մը, եղերադէպ մը՝ որուն մէջէն Աստուած կ'առաջնորդէ մարդկութիւնը իր բարձրագոյն նպատակին։ Այլ ևս իսկ և իսկ զԱստուած կ'զգաք հոն, Ան հոն կ'ապրի, հոն կը տեսնէք զԱյն, պիտի ըսէի նոյն իսկ կը շօշափէք զԱյն։

Անշուշտ թափուած արիւնները, կատարուած անիրաւութիւններն բոլոր աւերումները և յեղաշրջումները կը մնան իրենց տեղը և մեզ խորապէս կը տրտմեցնեն և կը վիրաւորեն, և չէ ալ կարելի զանոնք ջնջել պատմութենէն։ Պիտի խորհինք թերևս թէ առանց այս ողբալի դէպքերուն աստուածային ծրագրի գործադրութիւն արդեօք կարելի չպիտի ըլլար. բարին և ճշմարիտը արդեօք չպիտի արդիւնաւորուէին առանց արիւնալի հակառակութեանց և գրգռութեանց, և թէ արդա-

ութիւնը արդեօք ծնունդ չպիտի առնէր առանց այդ ճիգերուն։ Այս հարցումներուն որոշ և կարճ է պատասխանս. առանց այդ մեծ ցնցումներուն, առանց այդ մեծ ողբալի տագնապներուն մի՛ սպասէք սրբութեան և ճշմարտութեան յայտնութեան։ Եթէ այս ոգւով նոյն իսկ ամենէն խռովայոյզ դէպքերը դիտէք իրենց ամբողջութեան մէջ, պիտի նշմարէք գերագոյն կամքի մը ծրագիրը և իսկոյն ամէն բան պիտի ստանայ նոր երեւոյթ, և հակառակ արիւնոտ ստուերներու պիտի լուսաւորուի պատմութիւնը սքանչելի պայծառութեամբ մը և պիտի համոզուինք թէ պատմութիւնը վերին իմացականութեան մը գործքերն են, թէ ամէն ազգ իր ըմբռնումով և իր գործքերով Աստուծոյ յայտնութիւնն է, թէ իւրաքանչիւր ազգ կոչուած է իրեն սահմանուած գործին և թէ ըստ այնմ կ'իրականացնէ իր ըմբռնումով Աստուծոյ մէկ միտքը։ Դարձեալ պիտի համոզուինք թէ եթէ անցեալին մէջ իւրաքանչիւր ազգ իր բոլոր ճիգերով պաշտպանած է գաղափար մը, եթէ Յոյնը ներդաշնակ գեղեցկութեան ջատագով ներկայացած է, եթէ Հռոմ զօրութեան և տիեզերակալութեան մղում տուած է, եթէ Հրեայն միակ Աստուծոյ վեհապետութիւնը փառաբանած է, բոլոր այս յայտնութեանց շղթայաւորումին և ամբողջականութեան մէջ Աստուծոյ ծրագիրն է որ իրականացած է։ Նոյն իսկ այն արիւնալի և յաղթական տիեզերակալութիւնները Մեծն Աղեքսանդրներու

և Կեսարներու, որոնց առջև ժողովուրդներ խոնարհեցան, կծկուեցան և անթիւ ցեղեր խառնակուեցան և ջախջախուեցան ահռելի տառապանքներով։ Չէ՞ք տեսներ ծրագիր մը գերաղանց, ծրագիր մը որով ցեղերու և ժողովուրդներու հին պատուարները և արգելքները կը վերնան և կը բացուի դիւրութիւններ իրականացնելու համար միութիւնը ազգերու, միութիւնը լեզուի և միութիւնը տիեզերական կրօնի։ Արդ՝ դիտեցէք այսպէս բոլոր պատմութիւնը իր յաջորդական դիմայեղումներուն մէջ և իր ամբողջական գծերուն մէջ, և ահա պիտի տեսնէք Աստուծոյ ծրագիրը աւելի գրաւիչ և աւելի մեծափառ։ Դիտեցէք այսպէս, յանժամ պիտի երեւի Աստուծոյ լուսեղէն ձեռքը այդ մռայլութեանց մէջ՝ որ կը ղեկավարէ մարդկութիւնը յամրաբար, տառապալից պայմաններով, բայց միշտ ապահով կերպով դէպի աւելի սուրբ բարձրութիւնները, դէպի արդարութեան և ճշմարտութեան բարձրակէտը, և այս մեծափառ տեսարանին առջև հիացմամբ և ուրախութեամբ պիտի աղաղակէիք « Գտա՛յ »։ Այդ տեսարանը մեզի այլ ևս լոյս կուտայ, ուժ կուտայ և կեանք կուտայ. և դուք յանժամ պիտի ըսէիք. ո՛հ, զԱստուած կը տեսնեմ այս բոլոր դէպքերուն մէջ, կը տեսնեմ զԱն՝ որ կը գործէ, կը խորհի և կ'ապրի. ո՛հ. ես այլ ևս պէտք չէ անգործ մնամ, քանի որ առանձնաշնորհումը ունիմ Աստուծոյ գործակիցը ըլլալու։ Ո՛վ հաւատացեալներ, գիտնանք թէ

պատմութեան ոգին է այն. և ոգին կ'ապրեցնէ. «Հոգին կեցուցանէ»։

* * *

Այս սկզբունքը՝ որուն կիրարկումը Առաքեալը մեզ կը յանձնարարէ, կ'ստանայ աւելի կարեւորութիւն քրիստոնէական Յայտնութեան մէջ։ Եթէ ճիշդ է որ բնութեան և պատմութեան կալուածին մէջ գիրը կ'սպաննէ և հոգին կ'ապրեցնէ, որքան ևս առաւել աւետարանական շնորհաց կալուածին մէջ. «Հոգին է կենդանարար. մարմին ինչ ոչ օգնէ, կ'ըսէ Տէրն մեր, զբանն զոր ես խօսեցայ ընդ ձեզ հոգի և կեանք են։ [*] » Քննենք ուրեմն այս տեսակէտով քրիստոնէական մտքին երկու մեծ տարրերը։ Մէկ կողմէն այն հաւաստարանն որով աւետարանական ճշմարտութիւնն մեր հոգիներուն կ'ընծայուի, միւս կողմէն ընդհանուր այն հետեւանքները որոնցմով աստուածաբանական աշխատութիւն մը երեւան եկած է. մէկ կողմէն Ս. Գիրքը, միւս կողմէն Քրիստոնէական Վարդապետութիւնը։

Ս. Գիրքը Քրիստոնէութեան դրօշակն է. աշխարհի յառաջդիմութիւնն Ս. Գիրքով եղած է. այս գիրքը քրիստոնէից ոչ միայն մխիթարութիւնն է, այլ և կը թօթափէ բոլոր ծանր լուծերը մարդկային։ Արդ՝ Ս.

(*) Յովհ. Զ. 64։

Գիրքը ինչ կուտայ մեզի. կեա՞նք թէ մահ։ Անշուշտ կեանք՝ եթէ մենք նկատի առնենք զայն ըստ հոգւոյ. մահ՝ եթէ մենք տառերուն կպչինք, որ կը մեռցնէ։ Ըրա՞ծ էք այդպիսի փորձ մը։ Կը կարծեմ թէ այդպիսի փորձ մը պէտք է ընել աւելի ևս սիրելու և սրտի աւելի մօտ պահելու համար Ս. Գիրքը։

Եթէ կը կարծուի թէ Ս. Գիրքը անվիճելի է, թէ բառ առ բառ պէտք է ընդունիլ Ս. Գրքի մէջ գրուածները, թէ անոր ամէն մէկ տողերը, բառերը նոյն իսկ կէտերը Աստուծմէ յօրինուած են, թէ անոնք Երկինքէն ինկած թուղթեր են, կը կարծէք որ այս կարծիքը կրնայ կեանք բերել. կը կարծէք որ Ս. Գիրքը այդ հայեցակէտով կեանք տայ ձեր հոգւոյն. ո՛չ, ընդհակառակը. այդպիսի կարծիք մը մահ միայն կուտայ։ Բացէք Ս. Գիրքը, եթէ տառ առ տառ պիտի ընդունիք անոր ամէն մէկ էջերու պատմուածները, առաջին էջէն սկսեալ ընթերցումս խռովք մըն է որ կ'ստեղծէ հոգւոյս մէջ։ Ո՞վ Երկինք, ինչ, միթէ ամէն տառերը, բառերը Աստուծոյ են. ուրեմն ինչպէս Աստուած կ'ախորժի այն արտօնած ջարդերէն և այս ախորժը ինչպէս կարելի է հաշտեցնել մարդոց նկատմամբ ունեցած սիրոյն հետ. ինչ միթէ Աստուած ինքն հրամայեց բոլոր այն կոտորածները որք կատարուեցան Իսրայէլացւոց ձեռքով։ Իմ սիրտս ուժգնօրէն կը բողոքէ, իմ խիղճս կը զայրանայ. բոլոր այն ինչ որ կայ իմ մէջ բարոյական

իմաստով և բանական իմաստով կ'ապստամբի և իմ կրօնական էութիւնս կը վիրաւորուի, կ'սպաննուի: Այո, ան մահ կը բերէ. վասնզի գիրն է այն: Դարձեալ՝ բոլոր այն հրաշքները Հին Կտակարանի, Յեսուի արեւը կեցնելը, Իսրայէլացւոց Կարմիր ծովէն անցքը, Երիքովի պարիսպներուն փողհարութեամբ կործանիլը, Սամսոնի քաջագործութիւնները, Յովնանու ի փոր կէտին մնալը, եւայլն, ասոնք եթէ տառականապէս առնուին, Ս. Գիրքը մ[illegible]լներու հաւաքածոյի կարգը կ'անցնի: Հոն պէտք է նայիլ իմաստին և ոչ թէ տառին. բոլոր այդ պատմութիւնները դիւցազներգութիւններ են: Թափանցող մտքով կարդացէք զանոնք և դուք հիացմամբ պիտի տեսնէք այդ բոլոր անցքերուն մէջ վերին Նախախնամական ձեռք մը որ ժողովրդոց ճակատագիրը կը վարէ, առանց ժողովրդոց սեփական ազատութիւնը կապտելու:

Բանանք Նոր Կտակարանը, պիտի կարծէինք թէ աւելի դիւրին պիտի ըլլար բացատրել. բայց ահա մեր առջև առաջին րոպէին կը ցցուի նիւթական դէպքեր, Քրիստոսի ձեռամբ կատարուած սքանչելիքներ, կը տեսնես շարունակական հրաշագործութիւններ, որոնք ընդհանրապէս բժշկութիւններ են, և մարդ կը տարուի խորհելու թէ գիտուն բժշկի մը առջեւն է որ կը գտնուի և կը հեռանայ իր մտքէն ու սրտէն Փրկչի գաղափարը: Նիւթական դէպքերու երբ ուշադրութիւնս կը դարձնեմ առանց թափանցելու այդ դէպքերու ներքին

արժէքին, յայնժամ ամէն բարոյական արժէք ինքնին կը կորսուի և յառաջ կուգայ խաւար և մահ. «Գիրն սպանանէ:» Բայց առէք բոլոր այդ բժշկութիւնները, հրաշքները իրենց բարոյական և հոգեկան իմաստով, հոն կը տեսնէք իրապէս թէ Յիսուս ոչ թէ գերբնականին՝ այլ բնականին հետ գործ ունեցաւ և բնականին մէջ ի յայտ բերաւ գերբնական այնպիսի ուժեր, որոնք ցայն վայր անծանօթ կը մնային: Անիկա հոգին շարժող լծակը եղաւ, ինչպէս և Կեանքը և Յաւիտենականութիւնը: Նոյնը պիտի կրնանք ըսել նաև Յիսուսի խօսքերուն համար: Եթէ իր խօսքերը տառականապէս առնուին կրնայ քայքայել, աւերել, սպաննել ամէն բան: Կարդացէք հետեւեալը. «Եթէ մէկը ինծի համար չատեր իր հայրը և իր մայրը, չկրնար ինծի աշակերտ ըլլալ»: Ուրեմն պէտք է ընտանիքը ատել: Այո, եթէ տառին նայինք պէտք է ատել: «Եթէ աչքդ կը գայթակղեցնէ զքեզ, հանէ զայն և նետէ քեզմէ»: Եթէ տառին հետեւինք, պէտք է գայթակղեցնող որ և է անդամ կտրել նետել. ուր կ'երթայ ասոր վախճանը: «Այս է իմ մարմինս», «Այս է իմ արիւնս», եթէ այս խօսքերը տառականապէս առնենք որքան կը սխալինք, որքան սխալ հետեւանքներու կ'առաջնորդուինք, որքան վիճաբանութեանց դուռ կը բանանք: Տառը կ'սպաննէ, ան կը հեռացնէ, ան կը մեռցնէ հոգիները, ինչպէս որ մեռցուցած, սպաննած է սերունդ-

ներ և եկեղեցիներ։ Զգոյշ ըլլանք տառէն որ կ'սպաննէ. Ս. Գիրքը հոգի է, հոգին միայն կրնայ ապրեցնել։

*
* *

Միւս կողմէ այն Քրիստոնէական վարդապետութիւնները, այն դաւանաբանական բանաձեւերը, որոնցմով Եկեղեցին ամրացուցած է հաւատքի սկզբունքները, առիթ մըն են կամ բարոյական կեանքի և կամ բարոյական մահուան ըստ այնմ որ կ'ըմբռնուի զանոնք։ Ինչպէս յայտնի է Քրիստոնէական վարդապետութեանց մէջ երկու որոշ տարրեր կան. առաջին՝ վարդապետութեանց սկզբունքը, խորունկ իմաստը, տեւական և յաւիտենական հիմքը, բուն ոգին, և երկրորդ՝ վարդապետութեանց արտաքին կաղապարը, արտաքին կերպարանքը, պահպանակը, գիրը։ Ստուգիւ Քրիստոնէական վարդապետութիւնը ոչ միայն այն բաժակն է որ կը պարունակէ յինքեան սրբութեան ըմպելին, այլ միանգամայն է նոյն այն ըմպելին։ Անտարակոյս ըմպելին է որ ծարաւը կ'անցնէ և ոչ թէ բաժակին արտաքին գեղարուեստական ձեւը, կերպարանքը։ Կայ ուրեմն Քրիստոնէական վարդապետութեանց մէջ եւս հոգին և գիրը։ Հոգին՝ այսինքն գոյացական այն հիմքը՝ որ նոյն ինքն Աւետարանով կազմուած է և գիրը՝ այսինքն այն արտաքին ձեւը որ որոշ շրջանի մը փիլիսոփայութեամբ հայթայթուած է։ Արդ՝ վարդապետութիւն մը ըստ հոգւոյ ըմբռնուած

պարագային՝ ան կուտայ լոյս, կեանք։ Առէք միայն վարդապետութեան գիրը, ան կրնայ տալ խաւար մահ միայն։ Նկատի առէք այն վարդապետութիւնները, որոնց Եկեղեցին մասնաւոր կարեւորութիւն կուտայ։ Օրինակի համար Մարդեղութիւնը, Երրորդութիւնը, Նախասահմանութիւնը։ Այս վարդապետութիւնները շրջապատուած կը գտնենք անհամար վկաներով և մարտիրոսներով, որոնք արիւն թափած են պաշտպանելու համար այդ վարդապետութեանց ամէն մէկ բառերը, տառերը...։ Ուսումնասիրողը հիացմամբ և սքանչացմամբ կը տեսնէ վկաներու, մարտիրոսներու, այդ մեծ հոգիներու սրբազան պայքարը, որուն մէջ գտած են անոնք իրենց մխիթարութիւնը։ Մեզի Ի. դարու քրիստոնէից՝ այդ վարդապետութիւնք պիտի կրնայի՞ն նոյն այն լոյսը և կեանքը տալ։ Կը կարծեմ թէ ոչ։ Եթէ անոնք մեզի պարտադրուին ըստ տառականին, իրենց պարունակովը, արտաքին ձեւովը, սխոլաստիկ բացատրութիւններովը և փիլիսոփայական տեսութիւններովը, որքան ալ ճիգ թափենք անկարելի պիտի ըլլար մեր իմացականութեան հետ հաշտեցնել զանոնք։ Եղո՜ւկ ներկայ սերունդի այն բարեպաշտութեան երբ կ'ընդունի և կը նկատէ այս վարդապետութիւնները միմիայն արտաքին, տառական կերպով, բառ առ բառ, որը միայն բաժանում և պառակտում յառաջ կը բերէ, «գի գիրն սպանանէ»։

Եթէ Մարդեղութիւն ըսելով պիտի հասկնանք թէ

Անսահմանը սահմանաւորուեցաւ եւ Բացարձակը հունաւորուեցաւ, եթէ Երրորդութիւն ըսելով պիտի հասկնանք աստուածութիւն մը թուական կերպով, ըստ որում Երեք աստուածութիւնք կը կազմեն Մէկ աստուածութիւն եւ Մէկ աստուածութիւնը կը կազմէ Երեք աստուածութիւններ, եթէ Նախասահմանութիւն ըսելով պիտի հասկնանք թէ Աստուած կանխաւ մեր իւրաքանչիւրին փրկութեան կամ կորստեան հրովարտակը հանած է, եւ ինչ ճիգ ալ թափենք օգուտ չունի եւ չէ կարելի ջնջել հրովարտակով հանուած վճիռը, եթէ այս է քրիստոնէական վարդապետութիւնը, ողբալի է, հազար ողբալի։ Եղո՜ւկ, պիտի գոչէր ամբարիշտը, ա՞յս է ձեր քրիստոնէութիւնը։ Այո, դժբաղդաբար մեծ մասին քրիստոնէութիւնը այս է. ո՜հ, ո՜րքան վիրաւորիչ է այն Աստուծոյ եւ մարդուն համար, եւ ո՜րքան մահաբեր է այն մարդուն համար, որուն գերեզմանն է որ ան կը պատրաստէ։

Բայց ո՛չ կը սխալինք. այս չէ Քրիստոնէական վարդապետութիւնը. ասիկա արտաքին պահպանակն է քրիստոնէական վարդապետութեան. ասիկա գիրն է որ կ'սպաննէ. անիկա ոգին չէ։ Գիտնանք որ այս բարձր բանաձեւերուն ոգին յաւիտենական է։ Հոգեպաշտ քրիստոնեայն զանոնք կը սիրէ վասնզի անոնց մէջ նկատի կ'առնէ ոչ թէ արտաքինը, այլ ներքինը, հոգին եւ այսու անոնք իրեն կը խօսին տակաւին եւ միշտ պիտի

խօսին, ինչպէս խօսած են ամենէն ուժեղ հոգիներուն անցեալին մէջ հաւատքի մեծ բաներ։ Ըստ այսմ Մարդեղութեան բուն իմաստը, ոգին այն է թէ Աստուած աշխարհէ դուրս չէ, Անիկա կ'ապրի եւ իր ողորմութիւնը, իր սէրը մարդկութեան փրկութեան համար տրամադրած է ցկատարած աշխարհի։ Երրորդութեան բուն իմաստը, ոգին այն է թէ արարիչ Աստուածը՝ կենդանի եւ սիրոյ Աստուածն է, թէ ան երբեք համաստուածութեան ջղագրգիռ աստուածը չէ։ Նախասահմանութեան բուն իմաստը այն է թէ Աստուծոյ ամենակալ վեհապետութիւնը, Անոր իրաւունքը եւ պատիւը կը մնայ վեր մարդոց գոռոզ եւ հպարտ ձեռնարկներէն։ Ահա՛ ոգին, իմաստը այս դաւանաբանական մեծ բանաձեւերու, ահա՛ այն ճշմարտութիւնները որոնցմով հոգիները կը կենդանանան, ահա՛ այն սկզբունքները. որոնց հեղինակները կ'անուանենք քրիստոնէական պատմութեան մեծագոյն հանճարները։

Եւ մենք այժմ ոչ թէ հինը ջնջելու աշխատինք, այլ Քրիստոսի պէս հոգեկան իմաստով ըմբռնենք դաւանաբանութեան այդ բանաձեւերը։ Անիկա օրէնքը չաւերեց, այլ անոր բուն ոգին առաւ։ Ամէն տառապէս պատուածներուն ոգին ըմբռնելով պահպանած կ'ըլլանք հին աւանդութիւնները։ Յիսուսի օրինակին համեմատ չարհամարհենք աւանդութիւնները. չջնջենք զանոնք, այլ լրացնենք ոգեկանացնելով զայնս։

Գիրը մեզի մահ պիտի բերէ, բայց Մարդեղութեան բուն ոգին՝ այսինքն Աստուծոյ անսպառ շնորհը, Երրորդութեան բուն ոգին՝ այսինքն Աստուծոյ կենագործող սէրը, Նախասահմանութեան բուն ոգին՝ այսինքն Աստուծոյ ամենակալ վեհապետութիւնը, ահա ասոնք պիտի ըլլան մեր լոյսը, մեր զօրութիւնը և մեր կեանքը։

Մի՛ մարէք այդ հոգին. Թող մեր եկեղեցին ըլլայ Հոգւոյ Եկեղեցին։ Ամէն։

Գ.

Սերմանիքը եւ Հունձքը

ՍԵՐՄԱՆԻՔԸ ԵՒ ՀՈՒՆՁՔԸ

« Ձի զոր ինչ սերմանէ մարդ՝
զնոյն եւ հնձեսցէ: »
(Գաղ. Զ. 8:)

Ա ՌԱՋԻՆԱԼԻՆ այս խօսքերը եթէ նկատէինք կնարկութիւն մը կեանքի վերջնական հունձքի կամ վերջին դատաստանի համար, սխալ մեկնած չպիտի ըլլայինք, զի խիղճն ու բանականութիւնն ալ առաքեալի խօսքին կը ձայնակցին եւ կը յիշեցնեն մեզ թէ մեր ցանած սերմերուն համարատուութեան օրը ուշ կամ կանուխ պիտի գայ: Արդեօք կը խորհի՞նք այս հունձքի, այս համարատուութեան մասին: Ի՜նչքան տարբեր պիտի ըլլար մեր կեանքը եթէ մենք մեր աչքին առջեւ շարունակ ունենայինք առաքեալին այս զեկոյցը:

Սակայն, այսօր ես մտադրած չեմ խօսիլ վերջին դատաստանին վրայ. ես պիտի ուզէի բնաբանս պատշաճեցնել ներկայ կեանքի եւ ցոյց տալ ձեզ թէ որքան բացայայտ ճշմարտութիւն մըն է այն թէ մեր կեանքի տեւողութեան մէջ շարունակ կը հնձենք այն սերմերն

զոր ցանած ենք զանազան առիթներով. այս հնձելու գործը մի՛ կարծէք թէ կեանքի վերջին մէկ պահուն կ'ըլլայ. այլ ան կ'սկսի նոյն իսկ հիմա, և ան կը շարունակուի ամէն օր անդադար, և կ'ստանանք արդէն իսկ այս աշխարհիս մէջ մեր պատիժը և կամ մեր վարձատրութիւնը, մեր ցանած չարիքին կամ բարիքին համեմատ։

Բայց ահա մեր խորհրդածութեան սեմին վրայ իսկ կը հանդիպինք շփոթ պարագայի մը որ պէտք է լուսաբանել։ Աստուծոյ Թագաւորութեան իրականացման գործին համար աշխատողներու բոլոր սուրբ դէմքերը ձեր յիշողութեան առջեւէն անցուցէք և պիտի տեսնէք զարմացմամբ թէ անոնք իրենց ցանածին համեմատ չեն հնձած։ Ձեզ կը հարցնեմ. Աբրահամ իր ցանածին համեմատ հնձե՞ց. Յակոբ հնձե՞ց. Մովսէս և Դաւիթ հնձեցի՞ն։ Նոր Կտակարանի դէմքերէն Յովհաննէս Մկրտիչ իր ցանածին համեմատ հնձե՞ց. Պօղոս Առաքեալ հնձե՞ց երբ իր վերջին օրերուն կը գրէր իր Տիմոթէոս աշակերտին. «Ամէն ոք լքեց զիս [1] », այնպիսի մէկը որ բոլոր իր պաշտօնի տեւողութեան մէջ անդադար բարի պատերազմ մղեց(2)։ Եւ ինքն իսկ Մեծ Սերմանացանը, Յիսուս հնձե՞ց իր ցանածին համեմատ։

(1) Բ. Տիմ. Դ. 16:
(2) Բ. Տիմ. Դ. 7:

Ո՛հ, ահա հոս է որ պէտք է խօսիլ տեսանելի աշխարհէն վեր հոգեկան աշխարհի մը հունձքի վրայ. որը վերջին ու յաւիտենական հունձքը պիտի ըլլայ անոնց համար, որոնք տեսանելի աշխարհի մէջ չեն կրցած իրենց սերմանածին համեմատ հնձել։ Մարդիկ կան որ կը ցանեն իբր պարտականութիւն, կը ցանեն յանուն խղճի, յանուն արդարութեան, յանուն ճշմարտութեան, և կը մեռնին առանց քաղելու, առանց վայելելու իրենց ցանածը։ Անդին կան մարդիկ ալ որ կը ցանեն եսասիրութեամբ, ագահութեամբ, ունայնութեամբ, փառասիրութեամբ, ամբարտաւանութեամբ, և կը մեռնին առանց հնձելու ան որուն ըստ ամենայնի արժանի էին. ո՞ւր պիտի ստանան իրենց վարձքը. անշուշտ այն հոգեկան աշխարհի մէջ ուր խիղճերը կ'արթնան, և ուր՝ միայն խիղճերը կրնան ապրիլ վասնզի պէտք է գիտնալ թէ պարտականութիւնը և խիղճը պատրանքներ չեն բարոյական և հոգեկան աշխարհի մէջ, և եթէ կեանքը մեզ յաճախ կը սխալեցնէ, բայց այս կէտին մէջ իսպառ չկրնար սխալեցնել։

Պէտք ունէի այս շփոթ պարագան ձեր ուշադրութեան յանձնել և զայն լուսաբանել. այժմ կը դառնամ բնաբանիս։ Ըսի թէ ան որ կը ցանէ իր իսկ սերմանածը կը հնձէ. մենք կը հնձենք որքան կեանքը կը յառաջանայ, որքան ի վիճակի ենք հնձելու. ուրիշ խօսքով մենք զմեզ կը վարձատրենք, մենք զմեզ կը պատժենք։

Ասիկա ճիշդ է նաև ֆիզիքական կեանքի համար, թէպէտև բոլորովին տէրը չենք անոր։ Ստոյգ է որ կը տեսնենք դէմքերու վրայ մարած ակնարկներու մէջ, աժգոյն ճակատներու վրայ վատ նշաններ, որոնք ապացոյցներ են սարսափելի մոլութեան մը որուն ենթարկուած է մարդ. փոխանակ երիտասարդութեան շրջանին մաքուր և ժուժկալ կեանք մը վարելու և հասունացեալ տարիքի համար պատրաստելու զօրեղ, առողջ և գեղեցիկ ծերութիւն մը։

Իմացական կեանքի մէջն ալ նոյնն է։ Թէև ան բոլորովին մեզմէ կախում չունի. զի մենք մեզի չենք կրնար տալ իմացական ուժ, հանճար. իւրաքանչիւր ոք իր խառնուածքին համեմատ ստացած է կարգ մը մտքի յատկութիւններ. մէկը օժտուած է իմացականութեան կողմէ, ուրիշ մը արտակարգ յիշողութեան կողմէ, այլ ուրիշ մը գիտական ընդունակութեան կողմէ։ Անդին կան ուրիշներ որոնք մեծ դժուարութեամբ կ'ուսանին, որոնց յիշողութիւնը շատ ըմբոստ է և պիտի ըսէի շատ կոշտ է. բայց ինչ որ ալ ըլլան այս զանազանութիւններն, իւրաքանչիւր ոք կրնայ աւելի լաւին տիրանալ աշխատութեամբ։ Քանիներ խոնարհ պայմաններու մէջ ծնած ըլլալով հանդերձ՝ անդադար յարատեւութեամբ և շարունակական ջանքերով, ճիգերով հասած են ընկերական կեանքի սանդուխին վերի աստիճաններուն։ Անոնց մէջ շատ քիչերու կը հանդիպինք որ դիւրակեացներէն

եղած ըլլան։ Մարդկութեան մեծ ծառայողները անոնք եղած են որոնք ունեցած են երիտասարդութեան մէջ դժուարին պայմաններով կեանք մը, և յամառ աշխատութեամբ օգտակար հանդիսացուցած են իրենց անձը։ Թերեւս առարկուի որ մրցակցութիւնները, ֆիզիքական տկարութիւնները, դրամական անբաւականութիւնները և ուրիշ այլ արգելքներ շատ անգամ կը յարուցանեն մեծագոյն դժուարութիւններ, այնպէս որ զմեզ կ'ենթարկեն անգործութեան։ Ստոյգ է որ՝ ո՛ր և է ձեռնարկ դիւրին չէ յաջողցնել, նա մանաւանդ երբ նախանձորդներ և հակառակորդներ շատ անգամ կը պատրաստեն մաքուր քրտինքով աշխատութիւններու քայքայումը։ Կը տեսնենք ամէն օր անիրաւութեանց բազմապատկուիլը։ Բայց որքան ալ ծանր ըլլան արտաքին այս աննպաստ պարագաները, ձեր կամքը մեծ դեր ունի և կամքը միայն կրնայ յաղթական հանել զմարդ ամէն դժուարութիւններէ և պատրաստել անոր ապագան։ Լուի Բասթէօր՝ աղքատ ծնողաց զաւակ, 18 տարեկանին երբ իր աղքատիկ վիճակին մէջ Պզանսոնի քոլէճին ուսանողներուն մէջ կը գտնուէր, կը գրէր իր քոյրերէն մեկուն «կամքին կը յաջորդէ աշխատութիւնը և աշխատութիւնը գրեթէ զուգընթաց ունի յաջողութիւնը»։ Այս խօսքերը կշռեցէք և միտ բերէք այն՝ որ այս խօսքերը կը գրէր։

Բնաւ պէտք չէ վհատիլ. բնաւ պէտք չէ տկարա-

նալ դժուարութեանց առջեւ. պէտք է համոզուած ըլլալ որ մարդ պիտի հասնի յաջողութեան, որքան ատեն ուղղամտութեամբ յառաջ կը տանի իր գործը. գիտցէք որ պիտի հնձէք ինչ որ ցանած էք։

Ցայժմ խօսեցայ ֆիզիքական եւ իմացական կեանքի վրայ, կ'ուզեմ խօսիլ նաեւ բարոյական կեանքի վրայ. հոս՝ արտաքին արգելքի կամ դժուարութեան հարց չկայ. մենք ենք որ կը պատրաստենք մեր ներքին եւ հոգեւոր մարդը։ Մարդ աշխարհ կուգայ իբր ազատ էակ մը, ան ունի ազատ կամք մը. ոչ ոք կրնայ բռնանալ այդ ազատ կամքին վրայ. եւ մենք մեր ազատ կամքովը կը գործենք կամ ի նպաստ մեզի կամ ընդդէմ մեզի։ Այս մեծահրաշ կամքով է որ ամէնքս օժտուած ենք, բայց փութամ ըսելու թէ այս կամքը ոմանց մէջ տկար, այլոց մէջ զօրեղ կերպով կը ներկայանայ։ Բայց ինչ որ ալ ըլլայ պէտք չէ մեռցնել կամքը։ Ծիրաւի թէեւ մարդ չէ կարող աւելցնել կամքը, բայց կրնայ զայն մեռցնել եւ բուն իսկ այն ատեն է որ մարդ մեռած կը նկատուի բարոյական աշխարհի համար։ Մենք շատ անգամ ականատես կ'ըլլանք այդպիսի ահաւոր մահերու։ Աստուած երկնային նշաններով զմարդ չշանթահարեր. ան ազատ կը թողու զմարդ, որպէսզի ինքն իսկ պատրաստէ իր վարձատրութիւնը կամ պատիժը. ինչպէս ըսուած է « մարդ իր պատիժի գաւազանը ինք կը պատրաստէ »։

Այս կամքի սպաննութիւնը ընդհանրապէս տեղի կ'ունենայ բաղդաւորութեան պայմաններով ապրողներու մէջ։ Մեր երիտասարդութիւնը չկարծէ թէ բաղդաւորութիւնը նախանձելի բան է. ընդհակառակը կեանքի մեծ վտանգներէն մին է գրեթէ շատ անգամ. զի այդ բաղդաւորութիւնն է որ կը թելադրէ հարուստ երիտասարդին անփոյթ կերպով ապրելու, ան կը փորձուի թողուլ որ իր կամքը քնանայ եւ մարի... եւ վերջապէս մեռնի։ Պէտք է երիտասարդին համար դժուարութիւն մը, խթան մը, որը շատ շատերու աստուածային բարիք բերած է։ Անոնք որ ծնած են ոչ բաղդաւորեալ, ստիպուած են լծուիլ աշխատութեան, բոլոր ջանքերով գործել, բոլոր ուժով պայքարիլ եւ ահա բարոյական կեանքի մէջ անոնք կը տանին մեծագոյն յաղթանակը։ Առանց պայքարի չկայ յաղթանակ։

Ձեզ համոզելու համար բաւական կը նկատեմ ձեր ուշադրութեան յանձնել պարագայ մը որ ամէն ատեն իւրաքանչիւրիդ կը պատահի չարին դիմադրութեան գործին կամ բարիին կատարման մէջ. այսպէս օրինակի համար եթէ կրցաք յաղթել որ եւ է փորձութեան մը, վստահ եղէք որ վաղը շատ աւելի դիւրութեամբ պիտի յաղթէք փորձութեան, եւ պիտի գայ ժամանակ մը որ այլեւս փորձութիւնը չպիտի համարձակի մօտենալ ձեզի։ Ընդհակառակը եթէ փորձութեան չկրցաք դիմադրել եւ կարեւորութիւն չտուիք անոր, ան աւելի ուժով պիտի

մօտենայ և դուք այլ ևս չպիտի կրնաք զգալ ինքզինքնիդ ուժով և պայքարիլ անոր դէմ, և թէ իսկ ուզէք պայքարիլ շատ աւելի դժուար, շատ աւելի ծանր պիտի ըլլայ վաղը, և հետզհետէ պիտի ենթարկուիք անտեղիտալի և անխուսափելի գահավիժումի մը: Ահա անկէ յետոյ պիտի սկսիք կեղծիքի և ստութեան, դուք որ շատ յայտնի, համարձակ և ուղիղ նկարագրով մէկն էիք, պիտի ուզէիք ձեզ շրջապատողներու ակնարկէն քօղարկել զձեզ, և որքան ուզէիք ծածկել ձեր կեղտը, դարձեալ յայտնի պիտի ըլլար, և այսու պիտի սկսէիք չախորժել ծանօթներու ներկայութենէն և անոնց ակնարկը իբր մեղադրանք մը պիտի նկատէիք և պիտի վիրաւորուէիք ու հետզհետէ ձեր մէջ պիտի ծնէր չարակամ զգացում մը անոնց նկատմամբ՝ որոնք կը սիրեն զձեզ և ձեր բարիքը միայն կը խորհին: Այլ ևս չպիտի ուզէիք սիրել զանոնք, պիտի սկսէիք ատել նոյն իսկ, ո՜հ, ինչ սոսկում, ինչ քայքայում. ո՜հ, ցանածնիդ է որ կը հնձէք:

Բայց ընդհակառակը երբ յաղթանակ մը կը տանիք ձեր իսկ վրայ, դուք ձեռք բերած կ'ըլլաք բարոյական շահ մը, որ ոչ ոք պիտի կրնար ձեզմէ խլել զայն. զոր օրինակ, երբ չար խօսք մը, որ կը կասեցնէք ձեր շրթանց վրայ այն պահուն իսկ որ պիտի արտասանէիք, խայթիչ պատասխան մը, որ կը խեղդէք այն պահուն իսկ որ պիտի տայիք ձեր ամենէն սիրած մէկ անձին, բարեկամի մը՝ որուն

ապահովաբար պիտի չուզէիք վիշտ պատճառել. ինչ կ'ընէք ձեր տարած յաղթանակէն վերջ. զանիկա կ'ըսկսիք աւելի եւս սիրել. վասնզի այլ եւս յաղթած կը նկատուիք ձեր եսասիրութեան եւ յետ այնու կը դառնաք զոհողութեամբ եւ նուիրումով պանծալի անձ մը ձեր բարոյական կեանքին մէջ:

Մոգական գաւազանով չէ կարելի փոխել բարոյական կեանքը. մեր իսկ ջանքերով եւ տքնութիւններով կարելի է փոխակերպել զայն. եթէ բարի սերմեր ցանած ենք մեր հոգւոյն մէջ, անոնք կը ծլին և կուտան պտուղներ կենսունակ եւ համեղ, իսկ եթէ բարի սերմեր չենք ցանած, այդ կը նշանակէ թէ վատախտարակ սերմեր ցանած ենք. և այսպիսի սերմեր կարծես աւելի շուտով թունալից պտուղներ կը հասցնեն:

Ցոփ ընթերցում մը, տարփացուցիչ տեսարաններու հետաքրքրութիւն մը, ցանկական նայուածք մը գաղտնաբար ցանուած սերմեր են՝ որոնք անզգալաբար արմատ կը բռնեն հոգւոյն խոր խաւերուն մէջ եւ ահա հետզհետէ կը ծլարձակուին և կը տարածուին տիրելով մեր զգացումներուն վրայ: Մենք մեզի կը հարցնենք սոսկումով. Ուրկէ՞ բուսան այս վտանգաւոր եւ սպառնացող ծիլերը. անխոհեմ սերմանացա՛ն, մենք ենք որ զանոնք ցանած ենք:

Տեսէ՛ք ահա երկրագործուհի մը որ իր իսկ աշխարհային յիմարութիւններով կը պատրաստէ ինքզինքը

ամենամեծ բարոյական անկումի մը եւ այդու կը կորանցնէ իր գլխուն բուսեղէն պսակը, որով միայն պիտի կարենար ըլլալ ընտանիքի մայր մը։ Տեսէք աշա անդին երիտասարդ մը որ ինքզինքը տուած է հաճոյքի եւ որով նուաստացուցած է ինքզինքը, և իր հոգին մխրճած է տիղմի մէջ։ Ի՞նչ կը սպասէք այլեւս այդ երիտասարդէն՝ երբ ան կ'ուզէ իր աղտոտ ձեռքը կարկառել մաքուր և անբիծ կեանքի մը, իր ակար եւ հիւծած կեանքին նեցուկ մը գտնելու ակնկալութեամբ. ան առաջին օրէն կը զգացնէ իր լծակցին թէ բուեալ գերեզման մըն է միայն, թէ կործանեցուցած է տաճարի մը հանգամանքը եւ սրբութիւնը։ Կ'արտասուէ ան և կը զղջայ իր անցեալ աննուղայ ընթացքին համար, բայց որքան ալ անկեղծ ըլլայ իր զղջումը, անօգուտ է, վանզի թունալից սերմերը իրենց վատ գերը կատարած են։

Ո՜վ երիտասարդներ, հսկեցէք ձեր կեանքի արշալոյսին երբ կը ցանէք սերմեր ձեր հոգւոյն մէջ. եթէ կ'ուզէք առատ լի հասկեր ունենալ և պատրաստել աստուածային հունձք մը, ցանեցէք մաքուր և նուիրական սերմեր, ցանեցէք ուշադրութեամբ, զգաստութեամբ, քաղցրութեամբ և խոնարհութեամբ, որպէսզի ուրախութեամբ և ցնծութեամբ ալ կարենաք քաղել բարի պտուղները և զձեզ շրջապատողներու հիացման և յարգանքին արժանանալ։

Դ.

Քրիստոնէական Միութիւն

եւ

Հայ Եկեղեցին

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

« Պահէ՛ զանոնք քու անունովդ,
որպէս զի մէկ ըլլան ինչպէս որ
մենք մէկ ենք : »

(ՅՈՎՀ. ԺԷ. 11 :)

ՔՐԻՍՏՈՍԷ առաջ մեծութեան և գեղեցկութեան անունով կատարուած հայրենասիրական, անձնուիրական և հերոսային գործերը ստուգիւ պատիւ կը բերեն մարդկութեան: Հիներուն այդ հրաշագեղ գործերը անգիտանալը անարդարութիւն պիտի ըլլար: Բայց ստիպուած ենք միևնոյն ատեն ըսել թէ՝ հին աշխարհի յատկանշական գիծերէն մէկն ալ միմեանց դէմ ատելութիւնն էր. այս անողոք ատելութիւնը մուտ գտած էր առհասարակ ազգային, քաղաքական, կրօնա-

կան շրջանակներու մէջ այն աստիճան, որ շատ անգամ կը պոռթկար զարհուրելի խժդժութիւններով և պատերազմներով։ Ան որ նոյն ցեղէն չէր և նոյն երկրին մէջ չէր բնակեր, կամ չէր հետեւեր նոյն պաշտամունքին, այնպիսին օտար մըն էր, թշնամի մըն էր, և հետեւաբար ըստ այնմ կը վերաբերուէին։ Կրօնը ցաւալի է ըսել որ եղած էր մին ամէնէն մեծ շարժառիթը բռնութեան, գժտութեան և հալածանքի։

Ս. Գիրքէն կ'ուսանինք թէ Հրեայք հեթանոսները կ'արհամարհէին նկատելով որ անոնք չէին պատկաներ Աբրահամու ցեղին։ Անշուշտ լաւ ըմբռնուած միաստուածութիւնը պէտք էր իրենց ներշնչէր բոլորովին տարբեր զգացում մը։ Մի քանի մարգարէներ ընդնշմարեցին ճշմարտութիւնը և ապագայի մասին իրենց արձակած հայեացքներուն մէջ անոնք պէտքը շեշտեցին մերձեցման բոլոր մարդկանց, բոլոր ազգաց, բոլոր պաշտամանց յանուն խաղաղութեան և տիեզերական եղբայրակցութեան։

Յիսուս՝ շնորհիւ իր գերազանց իմաստութեան և աստուածային սրտին՝ բացաւ միաստուածութեան ճամբան։ Միաստուածութիւն մը որ չէր կապուած առանձնաշնորհումներու, ծնունդի կամ ցեղի և կամ որեւէ հանգամանքի։ Աւետարանը յիրաւի թէեւ ծանուցուեցաւ նախ իսրայէլեան ցեղին, բայց հոն փակուած մնալու չսահմանուեցաւ։ Աւետարանը ծանուցուեցաւ

ի լուր աշխարհի, համայն մարդկութեան, «Յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն։» Յիսուս իր աշակերտներէն բաժնուելու առեն կ'ուղղէ սա նշանակալից խօսքերը. «Գնացէք այսուհետեւ աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս։» Այդ խօսքերը իր աշակերտաց ուղղելէն սկսեալ ոչ եւս ատելութիւն հեթանոսաց, ոչ եւս արհամարհանք տկարներուն, ոչ եւս անտարբերութիւն փոքրերուն։ «Զի ձեր մի է Հայր որ յերկինս է և ամենեքին դուք եղբարք էք։» (Մատթ. ԻԳ. 8–9)։ Աստուծոյ առջեւ մարդկային զանազանութիւնները պէտք էին ջնջուիլ. «Զի կարող է Աստուած քարանցս յայսցանէ յարուցանել որդիս Աբրահամու։» (Մատթ. Գ. 9) Էականին մէջ մարդկութիւնը մէկ է և եթէ կայ բան մը մարդուն մէջ որ զայն կը բարձրացնէ և կ'ազնուացնէ, սիրտն է այն, հոգւոյն սրբութիւնն է, զգացումներուն ազնուութիւնն է, մէկ բառով խիղճն է այն։ Մարդիկ մէկ Աստուած, մէկ Հայր միայն ունենալով կը կազմեն միմիայն մէկ ընտանիք, և եթէ կ'ուզեն համապատասխան ընթանալ արարչին ծրագրին, պէտք է միմեանց միանան օգնութեան, բարեացակամութեան, գթութեան, սիրոյ և խղճմտութեան կապերով։ Հինին մէջ կրօնները կը շեշտէին որոշ զանազանութիւններ, կը զարգացնէին չար կիրքեր, ատելավառ զգացումներ և ստորին տրամադրութիւններ։ Բայց ներկայիս մէջ անոնք կրօնական զգացում այլեւս չեն համարուիր։ Սր-

համարհանք եւ ատելութիւն ընկերին՝ կրօնի մէջ տեղ չեն կրնար ունենալ։ Այժմ կրօնական զգացմամբ անոնք միայն կը նկատուին՝ որոնք սիրոյ եւ զոհողութեան ոգիով կապուած են իրենց ընկերոջ, որոնք տկարին եւ թշուառին հանդէպ բարեացակամութիւն ունին եւ գիտեն կարեկցիլ որեւէ կերպով։ Անոնք որ քրիստոնէական կրօնքը դաւանելով հանդերձ տակաւին կը սնուցանեն իրենց սրտին մէջ ոխ, քէն, ատելութիւն, չարակամութիւն, նախանձ, այնպիսիք կրնան պատկանիլ հեթանոսական կամ հրէական կրօնի, բայց ոչ երբեք քրիստոնէական կրօնի։

Քրիստոս երբ ըսաւ. «Հայր Սուրբ, պահէ զանոնք, որպէսզի մէկ ըլլան ինչպէս որ մենք մէկ ենք», տուաւ անխախտ պատասխանը մարդկային բնութեան ամենէն ազնիւ եւ ամենէն խորունկ մէկ պահանջքին եւ իր իսկ օրինակովը ամենուն մէջ ամրացուց սիրոյ եւ գթութեան կապը։ Ստուգիւ՝ ի բնէ մարդը ընկերային է։ Ան ատեն միայն կրնայ աւելցնել ունեցածը եւ զարգացնել իր արտադրութիւնները երբ կը գործէ ընկերակցութեամբ։ Որքան ատեն միայնակ է եւ մնացած է իր սեփական ուժերով՝ այնպիսին խոտի մը կեանքը կրնայ ապրած ըլլալ միայն։ Առանձնացումը անշօրութիւն է։ Եսասիրութիւնը բարբարոսութիւն է։ Սխալ եւ ողբալի հաշիւ է երբ ուրիշները կ'արհամարհուին կամ այլոց կարեւորութիւն չի տրուիր։

Մենք ամէնքս իրարմէ կախեալ ենք, ամէնքս պէտք ունինք իրարու եւ պէտք է գիտնալ թէ չկրնար ըլլալ եւ իրականանալ բարի, մեծ եւ տեւական բան մը առանց ընկերակցութեան, գործակցութեան, կամքի եւ սրտի միութեան։ Ամենազօրեղ հանճարները, ամենասքանչելի հեղինակները անոնք են որ զանց չեն ըրած օժանդակութիւնն իրենց նախորդներուն եւ ազդեցութիւնն իրենց շրջանակին։ Մեկուսացեալ ճիգերը կրնան ունենալ իրենց արժէքը, իրենց ներգործութիւնը, բայց որքան աւելի թանկագին եւ աւելի բեղուն է միաբան գործակցութիւնը, միաբան ճիգը։ Միայնակ դիմադրութիւնը ինքնին ազնիւ է, զօրեղ է, յաճախ հերոսական է. բայց դիմադրութիւն մը միահամուռ ուժերով՝ անպարտելի է։

Միութիւնը, միաբան գործակցութիւնը յառաջդիմութիւն է նաեւ։ Դժուար պիտի ըլլար թուել օգուտները եւ օրհնութիւնները սրտի եւ կամքի միութեան։ Ամէն անհատի մէջ չկան նոյն ընդունակութիւններն եւ նոյն ձգտումները։ Նոյնիսկ այդ զանազանութիւններն ընդունակութեանց եւ ձիրքերու՝ ինքնին դրդապատճառներ են որ հոգիներ հաղորդակից ըլլան եւ մերձենան իրարու։ Բան մը որ կը պակսի մէկուն՝ ուրիշ մը զայն կ'ունենայ, բան մը որ մէկը չկրնար նշմարել՝ ուրիշ մը կը նշմարէ զայն, ի յայտ կը բերէ զայն, եւ այսպէս իւրաքանչիւրին մասնակցութեամբ եւ ճիգերու օ-

ժանդակութեամբ յառաջդիմութիւնը կ՛ապահովուի. և գործադրութեան դրուած կ՛ըլլայ այն գեղեցիկ նշանաբանը Հելուետիական որ է. « Ամէնը մէկուն և մէկը ամէնուն համար »:

Այս եղանակաւ միայն մարդկութիւնը դուրս կ՛ելնէ բարբարոսութենէ, այսպիսի եղանակ մը միայն կրնայ ընդլայնել գիտութեան կալուածը և ճոխացնել մարդկային ցեղին ժառանգութիւնը: Սրտերու միութեամբ, ջանքերու ներդաշնակութեամբ ընտանիքներ, ազգեր և ընկերակցութիւններ կը կազմուին, կը պահպանուին և կը բարգաւաճին: Հոն ուր համակամութիւնը, միութիւնը պակաս է, հոն քայքայումը արդէն սկսած կը նկատուի. « Ամենայն տուն բաժանեալ յանձն կործանի:» (Ղուկ. ԺԱ. 17):

Որպէսզի միութիւնը երջանիկ և բեղուն ըլլայ պէտք է որ անխախտ ազատ հիմերու վրայ դրուի: Կայ միութիւն մը որ բիրտ ուժի, ստիպման ներքեւ կ՛ըլլայ: Այսպէս օրինակի համար կրօնի մը մէջ կրնան պարտադրել ամէնուն միեւնոյն դաւանանքը, միեւնոյն ծէսերը, միեւնոյն լուծը: Այսպիսի ընթացք մը չարաչար մեկնել է Յիսուսի « Արա այսր մուծանել » խօսքը: Այսպիսի արարք մը ոչ թէ ժողովուրդները միութեան կը տանի այլ լռութեան, քունի, մահուան: Աշխարհը մէկ է, մէկ ամբողջութիւն մըն է. ան ունի իր կեանքը. և սակայն ինչ զանազանութիւն տիեզերքի ամէն

մասերուն մէջ: Մարդկութիւնը մէկ է, ան մէկ ամբողջութիւն մը կը կազմէ, ան ունի իր կեանքը. և սակայն ինչ պէսպիսութիւն ընդունակութեանց մէջ, ճաշակներու մէջ, բարքերու մէջ, նկարագիրներու մէջ, վերջապէս կերպարանքի գիծերու մէջ:

Զանազանութիւն միութեան մէջ: Ահա այս է կեանքի օրէնքը: Աստուծոյ բոլոր գործերն ալ այդ կը ցուցնեն, և եղո՛ւկ մեզի եթէ հասարակութեան մը ծոցին մէջ գոյութիւն ունեցող կուսակցութիւնները կ՛ուզենք ջնջել իբրեւ անհամապատասխան բան մը միութեան, կամ կ՛ուզենք ջնջել միութիւնը իբր անհամապատասխան կուսակցութեան: Այսպիսի պարագայի մը մէջ մենք պիտի տարուէինք անկարգութեան, թոհուբոհի, վերջապէս աւերումի:

Ընտանիքի մը մէջ պարզուած տեսարանը բաւական հրաշագեղ է և ճշմարտութիւնն է որ հոն կը խօսի: Հոն կը տեսնենք որ իւրաքանչիւր տղայ ունի իր բնորոշ կերպարանքը, իր խառնուածքը, իր նկարագիրը, ի մի բան իր անձնականութիւնը. բայց ընտանիքը մէկ է, համերաշխութիւնը հոն ըմբռնուած է և ի գործադրութեան է. ամէնքն ալ նոյն յիշատակներով ճոխացած են, ամէնքն ալ կը շնչեն նոյն մթնոլորտը, ամէնքն ալ լծուած են աշխատութեան և առաքինութեան, ամէնքն ալ լծակցուած են միմեանց փոխադարձ գորովով, որքան ուրախութեան և երջան-

կութեան նոյնքան և դժբաղդութեան և ցաւի մէջ։

Նոյնն է ազգի մը համար. հոն ամէն ոք կը հետեւի իր ուղիին, կ'աշխատի իր գործին, կը գործէ իր ընդունակութեան համեմատ։ Բայց ամէնքն ալ մէկ սիրտ և մէկ հոգի կը դառնան երբ հայրենիքի սուրբ ձայնն է որ կը հնչէ. ալ ամէնքը իրարու կը մօտենան, ամէնուն սիրտը միութեան համար կը բաբախէ, միութիւնը կ'իրականանայ, իր հիմը կը գտնէ գորովալիր սիրոյ մէջ, հասարակաց յոյսերուն մէջ, հասարակաց ձախողութեանց և փառքի մէջ, վերջապէս հետապնդուած նպատակին մէջ, որ ուրիշ բան չէ բայց եթէ հայրենիքի մեծութիւնը և երջանկութիւնը։

* * *

Ինչպէս որ միութիւնը ընտանիքներու և ազգերու կ'ապահովէ զօրութիւն, բարգաւաճում և տեւականութիւն, այնպէս ալ պէտք է ան իշխէ Եկեղեցւոյ մէջ։ Յիսուսի սուրբ և վսեմ բաղձանքը եղաւ իր բոլոր աշակերտներուն մի ըլլալը, ինչպէս որ ինքը և Հայրը մի են։ Ան ցոյց տուաւ անմիաբանութեան և աններդաշնակութեան կործանարար հետեւանքները և մատնանշեց քարսիրտ և հպարտ փարիսեցիութեան մաքուր բարեպաշտութիւնը տկարացնող և աւերող դերը։

Երբ Եկեղեցեաց միջեւ չկայ սրտի միութիւն, իսկոյն ծնունդ կ'առնէ չարակամութիւնը, և ահա յարա-

բերութիւնք կը խանգարուին, շահախնդրութիւնը և կողմնակցական շահը աւերներ կը գործեն, միւս կողմէ նախանձը կը խածնէ ու կ'այրէ այն ամէն նուիրականութիւնները որոնք Եկեղեցեաց սրբութեան դրոշմն էին, և կը ներշնչէ գործելու այնպիսի գործեր որոնք դժոխային միայն կարելի է անուանել, և այսու եկեղեցիները կը դառնան « Այրս աւազակաց »։

Միութիւնը Քրիստոսի աշակերտաց միջեւ անհրաժեշտութիւն մըն է։ Ամէն ժամանակէ աւելի սա շրջանին է որ ամէն կողմէ միութեան անհրաժեշտութիւնը կը շեշտուի։ Լօզանի վերջին համաժողովը ինքնին ապացոյց մըն էր թէ Եկեղեցիները այլեւս ստիպողաբար պէտքը կը զգան միութեան, համերաշխութեան, համաձայնութեան։

Բայց ինչ հիմունքի վրայ կ'ուզեն հաստատել այդ բաղձացուած և անհրաժեշտ միութիւնը։ Քրիստոնէական Եկեղեցիները երկար ժամանակներ սխալ միջոցներ ի գործ դրած են։ Անոնք ջանացած են իրականացնել միութիւն հոն՝ ուր չկրնար ըլլալ, հոն՝ ուր պէտք չէ ըլլայ միութիւն, և հոն՝ ուր անկարելի է միութիւն։ Քրիստոնէական Եկեղեցիները հետապնդած են երեւակայական միութիւն մը, միակերպութիւն մը, անոնք բռնութիւն ի գործ դրած են մարդկային բնութեան վրայ, հոգիին ամէնէն խորունկ պահանջքներուն վրայ, անոնք ճնշած, արհամարհած են այն նուիրական

բանը որ խիղճ կը կոչուի, ոտնակոխած են գթութիւնը, եւ սերմանած են իրենց պատին յաջողութեան համար կեղծիք և ստութիւն, հետեւաբար ինքնին յառաջ պիտի գար անմիաբանութիւն, պառակտում, բաժանում, հերձուած:

Եկեղեցիները ո՞ր կալուածին վրայ կրնային միանալ: Ի՞նչ, միթէ միութիւն ըսելով անպայման տեսանելի և արտաքին միութի՞ւն պէտք է հասկնալ: Ի՞նչ, կարելի՞ է միթէ միութիւն պաշտամունքի ձեւերուն մէջ, կամ արարողութեանց մէջ, կամ ծիսակատարութեանց մէջ: Միթէ կարելի՞ է այսպիսի միութիւն մը: Միեւնոյն ընտանիքին անդամները,՝ զաւակները միթէ միեւնոյն աղօթքնե՞րը կ'ընեն, միեւնոյն ձեւով և միեւնոյն բառերո՞վ կ'ընեն. ո՞վ չտեսներ որ վարդապետական և արարողական կալուածին մէջ անկարելի է կատարեալ համաձայնութիւն, միութիւն: Զի ծէսերը, ձեւերը կախեալ են ժամանակներէ, միջավայրէ, երկրէ, կլիմայէ, սովորութիւններէ, դաստիարակութենէ, նոյնիսկ քաղաքակրթութենէ եւ միթէ կարելի՞ է պահանջել որ այս ձեւերը միութիւն պահեն:

Նոյնը կրնանք ըսել նաեւ աստուածաբանական վարդապետութեանց և իմաստասիրական տեսութեանց համար. անոնք եւս կախեալ են մարդոց զարգացման աստիճանէն, ընդունակութենէն և կարողութենէն, և հետեւաբար կարելի չէ դաւանանքներու մէջ միութիւն

պահել: Եւ ոչ ոք իրաւունք ունի ըսելու՝ իմ դաւանանքէս դուրս չկայ փրկութիւն, իմ դաւանանքս ճշմարիտ է. յաւակնութիւն պիտի ըլլար իմացականութեան արդիւնք եղող իմաստասիրական, աստուածաբանական ձեւերը կատարեալ և անայլայլ ներկայացնելը: Մարդոց զարգացման հետ առնչութիւն ունեցող այդ բանաձեւերը կը փոխուին: Այդ բանաձեւերը բարեբաղդաբար Քրիստոսի և Աւետարանի կրօնքը չեն կազմեր: Բոլոր այդ ծէսերն ու վարդապետութիւնները պահարանի, կեղեւի դերն է որ կը կատարեն կրօնի մէջ. անոնք կորնչական են, աւելի պէտք է երթալ խորը գտնելու համար հոգիներու հաղորդակցութեան գետինը: Յիսուս արարողական գործի հետ հետաքրքրութիւն չունեցաւ, ան չկազմեց կամ խմբագրել չտուաւ որեւէ դաւանութիւն, անիկա ո՛չ քահանայ և ոչ դպիր էր: Գիտէ՞ք ուր է հաստատուն և իրական միութեան գետինը: Զարէն պժգալու և բարին սիրելու մէջ է, Յիսուսէ յանձնարարեալ առաքինութեանց գործադրութեան մէջ է, քաղցրութեան, խոնարհութեան, ողորմութեան, ներումի մէջ է, զԱստուած սիրելուն և իր ընկերը սիրելուն մէջ է, վերջապէս հաւատալու, յուսալու և սիրելու մէջ է:

Հոն ուր Քրիստոս կայ, հոն Եկեղեցի կայ: Յիսուսի պատուէրներուն արժէքը ըմբռնել, անոր հետ հաղորդակից ըլլալ հոգւով՝ ահա Եկեղեցիին կազմութիւնը, ահա

եկեղեցեաց միութիւնը։ «Սիմոն Յովհաննու, սիրե՞ս զիս» կը հարցնէր Փրկիչը իր աշակերտին. «Տէր, դու գիտես զի սիրեմ զքեզ։» Եւ Տէրը ատկէ դուրս ուրիշ բան չպահանջեց, և Տէրը իրաւունք ունէր։

Չեմ հետաքրքրուիր, ո՛վ հաւատացեալ, թէ ի՛նչ է քու զարգացմանդ աստիճանը ու անոր չափը, չեմ հետաքրքրուիր եթէ քու փիլիսոփայական կամ աստուածաբանական բանաձևերդ կը համաձայնի՞ն իմիններս, միայն պիտի հարցնեմ քեզի, կ'ուզե՞ս նուիրուիլ բարիին, պայքարիլ ընդդէմ չարին ինչ ձևի տակ ալ ներկայանայ ան. պիտի հարցնեմ քեզի, ծարա՞ւ ես ճշմարտութեան և արդարութեան, գիտե՞ս ինչ է սիրելը. եթէ այո, եթէ նուիրուած ես բարիին, եթէ կը պայքարիս ընդդէմ չարին, եթէ ծարաւի ես ճշմարտութեան և արդարութեան, եթէ գիտես սիրել, ուրեմն եկո՛ւր, եկո՛ւր, կ'ուզես աշխարհական եղեր ես, կ'ուզես կրօնական եղեր ես, եկո՛ւր, վասնզի դուն Աստուծոյ Թագաւորութեան կը պատկանիս, եկո՛ւր, վասնզի Քրիստոս կը ճանչնայ զքեզ իբր իր աշակերտը. քու անհատական կարծիքներդ պիտի յեղաշրջուին, քանի մօտենաս Քրիստոսի՝ պիտի լաւ հասկնաս թէ բուն կրօնը ո՛ւր կը կայանայ, քանի մօտենաս անոր, այնքան Աստուծոյ որդի ըլլալուդ նկարագիրը պիտի ցոլացնես, ճշմարիտ քրիստոնեայ ըլլալդ պիտի ապացուցանես։

Այո՛, միայն քրիստոնէական կեանքի կալուածին

վրայ կարելի է իրականացած տեսնել միութիւնը։ Այդպիսի միութիւն մը ուրիշ ամէն ատենէ աւելի պէտք է հիմա ըլլայ։ Կը հասկնամ և կը յարգեմ զանազանութիւնները, գիտեմ որ անոնք անխուսափելի հետևանքներն են մեր բնութեան, ազատ քննադատութեան։

Ինչ որ կը մաղթեմ և կը խնդրեմ հոգւովս, Եկեղեցի մըն է ոչ թէ անձուկ և փակեալ, այլ բաց, այլ ընդարձակ Եկեղեցի մը ուր փնտռուի, ուր իշխէ ոչ թէ միակերպութիւն վարդապետական և ծիսական, այլ միութիւն սրտերու, սիրոյ և առաքինութեանց Աւետարանի։ Ինծի պէս դուք ալ կը փափաքիք մերձեցումը բոլոր սրտերու, բոլոր Եկեղեցեաց։ Այսպիսի ըղձանք մը միթէ երա՞զ պիտի նկատուէր.— Ո՛չ։ Եկեղեցեաց միութիւնը կրնայ իրականանալ ոչ թէ ծէսերու կամ դաւանանքներու միաձևութեամբ, այլ խղճի ազատութեամբ, այլ փոխադարձ օգնութեամբ, միմեանց յարգանքով, խոնարհութեամբ և գթութեամբ և ատոնք պիտի ըլլան միմիայն միջոցները և ատաղձները կազմելու, շինելու համար Տիեզերական, Կաթուղիկէ Եկեղեցին։

Երախտագիտութեամբ հարկ է արձանագրել որ Հայ Առաքելական Եկեղեցին այդ պայմաններով է կառուցուած։ Հայ Եկեղեցիին գոյութիւնը երբեք դաւանանքներու չէ կապուած, ան ազատ կ'ուզէ շարժիլ դաւանաբանական խնդրոց մէջ։ Հայ եկեղեցական մատենագրութեան մէջ շատ անգամ կը հանդիպինք դաւանաբանա-

կան ազատ արտայայտութեանց. Հայ Եկեղեցին թէ Քաղկեդոնական է և թէ չէ, վասն զի եթէ կենսական բան մը իր գոյութիւնը Քաղկեդոնական դաւանութեան չկապէր: Այս օրերուն շատ կ'աշխատուի ապացուցանել թէ մեր նախնիք Քաղկեդոնական դաւանութիւնը ընդունած էին: Սխալ ձեռնարկ մըն է այս ապացուցանելու ջանքը, վասնզի Հայ Եկեղեցին միշտ ազատ եղած է երկբայական հարցերու մէջ, «Ազատութիւն յերկբայականս». վարդապետական խնդրոց մէջ ազատ ուզած է մնալ: Հայ Եկեղեցին ըսած է և կ'ըսէ իր հաւատացելոց. «Քաղկեդոնական ժողովի դաւանութիւնը ընդունիս ալ, չընդունիս ալ, նոյնն է, կարեւորը Քրիստոսն է, Աւետարանն է:» Հայ Եկեղեցին կը նախասիրէ միութիւն դաւանաբանական զանազանութեանց մէջ. Հայ Եկեղեցւոյ բեմերը չեն սպառնար կրօնական ազատութեան դէմ: Ամենէն ազատ բեմը Հայ Եկեղեցին է որ չխօսիր դաւանաբանական նիւթերու վրայ, այլ միայն Աւետարանի բարոյականն է որ կը բացատրէ: Այս իսկ ցոյց չի՛ տար թէ ան կը նախասիրէ բարոյական և հոգեկան գետնի վրայ միութիւն քան աստուածաբանական կամ դաւանաբանական գետնի վրայ: Ուրախալի է որ Եկեղեցեաց միութեան անհրաժեշտութիւնը ըմբռնելով Հայ Առաքելական և Հայ Բողոքական եկեղեցեաց մէջ աւելի սերտ միութիւն մը սկսած է պաշտամունքի մէջ, ինչպէս ցայժմ կար միութիւն բարոյա-

կան համագործակցութեամբ ազգային գործոց մէջ: Ամէնքս միեւնոյն երկնաւոր Հայրն է որ կը պաշտենք, միեւնոյն Փրկիչն է որ կը ճանչնանք իբր յայտնիչը աստուածային սիրոյն և մարդկային եղբայրութեան: Ամէնքս ալ ունինք նոյն գաղափարականը՝ որ է երկնաւոր Հայրը և մարդկութեան Փրկիչը: Եթէ կայ զանազանութիւն ըմբռնումներու մէջ՝ նպատակը նոյնն է, եթէ կը տարբերին ձեւերը և միջոցները, հոգին նոյն է: Ուրեմն ձեռք ձեռքի մէջ և սիրտ սիրտի հետ, որպէսզի աշխարհ վկայէ, ինչպէս առաջին քրիստոնեաներու համար կ'ըսէին. «Տեսէք ինչպէս կը սիրեն մէկզմէկ», և այն ատեն է միայն որ ապացուցած պիտի ըլլանք թէ Տիրոջը աշակերտներն ենք. «Յայսմ գիտասցեն ամենեքեան եթէ իմ աշակերտ էք, եթէ սիրիցէք զմիմեանս:»

Դ.

Յետ մահու կեանքը
եւ
իր ապացոյցները

ՅԵՏ ՄԱՀՈՒ ԿԵԱՆՔԸ
ԵՒ
ԻՐ ԱՊԱՑՈՅՑՆԵՐԸ

«Եթէ մեռանիցի մարդ՝ կեցցէ՞:»
(Յոբ ԺԴ. 14:)

«Յիսուս Քրիստոս խափանեաց զմահն, լուսաւոր արար զկեանս եւ զանեղծութիւն ի ձեռն Աւետարանին:»
(Բ. Տիմ. Ա. 10:)

Յետ մահու վերապրելու հարցը որքան հին, նոյնքան այժմէութիւն ունեցող հարց մըն է։ Ամէն ոք պիտի ուզէր գիտնալ թէ մահուընէ վերջ կեանքը իր գոյութիւնը կը շարունակէ՞ նոր պայմաններով։

Ամէն անոնք որոնք չպիտի ուզէին սոյն հարցով հետաքրքրուիլ, յիմար պիտի նկատուէին։ Մեր կեանքին մէջ այնպիսի դժխեմ պահեր կան որ ուզենք չուզենք Յոբայ պէս պիտի հարցնէինք. « Եթէ մարդ մեռ-

նի, պիտի տայի»։ Արդ՝ ունինք ապացոյցներ յետ մահու վերապրելու։ Առանց ապացոյցի, այսօր ոչ ոք կ՚ուզէ ոեւէ բանի հաւատալ և անշուշտ իրաւունք ունին անհաւատները և գիտունները երբ ապացոյց կը պահանջեն. այսօր նոյն իսկ ամենաջերմ հաւատացեալը ապացոյց կը պահանջէ։ Քրիստոսի Յարութեան տօնին առթիւ այս հարցը անգամ մ'եւս այժմէութիւն կը ստանայ։

Ա.

Ուրեմն՝ մեզի ապացոյց կ՚ուզեն։ Որքան կրցած եմ թափանցել ապացոյց խնդրողներու մտայնութեան, անոնք կը սպասեն ոչ թէ փիլիսոփայական ապացոյցներու, այլ դրական շօշափելի և զգալի ապացոյցներու։

Թերեւս ձեզի զարմանալի թուի երբ քիչ մը ուզեմ ոգեպաշտութեան մասին խօսիլ այսօր այս բեմէն։ Նկատի մէջ պէտք է առնել որ ոգեպաշտութիւնը այնպիսի մեծ համեմատութիւն և յառաջդիմութիւն առած է, որ նոյն իսկ սկեպտիկներ սկսած են մտածել ու մտահոգուիլ յառաջ եկած ցնցող երեւոյթներու առջեւ։ Ոգեպաշտութեան նպատակն է գիտութեան լոյսով զգալի և շօշափելի ապացոյցներ յառաջ բերել յետ մահու կեանքի մասին։ Ինչպէս գիտէք ոգեպաշտութիւնը շուրջ ութսուն տարիներ առաջ ծնունդ առած է Միացեալ Նահանգաց մէջ. հոն կը հաշուի այսօր 20,000,000 հետեւորդներ, և Ֆրանսայի մէջ ոգե-

պաշտական 4000 ընկերակցութիւններ կը թուեն։ Չեմ գիտեր թէ ինչ կ՚արժեն այս թիւերը, բայց սա ստոյգ է որ Ֆրանսայի մէջ, սկսած Փարիզէն, ամէն կողմ և ամէն խաւերու մէջ, ամէնէն նոյն իսկ զարգացեալ շրջանակներու մէջ ոգեպաշտներու մեծ թիւ մը կը նշմարուի։ Հոն ուր կը կարծուէր թէ նիւթապաշտութիւնը և անհաւատութիւնը ձեռք ձեռքի տուած պիտի կրնան բնաջնջել Քրիստոնէութիւնը, ընդհակառակը սկսած է լուրջ հայեցողութիւններ հանդերձեալի և հոգւոյ անմահութեան նկատմամբ։

Այս յաջողութիւնը մեզ կը զարմացնէ և սակայն հարկ է զգուշանալ կեղծերէն։ Հին Կտակարանի մէջ ալ կը հանդիպինք վհուկներու, կախարդներու, որոնք ի գին դրամի կը շահագործէին ժողովուրդին հաւատքը և աւելորդապաշտութիւնը։ Ներկայի ոգեպաշտութիւնը անշուշտ վհուկութիւն չէ, կախարդութիւն չէ, այլ անկեղծօրէն ջանք մըն է զգալի միջոցներով յարաբերութիւն ստեղծելու տեսանելի և անտեսանելի աշխարհներու միջեւ։ Պէտք է ըսենք որ ոգեպաշտներէն 100ին հազիւ 10ը կրցած են լուրջ յաջողութիւններ ձեռք բերել և ասիկա բաղդատմամբ հարցին ծանր ու դժուարին հանգամանքին ամենամեծ և անհամեմատ յաջողութիւն մը կը նկատուի և անշուշտ լուրջ և յամառ ջանքեր աւելի եւս կարելի պիտի ընեն յառաջ տանելու այս մխիթարական գիտութիւնը։

Ուրախալի է ըսել նաև թէ ոգեպաշտները կը ձգտին ոչ թէ քրիստոնէական կրօնի հետ իրենց յարաբերութիւնները խզել, այլ ընդհակառակը անոնք կը յուսան օգնութեան հասնիլ քրիստոնէութեան՝ մեզի բերելով զգալի ապացոյցներ անդենական կեանքի։ Այդ ապացոյցները պիտի համոզեն նաև գիտութեան մարդը՝

Բ.

Պէտք կը զգամ՝ յիշելու աւելի հին ապացոյցի մը։ Պղատոնական դպրոցի ապացոյցն է ան։ Հոգւոյ անմահութիւնը ապացուցանելու համար թէև շատ գիրքեր գրուած են, բայց անոնց մէջ ամէնէն ուշագրաւը Պղատոնի ՓԵԴՈՆին մէջ հետեւեալ գրածն է. « Մեր հոգին աստուածային նմանութիւն ունի. անիկա պարզ է, անլոյծ է, միշտ անայլայլ է, մինչդեռ մեր մարմինը բաղադրեալ է, լոյծ է, միշտ փոփոխելի է, և հետեւաբար բնական է խորհիլ որ մեր մարմինը երբ կը լուծուի մահուամբ՝ հոգին կը մնայ անլոյծ և անայլայլ։ » [1] Չեմ գիտեր թէ հին աշխարհի մէջ հոգւոյ անմահութեան մասին ասկէ աւելի լաւ բացատրուած հաւաստարան մը կարելի՞ է գտնել։ Թերեւս գիս ունկնդրողներէն ոմանք խորհին որ ասիկա փորձառական ապացոյց մը չէ, այլ ան կը պատկանի բնազանցու-

(1) Տե՛ս Պղատոնի ՓԵԴՈՆ կամ վասն անմահութեան հոգւոյ, էջ 65-66 Տպ. Վենետիկ։

թեան։ Ընդհակառակը, ասիկա փորձառութեան հետ կապ ունի, ասիկա փորձառութեան մէկ իրողութիւնն է, զի ամէն ինչ որ գաղափարի կալուածին կը պատկանի, չունի նիւթական բնոյթ. գաղափարը կարելի չէ շօշափել, չափել, բռնել, ան անկշռելի է, ան մասնիկներէ չէ կազմուած. եթէ մասնիկներէ կազմուած ըլլար տարրալուծուելու կամ փոշիանալու ենթակայ պիտի ըլլար. գիտենք որ գաղափարը փոշիի չի վերածուիր. արդ երբ գաղափարը փոշիի չի վերածուիր, զայն արտադրող ոյժն ալ չի կրնար վերածուիլ փոշիի։

Դարձեալ փորձառութեան ուրիշ մէկ իրողութիւնը կայ որ ցոյց կուտայ թէ մեր անձը ոևէ նմանութիւն չունի մարմինին հետ։ Մեր եսը անփոփոխ է, բայց մեր մարմինը փոփոխական է։ Շատ անգամ կը պատահի որ բարեկամ մը երկար տարիներ չտեսնելէ վերջ յանկարծ երբ կը տեսնենք կ՚ըսենք. « Այս որքա՜ն փոխուեր ես »։ Բնախօսներ մեզ կ՚ըսեն թէ մարդուն մարմինը իր մանկութենէն սկսեալ ամէն եօթը տարին անգամ մը ամբողջովին կը վերանորոգուի և հետեւաբար երիտասարդութեան մարմինէն բան մը չի մնար իր հասունութեան տարիքին մէջ և ծերութեան շրջանին ալ իր մարմնին վրայ ու մէջը չի մնար հասունութեան տարիքէն ոևէ բան, թէև նոյն անձն է և կը մնայ նոյն այն անհատը։ Իր հետ խօսած ատեն կրնաք հասկնալ թէ նոյն անձն է, թէև

ճոխացած իր ծանօթութիւնները, բայց միշտ միեւնոյնն է ։ Ստուգիւ մեր եսը կը մնայ նոյնը, զի ան չի պատկանիր նիւթին, որը փոփոխական է եւ յաջորդաբար կ'այլափոխի։

Մեր էութեան այս երկու տարրերը որոշապէս կը զգանք. անոնք միշտ ընդդիմամարտ հանգամանքի մէջ են։ Պօղոս առաքեալ խորապէս զգացած է իր անձին վրայ այս երկու ուժերուն դէմ յանդիման պայքարը։ Մարդկային էութեան անհատական պատմութիւնն է այդ պայքարը, բոլոր գիտակից մարդկութիւնը իր մարմնոյ եւ հոգւոյ պայքարին իրաւեկ է. սակայն, աւա՜ղ, միշտ հոգին չէ որ կը յաղթանակէ, ան շատ անգամ կը յաղթուի մարմինէն։ Այս պայքարն իսկ այն համոզման կ'առաջնորդէ մեզ թէ երկու հակընդդէմ ուժեր կան, երկու էակներ կան, մին կորնչական արտաքին մարդը՝ մարմինը, միւսը անմահ ներքին մարդը՝ հոգին։

Նիւթապաշտութիւնը միշտ պիտի բաղխի այս փորձառութեան։ Թէ իսկ նիւթապաշտութիւնը ուզէ աստուածացնել նիւթը, ան լրջօրէն մտահոգուած պիտի մնայ հոգեկան աշխարհի յայտնութեանց առջեւ։ Հեկել, նիւթապաշտութեան եւ անկրօնութեան առաքեալը, իր կենդանական աշխարհի պատմութեան մէջ ի միջի այլոց կը նկարագրէ նախնական բջիջէն սկսեալ, որ բնապլիտի նման բան մըն է, մինչեւ մարդ էակին

քսանեւմէկ հետզհետէական կատարելութեան աստիճանները եւ այդ աստիճաններուն վերջինները կը նկատէ կապիկը եւ վերջինը մարդը։ Պէտք է ըսել սակայն թէ գիտական այս տքնութիւնն ալ մեծամեծ դժուարութեանց ենթարկուած է։ Յիսուն տարի առաջուան նիւթապաշտներու երեւակայած յաղթանակն արդէն պարտութեան փոխուած է։ Հիմա այլեւս ծիծաղելի կը նկատուի նիւթապաշտներու այն կարծիքը թէ ճշմարտին եւ գեղեցկին գաղափարը, կամ պարտականութեան ճանաչողութիւնը ուղեղային թրթռացումի այս ինչ կամ այն ինչ աստիճան ուժգնութենէ յառաջ կուգայ։ Հետզհետէ նիւթապաշտները իրենք ալ կը համոզուին որ աննիւթ բան մը, ինչպէս է ճշմարտին, գեղեցկին գաղափարը, նիւթական բանէ մը յառաջ չի կրնար գալ, եւ փոխադարձաբար անշօշափելի, աննիւթ գաղափարէն շօշափելի թանձր նիւթը յառաջ չի կրնար գալ։

Գ.

Փորձառութեան տուած ապացոյցներու կարգին մէջ հարկ է դասել բնազդը, որուն կատարած դերը մեր կեանքին վրայ լուրջ ուսումնասիրութեան առարկայ դարձած է։ Բնազդը կը յայտնուի բնութեան մէջ ամէն կողմ։ Գիտուններէ ոմանք նոյն իսկ կ'ուզեն տեսնել բնազդը հանքերու կազմածին մէջ. աւելի որոշ կ'երեւի ան բուսական եւ մանաւանդ կենդանական աշ-

խարհներուն մէջ. և կը գիտուի որ բնազդը միշտ կը համապատասխանէ իրական բանի մը։ Ծաղկին բնազդը կը մղէ զայն որպէսզի լոյսին կողմը դառնայ. եթէ լոյս գոյութիւն չունենար, ծաղիկը այդ ուղղութիւնը կամ շարժումը չպիտի ունենար։ Ծիծեռնակները որոշ ժամանակի մէջ ձմրան շրջանին կը գաղթեն աւելի տաք երկիրներ, գարնան վերադառնալու պայմանաւ։ Եթէ գարնանային եղանակ ունեցող երկիրներ չըլլային՝ հոն չպիտի վերադառնային։ Բնազդը անխուսափելիօրէն կը համապատասխանէ իրականութեան. հրաւէր պիտի կարդայի ձեզ ցոյց տալու ինծ բնազդ մը որ չհամապատասխանէր իրականութեան։

Այժմ խօսինք մարդկային ազգի բնազդին վրայ, որ մեզ աւելի կը հետաքրքրէ անշուշտ։ Ո՞րն է մարդուն մէջ բնազդներուն առաջինը։ Առանց տարակուսելու կրնանք ըսել թէ յետ մահու վերապրելու բնազդն է ան. այդ բնազդը պիտի կրնանք գտնել ամէն դարերու մէջ, ամէն կլիմայի տակ։ Գիտուններ որոնք պրպտած են նախապատմական մարդոց սովորութիւններն ու հաւատալիքները՝ երեւան բերած են քարանձաւներու մէջ ապրող մարդոց ձեռամբ ապառաժներու վրայ փորագրուած անարուեստ նկարներ, որոնց նշանակութիւն ցոյց կուտայ թէ անոնք կը հաւատային անդենական կեանքի մը։ Բոլոր կիսավայրենիներու կրօնական սովորութիւններով երբ կը հետաքրքրուինք, պիտի հանդի-

պինք անոնց մէջ այնպիսի համոզումներու՝ ուր պիտի տեսնենք թէ անոնք «կը պաշտեն իրենց նախնեաց հոգիները և անոնցմէ կը խնդրեն անձրև, առատ հունձք, առողջութիւն և լաւ ընդունելութիւն իրենց՝ երբ մահուընէ յետոյ երթան անոնց քով»։ (1) Ասիկա ապացոյց մըն է թէ վայրենիներն ալ կը հաւատան անմահութեան։ Այս բնազդը աւելի կը շեշտուի և կը ճշդուի հնդեւրոպական ցեղերու մէջ։ Բնազդի այս խորութեան չի հակասեր Պուտտայականաց Նիրվանայի այն ձգտումը, որով անոնք կ՚ըղձան տիեզերքի աստուածային հոգւոյն մէջ իրենց եսին անէացման։ Պուտտայականք իրենց այս ըղձանքով չեն դադրիր վերապրելու բնազդէն, անոնք կը հաւատան յետ մահու հոգիներու վշտագին գաղթին՝ որ կը տեւէ ըստ իրենց հաւատալեաց հազարաւոր տարիներ. անոնք չպիտի ուզէին վերապրիլ յետ մահու, բայց բնազդը չի թոյլատրեր և իրենք ակամայ ստիպուած են հաւատալ թէ մինչև Նիրվանայի արժանանալը տակաւին երկար վերապրումի շրջաններ պիտի ունենան յետ մահու։

Բոլոր այս փորձառական ապացոյցները ինքնին մեզ կը վստահեցնեն ապագայ կեանքի իրականութիւնը։ Անշուշտ անոնք պիտի կրնային մխիթարական նկատուիլ և փարատել այն մշուշը զոր շատ անգամ գերեզմանի

(1) GASALIS Mes souvenirs.

մօտ մարդ իր սիրելւոյն մահուան առթիւ խիստ թանձրացած կը տեսնէ։

Դ.

Բայց կայ ուրիշ ապացոյց մը, աւելի լաւ ապացոյց մը քան ոգեպաշտութեան ապացոյցը, քան Պղատոնական դպրոցի ապացոյցը, քան նոյն իսկ բնազդական ապացոյցը։ Կրօնական ապացոյցն է ան։ Բոլոր նախորդ ապացոյցները մեր սրտին մէջ դրին քաղցր յոյս մը որ իր բարձր արժէքը ունի անշուշտ, բայց մենք պէտք ունինք պատմական իրողութեան մը, յայտնութեան մը որ մեզի ապացուցանէր, կամ զգալի, տեսանելի և շօշափելի կերպով ցուցնէր յետ մահու կեանքը։ Այդ շօշափելի ապացոյցը ինքն Յիսուս Քրիստոս տուած է, որ Պօղոս առաքեալի բացատրութեամբ, «Խափանեաց զմահ և լուսաւոր արար զկեանս և զանեղծութիւն։»

Բնականաբար պատմական նկատուած այս շօշափելի ապացոյցը արժէքէ զուրկ պիտի ըլլար և հէքեաթի մը կարգը պիտի անցնէր եթէ վաւերաթուղթերով հաստատուած չըլլար ան։ Մենք ունինք այս մասին ի ձեռին չորս հաւատարաններ որոնք ենթարկուած են մանրակրկիտ քննութեան։ Քրիստոնեայ աշխարհը այս չորս հաւատարաններն Աւետարան կոչած է, և այդ չորսին մէջէն երրորդ աւետարանիչը Յիսուսի յետ մա-

հու կեանքի մասին աւելի մանրամասնութիւններ կուտայ։ Խօսինք միայն այս Աւետարանի մասին։ Հեղինակը ծանօթ է մեզ, անիկա բժիշկ մըն է, բարեկամ Պօղոս առաքեալի, որուն ճամբորդութեանց շատ անգամ ընկերացած է։ Երրորդ աւետարանիչին Ղուկաս եղած ըլլալը բանավէճի առարկայ չէ եղած նոյն իսկ ամենէն ազատական քննադատներէն։ Գերմանացի աստուածաբան Հարնաք իսկ քանի տարիներ առաջ ինք ևս ընդունեց թէ Ղուկաս իր Աւետարանը գրած կրնար ըլլալ շուրջ 60ական թուականներուն։ Ըստ այսմ Ղուկաս Յիսուսի յետ մահու վերապրելէն երեսուն տարի վերջ գրած կ'ըլլայ, որ ատեն կ'ապրէին այդ դէպքին վկաներէն շատերը, և որոնցմէ ստուգած էր և ըստ այնմ շարադրած է իր Աւետարանը (1)։ Ողջմտութիւնը կը պահանջէ որ կանխակալ կարծիքով չվերաբերուինք ոեւէ իրողութեան մը հանդէպ։ Ամէն անգամ որ ոեւէ պատմական դէպքի մը առթիւ կը պակսին ականատեսներու վկայութիւններ, բնականաբար դժուար կ'ըլլայ ընդունիլ այդպիսի պատմութեան մը վաւերականութիւնը։ Արդ կը հարցնեմ. Յիսուսի յետ մահու վերապրելուն կամ ճիշտ բառը գործածելով Յարութեան դէպքին ականատես վկաներ կա՞ն, և եթէ կան ինչպիսի՞ վկաներ են։

(1) Ղուկ. Ա. 3։

Կորնթացւոց առաջին Թուղթին մէջ, որուն վաւերականութիւնը ոչ մէկ կերպով վէճի նիւթ չէ եղած և որ գրուած է 54 թուականներուն, այսինքն գրեթէ մօտ այն թուականին որ գրուած է Գ. Աւետարանը, Պօղոս առաքեալ կը հաւաստէ մեզ հետեւեալը.

« Ձեզ կը յիշեցնեմ, եղբայրներ, որ Յիսուս մեռաւ... թաղուեցաւ և երրորդ օրը յարութիւն առաւ... ու յետոյ երեւցաւ Կեփասին, ապա տասներկուքին, ետքը հինգ հարիւրէ աւելի եղբայրներուն մէկտեղ, որոնցմէ շատեր տակաւին կ'ապրին (1):»

Ստուգիւ Յիսուսի յարութիւնը այսքան խումբ մը ականատեսներէ վկայուելէ վերջ երբ տակաւին չի նկատուիր ոմանց կողմէ պատմական դէպք, և վճռաբանութեան առարկայ կ'ըլլայ, պիտի ըսել թէ չկայ այլեւս պատմութիւն և չեմ ուզեր այլեւս ոչ մէկ բանի հաւատալ, նոյնիսկ ժամանակակից մեր պատմութեան, այլեւս թող չխօսին Աղեքսանդր Մեծի կամ Նափոլէոնի պատմութեանց վրայ, ամէնքն ալ պիտի նկատել այլեւս հէքեաթներ:

Անաչառ քննադատք կը խոստովանին այսօր թէ ոչ մէկ պատմութիւն աշխարհի վրայ այնքան մանրակրկիտ քննութեան չէ ենթարկուած որքան Քրիստոսի յարութեան պատմութիւնը և ոչ մէկ պատմութիւն այնքան

(1) Ա. Կորնթ. ԺԵ. 3-4:

ստուգապատում վկայողներ չէ ունեցած որքան Քրիստոսինը: Այդ իրողութիւնները չէ կարելի հէքեաթներ նկատել այնպիսի մէկու մը համար որ յանուն ճշմարտութեան մեռաւ և իրեն հետեւողներն ալ նոյն համոզմամբ ապրեցան և նահատակուեցան:

Դարձեալ ըսել թէ առաքեալք Տիրոջ ապրելուն ականատես ըլլալուն մէջ խաբուած են և պատրանքի զոհ գացած են, թէ անոնք նոյն օրը, նոյն ժամուն կարծեցին տեսնել իրենց Տէրը, թէ անոնք նոյն իսկ հաւաքական զգայախաբութեամբ մը կարծեցին լսել անոր ձայնը և անոր հետ յարաբերութեան մէջ ըլլալ կարծեցին, նոյն իսկ կարծելով թէ անոր հետ կը քալեն և անոր հետ կը ճաշեն: Այս տեսակէտն ալ կարելի չէ եղած պաշտպանել: Զի առաքեալք այնպիսի մտային վիճակ մը ունէին, որ ողբալի անհաւատութիւն էր. անոնք նիւթապաշտ մարդիկներ էին, անոնք ձկնորս կոշտ մարդիկներ ըլլալով երեւակայական և վերացական ըլլալէ շատ հեռի էին: Այսպիսի պայմաններու մէջ ինչպէս կարելի է երեւակայել թէ ամէնքը մէկ զգայախաբութեան ենթարկուեցան:

Ղուկաս աւետարանչի երկար և անկաշկանդ պրպտումներէն վերջ գրած Աւետարանը ոչ մէկ տարակոյս կը թողու Յիսուսի Յարութեան իրականութեան մասին: Պօղոս առաքեալ, անշուշտ խղճամիտ քննութիւններէ ետք համոզուած Քրիստոսի յարութեան իրականութեան, յաղ-

Թանկան շեշտով մը կը գրէր սա խօսքերը. « Բայց հիմա Քրիստոս մեռելներէն յարութիւն առած է և առաջին պտուղն է ննջեցեալներուն[1]:»

Բժիշկն Ղուկասի և մեծիմաստն Պօղոսի հաւատալիքներով և վկայութիւններով զօրացած՝ եկէք, ով հաւատացեալներ, ցնծանք և ուրախանանք գիտնալով թէ մեր մեռելները կ՚ապրին, անոնք ողջ են, անոնք կ՚ապրին հրեշտակներու նման: Եկէք դուք, ով բարեպաշտներ, բոլոր մեր խանդավառութեամբ երգենք Ներսէս Շնորհալւոյ յարութեան երգը.

«Սիոնի որդիք, զարթիք,
Հարսին լուսոյ տուք աւետիք,
Եթէ փեսայն քո յարուցեալ
Յաղթեաց մահու իշխանութեամբ,
Գայ պսակէ զքեզ փառօք,
Ել ընդ առաջ պճնեալ զարդուք,
Երգեա երգ նոր Յարուցելոյն,
Ննջեցելոց կենաց պտղոյն:»

(1) Ա. Կորնթ. ԺԵ. 14:

Ն.

Քրիստոսի երկրորդ գալուստը

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԱԼՈՒՍՏԸ

(ՅՈՒՍԱԽԱԲՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

«Ո՞ւր են աւետիք գալստեան նորա, զի յորմէ հետէ հարքն ննջեցին, ամենայն ինչ նոյնպէս կայ մնայ ի սկզբանէ արարածոց:»
(Բ. Պետր. Գ. 4:)

Քրիստոնէութիւնը վարկաբեկելու նպատակաւ ծաղրողներու խմբակ մը կայ որ ինչպէս առաքելական շրջանին ներկայիս մէջ ալ բնաբանիս շատ մօտ իմաստով սա խօսքերը կ'ուղղեն հաւատացեալներու. «Ո՞ւր մնաց Քրիստոսի մինչեւ ցկատարած աշխարհի իր հաւատացեալներուն հետ մնալու խոստումը,

կամ ինչ եղաւ անոր իրեններուն մօտ վերադառնալու և իր թագաւորութիւնը հաստատելու հաւաստիքը: Ո՞ւր են իր ազդեցութեանց նշանները այն ազգաց կեանքին վրայ որոնք ինքզինքնին քրիստոնեայ կը հռչակեն: Ի՞նչպէս բացատրելու է այն բռնական միջոցը որ չգիտեր ոչ մէկ իրաւունք և արդարութիւն, որուն հետեւանքով անպաշտպան ազգեր կը փողոտուին և բռնաբարողներ կը պսակուին յաղթականի դափնիներով: Ինչպիսի հաւատքով կարելի է տոկալ այսպիսի եղեռնագործութեանց հանդէպ: Հակառակ այնքան մարտիրոսներ Քրիստոսի կրօնին և մարդկութեան համար նահատակուած ըլլալնուն ոչ մէկ բան աւելին չէ փոխուած և դարձեալ բռնութիւնը և նենգութիւնը ձեռք ձեռքի տուած կը ծրագրեն ամէն տեսակ ոճիր: Ո՛վ քարոզողներ, ո՞ւր է Քրիստոսի խոստումներուն իրականացումը:»

Քրիստոնէութիւնը վարկաբեկել ուզողներու խումբակին այս խօսքերուն մէջ հարկ է ըսել որ ճշմարտութիւնը մասնանշող կէտեր կան: Աչքի առջեւ բերէք սա վերջին դարերու մէջ անմեղ քրիստոնեաներու կրած տառապանքները, անպատմելի չարչարանքները և իրենց բոլոր ակնկալութեանց մէջ յուսախաբ եղած ըլլալը, և միտ բերէք նաև քսան դարերէ ի վեր քրիստոնէական եկեղեցւոյ կրած հալածանքները և ունեցած կարգ մը յուսախաբութիւններէն վերջ իր բոլոր յոյսերուն ահաւոր փլուզումը:

Պիտի խնդրէի որ ուշադիր հետեւէիք քարոզիս, որուն նպատակն է նկարագրել վերջ Քրիստոսի երկրորդ գալստեան մասին եկեղեցւոյ ունեցած յաջորդական յուսախաբութիւնները, վերահաստատել զձեզ Անոր իսկական գալստեան ճշմարիտ յոյսին մէջ:

Շատ դժուար պիտի ըլլար նկարագրել Առաքելական շրջանի հաւատացեալներու տենդագին ակնկալութիւնն՝ որուն հետեւանքով վայրկեանէ վայրկեան կ՚ըսպասուէր մեռելոց յարութեան և աշխարհի դատաստանին, որուն պիտի նախագահէր ինքն իսկ Քրիստոս իր երկոտասան առաքեալներով: Այս մասին պէտք է ըսել որ որոշ ակնարկութիւններ եթէ ուզուի ցոյց տալ Նոր Կտակարանին մէջ՝ մէկէ աւելի համարներ կարելի է յիշատակել, ուր կը նկարագրուի Քրիստոսի երկրորդ գալուստը ծանուցանող փողահար հրեշտակապետաց վայրէջքը և երկիրը ի քթթել ական զարմանահրաշ կերպով կերպարանափոխուիլը, երկինքէն Նոր Երուսաղէմին հարսի մը երեւոյթով երկրի վրայ իջնելը, և սատանին և իր երկրպագուներուն դահավիժմամբ վախճանը: Յետ այնու է որ արդարները յաւիտենական ուրախութեամբ մը պիտի ուրախանային և պիտի թագաւորէին երկրի վրայ դարուց ի դարս: Այս մասին առաքեալներն իսկ որոշ և յստակ կը պատմէին Տիրոջ հաւաստիքներն թէ՝ ազգը պիտի չանցնէր մինչև որ այդ ամէն բաները ըլլային. «Եթէ ոչ անցցէ ազգս

այս. մինչեւ այս ամենայն եղիցի» (Մատթ. ԻԴ. 34, Մարկ. ԺԳ. 30), և իրենց մէջ պիտի ըլլային այնպիսիներ ալ որ պիտի չճաշակէին մահը մինչեւ որ չտեսնէին երկրորդ գալուստը իրենց Տիրոջ, «Զի իցեն ոմանք ի սոցանէ որք աստ կան, որք ոչ ճաշակեսցեն զմահ, մինչեւ տեսցեն զՈրդին Մարդոյ եկեալ արքայութեամբ իւրով», (Մատթ. ԺԶ. 28, Ղուկ. Թ. 22, Բաղդ. Ա. Կորընթ. ԺԵ. 51)։ Բայց ամիսներ, տարիներ, տասնեակ տարիներ կ'անցնէին ո՛չ եկող կար և ո՛չ ալ գացող, ոչ մէկ հրեշտակ կամ հրեշտակապետ կ'երեւէր, և հաւատացելոց տառապանքներն առաջուընէ աւելի կը սաստկանար և չկար մէկը որ վերջ դնել տար հալածանքներուն և անիրաւութիւններուն։ Առաքեալները կը մեռնէին մէկզմէկու ետեւէ առանց վկաները ըլլալու Տիրոջ մեծ օրուան։ Յիսուսի սիրելի աշակերտն Յովհաննէս, որ առաքեալներէն միայն կը մնար ողջ, և որ կը կարծուէր թէ Մարդոյ Որդւոյն արքայութեամբ գալուն ականատես վկայն պիտի ըլլայ և չպիտի ճաշակէ մահը, այն ալ գերեզման կ՛իջնէր խոր ծերութեան մէջ, և իրեն հետ կապուած քրիստոնէական յուսոյ թելն ալ կը խորտակուէր բոլորովին։ Յետ այնու եկեղեցին ըստիպուած խոստովանեցաւ իր սխալը և Յիսուսի գալստեան յոյսը տարածեց մինչեւ յաջորդ սերունդի վրայ և նոյնիսկ ազատամտութեան շունչով հոգեկանապէս ու-

ղեց մեկնաբանել Անոր գալստեան խոստումը։ Այնու ամենայնիւ աստ անդ առաքեալները ճանչցող տարեց անձերու գոյութիւնը յոյս կը ներշնչէր որ տակաւին կրնար ակնկալուիլ Տիրոջ վերադարձին։ Զափազանց խանդավառ երեւակայութիւններ կը կարծէին տեսնել Յիսուսի գալստեան ազդարար նշաններ ամէն անգամ որ կը պատահէր երկրաշարժ մը, կամ մեծ աղէտ մը, կամ օդերեւութաբանական երեւոյթ մը, կամ թշնամի բանակի ձախողուածք մը, կամ վերջապէս հեթանոս գիւղի մը կայծակներէ շանթահարուիլը։

Բայց մահը կը շարունակէր իր բնական ընթացքը և քրիստոնէական երկրորդ շրջանի սերունդն ալ կ'ընթանար նոյն այն ճամբէն ուրկէ նախորդները անցած էին։ Զարը իր գոյութիւնը կարծես աւելի ուժեղ կերպով կ'զգացնէր և աւելի ուժգին կը ճնշէր քրիստոնէութեան վրայ, միշտ իւր ճանկերուն ներքեւ ունենալով արիւնաթաթաւ որսը, և բնական էր հետեւցնել թէ այդպիսի պայմաններու մէջ քրիստոնէական յոյսը հետզհետէ կը մեռնէր սրտերու մէջ ինչպէս և միւս կողմէ կ'աւելնար մեծ համեմատութեամբ ըսկեպտիկներու գոյութիւնը և աւելի համարձակութեամբ կը կրկնուէր բնաբանիս սա խօսքերը։ «Ո՞ւր են աւետիք գալստեան նորա, զի յորմէ հետէ հարքն ննջեցին, ամենայն ինչ նոյնպէս կայ մնայ ի սկզբանէ արարածոց»։ Հաւատացեալները խորապէս կը զգածուէին այսպիսի

անարգանքներէ և շուարած էին այս հեղնական քննադատութեանց առջեւ։

Եւ հաղիւ թէ քրիստոնեայ եկեղեցին ժամանակ մը շունչ առած էր ահաւոր հալածանքներէ և կրկին իր մէջ մշակել սկսած էր Քրիստոսի գալստեան յոյսը, ահա յանկարծ երկրորդ անգամ ըլլալով մեծ յուսախաբութեան մը կ'ենթարկուէր Իսլամութեան անակնկալ յաղթանակաւը։ Զ. դարուն վերջերը Արաբիոյ խորերէն ահա մէջտեղ կ'ելնէր արաբական հին կրօնին բարեկարգիչ մը, «Միակ Աստուծոյ մարգարէն» ինչպէս կը սիրէր ինքզինքը կոչել պատերազմական հանճարեղ պետ մը՝ որ գլուխ անցնելով անհամար կռուող բանակներու, սարսափ կը սփռէր քրիստոնեայ աշխարհի վրայ։ Իր Արաբ աղանդաւորները, որոնց միացան ապա Ասիոյ Օսմանցիները՝ աշխարհակալութեան բուռն տենչով բորբոքած խուժեցին Եգիպտոսի, ինչպէս և Փոքր Ասիոյ և հարաւային Եւրոպիոյ վրայ։ Այս միջոցին Յունական աշխարհի քրիստոնեայք իրենց աստուածաբաններով պառակտած էին և վանքերը ապականութեան բոյն դարձած էին, նոյնիսկ պալատը սախլուած էր աստուածաբաններու վէճերով զբաղուելի։ Ապականուած բարքով և աստուածաբաններով պառակտած ժողովուրդ մը ինչպէս պիտի կրնար դէմ դնել իսլամական ուժգին խուժումին։ Քրիստոնէական աշխարհի ամենէն պանծալի եկեղեցիները, որոնք հիմնուած էին առաքեալներէն

և անոնց անմիջական յաջորդներէն, ուր քարոզած էին Որոգինէսներ, Օգոստինոսներ և Ոսկեբերաններ, և ուր անհամար մարտիրոսներ վկայ եղած էին Քրիստոսի անուան, Աղեքսանդրիոյ Եկեղեցին, Անտիոքի Եկեղեցին, ուր առաջին անգամ Յիսուսի հետեւողները «քրիստոնեայ» կոչուեցան, Կ. Պոլսոյ Եկեղեցին, ուր աւելի քան 90 ժողովներ գումարուած էին և ուր Ս. Սոփիա եկեղեցին իր փառաւոր գմբէթներով ԺԵ. դարու քրիստոնեայ աշխարհի փառքը կը կազմէր, կ'իյնային յաջորդաբար Մուհամմէտի բռնակալ յաջորդներուն իշխանութեան տակ։ Կարգը եկած էր Երուսաղէմի։ Բոլոր նախընթացները գերազանցող անողոք հարուածն էր որ կուտային իսլամք Երուսաղէմի։ Խաչեալ Նազովրեցիին սիրելի քաղաքը, որուն համար ինք այնքան սիրտ հատուցած էր, իսլամութեան որսը կ'ըլլար և անոր հետեւանօք Ս. Գերեզմանն և սուրբ վայրերն պղծութեան կ'ենթարկուէին։ Քրիստոնէից լացը, ողբը, կոծը արձագանգ կը գտնէր արեւմուտք։ Իսլամներու վայրագութեանց առջեւ արեւմտեան քրիստոնեայք կարելի չէր որ անտարբեր մնային։ Ահա ծնունդ կ'առնէր Խաչակրաց արշաւանքը։ Շուրջ երկու հարիւր տարուան շարունակական ջանքերը օգուտ մը չէին կրնար ունենալ և իսլամք կը մնային տէր և տիրական բոլոր սուրբ տեղեաց և նուիրական վայրերուն։ Հակառակ արեւմտեան քրիստոնէից թափած արիւնին՝ փրկելու համար արեւելքի քրիստոն-

եաներն, արեւելքի քրիստոնեայք կը մնային սարսափի ներքեւ և քայքայումը կը շարունակուէր աճաւոր եղանակաւ: Այսպիսի քայքայումի մը և զարհուրելի աւերումի մըն էր որ ականատես եղանք նաև վերջին շրջաններուն: Մարդ խկապէս կ'ընդվզի և կը տարուի հարցնելու թէ՝ «Ո՞ւր է Քրիստոսի գալստեան խոստումը, ինչո՞ւ վերջ դնել չտար այս ոճիրներուն և նենգութեանց»: Ուրեմն ինչ պէտք է ընենք այժմ: Անոր գալստեան մասին կրկին յոյս մը մեր մէջ արժեցնելու համար ո՞ւր պէտք է դիմենք: Մեր տկարութեանց մէջ արիանալու համար որո՞ւ պէտք է ապաւինինք: Ո՛րքան ներկայ շրջանին մանաւանդ պէտք ունինք որոշ լուսաբանութեան մը այս մասին՝ աւելի եւս կապուած մնալու համար Աւետարանին:

Աւետարանի ոգւոյն հետեւող մը ըլլալով, ըստ այնմ թէ «Գիրն սպանանէ այլ հոգին կեցուցանէ [1]», բոլորովին համոզուած կը յայտնեմ թէ Յիսուսի գալուստը և անոր թագաւորութիւնը սխալ ըմբռնուած է շատ մը քրիստոնեաներէ: Կը կարծուի թէ Յիսուսի գալուստը կապուած է նիւթական կամ սքանչելահրաշ արտաքին նշաններու հետ: Յիսուսի գալուստը ընդհակառակը բոլորովին հոգեկան է և այդ գալուստը հոգւոյն մէջ է որ պիտի իրագործուի: Արդ՝ այսպիսի գա-

(1) Բ. Կորնթ. Դ. 6:

լուստ մը Յիսուսի խոստման համեմատ մեր մէջ իրականացած է: Քննեցէք այս տեսակէտով և պիտի համոզուիք որ Յիսուս իր գալստեան խոստումը չէ դրժած. անիկա իր խոստման համեմատ եկած է և կուգայ մեր ներքին կեանքին մէջ: Աչքէ անցուցէք քրիստոնէական աշխարհի քսան դարերու պատմութիւնը և պիտի համոզուիք որ Նազովրեցի Յիսուսը իր ոտքը մեր երկրագունդին վրայ դնելէն ի վեր քաղաքակրթութիւնը նոր զարկ, նոր ոգի, նոր կերպարանք և նոր նշանակութիւն ստացած է և անդադար կը յառաջդիմէ իր անխոնջ և անձնանուէր հերոսներու տարած բարոյական մեծ յաղթութիւններով, յաղթութիւններ ոչ միայն արտաքին բարգաւաճումով և յառաջդիմութիւնով, այլ և աւելի ներքնապէս և բարոյական աճումով:

Աստուծոյ թագաւորութիւնը երկրի վրայ ամրացնելու համար հարկ չկայ Քրիստոսի երկրորդ գալստեան: Աստուծոյ թագաւորութիւնը երկրի վրայ արդէն իրականութիւն մըն է եղած ինչպէս անցեալին, նմանապէս ներկայիս մէջ: Ան որ ունի աչքեր տեսնելու և ականջներ լսելու, պիտի համոզուի մեր ըսածին, երբ մանաւանդ բաղդատէ հին շրջաններու կացութիւնը ներկայիս հետ: Յիրաւի թէեւ Աստուծոյ թագաւորութեան ամրացումը շատ դանդաղ կ'ընթանայ և նոյնիսկ պահեր կ'ունենայ որ կը կարծուի թէ այլեւս իր ուժը սպառած է և դատապարտուած է յետս նահանջելու, բայց գիտցէք

որ հետզհետէ խիղճը կը զարթնու համոզումի, յօժարութեան և սիրոյ ուժով։ Աստուծոյ Թագաւորութիւնը կամքի և սիրոյ կապուած է։ Բռնութիւնք, ահ ու սարսափ հոն գոյութիւն չունին։ Եթէ անվերջ պատերազմներու արհաւիրքներ կան, գիտցէք սակայն որ անոր փոխարէն մեծ համեմատութիւններ ստացած է բարեգործական ձեռնարկները, անհամեմատ կերպով աւելցած է սիրոյ և բարութեան, անձնուիրութեան և զոհողութեան վրայ հիմնուած ընկերակցութիւնները։ Հին աշխարհի մէջ անծանօթ էին այսպիսի ընկերակցութիւններ, ինչպէս անծանօթ էին Կարմիր կամ Կապոյտ կամ Ճերմակ խաչի անուան տակ միութիւններն որոնք հրաշքներ կը գործեն հոգեւոր և բարոյական և ֆիզիքական աշխարհներու մէջ։ Ասոնք միթէ նշաններ չե՞ն Յիսուսի գալստեան խոստումը իրականացած ըլլալուն և իր Թագաւորութեան հաստատուելուն, որ օրէ օր կ՚աճի և կը բարգաւաճի և այս աշխարհի ցաւերը և տառապանքները կը մեղմանան և մխիթարութեան առիթները կ՚աւելնան։

Նաեւ եթէ բաղդատենք քրիստոնէութիւնը ընդունող երկիրներու օրէնքները ինչպէս և օրէնսդրական բոլոր կազմակերպութիւնները հին աշխարհի օրէնքներուն հետ, հոն եւս պիտի գտնենք որ Քրիստոս իր գալստեան խոստումը կատարած է Աւետարանի զօրեղ ազդեցութիւնը ներգործելով օրէնքներու մէջ ալ։ Տեսէք

ահա, ներկայիս քրիստոնեայ աշխարհի դատարանները կը յայտարարեն օրէնքի առաջ քաղաքացիներու հաւասարութիւն, յետամնաց ընկերային դասակարգութեանց ազնուացում և զարգացում, յանցաւորներու հանդէպ խիստ պատիժներու թեթեւացում և քաղցրացում, ինչպէս և ազգութիւնները իրարմէ բաժնող արգելքներու բարձում։ Ասոնք բոլորը հետեւանք են միայն Աւետարանի կատարած վսեմ ներգործութեանց որով կեանքի յառաջդիմութիւնը և ճոխութիւնը կ՚իրականանայ։ Ասոնք եւս նշաններ չե՞ն միթէ թէ Յիսուս իր գալստեան խոստումը կատարած է աշխարհի ներքին կեանքը կերպարանափոխելով։

Մատթ. ԻԴ. 30–31 համարներու վրայ հիմնուած տակաւին կան միամիտներ որ կը կարծեն թէ Քրիստոս իր երկրորդ գալստեամբ պիտի վերջ տայ Չարին Թագաւորութեան։ Այս գաղափարը թէ միամիտ կարծիք մըն է և թէ միանգամայն ծիծաղելի և ոչ–քրիստոնէական։ Այս գաղափարը Հազարամեայց վարդապետութիւն մըն է, ըստ այս վարդապետութեան, Յիսուս աշխարհի վրայ կարգ կանոն հաստատելու համար նոր փառքով մը պիտի գայ և վերջնական ձեւ մը պիտի տայ Աստուծոյ Թագաւորութեան։ Բարեբաղդաբար ժամանակին եկեղեցւոյ Ս. Հայրերէն Դիոնեսիոս Աղեքսանդրացի և Օգոստինոս իրենց ողջմիտ մեկնութիւններով բացատրեցին այս վարդապետութեան Թալմուտական աւանդութիւն

մը եղած ըլլալը և վերջ դրին այն ակնկալութեանց, որով կրնային վտանգել նոյնիսկ եկեղեցին իր հիմէն։

Դժբաղդաբար կը հանդիպինք տակաւին քարոզիչներու, որոնք եկեղեցւոյ բեմէն Քրիստոսի երկրորդ գալուստը կը տարփողեն և պէտքը կը շեշտեն անոր գալստեան և դատաստանին և նոյնիսկ կը յայտարարեն թէ եթէ Աստուծոյ յաւիտենական ծրագրին մէջ չկայ Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, աշխարհի անիրաւեալներն իրաւունք պիտի ունենան բողոքելու Աստուծոյ որ այդպիսի զրկումի մը ենթարկած է բոլոր անմեղ թըշուառները։

Քրիստոսի երկրորդ գալուստը արտաքին հրաշքներով չկրնար ըլլալ, ան արդէն իրեններուն հետ է մինչ ցկատարած աշխարհի։ Աստուծոյ հոգին չի յայտնուիր արտակարգ ֆիզիքական իրողութիւններով։ Քրիստոնէական կրօնը հոգիին հետ առնչութիւն ունեցող կրօն մըն է. ֆիզիքական հրաշքները կրօնի չեն պատկանիր. Մի՛ սպասէք որ Յիսուս ամպերու մէջէն զօրութիւնով և փառքերով գայ երկրի վրայ իր Թագաւորութիւնը հաստատելու համար։ Եկեղեցին, այսինքն Աստուծոյ Թագաւորութիւնը ունի իր յաւիտենականութիւնը ապահովելու միջոցները։ Աւետարանով ծանուցուած սկզբունքներու գործադրութեամբ միայն Քրիստոսի իրական գալուստը կրնայ իրականանալ։ Ու երբ հեգնական շեշտով մեզի կը հարցնեն թէ «Ո՞ւր են ա-

ւետիք գալստեան նորա», մեր բարոյական կեանքի սրբութիւնով, արդարութիւնով և սիրով ապացուցանենք թէ հոգեւոր կեանքի սուրբ փոխակերպումով արդէն իրականութիւն մըն է եղած Անոր գալուստը և այդ փոխակերպումով միայն ողջունենք զինքը ըսելով. «Օրհնեալ եկեալ անուամբ Տեառն։»

Զ.

ՀԵՋԵՐԸ

ՀԵԶԵՐԸ

«Երանի՜ հեզոց, զի նոքա
ժառանգեսցեն զերկիր։»
(Մատթ. Ե. 5։)

Ո՞Վ ԿԸ ՀԱՒԱՏԱՅ, սա մեր դարուն մէջ, այսպիսի խօսքի մը։ Երկիրը հեզերուն ժառանգութիւն. . . ։ Ո՞ւր տեսնուած է որ հեզերը ժառանգած ըլլան երկիրը. ի՞նչ կը տեսնենք ամէն օր երկրի վրայ, և մանաւանդ սա օրերուն։ Չե՞ք տեսներ որ հեզերը ամէն օր կը ջախջախուին բռնակալներէ, և իրենց դիրքերէն կը հանուին ու կը հեռացուին աւելի զօրաւորներէ և ճարպիկներէ։ Այս իրականութիւնները տեսնելէ վերջ. տարօրինակ չէ՞ խոստանալ երկիրը հեզերուն։ Հաւնական է երբ անոնց կը խոստացուի ներքին խաղաղութիւն,

սրտի ուրախութիւն, Աստուծոյ հետ հաղորդակցութեան երջանկութիւն. բայց երբ կը խոստացուի երկիրը, որուն տիրանալու համար ինչքա՜ն արիւններ կը թափուին, ինչ անգթութիւններ ի գործ կը դրուին, անհասկնալի կը մնայ շատերուն։ Թերեւս ոմանց կողմէ խորհուէր բնագրական ճշգրտում մը ընել. և ստուգիւ կը գտնուին խումբ մը մեկնաբաններ որ ուզելով Աւետարանը յարմարցնել ներկայ կեանքի, կ'ըսեն մեզ թէ բնագրին մէջ յիշատակուած «Երկիրը» պէտք է հասկնալ «Երկինք», և թէ հետեւաբար Յիսուս կ'ուզէր մխիթարել հեզերը ծանուցանելով իրենց թէ անոնք պիտի ժառանգեն ուրիշ աշխարհ մը տապենականէն վերջ։ Բայց այս բացատրութիւնն ալ չի գոհացներ։ Շատ որոշ է Յիսուսի խօսքը. ան որոշակի կը խոստանայ հեզերուն երկիրը իբր ժառանգութիւն։ «Հեզ» կը նշանակէ հանդարտաբարոյ. համբերատար, քաղցրաբարոյ մէկը, որ ո՛չ բռնաւոր է և ոչ աշխարհակալ, և նոյն իսկ հակառակ է այսպիսեաց։ Ինչո՞ւ ուրեմն Յիսուս կը խօսի այսպէս, ինչո՞ւ կ'ախորժի զարմացնել և, պիտի ըսէի, ապշահար թողուլ իր ունկնդիրները։ Արդեօք խօսելու եղանակ մըն է պարզապէս։ Մարդ կը տարուի խորհելու թէ եթէ Քրիստոս ապրած ըլլար մեր դարուն, եթէ ան ներկայ ըլլար ներկայիս զարհուրելի դէպքերուն, պիտի չարտայայտուէր այսպէս։ Ներկայ աշխարհատարած դէպքերուն հեւիհեւ հետեւողներ ըլլալով գրեթէ ամէնքս ալ

այն համոզման եկած ենք որ յաղթութիւնը պիտի մնայ զօրաւորներուն և յաջողակներուն և թէ վերջապէս հեզերը կրնան ապահով ըլլալ իրենց խորտակուելուն...։

Ո՛չ, սիրելիներ, ո՛չ, Յիսուս արտասանեց պարզ և միանգամայն վսեմ այս խօսքը ամենամեծ բռնակալներու օրով, և հետեւաբար Յիսուս գիտակ էր այս արիւնարբու և վատոգի բռնակալներու զօրութեանց։ Հակառակ բոլոր աննպաստ երեւոյթներուն ես համոզուած եմ որ Յիսուս իրաւունք ունէր երբ կ'ըսէր թէ հեզերն են որ պիտի յաղթանակեն և պիտի ժառանգեն երկիրը։

Անգլիացի հեղինակ մը գրած է որ կենդանաբանական աշխարհի մէջ գազանները և գիշատիչ թռչունները, հակառակ իրենց վայրագ և ահարկու զօրութեամբ ներկայանալնուն, հետզհետէ կը պակսին երկրի վրայէն և պիտի գայ ժամանակ որ բոլորովին ջնջուին, և ընդհակառակը հեզ կենդանիներն են որ կը շատնան և կը ծածկեն երկիրը կամ այն մասերն երկրին ուր կրնան ապրիլ։

Պատմութեան մէջ ալ նոյն երեւոյթը կը տեսնենք։ Բոլոր կայսրութիւնները, բոլոր թագաւորութիւնները, նոյն իսկ ամենէն զօրեղներն որք հիմնուած են զօրութեամբ և բռնութեամբ, կործանուած և անհետացած են։ Ամենէն զօրաւոր աշխարհակալներն իսկ ոչ մէկ բան կրցած են շինել իրապէս տեւական, իբաց առեալ թերեւս քանի մը յիշատակարաններ կամ բուրգեր։ Ի

միտ բերէք Ռամսէս Բ.ը, ի միտ բերէք Նաբուգոդոնոսորը, Մեծն Աղեքսանդրը, Օգոստոս կայսրը, Նաբոլէոն Ա.ը, կրնա՞ք ըսել թէ անոնք իրապէս ժառանգեցին երկիրը։ Անոնցմէ շատեր իրենց կենդանութեան իսկ տեսան իրենց երկիրներուն կործանումը. ինչպէս Նաբոլէոն Ա., մին ամենէն հանճարեղ և անվիճելի աշխարհակալներէն, որ ջղայնացած և յուսահատ ականատես եղաւ իր կայսրութեան կործանմանը։

Ա՜հ, որքան մխիթարական է սա խռովայոյզ շրջանին հաւատալ թէ այն ամէն իշխանութիւն կամ հանրավարութիւն՝ որ հետեւանք է բռնակալութեան, պիտի խորտակուի, ո՛րքան ալ միջոցներ խորհուած ըլլայ իր պահպանման կամ տեւականացման մասին. զի հարկ է գիտնալ թէ բռնակալութեան վրայ հիմնուած որեւէ իշխանութիւն իր մէջ ինքնին ունի կործանման սկզբունքը, որ ապահովապէս պիտի առաջնորդէ ուշ կամ կանուխ աւերումի։ Ընդհակառակը այն իշխանութիւնը, որ յաջողած է պահել արդարութեան հետ իրաւունքը, անհատականութեանց յարգանքը, խղճի ազատութիւնը, այնպիսին պիտի մնայ տեւական ամենուն մէջ, նոյն իսկ եթէ առժամանակ մի տեսնենք հակառակը։

Յիսուս չէր սխալած երբ «երանի» կուտար հեզերուն՝ յայտարարելով թէ անոնք պիտի ժառանգեն երկիրը։ Ասիկա որքան ճիշդ է բոլոր քաղաքական կալուածի մէջ, նոյնքան և առաւել ճշմարիտ է հոգեկան և բարոյական կալուածներու մէջ։ Եւ ինչո՞ւ արդեօք. ահա այս կէտն է որ կ'ուզեմ բացատրել ձեզ։

Նախ և առաջ անոր համար որ իրականին մէջ հեզերը ճշմարիտ զօրեղներն են։ Արդարեւ հեզ ըսելը թոյլ, մեղկ, տկարոգի. անոյժ չի նշանակեր. այլ կը նշանակէ աւելի առնական, զօրեղ և յարատեւող։ Հեզութեան մէջ կայ ներքին յաղթանակ մը, իշխանութիւն մը, զսպում մը որ ինքնին կ'ենթադրէ ամենամեծ ոյժ մը։ Յաճախ նշմարած եմ որ իրականին մէջ զօրեղ մարդերն անոնք են որ ամենէն քաղցր են, և ամէն անոնց քով որ կը պակսի հեզութիւնը՝ ամենէն տկարներն եղած են, բան մը որ թերեւս չէինք նշմարած առաջին առթիւ։ Իրական զօրաւորներն անոնք են որ գիտեն զսպել իրենց ջիղերը, իրենց ուժը, որ գիտեն քաղցրացնել իրենց ձայնի աստիճանը և հանդարտեցնել իրենց արիւնը. անոնք որեւէ օգուտ չեն տեսներ ուրիշները ջախջախելուն մէջ. և երբ պատեհ առիթը ներկայանայ ինքզինքնին ցոյց տալու, պիտի տեսնուի որ իրենց ցոյց տուած քաղցրութեան ետև կեդրոնացած է անպարտելի բարոյական ուժ մը։

Այլոց վրայ ազդելու համար նախ պէտք է որ մարդ գիտնայ տէր ըլլալ իր անձին։ Յաղթանակներուն առաջինը իր անձին վրայ յաղթանակելուն մէջ կը կայանայ. անգամ մը որ կրցած ենք յաղթել մեր անձին, դժուար չէ այլեւս յաղթանակը տարածել և մեր շուրջը.

«Լաւ է երկայնամիտ քան զհզօր. և որ իշխէ ոգւոյ իւրում՝ քան որ առնուցու զքաղաք» (Առակ. ԺԶ.32)։

Հին Կտակարանի մէջ կայ դէմք մը որ կրնայ այս մասին յարացոյց ըլլալ մեզի. Մեծն Մովսէսն է այն դէմքը մը ահա որ իր ժամանակակիցներուն և ի մասնաւորի իր ժողովուրդին վրայ անբաղդատելի ազդեցութիւն մը ունեցած է. այս ազդեցութեան պատճառը պէտք է փնտռել իր հեզութեան մէջ. «Անիկա եղաւ ամենէն հեզը երկրի վրայ եղող մարդոց մէջ» (Թիւք. ԺԲ. 3)։ Հակառակ անոր որ ան բնութեամբ բարկասիրտ մէկն էր, որ 40 տարեկանին իր բարկութեան մէկ նոպային սպաննած էր Եգիպտացին, որ աւելի յետոյ 80 տարեկանին դարձեալ բարկութեան հետեւանօք օրէնքի տախտակները փշրած էր տեսնելով որ իր ժողովուրդը թողած ճշմարիտ Աստուածը՝ կը պաշտէ Ոսկի Հորթը, այսուամենայնիւ նա իր կամքին ուժովը և յարատեւութեամբը յաղթանակը տարած էր իր կրքոտ խառնուածքին վրայ և կատարեալ տէրը դարձած էր իր անձին, և այսու՝ այլոց ևս վրայ կրցած էր ի գործ դնել արտակարգօրէն ազդեցութիւն մը։

Հեզութիւնը՝ որու մասին կը խօսի Յիսուս՝ ընդհանրապէս ձեռք բերուելիք առաքինութիւն մըն է։ Մարդ ի բնուստ քաղցր չէ. անիկա հետզհետէ կ՚ստանայ զայն՝ երբ գիտէ յաղթել իր անձին... և տէրը դառնալ իր եսին։ Պօղոս Առաքեալ յաճախ հեզութիւն

կը յանձնարարէ իր թղթոց մէջ. "Զգեցարուք այսուհետեւ իբրև ընտրեալք Աստուծոյ զհեզութիւն, զերկայնամտութիւն" (Կող. Գ. 12). "Հեզութիւն ձեր յայտնի լիցի ամենայն մարդկան" (Փիլպ. Դ. 5). "Ամենայն խոնարհութեամբ և հեզութեամբ և երկայնմտութեամբ անսալ միմեանց սիրով. փութալ պահել զմիաբանութիւն հոգւոյն յօդիւ խաղաղութեան" (Եփս. Դ. 2–3). "Իսկ պտուղ Հոգւոյն այս է. սէր,. . . երկայնամտութիւն. . . հեզութիւն,..." (Գղտ. Ե. 22–23).

Կրքոտ և բռնակալ մարդիկ ասպարէզ չունին աշխարհի որևէ մարզի մէջ։ Թէ իսկ ճարպիկ միջոցներով ձեռք անցընեն որևէ դիրք, կամ պաշտօն, կամ իշխանութիւն, թող վստահ ըլլան թէ որքան ատեն որ իրենց վրայէն չեն թօթափած կիրքը, ամբարտաւան բռնակալութիւնը, այդպիսի իշխանութիւն մը կը վերջանայ աւերումով։ Թերևս առաջին առթիւ յաջողութիւններ ունենան այդպիսիք իրենց բռնակալութեան և ահաբեկումի գլութեամբ, բայց աւելի ուշ ինքզինքնին պիտի գտնեն ապահովաբար խորտակուած և ջախջախուած։

Այո, վստահ կրնաք ըլլալ որ հեզերը պիտի ժառանգեն երկիրը. վասնզի անոնք քաղցր ըլլալով ոչ միայն գիտեն գրաւել այլոց համակրութիւնը և ուժովնալ այլոց համակրութեամբ, այլ նաև արդէն իրենք պէտք կ՚զգան համակրութեան և չեն ուզեր ու չեն

կրնար մեալ միայնակ։ Անոնք պարտուած պիտի ըլլային եթէ համակրութիւնը վայելած չըլլային այլոց. և այլոց համակրութիւնը միայն քաղցրութեամբ և հեզութեամբ կարելի է գրաւել։ Անոնք պէտք կ'զգան իրերաօգնութեան և համագործակցութեան. և այդ նպատակին հասնելու համար ամէն ջանք չեն խնայեր։

Իրողութիւնները ցոյց կուտան թէ անկախ և ազատ վիճակը մարդուն անհատական կեանքին համար աւելի վտանգ մըն է քան ընկերակցութեամբ ապրուած կեանքը։ Դէպքերը կը հաստատեն թէ մրցակցութիւնը ապագայ չունի։ Ապագան համագործակցութեան է։ Ուր մրցակցութիւն կայ կ'ենթադրուի թէ հոն բռնակալութիւն կայ. համագործակցութիւնը անտեղիտալի ուժ մըն է և ան կ'ստեղծուի միայն հեզութեամբ և քաղցրութեամբ։ Բռնապետական ոգին պէտք է վերջանայ այլեւս և անոր տեղ պէտք է անցնի քաղցր և հեզ ոգին։ "Մարդ մարդու գայլ"ը կրնայ նշանաբան մը ըլլալ միայն բարբարոս ազգերու, բայց քաղաքակիրթ ազգերու համար ոչ երբեք։

Տեսէ՛ք ահա Սօղոսը։ Որքան ատեն ան կը ներկայանար իբր բռնաւոր մարդ, ան չկրցաւ ոչ զոք յաղթահարել. բայց ընդհակառակը երբ հեզութեան մարմնացում եղող Յիսուսէն պարտուեցաւ, յանկարծ անիկա դարձաւ սքանչելի Պօղոս առաքեալը. փառքի ան նախ գիտցաւ իր անձին իշխել և իր սիրոյ անհուն եռանդո-

վը գիտցաւ ըլլալ հեզութիւն և քաղցրութիւն և այդու իրապէս յաղթեց աշխարհի և թողուց պատմութեան մէջ ամենամեծ յաղթողներու յիշատակը և իր հոգիովը ժառանգեց երկիրը։

Բայց ինչ որ ամենէն իրականն է՝ այն ալ Յիսուսի անձն է, որ ինքն իսկ իր անձին համար վկայեց ըսելով. "Զի հեզ եմ և խոնարհ սրտիւ"։ (Մտթ. ԺԱ. 29։) Իր ծնունդէն դարեր առաջ մարգարէն Եսայի ողջունած է զինք սա գրաւիչ խօսքերով. "*Ահաւասիկ ծառայ իմ, օգնական եղէց նմա, ընտրեալ իմ զոր ընկալաւ անձն իմ. ետու զՀոգի իմ ի վերայ նորա, եւ իրաւունս հեթանոսաց հանցէ։ Մի՛ աղաղակեսցէ եւ մի՛ վիճեսցի, եւ մի՛ ոք լուիցէ արտաքոյ զբարբառ նորա։ Զեղէգն ջախջախեալ մի՛ բեկցէ, եւ զպատրոյգն առկայծեալ մի՛ շիջուսցէ, այլ հանցէ ի ճշմարտութիւն զիրաւունս։ Մի՛ շիջցի, եւ մի՛ խորտակեսցի, մինչեւ դիցէ յերկրի զդատաստան, եւ յօրէնս նորա կղզիք յուսասցին*" (ԵՍ. ԽԲ. 1–4)։ Եղիա մարգարէն ևս կանուխէն ողջունեց երբ իր տեսիլքին մէջ տեսաւ զայն ոչ թէ փոթորիկին մէջ, կամ երկրաշարժին մէջ և կամ կրակին մէջ, այլ գարնանային քաղցր սիւքի հանդարտիկ մրմունջին մէջ։ Ձմրան բռնաշունչ հողմերն աւերներ կը գործեն ու ամէն ինչ կը ծածկուի ու կը կծկուի ձմրան սառնամանիքին խորութեան ներքեւ։ Բայց ահա տեսէք, մայիսի սա հեզիկ

շրջանին բնութեան մէջ ամէն ինչ կենդանութիւն կ'ըստանայ։ Ամէն կողմ կեանքն է որ կը վերածնի. Գարնան տօնն է որ կ'սկսի։ Հեզութիւնը յաղթանակած է։

Երանի թէ գէթ բնութեան աս խօսուն և առինքնող տեսարաններէն ազդուած ամէնքս ալ, առաջնորդող և առաջնորդուող, հոգևորական և աշխարհական, ըստ Առաքեալի պատուէրին, հեզութիւնը հագնէինք (Կող. Գ. 12), և մեր կեանքին մէջ միշտ հեզութիւնով ընթանայինք (Եփս. Դ. 2)։ Ամէն։

Ը.

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԵՐԳԸ

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԵՐԳԸ

«Խօսել ի սիրտս ձեր սաղմոսիւք
եւ օրհնութեամբք եւ երգովք հո-
գեւորօք երգել եւ սաղմոս ասել
ի սիրտս ձե՛ր Տեառն:»

(Եփես. Ե. 18-19:)

ԱՄԱՆԱԿԷ մ'իվեր շատ կ'զբաղուի մեր մէջ Եկեղեցւոյ ծիսական պաշտամունքի կրճատման մասին: Թերթեր եւ հանդէսներ աւելի կամ նուազ կարեւորութեամբ յաճախ կ'գրեն և հարցը դարձած է օրակարգի խնդիր: Կ'առաջարկեն, կ'փորձեն, նոյն իսկ աատ

անդ փոփոխութիւններ կը համարձակին ընել։ Այս պահանջքը մեզ կ'թուի բնական և օրինաւոր, երբ մանաւանդ հարցը կապուած է բարեպաշտական զգացման հետ։ Առանց ամենայն ինչ վեր ի վայր շրջելու, առանց նորութիւններու զիջելու, արդեօք պիտի չը կարենայինք մեղմացնել, բարւոքել ինչ որ ունինք։ Առաքեալին խօսքերը ստուգիւ ուշադրութեան արժանի հարցի մը՝ այն է երգի և երաժշտութեան շուրջ կ'դառնան, և հետևաբար կ'արժէ որ մենք ալ զբաղուինք այդ շատ կարևոր հարցով։

Երբ Յիսուս ըսաւ Սամարացի կնոջ. «Աստուած հոգի է և երկրպագուաց պարտ է հոգւով և ճշմարտութեամբ երկիրպագանել», յայտնած եղաւ ճշմարիտ բարեպաշտութեան բնութիւնը և խակական նկարագիրը առանձնական կամ հրապարակային պաշտամունքի։ Ի՞նչ պիտի ըլլան ձևերը այդ պաշտամունքի, ի՞նչ բառերով, ի՞նչ գիրքով կամ ի՞նչ կացքով, ո՞ր պահուն պէտք է պաշտել։ Յիսուս ոչ մէկ բան չէ ճշդորոշած այս մասին, ան բաւականացած է միայն դնել սկզբունքը. Ինքն իսկ կ'հետևէր Ժողովարանի և Տաճարի պաշտամունքներուն. Անիկայ սպասեց միջավայրի, պարագաներու և ժամանակի այն փոփոխութիւններուն զորս իր դրած սկըզբունքը պիտի բերէր։ Պաշտամանց ձևերու մէջ կրնայ ըլլալ երկրի, ցեղի, զարգացման և բարեպաշտութեան համեմատ զանազանութիւններ. բայց ամէն ինչ պէտք է

անպայման առաջնորդուի հոգւով երկրպագութեամբ. ամէն ինչ պէտք է ձգտի այդ նպատակին, ըսել կ'ուզեմ պէտք է երկրպագութեան մէջ դրուի մեր հոգին, այսինքն է մեր խիղճը, մեր կամքը, մեր սիրտը, հոգւոյն այն վսեմ ձգտումները և բնազդները պէտք է շփման մէջ ըլլան Աստուծոյ հետ, սրբութեան, գթութեան և վսեմ գեղեցկութեան Աստուծոյ հետ։

Պատմութիւնը ցայժմ ցոյց չէ տուած մեզի առանց տաճարներու, առանց արարողութեան, առանց պաշտամունքի կրօններ։ Հրապարակային պաշտամունքը մարդուն ընկերային կեանքին հետ կ'սկսի։ Ոմանք՝ թէև աննշան թուով, կ'բաւականանան առանձնական պաշտամունքով։ Անոնք կ'ըսեն թէ Եկեղեցին իրենց համար անօգուտ է. անոնք պէտք չեն զգար իրենց եղբարց հետ աղօթելու, երգելու. այսպիսի առանձնական պաշտամունք մը խախուտ հանգամանք մ'ունենալէ զատ եսասիրական և արհամարհողական է։ Արդեօք ժողովուրդի հետ շփման մէջ ըլլալով պիտի արգիլուէ՞ր մարդ կրօնական զգացումներով վերանալէ։ Ստուգիւ ժամերգութեանց և պատարագի մէջ կան այնպիսի մասեր որոնք գրաւիչ ըլլալէ դադրած են։ Բայց ատոր համար պէտք չէ երթալ միւս ծայրայեղութեան, զի այսպիսի ընթացք մը կը զրկէ զմարդ հոգեւոր շինութեան և զարգացման գերազանց ուժէն։

Հրապարակային պաշտամունքը անհրաժեշտ է, զի անոր միջոցաւ միայն կրօնական զգացումը կը ծաւալի, անոր միջոցաւ միայն զօրեղ և յաճախ հրաշալի հաւատոյ դարձի գործը կ'իրականանայ, անոր միջոցաւ է որ մարդիկ օրհնեալ առիթը կ'ունենան իրարու մօտենալու և կ'ջնջուին բոլոր զանազանութիւնները զարգացումի, տարիքի, և այսու մարդկային մեծ ընտանիքը կ'կազմուի Երկնաւոր Հօր աչաց ներքեւ: Հոն՝ այդ պաշտամունքի մէջ ամէն ոք կ'խոնարհի, ամէն ոք կ'աղօթէ միասին և միահոգի, հոն՝ ամէն ոք միեւնոյն Աստուածը կ'աղաղակէ, հոն է որ ամէն ոք կ'գտնէ զԱստուած, աղբիւրը անսպառ և մաքուր ուրախութեան և անպատում յուզմանց:

Բայց ի՞նչ պէտք է ըլլայ հրապարակային պաշտամունքի բովանդակութիւնը որպէսզի ան ըլլայ Յիսուսի դրած սկզբունքին համապատասխան և մարդկային հոգւոյն օրինաւոր պահանջքներուն համաձայն՝ որ միեւնոյն ատեն յառաջ բերէ կրօնական և փրկարար արդիւնքներ:

Հրապարակային պաշտամունքը, ինչպէս որ Յիսուս զայն նկատեց և ուզեց, երկու գլխաւոր և անհրաժեշտ տարրերէ կազմուած պէտք է ըլլայ. Քարոզախօսութենէ և Խնդրուածքէ: Ցաւօք կրնանք ըսել թէ մեր մէջ այնքան ուշադրութեան և հոգածութեան առարկայ չէ եղած քարոզախօսութիւնը: Մեր Եկեղեցիներուն մեծ

մասին բեմը թափուր կ'մնայ. չկայ քարոզիչ. և առանց քարոզիչի Եկեղեցին կը նմանի առանց թռչունի վանդակի: Քարոզիչը բժիշկ է, մարգարէ է. քարոզիչն է որ կեանք կուտայ Աւետարանի խօսքերուն: Ան կ'քարոզէ Աւետարանը, կ'լուսաբանէ, կ'յայտարարէ, կ'կրկնէ, կ'մխիթարէ: Մեր Տէրը «Արա՛, այսր մտանել» ըսած է, և քարոզիչը ըստ այնմ կ'ուղղուի ամենուն՝ որպէսզի ճշմարտութիւնը հասկնալի ընէ և կարենայ մտցնել ընթրիքի սրահը: Մեծ մասը պաշտամունքի յատկացուած պէտք է ըլլայ շինարար և հրահանգիչ քարոզութեանց և մեկնաբանութեանց: Այդ եղանակաւ է միայն որ պաշտամունքին արժէքը անգամ մ'եւս կ'աւելնայ և անտարբերներ իսկ պէտք կ'զգան մասնակցելու հրապարակային պաշտամունքի: Մեր Եկեղեցին այդ տեսակէտով շա՜տ ետ մնացած է, մեր Հայ Բողոքական Եկեղեցին աւելի կարեւորութիւն տուած է Քարոզախօսութեան, Ս. Գրական մեկնաբանութեան քան Հայ Առաքելական Եկեղեցին: Անոնց քով քարոզախօսութիւնը աւելի խնամեալ է. աւելի սնունդ տուած է, աւելի շինիչ է, աւելի ուժեղ է, բայց յետո՞յ. ի՞նչ ունին. դժբախտաբար անոնց պաշտամունքն ալ չափազանց պարզ է, շա՜տ փետրաթափուած, շա՜տ ցուրտ, շա՜տ մերկ: Անոնց պաշտամունքը կրնայ խղճին հպիլ, կը հպի՞ նաեւ սրտին. պարզութիւն մը՝ որ կը տարամերժէ ջերմութիւնը, կեանքը և գեղարուեստը:

Եկեղեցւոյ մէջ գեղարուեստը անհրաժեշտութիւն մըն է, օգտակար է ան։ Աստուծոյ գործոց մէջ ամէն կողմ գեղեցկութիւն կայ. ինչու չպիտի ըլլար կրօնի մէջ. Եկեղեցւոյ մէջ, պաշտամունքի մէջ։ Չշփոթենք պարզութիւնը ռամկութեան հետ։ Ճշմարիտը և գեղեցիկը չեն կրնար տարամերժել զիրար. «Գեղեցիկը ճշմարտութեան շքեղութիւնն է»։ Բարին և գեղեցիկը անհամաձայն և աններդաշնակ չեն. մեր պարտականութիւնն է նուիրել Աստուծոյ այն ամէն բարձր յատկութիւնները զոր ստացած ենք Իրմէ։

Հրապարակային պաշտամունքի կ'մասնակցինք ոչ թէ միայն հրահանգուելու և Յիսուսի վարդապետութենէն հոգեւոր սնունդ ստանալու համար, այլ նաև զԱստուած պաշտելու և Անոր աղօթելու մտադրութեամբ։ Հրապարակային պաշտամունքը պէտք է ըլլայ, ինչպէս կը յանձնարարէ Պօղոս Առաքեալ Եփեսացւոց, «Սաղմոսիւք և օրհնութեամբք և երգովք հոգեւորօք, Սաղմոս ասել ի սիրտս ձեր Տեառն»։ Պօղոս Առաքեալ չի խօսիր իր Թղթոց մէջ հրապարակային պաշտամունքի շէնքի մասին։ Առաջին դարու Քրիստոնեայք չունէին և չէին կրնար ունենալ տաճարներ և չունեցան ալ երկար ժամանակ, և երբ ունեցան՝ հեթանոսական ճարտարարուեստի շէնքեր էին։ Բայց Առաքեալը կ'խօսի ԵՐԳԻ մասին։ Սրբազան երգը և երաժշտութիւնը ունեցած է իր տեղը նախնական Եկեղեցւոյ մէջ։ Զի երգը ամբողջ տիեզերքի

անուշահոտութիւնն է և երաժշտութիւնն ալ ձայներով շինուած բանաստեղծութիւն մըն է։ Երգը սուրբ խորհուրդներու հրեշտակն է, որ ազնիւ գործեր կ'թելադրէ. երաժշտութիւնը ամբողջ մարդկութեան ծանօթ մայրենի լեզուն է։ Վերջապէս երգն և երաժշտութիւնը Աստուծոյ տուած վսեմ և հաճոյալից պարգեւներն են։

Ինչպէս որ Եկեղեցին և կրօնը իր պատմութիւնը ունի, նմանապէս և երգը իր պատմութիւնը ունի. ան մարդուն կրօնական կեանքին մէջ ամենամեծ դերը կատարած է. ան որ զգայուն է՝ կ'երգէ. փիլիսոփայութիւնը երգ չունի. բայց կրօնը երգ ունի. վասնզի կրօնը զգացումի հետ կապուած է։

Ամենէն վայրենի ազգերէն սկսեալ մինչեւ ամենաբարձր ազգերը երգը և երաժշտութիւնը կարեւոր պէտք մը համարած են կրօնական պաշտամանց մէջ, ուրախութեան և ցնծութեան ինչպէս և սուգի և լացի մէջ։ Որքան զգացումները ազնուացած ըլլան այնքան երգը և երաժշտութիւնը ազնուացած կ'ըլլայ։ Քաղաքակրթութեան հետ սերտ առնչութիւն ունի երգը և երաժշտութիւնը։

Քրիստոնէական կրօնի սկզբնաւորութեան երգը մեծ դեր կատարեց նոյն իսկ դաւանաբանական հարցերու մէջ։ Արիոս իր դաւանանքը երգերով յաջողեցաւ տարածել և քիչ մնաց որ Քրիստոնեայք Արիոսական ըլլային՝ եթէ Աթանաս Աղեքսանդրացի իր բոլոր աստուածաբանութիւ-

նով չկիմակալեր։ Նոյնը կրնանք ըսել նաև. Բարտածան Ասորիի համար որ իր երգերով Արեւելք Նեստորականութեան դարձուց և եթէ Եփրեմ Խուրի Ասորիին հեղինակաւոր և զօրեղ գիմադրութիւնը չըլլար, ամբողջ քրիստոնեայք Նեստորական կ'դառնային։ Եւրոպիոյ հիւսիսային ազգերը, Սաքսոնները, Օստրոքոթները; Վիզիքոթները մինչև Միջին դար կ'մնային հեթանոս և բարբարոս. Եկեղեցին պէտք տեսաւ անոնց մօտենալ երգով և երաժշտութեամբ, և միայն այդ եղանակաւ կրցաւ զանոնք դարձնել ի քրիստոնէութիւն։

Արդ՝ երբ կ'բացատրենք երգին և երաժշտութեան դերը անցեալի մէջ, նոյնքան և այժմ անհրաժեշտ պէտք մըն է ան Եկեղեցւոյ մէջ։ Անոնք որ կուզեն գործիական երաժշտութիւնը (միւզիքը) ջնջել Եկեղեցւոյ մէջէն ամենէն անմիտ ձեռնարկն է որ ըրած կ'ըլլան։ Եկեղեցւոյ մէջ ուրիշ ժամանակներէ աւելի այժմ քարոզախօսութեան նման պէտքը կ'շեշտուի ձայնական և գործիական երաժշտութեան։

Երգը ոչ թէ սեփականութիւնը պէտք է ըլլայ Եկեղեցւոյ մէջ դպրաց դասի մը, այլ ամբողջ ժողովուրդին։ Ժողովուրդը Եկեղեցւոյ մէջ երգերը պէտք է դպրաց դասին հետ միասին երգէ։

Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ համր կը մնայ ժողովուրդը. մանաւանդ կանայք բնաւ չեն երգեր. որպէս թէ օտար եղած ըլլային երգեցողութեան։ Ժողովուրդը ժամերգութեան կամ պատարագի միջոցին կանգնած մունջ կ'ընէ միայն դպրաց դասու երգեցողութեան. սխալ է այս դրութիւնը. Առաքեալին պատուէրին հակառակ է. պէտք է ժողովուրդն ալ երգէ, և երգէ բարձրաձայն։ Անշուշտ դիւրին է ըմբռնել որ երբ կ'ըսենք բարձրաձայն՝ ժողովուրդը չկրնար իր ձայնը բարձրացնել իր ըմբռնած կերպով ուրախութեան, երկիւղի, զղջումի և երախտագիտութեան զգացումները. եթէ ոչ շփոթութիւն յառաջ պիտի գար և ծաղրելի ձայնարկութիւններով պիտի լեցուէր Եկեղեցին։ Պէտք է ձայները համաձայնին, պէտք է կշռութիւն մը, չափականութիւն մը, ներդաշնակութիւն մը։ Այդ կարգապահութիւնը և ներդաշնակութիւնը ապահոված ըլլալու նպատակաւ է որ գործիական երաժշտութիւնը պէտք է ընկերանայ ձայնականին։ Գործիական երաժշտութիւնը պէտք չէ սահմանափակուած ըլլայ դաշնամուրի կամ բայբ–օրկանի շրջանակին մէջ, այլ բոլոր նուրբ և գեղարուեստի երաժշտական գործիները պէտք է գործածել։

Մենք կ'հարցնենք ինչո՞ւ ժողովուրդը կ'ուծանայ Եկեղեցիէն։ Հարցումը կ'ընենք և սակայն դարմանը չենք խորհիր։ Պէտք է ամէն գնով ներմուծուի բոլոր ընտիր երաժշտական գործիները Եկեղեցիէն ներս։ Պէտք է կազմուի ինչպէս ձայնական երաժշտական խումբեր, նաև գործիական երաժշտական խումբեր։ Այդ կերպով

միայն պաշտամունքը կ'ոգեւորուի, այդ կերպով ան կ'ըլլայ կենդանի, և հաւատացեալք իրարու կը մօտենան, իրարու սրտով կ'խօսին և ամենուն համար կ'դառնուի անսպառ աղբիւր մը բարեպաշտական։ Ինչպէս անցեալին նմանապէս և ներկայիս մէջ երգը և երաժշտութիւնը մաքուր և սուրբ յուզումներու և օրհնութեանց աղբիւրն է. մենք անով աւելի պիտի կրնանք խօսիլ Աստուծոյ քան բառերով. ան պիտի ըլլայ մեր մխիթարութիւնը և սփոփանքը։

Երգը և երաժշտութիւնը Հայ Առաքելական և Հայ Բողոքական Եկեղեցիները իրարու մօտեցնելու գլխաւոր միացեալ ուժերէն մին կրնայ ըլլալ և պէտք է ըլլայ։ Ներսէս Շնորհալւոյ երգերը հարստութիւն մըն է, գանձ մըն է Հայ Եկեղեցւոյ համար։ Ուրախալի է որ Հայ Բողոքականք ևս Շնորհալւոյ երգերը ներմուծած են իրենց երգարանին մէջ։ Ինչո՞ւ միասին չերգենք այդ երգերը. մանաւանդ ինչո՞ւ չերգենք Ամեն. Դուրեան Պատրիարքի աշխարհաբարի թարգմանած և ամենուն գնահատման արժանացած Շնորհալւոյ բոլոր երգերը։

Եթէ կ'ուզենք որ երգը հոգեւոր շինութեան նպաստէ՝ պէտք է որ լրացնէ անիկա կարգ մը պայմաններ։ Առաքեալն Պօղոս այդ պայմանները կ'բացատրէ. ան կ'ըսէ՝ երգը պէտք է որ սրտագին ըլլայ. երգ մը որ

մեղկ է, տկար է, երբ շրթունքներով է որ կ'երգուի, անիկա անբաւական երգ մըն է, անիկա չկրնար հոգին վերացնել։ Նաև Առաքեալը երբ կ'ըսէ, «Երգել և Սաղմոս ասել ի սիրտս ձեր», կ'աւելցնէ նաև «Լցարուք հոգւով»։ Սաղմոսները և երգերը աղօթքներ են։ Արդ՝ հոգւով լցուած երգը սրտաբուխ հառաչանք մըն է, զղջման աղաղակ մըն է, աղաղակ մը ուրախութեան և երախտագիտութեան։ Ան կը մօտեցնէ հոգին Երկնաւոր Հօր. և երբ այնպիսի սրտաբուխ և Հոգւով լցուած երգին կ'ընկերակցի երաժշտութիւնը՝ յայնժամ աւելի ևս կենդանի շեշտ մը կ'ստանայ երգը։

Ահա ամենէն անհրաժեշտ և կարեւոր պայմանը որով պաշտամունքը, աղօթքը, քարոզը ճշմարտապէս ընդունելի կ'ըլլան առաջի Աստուծոյ։ Այսպիսի պաշտամունք մըն է զոր Յիսուս ուզեց և այսպիսի հոգւով պաշտամունքով է որ մարդ ամբողջութեամբ յարաբերութեան մէջ կ'մտնէ իր հաւատքի գերագոյն առարկային, և ծիսական մասն ալ պաշտամունքի կ'փոխակերպուի հոգւով և ճշմարիտ երկրպագութեան։

Եթէ այս ոգւով կատարէինք երգեցողութիւնները, ինչ մեծ ոգեւորութիւն պիտի ստանար պաշտամունքը, ինչ եռանդ պիտի ըլլար աղօթքներուն մէջ, ինչ մեծ շահ և օգուտ մը պիտի բերէր անիկա բարեպաշտութեան, ինչ մեծ ազդեցութիւն մեր ամբողջ գոյութեան վրայ։ Մենք Տաճարէն պիտի մեկնէինք ստացած ոյժ,

ուրախութիւն, մխիթարութիւն, արիութիւն մեր աշխատութեանց, մեր կեանքի պայքարին և կրած ամենօրեայ փորձութեանց մէջ։

Արդ՝ երգը և երաժշտութիւնը երբ այս պայմաններով կ'միանայ քարոզախօսութեան, աղօթքներուն, ընթերցուածքներուն, պաշտամունքի ամբողջութեան՝ յայնժամ ան կ'ըլլայ զօրեղ և օրհնեալ տարր մը բոլորին հոգեւոր շինութեան համար։

Անփոյթ չգտնուինք ուրեմն Աստուծոյ պարգեւներուն։ Բերենք գեղարուեստը և իր բոլոր ճոխութիւններով ծառայեցնենք Աստուծոյ փառքին։ Լաւ չէ մէկը կամ միւսը ջնջել կամ պակսեցնել. այսօր բայբ–երգեհոնը կամ դաշնամուրը, վաղը քշոցը կամ ծնծղան, ուրիշ օր մը դպիրներու շապիկները կամ պատարագիչին զգեստները, այլ ուրիշ օր մը խորանը և կամ մոմերը, և ապա նոյն իսկ պատարագը կամ պատարագիչը։ Բարեպաշտութիւնը չի կայանար խեղդել գեղեցիկին խմաստը, ձայներու ներդաշնակութիւնը։ Ամէնը պէտք է ժամանակին համեմատ ազնուացած, նրբացած և կատարելագործուած ձեւով կիրարկենք նպաստելու համար պաշտամունքի մեծութեան և արժանեաց։ Դուրս ելնենք անձուկ ըմբռնումներէ և չոր պարզութիւններէ. դուրս ելնենք սահմանափակ մտածումներէ. կազմենք մեծ ժողովուրդ մը, մեծ ձայն մը, մեծ երգ մը։ Զընկրկինք երբ խնդիրը կ'կայանայ Աստուծոյ վրայ և մեր

հոգիներու սնունդին վրայ։ Զընկրկինք մեր պաշտամունքին համար ժամանակի և դրամի զոհողութեան առջեւ։ Ամէնքդ՝ մանաւանդ երիտասարդներդ, միաբանութեամբ երգեցէք քաղցրացնելու համար երգը։

Կը մաղթեմ որ Տէրը ներշնչէր իր Ս. Հոգին, որպէսզի մենք ամէնքս կարենայինք Առաքեալին պատուէրին համեմատ Սաղմոսներն և երգերն երգել, և Սաղմոսերգուին հետ ըսել.

«Տէ՛ր, եթէ զշրթունս իմ բանաս,
«Բերան իմ երգեսցէ զօրհնութիւնս Քո։» Ամէն։

Թ.

Փոքր Սկզբնաւորութիւնները

ՓՈՔՐ ՍԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

«Ո՞վ կրնայ արհամարհել օրը փոքր սկզբնաւորութեանց։»
(Զաք. Դ. 10։)

ՄԱԿԵՐԵՒՈՒԹԱՅԻՆ մարդն է միայն որ արտաքին երեւոյթներուն կը նայի, հպարտ մարդն է միայն որ սնոտի մեծութեանց կը տենչայ, տգէտ մարդն է միայն որ կը գնահատէ շողացող և փայլուն իրերը։ Ան որ կը հաւատայ թէ տիեզերքը ունի Արարիչ մը և

գիտէ ըմբռնել անոր գործը իր կեանքի փորձառութեամբը, ան է միայն որ կրնայ ներկային մէջ տեսնել ապագան եւ չ'արհամարհեր արժէքը փոքր սկզբնաւորութեանց։

Գերութենէ վերջն էր։ Կիւրոս արտօնած ըլլալով որ Հրեաները վերադառնան իրենց երկիրը, շուրջ 50,000 հոգի, վստահ եւ ուրախ, առաջնորդութեամբ Զօրաբաբելի, ժամանած էին իրենց մայրենի երկիրը։ Ստուգիւ եթէ հայրենիքը իրենց կը յանձնուէր, բայց հոն ամէն բան կ'գտնէին շատ ողբալի վիճակի մէջ։ Եւ իբրեւ ահաւոր փոթորիկը առած տարած էր ամէն բան, պաշտամունք, թագաւորութիւն, ազգ։ Հիմա անհամեմատ վիթխարի գործ մը կար մէջտեղը որ աքսորէ վերադարձողներու առջեւ կ'ցցուէր։ Պէտք էր վերակազմել ժողովուրդ մը, պէտք էր վերահաստատել պաշտամունք մը, պէտք էր վերաշինել մայրաքաղաք մը, պէտք էր վերսկսել պատմութեան մը։ Թէեւ հսկայ գործ մը կար ի գլուխ հանելիք, սակայն անոնք չէին ընկրկեր բնաւ. խանդավառութիւնը զանոնք զգլխած էր եւ զօրեղ կ'զգային ինքզինքնին։ Իրենց հայրենիքին եւ իրենց Աստուծոյ նկատմամբ սէրը՝ իբր երկու մեծ թռիչքի թեւեր, վեր կ'բարձրացնէր զիրենք, վեր ամէն արգելքներէ։ Հազիւ հաստատուած Երուսաղէմի մէջ կ'ձեռնարկէին եռանդեամբ Տաճարին շինութեան...։

Բայց ահա յանկարծ անոնց խանդավառութիւնը կ'ակարանայ եւ դժուարութիւններ կ'աւելնան, գործը կ'պահանջէ աւելի ժամանակ, աւելի դրամ, աւելի յոգնութիւն։ Բան մը որ սկիզբէն չէին երեւակայեր։ Միւս կողմէ դրացի ցեղեր Իսրայէլի վերականգնումը տեսնելով նախանձով կ'լեցուէին եւ սպառնական դիրք կը բռնէին։ Բնական է որ յուսահատութիւնը զիրենք ընկճէր։ Միւս կողմէ ի միտ կը բերէին Սողոմոնի երբեմնի զմայլելի Տաճարը եւ նկատի կ'առնէին շինուելիք նոր Տաճարը՝ որ չէր կրնար հինին նման յիշատակարան մը ըլլալ։

Իրաւունք ունէին ծերունիները երբ տաճարին հիմերուն առաջին քարը զետեղելու առթիւ՝ զգլխեալ բազմութեան մէջ հեկեկելով կուլային։ Անոնք տեսած էին անցեալին բոլոր փառաւորութիւնները, տեսած էին Տաճարին փառայեղ սիւները, հոյակապ քանդակները, վերջապէս տեսած էին ոսկեզօծ Սրբարանը, որ իր պատկառելի օծութեամբ կարծես կ'հսկէր Իսրայէլի վրայ. եւ այժմ կ'տեսնէին ներկայի ողորմելիութիւնը։ Ո՞ւր էր այն 180,000 ժողովուրդը որ եօթը տարուան մէջ Տաճարի շինութիւնը գլուխ հանած էր, ո՞ւր էին այն մարմարիոնները, Լիբանանու մայրիները, ո՞ւր էին վարժ գործաւորներն ու արուեստագէտները, ճարտարապետները որոնք Փիւնիկէէն հազարներով կուգա-

յին. Հիմա Աստուծոյ Տաճարը վերաշինել, ժողովուրդը վերականգնել անկարելին փորձել էր։ Իսրայէլի աշխատութիւնը աղքատացած, հաշմուած և արդիւնքն ալ ողորմելի և ծիծաղելի կ՚ներկայանար ամենուն աչաց։

Ահա այդ առթիւ է որ Զաքարիա մարգարէն՝ այս վհատեալներուն սա ոգեւորիչ խօսքերը կ՚ընէր. «Ո՞վ պիտի կրնայ արհամարհել օրը փոքր սկզբնաւորութեանց։» Իր արտաքին երեւոյթովը այնքան ողբալի այս Աստուծոյ մարդը կ՚տեսնէ ժողովուրդի մը ճիգը որ անմահութեան կնիքը կ՚կրէ իր վրայ և որ երդում ըրած է չմեռնիլ բնաւ. թէև ներկային մէջ ցանուած սերմը այնքան տկար և խեղճ էր, բայց սքանչելի և փառաւոր պիտի ըլլար անոր ապագան։ Զօրաբաբել Տիրոջ ծառան՝ ի ձեռին ունի հարթաչափը, ան անշուշտ պիտի աւարտէ յաջողութեամբ այդ սկսուած գործը։ Տէրը ինքն իսկ կ՚հսկէ այդ գործին վերականգնումին. Իսրայէլ թէև քայքայուած՝ բայց Տէրը զանիկա պիտի վերականգնէ. ինչ փոյթ թէ իրենց սկզբնաւորութեան մէջ աննշան ըլլային ի գործ դրուած միջոցները. այս երկրորդ Տաճարին փառքը պիտի գլէր անցնէր առաջինը, վասնզի Տիրոջ Օծեալը հոն պիտի ընդունուէր։ Ցիմար են ուրեմն անոնք որոնք կ՚արհամարհեն փոքր սկզբնաւորութեանց օրը։

Իսրայէլի վերականգնումին փոքր սկզբնաւորութեան նման ամէն կրօնական մեծ շարժումներուն սկիզբն

ալ կ՚տեսնէք որ փոքր սկզբնաւորութեամբ մը կ՚սկսին։ Քսան դարեր առաջ աննշան երկրի մը մէկ գիւղին ախոռին մէջ մանուկ մը կ՚ծնի։ Ան կ՚մեծնայ խեղճ, կ՚մնայ անծանօթ և մինչև իր երեսուն տարեկանը ոչ ոք նոյն իսկ կ՚խորհի խօսիլ իրեն հետ։ Անիկա Հռովմէական կայսրութեան ամենէն աննշան նահանգներէն միոյն մէջ երկու երեք տարի կ՚շրջագայի և քանի մը քարոզներ կ՚խօսի և քանի մը բժշկութիւններ կ՚ընէ. ահա ամէնը. և կ՚մեռնի խաչի մը վրայ ոճրագործի մը, գերիի մը նման։ Ո՛հ, ինչ ճղճիմ սկզբնաւորութիւն, և ինչպէս չարհամարհէին զինքը աշխարհի իշխանները։ Այս մարդուն երեսին հրէից քահանաները պոռացին. «Սուտ մարգարէ մըն ես»։ Հռովմայեցի կուսակալը ըսաւ. «Երազատես մըն ես»։ Հեթանոս պատմիչները նոյն իսկ չեն զիջանիր յիշատակել անունը, և սակայն տեսէք, ահա այսօր հռովմէական կայսրութիւնը կործանած է, Հրեայ ժողովուրդը ցրուած է ամէն կողմ, քաղաքակիրթ նկատուած հեթանոսութիւնը իբր յիշատակ մը միայն կ՚մնայ, մինչդեռ Յիսուս իբր հոգիներու արեւը կ՚շողայ և հարիւր միլիոնաւոր բերաններ զանիկա կ՚հռչակեն իրենց Փրկիչը և Թագաւորը, և իր սիրոյ արիւնով հիմնուած թագաւորութիւնը պիտի չդադրի մեծնալէ մինչև ցվախճան ժամանակաց։

Այս փոքր սկզբնաւորութիւններուն չէ թէ միայն կրօնական շարժումներու ծագման մէջ է որ կ'հանդիպինք, այլ և բոլոր մարդկային կեանքի ֆիզիքական և բարոյական կալուածներուն մէջ։ Այսպէս՝ օրինակի համար մարդուն ծնունդը կ'տեսնէք տկար և դիւրաբեկ. ահա մանուկը որ անկարող է շարժելու, խորհելու և սիրելու որևէ բան. այս փոքր էակը որ ոչ մէկ բան չի կրնար ընել և գիտնալ, և որուն համար կ'համարձակին ըսելու թէ անասուն մըն է, ահա անկէ ի յայտ կուգայ հանճար մը որ կարող կ'ըլլայ չափելու երկինքը, գննելու անհունը իր բոլոր տարածութեան մէջ. և կամ ահա ան կ'դառնայ հաւատացեալ մը որ ի վիճակի կ'ըլլայ հաղորդակցելու անհունին հետ, և կամ կ'ըլլայ սուրբ մը որ կ'զոհուի մարդկութեան համար։

Հիւանդութեանց ծաւալման սկզբնաւորութեան մէջ ալ նոյն պարագան կ'տեսնենք. հիւանդութիւնը կ'սկսի երբ անտեսանելի մանրէէ մը. թերևս նոյն իսկ դժուար է բնորոշելու շատ անգամ մանրէին տեսակը, և սակայն այն աննշան մանրէն ահա յառաջ կ'բերէ ահաւոր ժանտախտը որ կրնայ սասանեցնել աշխարհը։

Տիեզերքի բարեշրջումին մէջ ալ նոյն պարագան կ'տեսնենք. անոր կենդանական կազմաւորութեան և գործարանաւորութեան սկիզբը պիտի գտնէք նախնական բջիջը, ըստ գիտուններու ենթադրութեան, զոր ես

ալ պիտի ուզէի ընդունիլ։ Ահա այդ բջիջէն, որուն մէջ խտացած են բոլոր սերմերը կեանքի և բոլոր զօրութիւնները հոգւոյ, ահա այդ բեղուն ոչնչութենէն է որ յառաջ կուգան Յաւիտենականին ձեռքերուն մէջ բուսութիւնը, կենդանութիւնը, մարդը, տիեզերքն իր անսահման հարստութիւնովն ու բեղունութիւնովը։

Արդ՝ ո՞վ պիտի ուզէր արհամարհել այս փոքր սկզբնաւորութիւնները։ Միթէ հոն չէ՞ք տեսներ տիեզերական օրէնք մը։ Քիչ մը խորհրդածութիւն բաւական պիտի ըլլար ձեզի ողջունելու հիացմամբ և յարգանքով այդ տիեզերական օրէնքին մէջ Ամենազօրին կամքը։

*
* *

Աստուծոյ այս օրէնքը անշուշտ բարիք մըն է մարդուն համար. զի նկատի առէք որ այդ փոքր սկզբնաւորութեան օրէնքին շնորհիւ է որ մարդուն մէջ ծնունդ կ'առնեն երեք հրաշագործ ուժեր.

Հաւատքը,

Խոնարհութիւնը,

Յարատեւութիւնը։

Նախ և առաջ *հաւատքը*։ Հաւատքը հոգիին յատկութիւնն է. անով է որ բոլոր մեծամեծ ձեռնարկ-

ները կ՚յաջողին. արդ ենթադրեցէք որ ամէն ձեռնարկներ չունենային փոքր սկզբնաւորութիւն և մէկ օրուան մէջ անոնք իրենց կատարելութեամբը դառնային հիացում պատճառող գործեր. կը կարծէ՞ք որ նպատակը հետեւանք մը ունենար ան։ Ձեռնարկ մը իր որոշ նպատակը ունի. երբ գործի ձեռնարկուած օրն իսկ գործին նպատակին հասած ըլլայիք՝ կը կարծէ՞ք որ խանդավառութիւն ստեղծուէր ձեր մէջ։ Վստահացնեմ ձեզ որ ո՛չ խանդ, ո՛չ եռանդ, ո՛չ ներշնչում, ո՛չ վերացում, ո՛չ հաւատք, ո՛չ վստահութիւն և ո՛չ որ և է ձգտում մը պիտի ունենայիք դէպի լաւագոյնը։ Սերմանել և հնձել մէկ պիտի ըլլար և հետեւաբար հաւատքը տեղ պիտի չունենար աշխարհի մէջ։ Արդ՝ դրէք ընդհակառակը բոլոր մեծ ձեռնարկներուն սկիզբը փոքր սկզբնաւորութիւն մը. յայնժամ մարդ պէտք պիտի զգայ վստահիլ ապագային, պիտի ուսանի նայիլ դէպի անտեսանելին, անշօշափելին։ Ան այլեւս չի կրնար սահմանափակուիլ տեսած և շօշափած շրջանակին մէջ, զի ինչ որ կ՚տեսնէ և ինչ բանի որ կ՚հպի՝ խեղճ է, ճղճիմ է, և ինչ բանի որ կ՚բաղձայ և ինչ բանի համար որ նուիրուած է, մեծղի է, հետեւաբար ստիպուած պէտք կ՚զգայ ուսանիլ որ Աստուծոյ վրայ պէտք է վստահիլ, անոր յանձնուիլ իր ջանքերուն յաղթանակը ապահովելու համար։ Աստուած, անտեսանելին, ապագան, ասոնք մեծ

իրականութիւններ, անշօշափելի բաներ են որ կ՚շօշափուին միայն հաւատքով։ Անով է որ մարդ կ՚բարձրանայ իրմէ վեր, անով է որ կ՚արթննան իր հոգւոյն մէջ գերազանց թագուն ուժեր և բոլոր այն աստուածային ձըգտումներն որոնք ծածկեալ կան իր մէջ։ Եւ ահա այս փոշիի նման մանուկն, այս միօրեայ մրջիւնը կարող կ՚ըլլան դառնալու քաղաքացի մը, յաւիտենականութեան ընտրելի մը։

Հաւատքէն յետոյ *խոնարհութիւնը*։ Ենթադրեցէք որ մեծ ձեռնարկները իրականանային մէկ օրուան մէջ։ Չէ՞ք կարծեր որ մարդուն մէջ մեծ տեղ մը գրաւէր անտանելի հպարտութիւնը։ Չէ՞ք կարծեր որ Բաղդէացի բռնակալին պէս իր ձեռնարկին արդիւնքը տեսնելով պիտի գոչէր այնպիսին. «Չէ՞ մի որ Բաբելոնը ես շինեցի։» Արդ՝ հպարտութիւնը ոչ միայն զզուելի թերութիւն մըն է, այլ տկարութիւն մըն է որ զմարդ կը կուրացնէ և կուրութիւնն ալ կ՚առաջնորդէ աւերումի...։ Դրէք ընդհակառակը ամէն ձեռնարկներու սկիզբը փոքր սկզբնաւորութիւն մը, դուք՝ հպարտութեան տեղ, այդ անպտուղ եկքանի տեղ պիտի տեսնէք ծաղկիլը անուշաբոյր մանուշակի, խոնարհութեան։ Ան որ գործի մը կը ձեռնարկէ՝ կ՚տեսնէ միայն սկզբնաւորութեան փոքրութիւնը, կ՚համոզուի որ միայն ապագան է որ պիտի երեւան բերէ իր ձեռնարկին բոլոր մեծու-

թիւնը և ապագայի մէջ է միայն որ պիտի կարենայ զարգանալ գործը բոլոր իր հետեւանքներով և իր օգուտներով: Արդ՝ այսպիսի պայմանի մը մէջ մարդ կարելի՞ է որ հպարտանայ բանով մը որ միայն ապագային և անծանօթին կ'պատկանի և Աստուծոյ գաղտնիքն է: Այն որ կ'տեսնէ ի հեռուստ փառաւոր հետեւանքները իր ձեռնարկին, արդիւնքները այն մթին սկզբնաւորութեանց, այնպիսին կ'ներշնչուի, կ'ուրախանայ, ինչպէս պիտի փառաւորուէր երբ հանէր իր պատսպարութենէն… բուն արդեանց: Ըստ այսմ՝ ան ներկային մէջ իր գործին հետեւանքով կ'ըլլայ խոնարհ և հեզահամբոյր, որ մարդկային ընկերութեան մէջ միակ եղբայրութեան կապն է, կապ մը որ կ'զօդէ միանգամայն մարդն Աստուծոյ:

Հաւատքին և խոնարհութեան վրայ հարկ է աւելցնել Յառաջդիմութիւնը: Յառաջդիմութիւն.կը կարծէք որ գոյութիւն ունենար ան եթէ մեր ձեռնարկները փոքր սկզբնաւորութիւններ չունենային: Խորհեցէք որ այդ փոքր սկզբնաւորութիւններն, այդ փոքր ճիգերն են որ պատճառ կ'դառնան մարդուն մէջ ի յայտ բերելու զօրութիւն մը որ աշխարհի ամենէն զօրեղ և ամենէն բեղուն ոյժն է: Յառաջդիմութիւն, այսինքն մարդուն մէջ կուտակուած և շարունակուող կորովը, որ կ'աւելնայ հետզհետէ և կ'տևէ ու կը վերջանայ յաղթելով ամենէն անհունա՜ արգելքներուն:

Դրէք ահա այս երեք անգուգական առաքինութիւնները, այսինքն է հաւատքը. խոնարհութիւնը և յառաջդիմութիւնը հոգւոյն մէջ. մարդը կ'դառնայ ազնիւ, քաղցր և հզօր: Ահա թէ ինչու համար Արարիչն աշխարհի դրած է այդ փոքր սկզբնաւորութեանց օգտակար և սուրբ օրէնքը, օրէնք մը փրկարար՝ զոր յիմարները միայն կ'արհամարհեն, և միայն հաւատացեալներն են որ կ'օրհնեն և կ'պաշտեն:

*
* *

Այս աստուածային օրէնքին արժէքը և նշանակութիւնը ի յայտ բերելէ վերջ պիտի ուզէի ձեր ուշադրութիւնը դարձնել հայրենիքի նախնական և վսեմ գործին աշխատութեան կարևորութեան վրայ: Դժբախտաբար կայ տակաւին խմբակ մը որ արհամարհանքով կ'նայի հայրենիքի մէջ տարուած փոքր, աննշան, ճղճիմ նկատուած աշխատութեան վրայ: Այդ խմբակը ամէն օր ողբալով կ'ողբայ թէ ինչո՞ւ հայրենիքը իր անցեալ վեհապանծ առաւելութիւններով ծովէ ծով, Արարատէ Արարա տարածուած չըլլար: Սուզիւ համաշխարհային պատերազմի վաղորդայնին ամենուն միտքը կ'զբաղէր ընդարձակ տարածութեան վրայ հայրենիքի մը իրականացմամբ: Բայց ինչ հակադրութիւն: Բոլոր հեքնած լոհողութիւններու, բոլոր անպատմելի ջանքերու

փոխարէն Հայ ժողովուրդին տրուեցաւ բաղդատմամբ իր ակնկալութեանց աննշան շրջանակ մը, դոյզն հողամաս մը որ կ'շրջապատուէր նախանձով և ատելութեամբ տրամադրուած ազգերէ և չունէր ոչ մէկ ելք ընդարձակուելու անկախօրէն: Իսրայէլի ծերունիներուն պէս ողբեր կ'հիւսուին տակաւին նկարագրելով անբաւականութիւնը ներկայ հայրենիքի պայմաններուն. այդպիսեաց հարկ է յիշեցնել մարգարէին սա խօսքը զոր իմ բնաբանս ընտրեցի. «Ո՞վ կրնայ արհամարհել օրը փոքր սկզբնաւորութեանց:»

Պահ մը ենթադրենք որ մեզի ծովէ ծով, լեռնէ լեռ ընդարձակ տարածութեամբ հայրենիք մը տրուած ըլլար: Կը կարծէ՞ք որ բարիք բերէր այդ յանկարծական իրականացումը մեծութեանց և ակնկալութեանց: Ձեզ վստահեցնեմ որ հայրենիքի այդպիսի մեծութիւն մը աճաւոր վտանգ մը պիտի ըլլար Հայութեան քան օգուտ մը: Պէտք էր տրուէր փոքր, աննշան, ճղճիմ նկատուած բաժին մը, և այդ աւելի օգուտ մը ապահոված կ'ըլլայ առեղծելով սկեպտիկ և թերահաւատ հոգիներու մէջ զօրեղ հաւատք մը ապագայի, ներշնչելով հայրենիքի զաւակաց մէջ խոնարհութեան և համեստութեան ոգին, միեւնոյն ատեն մղելով զանոնք անվհատ և աննկուն յարատեւութեան մը:

Օրհնեա՜լ ըլլալ ուրեմն սմանց կողմէ արհամարհուած փոքր և հազիւ նշմարելի հայրենիքը. օրհնեա՜լ ըլլայ ան. վասնզի այդ փոքր սկզբնաւորութեան մէջ, այդ կոլիզով միայն պիտի կրնայ պատրաստուիլ դաստիարակուած, ազնուացած, քաղցրացած և անցեալի թերութիւններէն սրբագրուած պանծալի ժողովուրդ մը, ընդունակ և արժանի աւելի մեծ հայրենիքի մը մէջ բարգաւաճելու, աւելի ընդարձակուելու՝ բերելով իր վրայ երկնքի և երկրի օրհնութիւնները:

Ժ.

Ազգին Մեծութիւնը

ԱԶԳԻՆ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ

«Արդարութիւն զազգ
բարձրացուցանէ:»
(Առակ. ԺԴ. 34:)

ՀԱՅՐԵՆԻՔԷՆ հասած թերթերը մեզ կը նկարագրեն մեր հայրենակիցներու անդուլ ջանքերը ու աշխատութիւնները, որով մեծապէս յառաջ կը տարուի վերաշինութեան գործը: Այս մխիթարական լուրերը գաղութներու մէջ յառաջ բերած են աւելի ևս մեծ համակրութիւն մը Հայ Խորհրդային Հանրապետութեան գործելակերպին հանդէպ:

Ստուգիւ Հայուն համար հայրենասիրութիւնը ընտանեկան աւանդութիւն մըն է և միանգամայն նուիրական պարտականութիւն: Դուք ամէնքդ լաւ ճշմարիտ

հայրենասէրներ պիտի բաղձային տեսնել Հայաստանը ճշմարտապէս մեծ, ճշմարտապէս երջանիկ և պատուեալ։ Այս է ձեր ամենուն սրտին փառասիրութիւնը և այս է նաև մեր մաղթանքը։ Ի՞նչ կը հասկնանք երբ կ'ըսենք ազգին մեծութիւնը, ազգին բարձրացումը։ Ո՞ւր պէտք է փնտռել այդ մեծութիւնը, այդ բարձրացումը։ Առակացը մեզ ցոյց կուտայ թէ ո՛ւր է աղբիւրը ազգի մը ճշմարիտ մեծութեան. Ան կ'ըսէ. «Արդարութիւն զազգ բարձրացուցանէ։»

Ա.

Առակացի այս խօսքին խորունկ ճշմարտութիւն մ'ըլլալը պիտի ուզէի ներկայ քարոզովս բացատրել։ Նախ թէ ի՛նչ կը նշանակէ այն *Արդարութիւնը* որու մասին հոս կը խօսուի։ Բառարանը մեզի կը պատասխանէ. «Բան մը որ իւրաքանչիւրին իրաւունքին համաձայն է՝ արդարութիւն է։» Ուրեմն արդարութեան հետ լծակցուած է իրաւունքը։ Իրաւո՜ւնք...։ Կա՞յ ասկէ աւելի զօրեղ հնչող բառ մը։ Այս բառը նախնական մարդուն սրտին մէջ արդէն կ'արձագանգեր երբ ան իր բնակատեղիին և սնունդին ապահովութեան համար սկսած էր կռուիլ, ու ապա՝ երբ իրաւունքի գաղափարը դարձաւ ժողովուրդի մը համար վսեմ յարացոյց, յայնժամ այդ ժողովուրդը վճռական և բաղդորոշ քայլ մը սկսաւ

առնել քաղաքական և ընկերական յառաջդիմութեան մարզին մէջ։ Այս իրաւունքի համար քանի՜ քանի՜ պայքարներ կը մղուին տակաւին, և պէտք է ըսել որ այդ ոգւով կատարուած բոլոր պայքարներն ալ նուիրական կը նկատուին բոլոր սերունդներու համար։

Արդարութեան գաղափարին հետ կ'ընթանայ ազատութիւնը։ Արդարութիւն մը առանց ազատութեան, կը դադրի արդարութիւն ըլլալէ։ Երբ կը խորհիք միայն ձեր իրաւունքին վրայ և կը վտանգէք ձեր ընկերոջ ազատութիւնը, երբ ձեր իրաւունքը յարգել ուզած ատեննիդ չէք յարգեր այլոց իրաւունքը, երբ ձեր իրաւունքը ձեզի արժեցնելու համար կը ճնշէք այլոց ազատութեան, դուք արդարութիւն չէ որ կը գործադրէք, այլ անարդարութիւն, բռնութիւն, և հետեւաբար ինքնին ջնջած կ'ըլլաք իրաւունքը։ Տեսէք անգամ մը, հո՛ն միայն մարդոց իրաւունքները ըմբռնած են, ուր անհատական քաղաքացիական և քաղաքական ազատութիւնը, ինչպէս և ամենէն նուիրականը և ամենէն անբռնաբարելին՝ խղճի և կրօնի ազատութիւնը յարգուած են։ Հայ Խորհրդային Հանրապետութիւնը այս կէտը լաւ ըմբռնած կը նկատուի երբ իր սահմանադրութեան մէջ կը շեշտէ ամէն անհատի խղճի և կրօնի հաւասար ազատութիւն։

Արդարութեան գաղափարը իր մէջ կը բովանդակէ նաև համերաշխութեան գաղափարը, այսինքն սիրոյ և

եղբայրութեան գաղափարը: Ազգ մը չէ պատահական խմբաւորում մարդոց՝ որոնք ապրէին միևնոյն երկնքի տակ և միևնոյն հողին վրայ և ուր իւրաքանչիւր ոք իր անձին համար ապրէր. ո՛չ: Ազգ մը կենսունակ և գործարանաւորեալ մարմին մըն է որուն անդամները ներքնապէս կապուած են մէկզմէկու հետ, այնպէս որ ըստ գեղեցիկ պատկերին Պօղոս Առաքեալի. «Աչքը չի կրնար ըսել ձեռքին թէ դուն ինծի պէտք չես և կամ դարձեալ գլուխը ոտքերուն թէ ինծի պէտք չէք», այլ ընդհակառակն «անդամները միևնոյն հոգը կ'ունենան իրարու վրայ [1]:» Զօրեղապէս կազմակերպուած ազգի մը նշանաբանը պէտք է ըլլայ. «Մէկը ամենուն, ամէնը մէկուն»: Հետևաբար արդարութիւնը իր ճշմարիտ իրականացումը կը գտնէ սիրոյ և եղբայրութեան մէջ: Ամենաարդարին և Ամենասուրբին գաղափարն ալ այդ իսկ էր երբ կ'ըսէր իր ժամանակակիցներուն, ինչպէս և ամէն ժամանակի մարդոց. «Դուք ամէնքդ եղբայրներ էք [2]:» Առաքեալին Պօղոսի ալ գաղափարը նոյնն է երբ կ'ըսէ. «Վասնզի մեզմէ ոչ մէկը իր անձին համար չ'ապրիր [1]:» Այն բոլոր Թշուառութեանց մէջ, որոնց մենք ականատես վկաները եղած ենք, եթէ կայ իրողութիւն մը՝ որ մեզ, Աւետարանի քարոզիչներս կը

(1) Ա. Կորնթ. ԺԲ. 21, 25:

(2) Մատթ. ԻԳ. 9:

մխիթարէ և կը քաջալերէ, այն ալ ուրիշ բան չէ բայց եթէ այն յայտարար նշանը շարք մը բարեկարգութեանց և հաշտարար մերձեցումներու, որով ջանքեր կ'ըլլան արդարութեան սկզբունքէն չի բաժնելու սիրոյ և եղբայրութեան սկզբունքը, ըստ այնմ լուծելու համար նիւթական և բարոյական վերականգնումի, ինչպէս և մարդկային կեանքը բարելաւելու մեծ խնդիրը:

Արդարութեան իմաստէն կը բղխի ուրիշ խորունկ միտք մըն ալ, միտք մը աւելի մեծ և աւելի վսեմ. Աստուածային արդարութիւնն է այն: Երբ ակնարկ մը ձգենք աշխարհի վրայ՝ կը հանդիպինք բարոյական անկարգութեանց ողբալի տեսարանի մը, ուր առաքինութիւնը կըմերժուի և մոլութիւնը յաղթական կը ներկայանայ: Այս տեսարանին հանդէպ ինչ խորհուրդ կը ծագի ձեր գիտակցութեան մէջ. չէ՞ք ընդնշմարեր արդեօք անկէ վեր գերագանց և անսխալական արդարութեան մը գոյութիւնը որ կը տիրապետէ տիեզերքի բարոյական տեսչութեան մէջ, ուրկէ ոչ մէկ բան խոյս չի կրնար տալ և որուն ներգործութեամբ օր մը պիտի ուղղուին անխուսափելիօրէն բոլոր անկարգութիւնները և պիտի պատժուին բոլոր անարդարութիւնները, ինչպէս և պիտի վարձատրուին առաքինութիւնները: Արդեօք չէ՞ք զգար

(1) Հռովմ. ԺԴ. 7:

ձեր մէջ թէ արդարութեան գաղափարէն բղխած Աստուծոյ գաղափարը կամ կրօնքը չի կրնար բաժնուած ըմբռնուիլ քաղաքային և ընկերական բարոյականէն և անհատական բարոյականէն։ Աւետարանի Աստուածը որ հոգի է, մեր իրաւանց, մեր ազատութեան և մեր յառաջդիմութեան թշնամի չէ և չի կրնար ըլլալ, քանի որ ինքն է որ մեր մէջ դրած է արդարութեան և ազատութեան գաղափարը։ Միթէ կարելի՞ է որ արդարութեան ծարաւը մեր մէջ դնողը ինք զուրկ ըլլայ արդարութենէ։ Ժողովուրդ մը եթէ կ՚ուզէ պահել և ճառագայթել իր շուրջը արդարութեան գաղափարը, պէտք է աննուաճ ուժգնութիւնով և կորովով պահէ կրօնական գաղափարը և զայն թափանցել տայ իր օրէնքներուն մէջ, իր հաստատութեանց մէջ, իր բարուց մէջ, իր աւանդութեանց մէջ, իր սովորութեանց մէջ, և հսկէ նախաձախնդիր ոգւով իր անկախութեան վրայ և հաստատ պահէ միանգամայն իւր օրէնսդրութեան մէջ բաժանում մը ընդ մէջ մարմնաւորին և հոգեւորին, ընդ մէջ անոր՝ որ Կայսեր կը պատկանի և անոր՝ որ Աստուծոյ կը պատկանի։

Ահա ասոնք պէտք է ըլլան էական տարրերը այն արդարութեան՝ զոր մեզ կը յանձնարարէ Առաքեալը՝ և որով միայն կարելի է ապահովել ազգի մը բարձրացումը։

Բ.

Այսպիսի արդարութիւն մը նախ ազգը կը բարձրացնէ ներքնապէս։ Ի՞նչ է ազգի մը զօրութեան և մեծութեան գաղտնիքը։ Նիւթական բարգաւաճումն է արդեօք, կամ իր հարստութեանց առատութիւնն է, կամ իր եկամուտներուն բազմապատկումն է։ Չեմ կարծեր։ Վասնզի ազգի մը նիւթական բարգաւաճումը թանկագին է այն ատեն միայն՝ երբ ան արդիւնքն է իմացական և բարոյական յառաջդիմութեան։ Ընդհակառակը այդ բարգաւաճումը վտանգաւոր է և կը դառնայ նոյնիսկ պատճառ անկումի և կորուստի՝ երբ ան զուրկ է իմացական և բարոյական պայմաններէ։ Հռովմէական կայսրութիւնը հասած էր հարստութեան և զօրութեան փառալից շրջանի մը։ Բայց ի՞նչ բանի հետեւանք էր իր հարստութիւնը և զօրութիւնը։ Յայտնի է թէ հետեւանք էր հարստահարութեանց և բռնակալութեանց, աշխարհակալութեանց և աւարառութեանց։

Ի՞նչ եղաւ հետեւանքը։ Ո՛հ, անիկա մեծղի զանգուածի մը պէս ահաւոր գահավիժումի մը ենթարկուեցաւ՝ երբ բարբարոսներու արշաւանքէն ստացած էր իր մահացու հարուածը։

Զինուորական փառքը արդեօք պիտի ըլլար ազգի մը իրական մեծութիւնը։ Ստուգիւ չենք կրնար արհամարհել այս փառքը, երբ ան ազգի մը ներքին ուժին ցոլքն է, երբ ան ազնիւ ճիգերու արժէքը կը ներկայացնէ, երբ ան պաշտպան կը կանգնի հայրենեաց և ազատութեան։ Բայց չենք կրնար անգիտանալ՝ թէ միայնակ զինուորական փառքը խաբուսիկ է և միօրեայ կեանք ունի, երբ աշխարհակալական նպատակներով կը պահպանուի և կը սնուցուի. այդպիսի զինուորական փառք մը միշտ կը բերէ հայրենիքի գլխուն ծանր վտանգներ և ներքին պառակտումներ։

Իմացական բարձր մշակոյթի՞ մէջ կը կայանայ արդեօք ազգի մը իրական մեծութիւնը։ Ես պիտի չի փորձէի նուազեցնել գերազանցութիւնը իմացական հրաշալի կարողութեան, որը եղած է մեր ազգային փառքերէն մին։ Բայց չի խաբենք ինքզինքնիս. իմացական բարձր մշակոյթը, այսինքն գիտական, արուեստագիտական, փիլիսոփայական յառաջդիմութիւնները բաւական չեն ապահովելու ազգի մը կենսունակութիւնը և տեւականութիւնը՝ երբ չկայ համեմատութիւն և ներդաշնակութիւն ընդ մէջ իմացական և բարոյական կեանքի։ Եթէ ազգի մը մէջ բարոյական կեանքը վար է իմացականէն, վաղ կամ անագան անխուսափելի է ազգին վատթարացումը կամ անկումը։ Հնոյն Յունաստանի կեանքը այս մասին ապացոյց մըն է։ Ի՞նչ էր իրեն դիրքը հին

աշխարհի մէջ. ան կեդրոնն էր ստուգիւ ուժի, լոյսի և քաղաքակրթութեան։ Ո՞ր երկիր կրցաւ այնքան մեծ հանճարներ ունենալ որքան Յունաստանը։ Հոն էր որ ծաղկեցան Հոմերոս և Պինդար, Եսքիլես և Սոփոկլես, Սոկրատ և Պղատոն, Փիտիաս և Պրաքսիտէլ։ Եւ սակայն ատոնցմէ ոչ մէկը չի կրցաւ ներշնչել ազգին այնպիսի ոյժ մը որ կարենար փրկել զայն իր անկումէն՝ երբ ան պարտուած ինկաւ Հռովմէական տիրապետութեան ներքեւ։ Իբր ազգային բան, միայն փայլուն յիշատակ մը մնաց պատմութեան մէջ։ Ինչո՞ւ. վասնզի այդ ազգին մէջ խղճի կեանքին չի տրուեցաւ այն կարեւորութիւնը որքան տրուեցաւ իմացական կեանքին, վասնզի յունական միտքը թերութիւնը ունեցաւ զարգացնելու բարիէն և արդարէն աւելի գեղեցիկը։

Ուրեմն ի՞նչ է գաղտնիքը ազգի մը ներքնապէս բարձրացման։ Պատասխանը որոշ է։ Ազգի մը ներքին բարձրացման գաղտնիքը իր բարոյական սկզբունքն է, իրաւունքի և պարտականութեան լուրջ զգացումն է, ճշմարիտ ազատութեան խելամտութիւնն ու յարգանքն է, մտաց և սրտի ներդաշնակ սլացն է, բարիին նախապատուութիւնն և վերջապէս կրօնական հաւատքն է, որ պէտք է զերծ ըլլայ ամէն աններողամտութենէ և ամէն աւելորդապաշտութենէ։

Տեսէք սա սիրտը անզգայացած մարդը՝ որուն երեւակայութիւնն ալ թմրած է և միտքը ռամիկ գաղա-

փարներով պաշարուած է։ Անոր կեանքը եսասիրական վայելքներու շարք մըն է եղած և ոչ խառամբեր պարտականութիւն մը։ Սակայն դրէք այս մարդուն մէջ մեծ և ազնիւ ոգեւորող գաղափար մը. դրէք անոր հոգւոյն մէջ զօրեղ շունչ մը արդարութեան և զոհողութեան, և եթէ իր բարոյական կեանքի աղբիւրները չեն չորցած տակաւին անոր հոգւոյն մէջ, ահա պիտի տեսնէք թէ անոր մէջ ամէն ինչ պիտի փոխակերպուի. իր բարոյական կեանքը պիտի վերականգնի, ան հետզհետէ պիտի յառաջանայ։ Ո՞վ յառաջ բերաւ այդ հրաշքը այս թմրած և անզգայացած մարդուն մէջ։ Բարոյական սկզբունքի առաքինութիւնը, արդարութեան և սիրոյ հոգին յառաջ բերին այդ հրաշքը։

Այսպէս է նաև ազգի մը համար. երբ ան նախապատուութիւն կուտայ վայելքներու քան պարտականութեան, երբ ան կը նախասիրէ նիւթական շահերը քան բարոյական վսեմ սկզբունքները, ան հետզհետէ կ՚ենթարկուի անկումի ահաւոր վայրէջքի մը։ Սակայն երբ այդ ազգին մէջ մեծ և ազնիւ գաղափար մը կուգայ կը գրաւէ և զայն կ՚ոգեւորէ, երբ արդարութեան և զոհողութեան զօրեղ շունչ մը կուգայ և կը թափանցէ անոր մէջ, յայնժամ կը վստահեցնեմ ձեզ թէ դուք հանդիսատես պիտի ըլլաք այդ ազգին վերածնունդին և բարոյական յարութեան։ Այո՛, արդարութիւնը կը բարձրացնէ ազգ մը ներքնապէս։

Գ.

Արդարութիւնը ազգը կը բարձրացնէ նաև արտաքնապէս, այսինքն իր ազդեցութեամբ և բարոյական հեղինակութեամբ։

Հոս մանաւանդ, գիտեմ որ պիտի բաղխիմ հակառակ տեսակէտներու։ Քաղաքագէտներու հետ շատ մը անկեղծ հայրենասէրներ ամէն բանէ առաջ ինչպէս անհատի՝ նմանապէս և ժողովուրդի համար կ՚ընդունին և կը փնտռեն արտաքին գերակշռութիւնը՝ զոր յաջողութեան գաղտնիք կը նկատեն։ Պէտք է ըսել որ դժբախտաբար աշխարհի վրայ առաքինի և խաղաղասէր ժողովրդոց չէ որ կը պատկանի իշխանութեան մականը։ Գիտենք ամէնքս ալ թէ ինչպէս կը գործադրեն «Իրաւունքը զօրաւորին է» անբարոյ առածը։ Սակայն առանց մազիւ չափ տարակուսելու կրնամ հաւատալ որ այդպիսի ուժի վրայ հիմնուած մեծութիւն մը, բարձրացում մը, միայն ժամանակի մը համար է, և թէ կուգայ օր մը ուր արդարութեան ծարաւի ժողովուրդը բզքտելով վար կը քաշէ իրենց գահերէն «Իրաւունքը զօրաւորին է» դաւանող բռնապետները, ապացուցանելով թէ կը նախընտրէ արդարութիւնը քան տիրապետութիւնը։

Ըստ այսմ գիտցէք՝ որ ազգ մը երբ չէ հիմնուած արդարութեան յաւիտենական օրէնքներու վրայ, այնպիսին առանց արժէքի և առանց տեւականութեան է։

Արդարութիւն, արդարութիւն, և միա՛յն արդարութիւն Ան միայն պէտք է կազմէ ժողովուրդի մը բարոյական հեղինակութիւնը: Ճշմարտասէր ժողովուրդ և արդարութիւն զիրար կը փնտռեն: Թէ իսկ ճշմարտութեան նախանձախնդիր ժողովուրդը բաժնուած ըլլար արգելքներով արդարութենէ, վաղ կամ անագան անոնք զիրար պիտի գտնէին և իրարու պիտի միանային. այնպէս որ ազգի մը, ինչպէս և անհատի մը համար Քրիստոսի սա խօսքը կը մնայ ճշմարիտ. «Վասնզի ով որ կ'ուզէ իր անձը ազատել, պիտի կորսնցնէ անիկայ, և ով որ ինծի համար – և արդարութեան համար – իր անձը կը կորսնցնէ, պիտի գտնէ զանիկայ[1]:» Այո՛, արդարութիւնը կը բարձրացնէ ազգը:

Աշխատինք ուրեմն, աշխատինք բոլոր մեր ուժերով թափանցել տալու և մեր շուրջը յաղթել տալու արդարութեան այս ոգին, որ ուրիշ բան չէ բայց եթէ Աւետարանի ոգին, այսինքն նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոսի ոգին: Եւ ինչպէս որ ժողովուրդ մը կ'արժէ այն ինչ որ է նկարագիրը զայն կազմող անհատներուն, աշխատինք իւրաքանչիւրս մեր մէջ ամրացնելու այս այնքա՛ն ազնիւ, այնքա՛ն գեղեցիկ եւ այնքա՛ն բեղուն առաքինութիւնը: Եւ այս բանին հասնելու համար նախ սորվինք սիրել կենդանի Աստուածը. որ է աղբիւր ամենայն արդարութեան և ամենայն շնորհաց, սիրել Յիսուս Քրիստոսով բոլոր մարդկութիւնը: Թօթափենք մեր վրայէն սիրոյ առաքինութեամբ չար սէրը մեր անձին, եսասիրութիւնը, որ արմատն է ամենայն չարեաց: Սիրենք մաքուր և անշահախնդիր ոգւով բոլոր անոնք զորս Աստուած տուած է մեզ սիրելու սրբութեամբ, անձնուիրութեամբ, ներողամտութեամբ, քաղցրութեամբ և բարութեամբ:

(1) Մատթ. ԺԶ. 25.

Կը մաղթեմ որ արդարութեան ոգին համակէ բոլոր մեր հայրենակիցներու սիրտը, որ բորբոքէ ամենուս մէջ ճշմարիտ հայրենասիրութեան հուրը, այսինքն է լայն հայրենասիրութեան և ոչ անձուկ և աղմկարար հայրենասիրութեան, որ յաճախ կը վտանգէ ազգին դատը քան օգուտ մը կը բերէ, կ'ուզէի ըսել բարձր և իմաստուն հայրենասիրութեան որ չի կայանար պոռոտախօսութեանց մէջ, այլ արդիւնագործութեան մէջ, որ բոլոր դասակարգերու և բոլոր կուսակցութեանց մէջ յառաջ կը բերէ խորունկ հոսանք մը համակրութեան, համաձայնութեան եւ խաղաղութեան:

Կը մաղթեմ որ արդարութեան արեւին ներքեւ փարատին ազգին մէջէն բոլոր նախապաշարումները, բոլոր միմեանց հանդէպ սնուցուած չարակամութիւնները, բոլոր ցաւալի անհասկացողութիւնները, բոլոր իրարու դէմ լարուած ատելութիւնները, և ամենուն սրտին մէջ հայրենիքի պատիւին և բարոյական մեծութեան փափաքը և ցանկութիւնը տեղ գրաւէ:

Կը մաղթեմ՝ որ արդարութեան ներշնչող ոգին առաջնորդէ բոլոր կուսակցութիւնները, բոլոր գործիչները որոնք ստանձնած են հայրենիքին կառավարական և վարչական, քաղաքային և տնտեսական, բարոյական և նուիրական պաշտպանութիւնը: Թող արդարութիւնը աւելի և աւելի ոգեւորէ հայրենասիրական զգացումը մեր հայրենիքի իմաստուն ղեկավարներուն և ամէն անոնց՝ որոնք կը սատարեն կառավարութեան դժուար և պատասխանատու գործին, որոնք կ'աշխատին ամրացնելու մեր հաստատութիւնները. մաքրագործելու մեր բարքերը, միմեանց մերձեցնելու մեր սիրտերը, մեղմացնելու ամենուն ընկերական պայմանները և ի մի հաւաքելու գաղութներու մէջ ցրուած հայրենիքի սիրով տոչորւող Հայութիւնը:

Վերջապէս կը մաղթեմ որ արդարութեան ոգին շնչէ նաև բոլոր մեր հայրենիքի դրացի երկիրներուն վրայ, բոլոր անոնց ժողովուրդներուն և ցեղերուն վրայ և փարատէ բոլոր մթասուեր ամպերը դրացնութեան հորիզոններէն, պարտութեան մատնէ բոլոր հին խէթերը, հին ոխերը, և ներշնչէ համերաշխութեան ոգին, որպէսզի արդարութիւն և խաղաղութիւն ողջագուրած ըլլան մեր երկրին վրայ և մեր երկրէն դուրս՝ ի փառս հայրենիքին և ազգին: Ամէն:

ԺԱ.

ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

«Եւ ամենայն ինչ ըստ կարգի լինեցի:»

(Ա. Կորնթ. ԺԴ. 40:)

ԿՈՐՆԹՈՍԻ Եկեղեցիին մէջ ոչ միայն լեզուախօսութեան հարցը, այլ և կանանց խօսելու իրաւանց խնդիրը բաւական շփոթութիւն և անկարգութիւն յառաջ բերած էր: Առաքեալն Պօղոս պէտք զգաց այս երկու հարցերու մասին ալ զգուշական և կարգապահական յանձնարարութիւններ ընել: Անկէ բացատրելէ վերջ՝ թէ լեզուներ խօսելու

շնորհը պէտք չէ չարաչար գործածուի և թէ կանայք պէտք չէ որ խօսին Եկեղեցւոյ մէջ՝ տեղի չի տալու համար անկարգութեանց, կը վերջացնէ իր զեկոյցները սա խօսքով. «Ամէն բան կարգապահութեամբ թող ըլլայ։»

Կորնթոսի Եկեղեցին ամենէն ճոխ և հարուստ Եկեղեցին էր։ Ոչ մէկ Եկեղեցի կրնար մրցիլ անոր նիւթական առաւելութեանցը. սակայն այդ Եկեղեցիին մէջ հրապարակային հաւաքոյթներու միջոցին տեղի կ'ունենային անսպասելի անկարգութիւններ, շատ տխուր դէպքեր, բարոյական գայթակղութիւններ և ամօթալի երկպառակութիւններ։ Ստուգիւ ճոխութիւնք երբեմն դիւրութիւններ կ'ընծայեն բարոյական անկումի, մինչդեռ աղքատութիւնք և ամէն կերպ տագնապ զմարդ կը պահեն ընդհանրապէս կարգապահութեան մէջ և կը զգուշացնեն զինք ամէն բարոյական վտանգներէ։

Պիտի ուզէի ձեր ուշադրութիւնն հրաւիրել Պօղոս Առաքեալի կարգապահական յանձնարարութեան, և կը կարծեմ՝ որ այս կարեւոր նիւթին վրայ խօսիլը պիտի կրնայ իր օգուտները ունենալ։

Կարգապահութիւնը կենսական պայմանն է ներդաշնակութեան և բարօրութեան։ Անգամ մը որ կը թերանանք կարգապահութեան մէջ, ինքնին առեղծած կ'ըլլանք մեր կեանքին մէջ տհաճութիւն և աններդաշնակութիւն։ Եթէ մօտէն դիտենք իրերը և անձերը,

մեր ուշադրութիւնը պիտի գրաւէ արդէն թէ ինչ կէտի մէջ կը պակսի կարգապահութիւնը մեր ժամանակակիցներէն շատերուն մօտ։ Կան այնպիսիներ որոնք կորսնցուցած են իրենց բարոյական և իմացական հաւասարակշռութիւնը, պարզապէս անոր համար՝ որ անոնք չեն հետեւած Առաքեալի պատուէրին։ Ուրիշներ ալ կան որոնք դժբախտ են և իրենց շուրջը եղողներն ալ դժբախտ ըրած են միեւնոյն պատճառաւ։ Այդպիսիք տխրած պիտի ըլլային ամէն դիւրութեանց և բարութեանց և իրենց շուրջը պիտի կարենային բարիք առեղծել՝ եթէ կարգապահութեան մէջ թերացած չըլլային։ Այլ ուրիշներ՝ օժտուած ըլլալով բնական ձիրքերով և ընդունակ ըլլալով ամէն զարգացման, պիտի կարենային լաւագոյն ապարէզը ունենալ, եթէ կարգապահութեան նշանակութիւնը ըմբռնած և ըստ այնմ վարած ըլլային իրենց կեանքը։ Համոզումս այն եղած է որ նոյն իսկ հիւանդութիւնները, ուղեղային կամ ջղային տկարութիւնները, անկարգապահութեան հետեւանք են։ Զմարդ հիւծեցնողը և յոգնեցնողը ոչ թէ աշխատութիւնն է՝ այլ կարգի, կարգապահութեան պակասն է։

Թերեւս նկատուի որ այս նիւթը ուղղակի Աւետարանի քարոզութեան հետ առնչութիւն մը չ'ունի, բայց ձեզ պիտի ուզէի ցոյց տալ թէ այս նիւթը եթէ արտաքնապէս կապ մը չ'ունի Աւետարանի քարոզութեան հետ, ունի սակայն ներքնապէս մեծ առնչութիւն

անոր հետ։ Արդ խնդիրը պիտի ուզէի վերլուծել երեք կէտերով.

1.— Կարգապահութիւն գործոց մէջ.

2.— Կարգապահութիւն ժամանակի մէջ.

3.— Կարգապահութիւն սիրոյ մէջ։

Ա.

Կարգապահութիւն գործոց մէջ. — Ամէն բանէ առաջ հարկ է կարգապահ ըլլալ գործոց մէջ։ Սովորական է որ ամէն բան, ամէն իր, ամէն գործ ունենայ իր որոշ տեղը, և այդ տեղը իրեն յատուկ պէտք է ըլլայ և ուրիշի չպատկանի։ Անիկա ամենէն ապահով միջոցն է զերծ մնալու անհաճոյ դըժուարութիւններէ, հեռի մնալու վատ տրամադրութիւններէ, գրգռութենէ, ջղայնութենէ, ինչպէս և ապահով միջոցն է շատ ժամանակ շահելու։ Վասնզի, օրինակի համար, փնտռուած առարկան շուտ կը գտնուի և ապահովաբար երկար ատեն կարելի կ'ըլլայ զայն պահել։ Անհրաժեշտ է այս բարի սովորութեամբ պատրաստել մեր զաւակները։ Հետաքրքրական է գիտել այն բացայայտ զանազանութիւնները որ կան տղայոց մէջ։ Օրինակի համար. կը տեսնէք տղայ մը՝ որ իր տետրակները, գիրքերը և խաղալիկները կը պահէ երկար ատեն

մաքուր և անվթար. ան գիտէ նաև մաքուր և փայլուն պահել իր հագուստները, մինչդեռ ուրիշ տղայ մը բոլորովին հակառակը կ'ընէ։ Առաջինը կրնայ բնականէն օժտուած ըլլալ կարգապահ, մինչդեռ միւսը ոչ, բայց շատ յաճախ նաև առաջինը կարգապահ կ'ըլլայ անոր համար որ իր ծնողքը, իր ուսուցչուհիները ջանացած են անոր տալու բարի սովորութիւններ, և այսու կըրթական գործին ի նպաստ մատուցած կ'ըլլան ամենամեծ ծառայութիւնը։ Երբ հետզհետէ կը մեծնայ, անիկա մեծապէս պիտի օգտուի այդ բարի սովորութիւններէն, և պիտի դառնայ կարգապահ մարդ մը՝ ունենալով աւելի շատ պատեհութիւններ յաջողելու իր գործոց մէջ։

Պարտ կը զգամ կէտի մը վրայ ձեր ուշադրութիւնը դարձնելու, մանաւանդ անոնց ուշադրութիւնը՝ որոնց դիրքը աւելի համեստ է և թերևս նոյն իսկ դըժուարին։ Շատ անգամ «օրէ վաստկող» դասակարգերուն մէջ դիտուած է որ կանոնաւոր հաշիւներ չեն բռնուիր։ Գործաւորը անխորհուրդ կերպով կը ծախսէ ու կը վատնէ ինչ որ շահած է շաբաթուան մէջ, և կը կարծէ որ կրնայ առանց որևէ անպատեհութեան այսպէս անցնիլ և ի պահ դրած ըլլալ գումար մը իր հասոյթներէն։ Այսպիսին պէտք է բացարձակապէս գիտնայ՝ որ երբ շաբաթական երեք ոսկի կը շահի, վտանգաւոր է շահածէն աւելին ծախսել։ Պէտք է և անհրաժեշտ՝ է որ հաւասարակշռէ իր պիւտճէն, նկատի

առնելով կէտ առ կէտ և ճշդօրէն իր հաշիւները, և կանոնաւոր կշիռ մը դնէ ընդ մէջ «Մուտքի և Ելքի» և «Պարտի և Պահանջէ»ի։ Օրական իրենց վաստկածով ապրողներ կը կարծեն որ հարուստները իրենց բախտը շինած են դիպուածաւ։ Այն հարուստները որոնք ազգին պատիւը ու փառքն են՝ ընդհանրապէս խնայողութեան պարկեշտ պայմաններով դիրք շինած են, վասնզի անոնք գիտցած են հսկել իրենց ծախսերուն վրայ, և նոյն իսկ յաճախ զրկած են ինքզինքնին կարգ մը վայելքներէ և հաճոյքներէ։ Պէտք է ըլլալ հարուստ՝ գիտնալու համար սա առածին ճշմարտութիւնը. «Հսկէ բէնիններուդ վրայ՝ շիլինները ինքնին կը կազմուին։» Անոնք որ անբաւարար կերպով քիչ կը շահին, պէտք է խորհին դարմանին վրայ. և դարմանը կարելի է միայն խնայողութեամբ և կարգապահութեամբ։

Այս բանին հասնելու համար կեանքի մէջ նախ պարզութիւն պէտք է և քիչ մըն ալ խոնարհամտութիւն, ինչպէս և «Երևնալ»ու բաղձանքէն աւելի «Ըլլալ»ու բաղձանք։ Պէտք է վերջ տալ այն անհեթեթ կարծիքին թէ մարդ կ'արժէ իր ունեցածին կամ իր երևցածին համեմատ։ Աղքատներ կան որ շատ քիչ բան կը շահին և սակայն ապրելու համար ունին բաւականաչափ դրամ։ Ասոնք կը յաջողին հոն՝ ուր ուրիշներ կը ձախողին, հակառակ որ աւելի շահու աղբիւրներ ունին. պատճառը այն է՝ որ այդ աղքատ-

ները կարգապահ են իրենց գործերուն, իրենց շահածներուն և իրենց ծախսերուն մէջ։ Մարդու մը դիրքը իրապէս ճանչնալու համար մի՛ հարցնէք այնքան թէ ինչ կը շահի, այլ հարցուցէք թէ ինչ կը ծախսէ և ինչպէս կը ծախսէ։

Բ.

Կարգապահութիւն ժամանակի մէջ. — Կան անձեր՝ որ ամենէն աւելի զբաղեալ ըլլալնուն հակառակ, պատրաստ են որևէ ծառայութիւն մատուցանել. և ամէն անգամ որ իրենց կը դիմուի բարեսիրական խնդրոյ մը համար, ի վիճակի են սիրալիր ընդունելու՝ որպէս թէ որևէ միտք զբաղեցնող գործ մը ունեցած չըլլային։ Ընդհակառակը ուրիշներ՝ որոնք կարգ չեն դներ իրենց ժամերուն մէջ, միշտ կը տեսնէք ջղայնացած վիճակի մէջ, յոգնած երևոյթով և ձանձրոյթի նշաններով։ Տարւոյն մէջ որ և է օր մը երբ ուզէք այցելել անոնց, զանոնք կը տեսնէք չափազանց զբաղեալ, և չէք կրնար համարձակութիւն առնել մէկ երկու խօսք ընելու, և կամ եթէ կարելի իսկ ըլլայ պահ մը զիրենք առանց զբաղումի գտնել. մոլի կ'ընեն ձեզ վատ տրամադրութեամբ և կը թողուն ձեր վրայ այն տպաւորութիւնը թէ զիրենք անհանգիստ ըրած էք։

Կրնաք վստահ ըլլալ որ առաջինները ունին կարգապահութիւն և ճշդապահութիւն իրենց ժամերուն և իրենց օրերուն բաժանման մէջ, և իրենց ամէն մէկ զբաղումը իր որոշ ժամանակը ունի։ Մինչդեռ միւսները, հաւանաբար չունին այնքան զբաղում ալ, բայց որովհետեւ չեն ճշդորոշած իրենց զբաղմանց որոշ ժամանակը, ստեղծած են խառնակ և աղմկալից կեանք մը։ Այլ եւս այդպիսի կեանքէ մը չէ կարելի սպասել իրական երջանկութիւն։ Բաւական է ներմուծել ժամանակի մէջ կարգապահութիւն, և ահա կեանքը պիտի փոխակերպուի, խիղճը գոհունակութիւն պիտի զգայ և սիրտը միշտ ուրախ տրամադրութեամբ լեցուած պիտի ըլլայ։

Կարգապահութեան տիրանալու համար մարդ պէտք է կանուխէն վարժուի բարի և կանոնաւոր սովորութիւններու։ Օրինակի համար, երբեք աշխատութենէ առաջ պէտք չէ վայելել որեւէ հաճոյք կամ զուարճութիւն, որքան ալ անմեղ և օրինաւոր ըլլայ։ Ահա ամենէն ապահով միջոցը լաւ աշխատելու և լաւ զբօսնելու։ Երբ մարդ իր պարտականութիւնը կը կատարէ աւելի կը զգայ ինքզինքը թեթեւ և աւելի տրամադիր հանգիստի և զուարճութեան։ Դարձեալ՝ երբ մարդ իր առջեւ ունի կարգ մը կատարելի պարտականութիւններ, իմաստութիւն է որ սկսի դժուարիններէն և յոգնեցուցիչէն, որպէսզի ապա ի վիճակի ըլլայ դիւրութեամբ լրացնելու

միւսները. վասնզի մարդ նոր գործի սկսած ատեն է որ կ'ունենայ ընդհանրապէս անպղտոր միտք, մեծ արիութիւն, ուշադրութիւն և արթնամտութիւն։

Այս բարի և կանոնաւոր սովորութեանց վարժուելու համար պէտք է ունենալ համոզումը՝ թէ ժամանակը շատ թանգագին է, դրամ՝ է, թէ մեր վատնուած ժամերուն հանդէպ իրաւունք չունինք անփոյթ կերպով վերաբերուիլ և զանոնք գէշ կերպով գործածել. «Գնեցէք ժամանակը» կ'ըսէ Առաքեալն Պօղոս. կամ աւելի ճիշդ բառերը գործածելով. «Առիթը մի՛ փախցնէք, վասնզի օրերը չարութեան են (1)։» Այսինքն՝ չը կորսնցնենք թանկագին վայրկեաններէն մին, որոնց իւրաքանչիւրով կը կազմուի մեր կեանքը։ Ժամանակներու Տէրը օր մը հաշիւ պիտի պահանջէ, և որքան ժամանակին յարգը գիտնանք, այնքան զմեզ ճոխացուցած պիտի ըլլանք։ Ինչպէս բոլոր առաքինութեանց համար, նմանապէս և ժամանակի արժէքի գնահատութեան մասին մեզի տիպար օրինակ ունինք Յիսուս Քրիստոս։ Ով որ կարդայ Աւետարանները՝ անկարելի է որ իր ուշադրութիւնը չգրաւէ այն ուղղութիւնը՝ որով Ան իր ժամերը կարգադրած էր, ըլլայ Նազարէթի կըրպակին մէջ՝ ուր մինչեւ երեսուն տարեկանին աշխատեցաւ իբր գործաւոր, ըլլայ հրապարակային կեանքի

(1) Եփես. Ե. 16:

երեք տարիներուն՝ յորում աշխարհի փրկութեան համար նուիրուեցաւ։ Ան չվրիպեցուց նոյն իսկ վայրկեանները, և կարգաւորեց բոլոր իր օրերը և իր ժամերը, միշտ նպատակ ունենալով մարդկութեան բարօրութիւնը։ Յիսուս իր այս նպատակին հասած է երկու եղանակաւ։ Առաջին՝ ան գիտցած է որևէ զբաղում, աշխատութիւն, ճամբորդութիւն, իր պատշաճ ժամանակին կատարելու. ապացոյց՝ իր կատարած բժշկութիւնները, որոնց կ'ընկերանային իր քարոզները։

Ան հացերու բազմացումի ծանր աշխատութենէն վերջ՝ գիտցաւ նաև արտօնել իր աշակերտները, որպէսզի հանգչին ծովուն հանդիպակաց կողմը։ Հացերու բազմացումին առթիւ ուշադրաւ է 50ական, 100ական բազմեցնելու և հացերուն կտորուանքները ժողվելու յանձնարարութիւնները։ Ի՞նչ կարգապահութիւն բնութեան կարգերէն վեր սքանչելեաց մէջ իսկ։ Երկրորդ՝ ան գիտցած է օրուան որոշ ժամերուն մէջ ինքնամփոփ հաղորդակցութեան մէջ դնել ինքզինքը Աստուծոյ հետ. «Եւ առաւօտուն շատ կանուխ ելլելով դեռ չլուսցած՝ ելաւ ու գնաց անապատ տեղ մը, և հոն աղօթք կ'ընէր (1)։» Աւետարաններու մէջ յաճախ կը հանդիպինք այսպիսի բացատրութեանց։ Բուն հոս էր գաղտնիքը իր սրբափայլ կեանքին. այդ կերպով էր որ ներդաշնակութիւն կը ստեղծէր իր կեանքին բոլոր ապրումալից շըրջաններուն մէջ։ Արդ՝ երբ ինքն Քրիստոս ամենասուրբը

(1) Մարկ. Ա. 35։

պէտք ունեցաւ կարգապահութեան իր հոգեկան և բարոյական գործոց մէջ, որքան ևս առաւել մեզի պէս մեղանչումի ենթակայ տկարներս պէտք ունինք կարգապահութեան, մեր կեանքին մէջ ներդաշնակութիւն պահելու համար։

Գ.

Կարգապահութիւն սիրոյ մէջ. — Հոս հարցը աւելի փափուկ է. վասնզի նոյնիսկ դարձած է սէրը նկատելու իբր անսանձ ոյժ մը, որ չի կառավարուիր կամ կարգապահութեան չ'ենթարկուիր։ Ընդհանրապէս կ'ըսեն. "Սրտին կամ խառնուածքին վրայ կարելի չէ իշխել. սիրել կամ չսիրել կախում ունի սիրտէն. անիկա անկախ է բոլորովին։ Մէկու մը նկատմամբ համակրութիւն կամ հակակրութիւն մեր ճիգերովը ծնունդ չ'առներ ան ինքնին ծնունդ կ'առնէ մեր սրտին մէջ։ Անկարելի է սիրել բոլոր աշխարհը, ըստ որում հոն զանազան իրարմէ տարբեր նկարագիրներ կան։ Բաց ասկէ՝ կարգապահութիւն դնել սիրոյ մէջ, մի՞թէ սիրոյ ազատ թռիչքը խորտակել պիտի չնշանակէ՞ր։ Ինքզինքը ստիպել որ սիրէ, օրինաւորապէս սիրել չէ. պարտաւորութեամբ սիրելը ինքնին սիրել չէ։» Որքան ալ ընդհանրացած ըլլայ այս գաղափարը՝ սխալ է և միանգամայն վտանգաւոր։ Ստոյգ է սակայն, որ սիրտը բնական այնպիսի կապեր և մտերմութիւններ ունի, որ կարելի չէ ուրանալ։ Ընտանեկան բազմանդամ ակումբի մը մէջ իսկ՝ ամէնը միևնոյն սիրով զիրար

չեն սիրեր. հոն սիրոյ զանազանութիւններ կան։ Բայց ասիկա չ'արգիլեր որ սիրոյ և խանդաղատանքի մէջ կարգ մը չըլլայ։ Բաց առի, ինչո՞ւ, զոր օրինակ, փոխանակ սէրը և խանդաղատանքը մարդոց նկատմամբ աւելցնելու՝ կան անձեր որ իրենց ամբողջ սէրը կը դնեն առարկայի մը, ինչպէս է՝ կատուի մը կամ թութակի մը վրայ։ Ես չեմ կրնար հաւատալ որ այդպիսեաց հոգեբանական վիճակը՝ բնական եղած ըլլայ։ Մարդկային սէրը բարձր է և աստուածային։ Պէտք չէ զայն սահմանափակել այնպիսի շրջանակի մը մէջ ուր չկայ որևէ հոգեկան ներշնչում։ Թէև պիտի առարկուի որ կենդանեաց հանդէպ ցուցուած սիրոյ մէջ պատրանաթափ ըլլալու կամ դաւանութեան ենթարկուելու երկիւղ չի կայ, բայց ասիկա պատճառ մը չէ, ինչ կ'ըսեմ, ասիկա ընդհակառակը աւելի պատճառ մըն է՝ որ անհրաժեշտ ճիգ մը ընենք մարդկային հոգին աւելի սիրելու, ճշմարտապէս սիրելու, վերջապէս՝ արժանի կերպով սիրելու։

Ասոր համար, պէտք է շատ կանուխէն մանուկին ցոյց տալ՝ թէ իր խաղալիկներէն վեր կան էակներ՝ որ պէտք է աւելի սիրէ զանոնք, որ պէտք է սիրէ ամէն բանէ առաջ իր ծնողքը, իր եղբայրները և իր քոյրերը։ Պէտք է ըմբռնել տալ իրեն՝ որ սիրելու մէջ միայն է երջանկութիւնը, և թէ ինքզինքը մոռնալու աստիճան զայն երջանիկ ընելը, երջանիկ ըլլա-

լու ամենէն ապահով միջոցն է։ Քանի մեծնայ այդպիսի ներշնչումներով մանուկ մը, իր զգացումներուն հորիզոնն ալ պիտի ընդարձակուի, և Աստուած արդէն պիտի դնէ անոր ճամբուն վրայ սիրելու նորանոր դէմքեր։ Մանուկը հետզհետէ հասունութեան թևակոխած՝ այլ ևս պիտի չտատամսի ինքզինքը կապելու այդ նոր էակներուն. ան պիտի ըլլայ աւելի նուազ անձնասէր, բայց նոյնքան իր մէջ պիտի ամրանայ և բարգաւաճի անհատականութիւնը։

Թերևս իմ ունկնդիրներէս ոմանք առարկեն որ իրենք փորձած են զայն սիրել, բայց կարելի չէ եղած սիրել այն սիրով՝ որով կը սիրեն իրենց ընտանեկան յարկի սիրելիները։ Բայց ասիկա պատճառ մը չէ որ զայն սիրելէ դադրինք։ Լաւագոյն եղանակը զայն մեզի սիրելի ընելու, սիրոյ մէջ կարգ դնելն է, այսինքն՝ այլոց հանդէպ պէտք է վարուինք այնպէս՝ որպէս թէ զանոնք կը սիրենք սրտովին, անոնց նկատմամբ միշտ պատրաստ պէտք է ըլլանք ամէն հնարաւոր ծառայութիւններ ընծայելու. Թէ իսկ անոնք մեզ նկատմամբ թերութեան մէջ գտնուին, մենք վարուինք այնպէս որպէս թէ մեզ հանդէպ վիրաւորիչ ընթացքի մէջ չեն գտնուած։ Եւ ստուգիւ՝ այսպիսեաց հանդէպ հետզհետէ պիտի մղուինք աւելի ևս սէր տածելու, և այն սէրը՝ որ թերևս ի սկզբան սրտի և զգացման պտուղը չէր, կամքի ուժով ան պիտի դառնայ աւելի թանկագին և խորունկ, զերծ՝ արտաքին ամէն արգելքներէ և սրտի ամէն քմահաճոյքներէ։

Ա՛հ, որպէսզի կարենանք կանոնաւորել մեր սրտին տրոփիւնները և դնել կարգապահութիւն մեր խանդաղատանաց մէջ, հարկ է նաև որ Աստուած ինքն իսկ ըլլայ մեր սիրոյն առաջին առարկան. «Սիրեսցես զընկեր քո իբրև զանձն քո» պատուէրէն առաջ՝ «Սիրեսցես զՏէր Աստուած քո» պատուէրը կայ։ Աստուած մեր սիրոյ կեանքին կեդրոնը պէտք է ըլլայ, ճիշդ անոր համար՝ որ մենք ի վիճակի ըլլանք յետոյ տալու իւրաքանչիւրին այն՝ ինչ որ իրեն յարմար է, այսինքն աստուածային սիրոյ ճառագայթներն իսկ։

Յիսուս Քրիստոս երբեք պիտի չսիրէր իր եղբայր մարդերն այնպէս ինչպէս որ սիրեց, եթէ զԱստուած իսկ և իսկ իր կեանքին ծանրութեան կեդրոնը բրած չըլլար. եթէ իր զգացումներուն, իր գործերուն և իր կեանքին մէջ զԱստուած առաջին տեղը դրած չըլլար, և վերջապէս՝ եթէ կարգապահութիւն դրած չըլլար իր սիրոյն մէջ։

Ո՛վ հաւատացեալներ. ջանանք վարժեցնել ինքզինքնիս ապրելու յիշատակած պայմաններով, որպէսզի «Ամէն բան վայելչութեամբ և կարգապահութեամբ եղած ըլլայ», և այսու նպաստած ըլլանք ոչ միայն մարդկութեան բարօրութեան՝ այլ և Աստուծոյ փառքը ցոլացուցած ըլլանք երկրի վրայ։ Ամէն։

ԺԲ.

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՓՈԹՈՐԿԱՅՈՅԶ ԳԻՇԵՐԸ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՓՈԹՈՐԿԱՅՈՅՋ ԳԻՇԵՐԸ

« Յետ ետես զնոսա հողմակոծեալս ի վարելն, զի էր հողմն ընդդէմ նոցա... գայ առ նոսա գնալով ի վերայ ծովուն, ...եւ ասէ՝ Քաջալերացարուք, ես եմ, մի՛ երկնչիք : »

(Մարկ. Զ. 48,50 :)

Սանհատներու, ինչպէս ժողովրդոց կեանքին մէջ, փոթորկալից պահերը շատ անգամ կը դառնան ամենէն օրհնեալ պահերն, եթէ անշուշտ մարդ գիտնայ աւելի սերտօրէն հաղորդակցութեան մէջ դնել ինքզինքը Աստուծոյ հետ։ Այդպիսի փորձութիւն մըն էր որ ունեցան աշակերտները Գեննեսարէթի լճին վրայ փոթորկալից գիշերուան մը մէջ։ Իրենց անձկալից սրտին տագնապը նշանակելի առիթ մը եղաւ որ անմոռանալի կերպով և աւելի սերտօրէն կապուին իրենց Տիրոջ։

Այդ գիշերուան փոթորիկին իրենց կրած տագնապը աննախընթաց եղաւ. ուրիշ անգամ մըն ալ նոյնպիսի փոթորիկի մը բռնուած էին երբ Յիսուս նաւուն մէջ էր. այս անգամ Յիսուս նաւուն մէջ չէր։ Իրենց սարսափը մեծ եղաւ երբ առաւօտեան դէմ մութին մէջ ծովեզրին վրայ տեսան ուրուական մը։ Յիսուս ինքն էր։ Անոնք զԱնիկա տեսան ուրուականի մը պէս և սոսկումի աղաղակներով աւելի 'եւս շփոթուեցան, բայց Յիսուս զանոնք հանդարտեցուց երբ ձայնեց ըսելով. «Մի՛ վախնաք, քաջալերուեցէ՛ք, ես եմ»։ Աշակերտներուն սարսափը փարատած էր. անոնք Յիսուսը իրենց նաւը առին երբ արդէն կը հասնէին այն երկիրը ուր կ'երթային։

Վսե՛մ պատկեր որքան հասարակ մտքի, նոյնքան և գեղարուեստի մարդուն երեւակայութեան համար, որուն վրձինը գեղեցիկ երանգներ պիտի տար բոլոր ալեկոծեալ այս ճամբորդութեան։ Վսե՛մ պատկեր նաեւ մարդուն սրտին, որուն մէջ պիտի գտնէր փրկարար դասեր։ Ահա այս գրաւիչ պատկերին է որ ձեր ուշադրութիւնը պիտի ուզէի հրաւիրել Հայ Եկեղեցւոյ ներկայ փոթորկալից գիշերուան մէջ։

Աւելորդ է ըսել որ Աւետարանի այս կտորը պատմական է և իրական։ Կրնան մեկնիչներ մանրամասնութեանց մէջ տարակարծիք ըլլալ, բայց պատմութեան հիմը իրական է, իրական է աշակերտաց փոթորիկի

բռնուած ըլլալը, իրական է առաւօտեան դէմ ծովեզրի վրայ Յիսուսը ուրուականի մը երեւոյթով տեսնուած ըլլալը, իրական է ապա աշակերտաց Յիսուսի ներկայութեամբ վայելած ուրախութիւնն ու խաղաղութիւնը։ Այս ամէնը իրականապէս պատահած է, վասնզի Մարկոս ինքն է որ Պետրոսէն լսած կը գրէ։ Միւս կողմէ սակայն, Աւետարանի այս էջը եթէ իբր վսեմ առակ մը նկատենք, պիտի տեսնենք որ առակին իւրաքանչիւր գիծերը կը պարունակեն սքանչելի ուսուցումներ և մխիթարական հրահանգներ, ուրկէ կրնայ հաւատացեալ քրիստոնեան մեծապէս օգտուիլ։ — Արդ՝ փորձենք 'ի յայտ բերել աշակերտաց ալեկոծեալ ճամբորդութեան և Հայ Եկեղեցւոյ մրրկայոյզ տագնապին նմանութիւնները։

Հայ Եկեղեցին սուգի կ'անցընէ մրրկայոյզ շրջան մը Հայ Խորհրդային Հանրապետութեան Սահմանադրութեան այն օրէնքին գործադրութեան հետեւանօք, որով Եկեղեցական և կրօնական բոլոր հաստատութիւններն և շէնքերը պետականացուեցան։ Այս պարագան Հայ Եկեղեցւոյ համար ճգնաժամ մըն է ինչ ինչ տեսակէտներով, բայց առանց յապաղելու ըսենք որ բուն իսկ այս վայրկեանէն է որ կը սկսի մեծագոյն շահը և օգուտը Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան և վերակազմութեան։ Պետութիւնը իր ձեռքը Եկեղեցիի շէնքերուն վրայ դնելով չէ թէ բուն Եկեղեցիին ոգին իր ճանկերուն մէջ խեղդած կ'ըլլայ, ինչպէս կը կարծեն ոմանք, այլ

այդ գործադրութեամբ մեծապէս նպաստած կ'ըլլայ ճշմարտապէս կենդանի և ժողովրդական Եկեղեցւոյ մը վերաշինութեան։ Եկեղեցւոյ շէնքերը պետականացուելով բուն Եկեղեցին գրաւուած չի նկատուիր։ Եկեղեցի ըսուածը՝ շէնքը չէ. Եկեղեցին ժողովուրդին զօրեղ ոգին է. Եկեղեցին՝ միութեան, սիրոյ, սրբութեան և քրիստոնէական ոգին է. և այս ոգին այնքան կը զօրանայ, որքան նիւթական կապանքներէն կ'ազատի ան. և նիւթական կապանքներէն ազատելու փրկարար միջոց մըն է Եկեղեցւոյ շէնքերուն պետականացումը։

Գալիլիոյ փոթորկայոյզ ծովուն վրայ աշակերտաց դէմ սպառնացող դէզադէզ ալիքներուն նման մեր առջեւ ալ կը բարձրանան և լեռնանման կը կուտակուին դժուարութիւններ, և մենք սոսկումով և անձկանօք կը հարցնենք. Ի՞նչպէս պիտի փրկենք Եկեղեցին ներկայ պայմաններուն մէջ, ի՞նչպէս պիտի հանենք բաղձացուած եզրը, մանաւանդ հիմա՝ որ բոլոր երկրաւոր զօրութիւնները կարծես ընդդէմ դարձած են Եկեղեցւոյ. անոնք չեն բաւականանար պետութեան եւ Եկեղեցւոյ բաժանման օրէնքը ի գործ դնելով, այլ կը գիմեն Եկեղեցին ոչնչացնելու միջոցներուն։

Բայց, բոլոր այս արտաքին դժուարութիւնները Եկեղեցւոյ յաղթանակը կը պատրաստեն. այդ աննպաստ հողմերը նոյն իսկ Եկեղեցւոյ վերածնումին եւ վերակենդանութեան կը նպաստեն։ Մենք կ'ուզենք որ Եկեղեցին յաղթանակէ յաղթանակ անցնի, փայլի, փառաւորուի, թշնամիներու աչ ու սարսափ ըլլայ, կ'ուզենք որ Եկեղեցւոյ պատին մասնակցին նոյն իսկ զինուական մաքեր, խմատաուէրներ, ամբոխը իր ծափահարութիւններով ոյժ տայ։ Կը մոռնանք որ Քրիստոս զինադրութիւններու հանդիպեցաւ և ձախողանքներ իրարու յաջորդեցին. բայց ի վերջոյ յաղթանակը տարաւ։ Մենք Յիսուսի աշակերտներուն նման կը զարմանանք որ հողմը մեզի դէմ է, և ալիքները կը սպառնան Եկեղեցւոյ նաւը ընկղմելու սահմանն։ Մի՛ ըսէք թէ Տէրը մոռցած է։ Միայն թէ դուք մի՛ դադրիք մաքուր պայքարը յառաջ տանելէ։ Մի՛ յուսահատիք։ Հաւատքով գացէք, վստահ եղէք որ Տէրը ձեզի հետ է։ Երբոր Յիսուս իր աշակերտներուն ըսաւ. «Գնացէք աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս», չըսաւ երբեք թէ գիտունները աշխարհի՝ ձեզ հետ պիտի ունենաք, Աթէնք և Հռոմ իրենց դուռները պիտի բանան ձեզի։ Չի խոստացաւ անոնց բաղձութեանց ծափողջոյնները. միայն պարզապէս ըսաւ. «Ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչեւ ի կատարած աշխարհի»։ Ինքը միայն բաւական էր իրեններուն։ — Այո՛, Դուն, ո՜վ աստուածային Տէր և Վարդապետ, Դուն միայն կրնաս մեր Եկեղեցւոյ տալ ոյժ և փրկութիւն։

Իմ սրտագին փափաքս է մտահոգ և վհատած հայրենակիցներուս ներշնչել արիութիւն, և ցոյց տալ՝ թէ

պէտք է նկատի առնուի ապագան ուրախալի լաւատեսութեամբ մը։ Ասիկա կ'ըսեմ համոզուած ըլլալով՝ որ օգուտ մը ընծայած պիտի ըլլամ բոլոր անոնց, որոնք չէին սպասեր թերեւս այսպիսի անակնկալ փոթորիկի մը։

Եկեղեցւոյ առաջին դարերուն, հազիւ յաջողութիւններ յաղթանակել սկսած էին, ահա ծայր կու տային անորակելի հալածանքներ, պանդխտութիւններ, նահատակութիւններ։ Մշակները կը յօշոտուին, հունձքերը կ'այրուին։ Պիտի ըսէինք մենք մեզի. Ինչո՞ւ Աստուած կը թոյլատրէ որ Եկեղեցին վտանգուի, ինչո՞ւ, ինք որ Տէրն է Եկեղեցիին, չի հանդարտեցներ փոթորիկը, չի փշրեր թշնամի ալիքները։ Ահա հարց մը, ուրկէ խուսափիլ պատուաբեր պիտի չնկատուէր։ Մենք կը տեսնենք որ անհաւատներ և սկեպտիկներ կ'աւելնան օր քան զօր, և Եկեղեցւոյ սպառնալիք կը դառնան։ Կարծես Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներն ալ ապիկար դարձած և շուարած են և կը խորհին թէ ի՞նչ կերպով կարելի պիտի ըլլայ թմբակալել այս սպառնացող ալիքները։

Նախ՝ պէտք է գիտնանք որ Յիսուս առաջինը եղաւ Եկեղեցին պետութենէն զատորոշողն, երբ ըսաւ. «Տուք զկայսերն կայսեր, և զԱստուծոյն Աստուծոյ»։ Բաւ է որ պետութիւնը ապահովէ խղճի ազատութիւնը, և եթէ հարկ ըլլայ նոյն իսկ բռնի ուժով, և երբ անգամ մը պետութեան մէջ խղճի ազատութիւնը ապահովուած է, Եկեղեցին փրկուած կրնայ նկատուիլ, և

այլ եւս ան կրնայ տարածել սիրոյ, եղբայրութեան, արդարութեան, աստուածային ճշմարտութեան սկզբունքները, որոնց պահապանն իսկ է, և իրեն գործիք ունի այն սուրը՝ որ Աստուծոյ խօսքն է, և այն Խաչը՝ որ նշանակն է զոհողութեան և սիրոյ։ Եկեղեցին երբ կը հեռանայ իր կոչումէն, հոգեւորական կալուածէն, և երբ կը մտնէ քաղաքական կալուածին մէջ, ան իր վսեմ սկզբունքէն շեղած կը նկատուի և կը դատապարտուի վտանգուելու։ Եկեղեցին կրնայ պետութեան քաջալերութեան և համակրութեան արժանանալ, սակայն պէտք է միշտ լուրջ և չէզոք մնայ և չի վստահի քաղաքային համակրութեանց և ամբոխի քաջալերութեանց։

Երկրորդ՝ պէտք է ըսեմ որ Եկեղեցին ազգային խնդրոց պէտք չէ միջամտէ. թերեւս ոմանց համար ախորժելի չի նկատուի այս խօսքս։ Սխալ է ազգային շահերը նոյնացնել Եկեղեցւոյ շահերուն հետ, կամ փոխադարձաբար Եկեղեցին գործիք դարձնել ազգային շահերուն, ինչպէս սա վերջին 50 տարուան մէջ այնքան շեշտուեցաւ այս ուղղութիւնը։ Եղան շրջաններ՝ յորում ականատես իսկ եղայ և ցաւօք նոյն իսկ բողոք բարձրացուցի, երբ աշխարհի առջեւ ցոյց մը ըրած ըլլալու նպատակաւ Եկեղեցիները փակուեցան և պաշտամունքներ դադրեցուցուեցան ազգային դատին համար։ Ասիկա մեծագոյն սխալն էր որ եղաւ, և ի՞նչ մեծ վիրաւորանք մը մեր Փրկչին անուան և Աւետարանին։ Եկե-

դեցին չի կրնար փակուիլ ազգային դատի պաշտպանութեան համար։

Երրորդ՝ պէտք է գիտնանք որ Եկեղեցին սկզբամբ հակառակ չէ և չի կրնար ըլլալ Խորհրդային Հանրապետութեան բոլոր վարչաձեւերուն, բաւ է որ Հանրապետութիւնը խղճի և կրօնի ազատութիւնը կաշկանդած չըլլայ։ Պետութիւն մը որ պայքար կը բանայ կրօնքի դէմ, պետութիւն ըլլալէ կը դադրի և կը դառնայ կրօնական աղանդ մը։ Խոստովանինք որ հայկական պետութեան քաղաքային մարզոց մէջ լուրջ և անձնուէր հեղինակութիւններ կան, որոնք կը խորհին ինչպէս երկրին, նոյնքան և Եկեղեցիին համար։ Անոնք երբեք Եկեղեցին հալածելու ծրագիր չ'ունին։ Բայց այս պանծալի անձանց քով, ուա՜ղ կան այնպիսիներ որ քաղաքականութեամբ կը հետապնդեն իրենց սեփական շահը, և կրնանք ըսել առանց վիրաւորելու ոչ զոք՝ որ եթէ կայ բարձր քաղաքականութիւն մը ճշմարիտ հայրենասիրական և անձնուիրական, կա՛յ նաեւ ուրիշ քաղաքականութիւն մը որ չի նմանիր ոչ մէկ կերպով առաջինին։ Հանրավարականներու մօտ կը հանդիպինք հոսանքներու՝ որոնք բացայայտօրէն հակառակ են աւետարանական սկզբունքներու։ Ատելութիւններ, ոխեր, նախանձներ, անհատական և հաւաքական եսասիրութիւններ՝ որոնք հակառակ են քրիստոնէական բարոյականի։ Արդ՝ եթէ Եկեղեցին այդ ատելութիւնները և ո-

խերը կը դիմակալէ բարձր մնալով իր բարոյական զօրութեան, իր անձնուիրութեան, իր սրբութեան, իր սիրոյ և միութեան սահմանեալ գործին մէջ, պիտի չ'ուշանայ այն օրը՝ ուր նոյն իսկ իր հակառակորդները պիտի ընծայեն մեծարանք Եկեղեցւոյ, պիտի գիտնան ճանչնալ Եկեղեցւոյ խղճամիտ ոգւով տարած ճիգերն ու ջանքերը, և միթէ ատիկա յաղթանակի սկիզբը պիտի չըլլա՞ր Եկեղեցւոյ համար։

Երբ կ'ըսենք թէ Եկեղեցին պէտք չէ ազգային հարցերու միջամտէ, պէտք է որ ան գիտնայ յաւիտենականութեան առջեւ դնելու ազգը. ան պէտք չէ այնպիսի հարցերով զբաղեցնէ ազգը՝ որ օրուան մը, ամսուան մը կամ տարուան մը տեւակէտը ունին. ան մեր անցաւոր և ախտաւոր վէճերէն վեր պէտք է մնայ և մեզ ցոյց տայ այն լուսապայծառ հորիզոնը՝ ուրկէ հոգին տեսնէ յաւիտենականութեան մեծ իրականութիւնները, այնպիսի իրականութիւններ՝ որոնք չեն անցնիր, որոնք զմեզ Աստուծոյ հետ հաղորդակցութեան մէջ կը դնեն, որոնք վերջապէս մարդը կ'ազնուացնեն։ Ասիկա պետութեան գործը չէ. ասիկա բուն իսկ Եկեղեցւոյ գործն է, որ պէտք է ջանայ իրականացնել հոգեւորական այս ծրագիրը։ Պետութիւնը կրնայ միայն դիտել մարդը իր ֆիզիքական և իմացական ներկայ վիճակին մէջ. ան միայն կրնայ ապահովել մարդը հոն՝ ուր պիտի ապրի և բարգաւաճի. ան միայն կը հաստատէ

մարդը այն միջավայրին մէջ՝ ուր ստիպուած է իր շահերը և երկրին քաղաքական կեանքը պաշտպանել. ան միայն ձեռք կ'առնէ բոլոր այն միջոցները պաշտպանութեան, որոնք հանրութեան հասարակաց շահերուն հետ առնչութիւն ունին։

Երբ կ'ըսենք թէ Եկեղեցին պէտք չէ ազգային հարցերու միջամտէ, ըսել չենք ուզեր որ Եկեղեցականները ազգանուէր, հայրենասէրներ չըլլան։ Եկեղեցւոյ չափ ազգն ալ, հայրենիքն ալ պէտք է սիրելի ըլլան, և ո՞վ պիտի կարենար այդ զգացումները հանել մարդուն սրտէն, երբ անիկա բնութեան զաւակ մըն է արդէն։ Յիսուս ալ հայրենասէր մը եղաւ, անոր արտասուքը Երուսաղէմի վրայ հայրենասիրական ցոյց մըն է (1)։ Պօղոս Առաքեալ ազգասիրական զգացում մըն է որ կը յայտնէ երբ կը գրէ Հռովմայեցիներուն. «Զի ես ինքս կ'ուզէի նզովուած ըլլալ Քրիստոսէ, մարմնի կողմանէ իմ եղբայրներուս և ազգականներուս համար (2)»։ Ո՞վ կրնայ բաժնել Հայրենիքի և ազգի զգացումները մարդուն սրտէն։ Եկեղեցականը նիւթական շէնքին պաշտօնեան ըլլալէ աւելի ժողովուրդին մարդը պէտք է ըլլայ, ան պէտք է ժողովուրդին ցաւերովը ապրի, վե՛ր ամէն կուսակցական և քաղաքա-

(1) Ղուկ. ԺԹ. 41։
(2) Հռովմ. Թ. 3։

յին հաշիւներէ, որպէս զի կարենայ տրամադրուիլ ամենուն անխտրաբար. ան ամէն բանէ առաջ իր մտածման առարկան պէտք է ընէ կրօնական և բարոյական շահեր, վասնզի ան որ կրնայ ապահովել իր ժողովուրդին կրօնական և բարոյական շահերը, ինքնին առաջնորդած կ'ըլլայ ժողովուրդը իր ազգային և քաղաքական շահերուն պաշտպանութեան։ Անիկա պէտք է տայ օրինակը սիրոյ և ճշմարիտ սրբութեան, անիկա պէտք է արթնցնէ քնացած խիղճերը և պէտք է զբաղի ժողովուրդին ընկերական շահերով. անիկա պէտք է արիօրէն գիտնայ վտանգի ենթարկել ինքզինքը բոլոր արդար և իրապէս բարի դատերու համար, որոնք կը պատկանին բարոյականի ազատման և հոգւոյ փրկութեան։ Որքան ատեն Եկեղեցին գիտնայ իր պաշտօնեաներով իրականացնել այս ծրագիրը, ապահով եղէք որ թիավարելու գործը պիտի դառնայ նուազ դժուար, վասնզի հողմը պիտի դադրի և խաղաղութիւնը, իրական խաղաղութիւնը ամէն կողմ իր գոյութիւնը պիտի զգացնէ։

Եկեղեցին այլ եւս իր ոյժը, իր կեանքը պէտք է ստանայ ուղղակի իր Պետէն, իր Գլուխէն։ Վերջին յիսուն տարուան ընթացքին տեսնուեցան ուշադրաւ և յարգուած եկեղեցական դէմքեր, որոնք ընդհանրապէս քաղաքական հարցերով զբաղուեցան և քաղաքական կուսակցութեանց խորհուրդովը շարժեցան, և իրենց այդ ուղղութեամբը մեծապէս վտանգեցին իրենց վրա-

տանջուած ժողովուրդին դիրքը։ Անոնք գործիք դարձան թէ՛ օտար պետութեանց և թէ քաղաքական ազգային գործիչներու։ Մինչդեռ եթէ մնային «Եկեղեցականը Եկեղեցիէն ներս» նշանաբանին հաւատարիմ, այդ տխուր հետեւանքները տեղի չէին ունենար։

Մեր Եկեղեցւոյ հոգեւոր պետերը հեռու պէտք է մնան քաղաքական կամ ազգային որ և է գործէ։ Անոնք միայն ներշնչուած պէտք է ըլլան Յիսուս Քրիստոսէ։ Անով միայն պէտք է վստահութիւն ներշնչեն իրենց շուրջը և այն պետութեան՝ որուն հետ կապուած են իբր քաղաքացի։ Անոնք աւելի պատրաստուած պէտք է ըլլան աւետարանական դաստիարակութեամբ, և իրենց յանձնուած հօտին պէտք է տեսլակէտ ցոյց տան Եկեղեցւոյ գլուխը Յիսուս Քրիստոս, և ոչ հայրենիքը։ Հայրենիքի վրայ խօսողը քաղաքական գործիչն է, անոր կը պատկանի ժողովուրդը հայրենասիրական զգացումներով ոգեւորելու գործը։ Եկեղեցականը պէտք է ստեղծէ ժողովուրդի հոգւոյն մէջ ձգտում մը դէպի սրբութիւն, դէպի արդարութիւն, դէպի բարութիւն, դէպի սէր, վերջապէս դէպի Յիսուս Քրիստոս։ Այդ ձգտումը մեծապէս պիտի յեղաշրջէ և կերպարանափոխէ ամէն բան։ Երբ մեր կեանքի փոթորիկներուն մէջ գիտենք ձգտիլ մարմնացեալ աստուածութեան՝ յայնժամ հետզհետէ պիտի համոզուինք որ Ան ուրուական մը չէ, երեւակայական դէմք մը չէ, այլ իրականութիւն մըն է։ Որքան ձգտինք կատարելու Անոր կամքը, այնքան լուսապայծառ պիտի երեւի Ան, և հետզհետէ պիտի հանդարտի փոթորիկը, և Եկեղեցւոյ նաւը պիտի տեսնէք որ արդէն ժամանած է բաղձացուած եզրը՝ առաւօտեան Արեւին շողացող ճառագայթներուն տակ։

ԺԳ.

ԱՌԱՋԻՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹ ՊԵՏՐՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ

ԱՌԱՋԻՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹ ՊԵՏՐՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ

«Եւ բոլոր շնորհաց Աստուածը, որ մեզ իր յաւիտենական փառքին կոչեց Քրիստոս Յիսուսով, քիչ մը ատեն նեղութիւն կրելնէդ ետքը, ինք զձեզ հաստատիմն ընէ:»

(Ա. Պետր. Ե. 10:)

Աստուածային շնորհի յայտնութեանց մէջ չե՛մ ճանչցած այնքան յուզիչ և գրաւիչ պարագայ մը, որքան այն՝ որ Աստուած դժբաղդ անկեալներու վերականգնումով առիթ կու տայ օգնութեան հասնելու անոնց՝ որոնք միեւնոյն դժբաղդ անկեալ վիճակին ենթարկուած են։ Ոչ միայն ան կ՚ուզէ մեզի ապահովցնել

յաղթանակ մը մեր դժբաղդութեանց վրայ, այլ մեզի կը դնէ այնպիսի հանգամանքի մէջ որ այլոց համար կը դառնանք օրհնութեան միջոցներ: Ըմպելիքը խապաթողած ալքոլամոլն է որ շատ աւելի լաւ կրնայ զօրեղ գործիք մը ըլլալ ալքոլամոլներու դարձին: Մոլութենէ ուղղութեան դարձող մը շատ աւելի լաւ պիտի կարենար մոլորեալներու դարձի գործին օգտակար դառնալ, անհաւատութենէ դարձող բարեպաշտն է որ պիտի կարենար սկեպտիկներու դարձի գործին օգնել ըստ ամենայնի:

Առաքեալն Պետրոս ուշագրաւ օրինակ մըն է այս ճշմարտութեան: Իր բուն անունը ինչպէս գիտենք չէր Պետրոս, այլ Սիմոն՝ Յովնանու Որդի, զոր Յիսուս շատ անգամներ այդ անուամբ կը կոչէր: Սակայն Յիսուս երբ առաջին անգամ անոր հանդիպեցաւ, անոր Կեփաս կամ Պետրոս անունը տուաւ. «Դուն ես Յովնանի որդին Սիմոն. դուն Կեփաս պիտի կոչուիս, որ Պետրոս կը թարգմանուի(1):» Այս անուանակոչումը աւելի խոստում մը և մարգարէութիւն մըն էր քան իրականութիւն. վասնզի Առաքեալին բնութիւնը «հաստահիմն» չէր. իր կեանքը լման մեզ ցոյց կու տայ թէ ան աւելի փոփոխական, յեղյեղուկ բնածին նկարագիր մը ունէր, և հակառակ խանդ և եռանդ ըլլալուն՝ ցաւալի հակադրեցութեանց ենթակայ էր:

(1) Յովհ. Ա. 42:

Գեննեսարէթի լճին վրայ երբ իր Տիրոջ կը հանդիպի, սքանչելի հաւատքով կը քալէ ծովուն վրայ, բայց անմիջապէս ահա՝ հովմին և ալիքներուն ի տես կը սկսի ընկղմիլ: Ուրիշ անգամ մը Փիլիպպեայն Կեսարիոյ մէջ Քրիստոսի փայլուն մեծարանք մը կ'ընծայէ. «Դուն՝ ես Քրիստոս, կենդանի Աստուծոյ Որդին(1):» Եւ Յիսուս մեծապէս զանիկա կը գնահատէ, բայց երբ Պետրոս կը լսէ Տիրոջ ակնարկութիւնները իր մերձաւոր չարչարանքներու մասին, զանիկա մէկ կողմ առնելով կը համարձակի նոյն իսկ կշտամբել՝ ըսելով. «Քաւ լիցի քեզ, Տէ՛ր, այդ բանը քեզի չըլլայ(2):» Որուն համար ալ Յիսուսէն ծանր զգաստութեան կ'ենթարկուի սա բառերով. «Ետիս՝ գնա՛, Սատանայ, ինծի գայթակղութիւն ես դուն, վասնզի Աստուծոյ բաները չես խորհիր այլ մարդկային բաները(3):» Խաչելութեան նախընթօրին ինքն է պարծեալ որ կը գոչէ. «Թէպէտ ամէնն ալ քու վրայովդ գայթակղին, բայց ես բնաւ պիտի չգայթակղիմ(4):» Եւ սակայն քանի մը ժամ վերջ երեք անգամ կ'ուրանայ իր Տէրը աղախինի մը և զինուորներու առջեւ:

(1) Մատթ. ԺԶ. 16:

(2) Մատթ. ԺԶ. 22:

(3) Մատթ. ԺԶ. 23:

(4) Մատթ. ԻԶ, 33:

Ուշադրութեան արժանի պարագայ մըն է դարձեալ երբ աւելի ուշ, Սուրբ Հոգւոյն մկրտութիւնը ստանալէ վերջ իսկ, ան կը պարտաւորուի պայքարիլ շարունակ իր յեղյեղուկ և անհաստատ բնութեան դէմ, վասնզի իր մէջ հին մարդն էր որ կը փորձէր իրեն տակաւին խաղեր խաղալու: Այսպէս ահա, ըստ Գաղատացւոց Թուղթին, Պօղոս կը դատապարտէ Պետրոսի բաւական մեղադրելի ընթացքը Անտիոքի մէջ, ուր անիկա կեղծաւորի մը պէս վարուած էր(1):

Թէ իսկ Պետրոս գացած ըլլայ Հռոմ, ինչպէս Հռոմայ Եկեղեցին կը կարծէ աւանդութեանց վրայ հիմնուած, անիկա չեղաւ սակայն Հռոմայ Եկեղեցիին հիմնադիրը: Աւանդութիւնը կը պատմէ թէ այս քաղաքին մէջ ալ յեղյեղուկ նկարագիր մը ցոյց տուաւ իր մարտիրոսութեան միջոցին: Ներոնի հալածանքը սաստկացած էր բոլոր իր ահաւորութեամբ, երբ Առաքեալը յուսահատած թողուց Հռոմը եւ հեռացաւ անծանօթ ուղղութեամբ: Իր փախուստի միջոցին, արշալոյսին, ահա կը տեսնէ լուսաճաճանչ երեւոյթով մարդ մը, իր սիրելի Տէրն էր. Պետրոս յանկարծակիի եկած ծունկի կու գայ անոր առջեւ և կ'ըսէ. «Quo vadis, domine?» — «Ո՞ւր կ'երթաս, Տէր:» Եւ Տէրը կը պատասխանէ. «Քանի որ դուն կը լքես իմ ոչխարներս, իմ հօտս,

(1) Գաղ. Բ. 12:

ստիպուած եմ Հռոմ երթալ կրկին խաչուելու համար:» Պետրոս ինքզինքին եկած, կը վերադառնայ Հռոմ և կը յանձնուի դահիճներուն: Կը պատմուի որ ինքզինքը արժանի չնկատելով մեռնելու իր Տիրոջ նման՝ իր խնդրանաց վրայ գլխիվայր խաչած են:

Ահա այս մարդն է որ, պայքարած ըլլալով իր անհաստատ նկարագրին դէմ, յաջողեցաւ ամրապնդելու նաեւ անոնք՝ որոնք անհաստատ բնաւորութեամբ ընկճուած կը նկատուէին:

Հարկ է գիտել որ որքան Հռոմէականք կը չափազանցեն Պետրոսը նկատելով առաջին եպիսկոպոսապետը Հռոմայ, նոյնքան և բողոքականք կը չափազանցեն զանիկա իջեցնելով երկրորդական և աննշան հանգամանքի մը մէջ: Պէտք է խոստովանիլ որ Պետրոս՝ Եկեղեցւոյ արշալոյսին՝ մեծ դեր կատարած է: Ինքն է որ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԻՄԸ դրած է Պենտեկոստէի օրը խօսած ճառովը, և նշանակելի պարագայ մըն է որ քանիցս ծանր անկումներու ենթարկուած և յեղյեղուկ նկարագրի տէր այս խոնարհ Գալիլիացի ձկնորսի ձեռամբ է որ Յիսուս կրցաւ հիմնել իր Եկեղեցին: Որքան ճշմարիտ է որ «Աշխարհիս տկարները ընտրեց Աստուած, որպէսզի ամօթով ընէ զօրաւորները. և աշխարհիս անտոհմները և արհամարհուածները ընտրեց Աստուած, և ոչինչները, որպէսզի

բան մը եղողները խափանէ, որպէսզի մարմին մը չպարծի Աստուծոյ առջեւ(1)։»

Ոչ միայն իր անհաստատ բնաւորութեան վրայ տարած յաղթութիւններով է որ Պետրոս կ'արժանանայ մեր հիացումին, այլ մանաւանդ աւելի այն Թուղթով, ուրկէ իմ բնաբանս առած եմ, և որով կը համոզուինք՝ որ ոչ միայն ինք հաստահիմն եղած է, այլ ի վիճակի եղած է ուրիշ հաստահիմն ընել։ Երբոր այս Թուղթը կը գրէր, Պօղոս բանտը եղած պիտի ըլլար, և Փոքր Ասիոյ Եկեղեցիները թէեւ տակաւին ենթարկուած չէին ծանր հալածանքներու, այլ սակայն Եկեղեցւոյ թշնամի համարուած Հրեաներէն ամէն օր ասեղի հարուածներու նման խայթումներ կը ստանային, և ծաղրանքներ, զրպարտութիւններ, քննադատութիւններ, ատելութիւններ անպակաս էին, բան մը՝ որ շատ անգամ կ'ստեղծէ աւելի ծանր և դժբաղդ կացութիւն մը քան սուրի հարուածներով բերուած ահաւոր հալածանքը։ Այս անտանելի կացութեան հետեւանօք՝ նորադարձ քրիստոնեայք իրենց հաւատքին մէջ խախտելու, տկարանալու վտանգին ենթարկուած էին։ Պետրոս պէտք կը զգայ զանոնք ամրապնդելու, արիացնելու, անոնց ցոյց տալով հաստատ և անյողդողդ մնալու պարտականութիւնը և միջոցը։ Ահա այս իսկ նպատակաւ ան գրած է իր ա-

(1) Ա. Կորն. Ա. 28, 29։

ռաջին Թուղթը, յորում հետեւեալ չորս գաղափարները կ'ընդլայնէ.

ա.) Ա. 1 համարէն մինչեւ 12 համարով կը բացատրէ թէ Յիսուս Քրիստոսի յարութեամբ քրիստոնէից ստացեալ փառաւոր յոյսը՝ անայլայլ, անեղծ և անթառամ վերապահուած ժառանգութիւն մըն է ամէն անոնց՝ որոնք հաւատով պատրաստուած են փրկութեան։

բ.) Ա. 13 համարէն մինչեւ Բ. 10 համարը կը բացատրէ թէ Յիսուս Քրիստոսով բոլոր փրկուածներուն մեծ պարտականութիւնը ուրիշ բան չէ բայց եթէ ապրիլ սրբութեամբ և սիրով.

գ.) Բ. 11 համարէն մինչեւ Դ. 6 համարը կը բացատրէ այդ պարտականութեան կիրարկումը բոլոր այն յարաբերութեանց մէջ անոնց հետ՝ որոնք արտաքին են և որոնք թշնամական կերպով կը վերաբերուին։ Քրիստոնէից ընթացքը պէտք է ըլլայ իմաստուն և արժանի գովեստի, և մանաւորապէս պէտք է յայտնուի իշխանութեանց հանդէպ կատարեալ և սիրալիր հպատակութեամբ մը։ Այս մասին Քրիստոս տուած է հիանալի օրինակ մը և իր տառապանքներով փրկած է աշխարհը։

դ.) Դ. 7 համարէն մինչեւ Ե. 14 համարը կը բացատրէ այդ պարտականութեան կիրարկումը բոլոր այն յարաբերութեանց մէջ անոնց հետ՝ որոնք քրիստոնեայ հասարակութեան մասը կը կազմեն. ամէն ոք

իր շնորհը, իր պարգեւը այլոց ի սպաս պէտք է դնէ. պէտք է սիրով տանի տառապանքները իբր աւանձնաշնորհում մը։ Երէցները պէտք է հսկեն երիտասարդաց վրայ։ Երիտասարդները պէտք է հպատակին երէցներուն և դիմադրեն շղթայազերծ Սատանային՝ որ հալածանքներու միջոցին մռնչող առիւծի մը պէս պատ կը շրջագայի և կը փնտռէ իր որսը։ Հաւատարիմները կրնան վստահ ըլլալ որ Աստուած զիրենք հաստահիմն պիտի ընէ ամենէն ծանր փորձութեանց մէջ իսկ։

Թուղթը գրուած է Պետրոսի քարտուղարին Սիղուանոսի ձեռամբ և ղրկուած է հաւանաբար «բուն» Բաբելոնէն։ Պետրոս իր նամակը գրած ատեն իր քով ունէր Մարկոսը, անտարակոյս Յովհաննէս-Մարկոսը, հեղինակը երկրորդ Աւետարանին, որ իր հոգեւոր որդին կ'անուանէ։ Քրիստոնեաները արիացնելու այնպիսի բնութիւն մը ունի այս Թուղթը որ նոյն իսկ ներկայ և ամէն ժամանակներու և ամէն երկիրներու համար կրնայ իր այժմէութիւնը պահած նկատուիլ։

Թուղթին այժմէական հանգամանքը փնտռելէ առաջ աւելորդ պիտի չըլլար ուշադրութեան առարկայ ընելու իր երկու դժուարահասկնալի հատուածները։ Առաջին հատուածը Գ. գլխուն 18 և 20 համարները կը կազմեն. «Վասնզի Քրիստոս ալ մեղքի համար մի անգամ չարչարուեցաւ, արդարը անարդարներուն վրայ,

որպէսզի մեզ Աստուծոյ մօտեցնէ. որ թէպէտ մեռաւ մարմինով, բայց կենդանի եղաւ հոգիով. որով բանտի մէջ եղած հոգիներուն ալ գնաց ու քարոզեց. որոնք երբեմն անհաւատներ էին, և Աստուծոյ երկայնմտութիւնը կը համբերէր Նոյի օրերուն՝ երբ տապանը կը շինուէր։» Բազմաթիւ բացատրութիւններ տրուած են այս համարին։ Կը կարծեմ ամենէն հաւանականը սա հետեւեալը ըլլայ։ Աւագ Ուրբաթի եւ Զատկի Կիրակիի միջոցին, երբ որ Փրկչին մարմինը խաղաղօրէն կը հանգչէր գերեզմանին մէջ, խաչեալ աւազակին ըրած խոստումին համեմատ իր հոգին այցելեց Հին Կտակարանի յիշած «Շէ՛ոլ»ը, որ մեռելոց կայանն էր, որպէսզի իրմէ առաջ մեռնող բոլոր հեթանոսներուն ընծայէ իր անձովը փրկութիւն։ Ուրեմն այս այցելութիւնը եղաւ տեսակ մը մեռելոց ուղղեալ քարոզութիւն մը, և անոնց մէջ յայտնուելով կը բերէր անոնց նա յաւիտենական կեանք, ըստ որում անոնք կարօտը քաշած էին հոգիներու ազատիչի մը։ Այս բացատրութիւնը շատ բնական պատասխան մըն է ամէն անոնց՝ որոնք կ'ըսեն թէ Աստուած անարդար պիտի եղած ըլլար թողլով կորսուիլը այն անհամար հոգիներու որոնք իրենց կենդանութեան դիւրութիւն և առիթ չունեցան ճանչնալու Փրկիչը։ Ուրեմն այսօր իսկ անոնք որ առիթ չեն կրնար գտնել ճանչնալու զՔրիստոս, անոնց մահուանէ վերջ եւս յոյս մը կայ իրենց փրկութեան։

Երկրորդ դժուարահասկնալի հատուածը քիչ մը աւելի անդին է. «Ուստի որովհետեւ, կ՚ըսէ Առաքեալը Դ. գլխուն 1 և 2 համարներուն մէջ, Քրիստոս մեզի համար չարչարուեցաւ մարմինով, դուք ալ նոյն մտքով զինուեցէք, վասնզի ան որ մարմինով չարչարուեցաւ, մեղքէն դադարած է, որպէսզի ա՛լ ոչ թէ մարդոց ցանկութիւններուն պէս՝ հապա Աստուծոյ կամքին պէս ապրիք մարմնի մէջ մնացած ատենը։» Մեղքէ դադարիլ՝ մարմնոյ չարչարանք կրած ըլլալուն համար, կը նշանակէ հաւանականաբար միանալ Յիսուս Քրիստոսի չարչարանքներուն և մահուան մէջ այնպիսի միութեամբ մը՝ որ նկատուինք անոր հետ խաչուած, մեռած և թաղուած, որով պիտի կրնայինք ըսել թէ մեղքի զօրութիւնը պարտուած է, թէ այլ եւս անիկա չունի զօրութիւն մեր վրայ։ Նոյն իմաստով է որ Պօղոս Առաքեալ ալ կ՚ըսէր. «Այսպէս դուք ձեր անձերը համարեցէք իբր մեռածներ մեղքի և իբր կենդանիներ Աստուծոյ մեր Տիրոջը Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով[1]։» Ուրեմն ըստ Պետրոսի Քրիստոսի համար հաւատացելոց տառապանքները, իբր անոր հետ կրած տառապանքներ, պիտի ըլլային իրականութեան մէջ սրբագործութեան առիթ մը և կենդանաստեղծ ույժ մը։

Այժմ վերադառնանք մեր բնաբանին և քննենք թէ

(1) Հռովմ. Գ. 11։

Ի. դարու մէջ ապրողներուս համար ի՞նչ նշանակութիւն ունի հոն յիշատակուած «հաստահիմն» բառը։ Կը կարծեմ թէ այս բառը ամէն ժամանակէ աւելի այժմ անհրաժեշտ է յիշելու իբր նշանաբան, վասնզի կան մեզմէ շատեր որոնք այսօր խախտած են իրենց հաւատքին մէջ զանազան պատճառներով։ Նախ՝ այն պատճառաւ, որ անոնք կ՚ապրին աշխարհի մը մէջ՝ որ կը փոխուի շարունակ, — ուր կեանքը հակառակ մեր բոլոր ընդդիմամարտ ճիգերուն՝ կը քշուի կը տարուի իր ամենայետին մասնիկովը փոթորիկէ մղուածի մը պէս։ Մենք եւս ներքնապէս մեր համոզումներով կը փոխուինք որքան տարիները կը հոլովուին, այնպէս որ յաճախ շատ անգամ մենք զմեզ իսկ չենք ճանչնար։ Այսու բնական է որ փոփոխութեան կամ տատանման ենթարկուէին մեր հոգեկան և կրօնական ըմբռնումներն և հետզհետէ կորսնցնէինք մեր սեփական համոզումներն։

Բաց ասոր՝ կ՚ապրինք այնպիսի ժամանակի մը մէջ ուր ամէն բան խնդրական դարձած է, այն բաները որ ի սկզբան սկզբունքներ և վարդապետութիւններ կը նկատուէին, այսօր վիճելի դարձած են. շատ անգամ անոնք կը մերժուին անցեալ շրջաններու պատկանած բաներ ըլլալուն համար։ Այս կարգէն են ի մասնաւորի կրօնական գաղափարներէն շատերը։

Վերջապէս և մանաւանդ տառապանքը խախտած է այժմ շատ քրիստոնեաներ իրենց կրօնական համոզում-

ներուն մէջ, ինչպէս խախտած էր Պետրոս Առաքեալի ժամանակ։ Տառապանքը որ վիճակուած է ամենուն, անհաշտելի կը համարեն Նախախնամող Աստուծոյ մը, սիրոյ Աստուծոյ մը գաղափարին հետ, որ Հայր մըն է և որ կ'ուզէ երջանկութիւնը իր արարածներուն։ Կարգ մը հաւատաւոր քրիստոնեաներ միամտօրէն այս համոզումը կազմած են թէ իրենցմէ պէտք էր խնայուէր որ և է տառապանք՝ Աստուծոյ զաւակներ ըլլալու շնորհին արժանացած ըլլալնուն համար։ Եւ սակայն ընդհակառակը այն օրէն որ անոնք հաւատաւոր քրիստոնեայ եղած են, անոնք աւելի փորձութեանց ենթարկուած են քան ի սկզբան։

Տառապանքը կու գայ շատ անգամ քրիստոնէից վրայ դուրսէն, այսինքն անհաւատներէն։ Ինչպէս Պետրոսի ժամանակ, ներկայիս մէջ ալ չեն պակսիր քրիստոնէից բարեպաշտական և կրօնական զգացումները վիրաւորողներ, որոնք առանց հալածանք հանելու, կը հեգնեն, կը քննադատեն, կը զրպարտեն, կը ծաղրեն, կը ծիծաղին։ Թէեւ ժամանակ մը այս վիրաւորանքներու դէմ անխախտ կը մնան հաւատացեալք, բայց ժամանակ մը վերջ կը վհատին, դառնութիւնը հետզհետէ իրենց սրտին մէջ կը թափանցէ և ահա կը զգան խախտած, ընկճուած, յուսահատուած։ Այսպիսիք թերեւս աւելի ամուր և անսասան մնացած ըլլային եթէ ուժգին հալածանքի ենթարկուած ըլլային։

Տառապանքը կու գայ նոյն ինքն ներսէն, այսինքն անոնցմէ որ քրիստոնեաներ են, որոնց վրայ մեծ համարում կազմուած էր, որոնք կը կարծուէին բարեկամ, հաւատարիմ, սրտի և խղճի մարդիկ։ Այսպիսիք կը խախտեն հաւատքը ոչ այնքան գայթակղական ընթացքով կամ անգութ գործերով, այլ աննշան, մանր անհաւատարմութեամբ, նկարագրի թերութիւններով, ակնածանքի և նկատումի պակասութեամբ, որով վիշտ կը պատճառեն չափէն աւելի, մանաւանդ զգայուն բնութեան տէր եղողներուն։

Աւելի խորունկ կերպով Տառապանքը կու գայ նոյն իսկ մեր ձեռքով, մեր մեղանչումներով, մեր անխորհուրդ արարքներով։ Հազիւ մեր զղջմամբ մեր դարձը ապահոված, ահա կը զգանք կրկին մեր ներսիդին մեղքը որ կը կրծէ զմեզ տակաւին, որ կը տկարացնէ խորապէս, և մենք մեզի կը խորհինք որ իրապէս զղջանալէ և ապաշաւելէ վերջ ինչո՞ւ փորձութիւնք կը վիրաւորեն և նոր նոր վէրքեր կը բանան և մեր ներքին հոգեկան տառապանքները կ'աւելցնեն. այլ եւս կը սկսինք տարակուսիլ քրիստոնէական կրօնի վրայ։

Ո՛վ հաւատացեալներ, այս տառապանքներէն պէտք չէ որ ցնցուինք, խախտինք։ Ահա թէ ինչո՛ւ ինծի անհրաժեշտ կը թուի ուրիշ ժամանակներէ աւելի բարձրաբարբառ յայտարարելու Առաքեալին այս խօսքը. «Բոլոր շնորհաց Աստուածը զձեզ հաստահիմն ընէ։»

Ինչպէս կարելի պիտի ըլլար այդ։ Կը կարծեմ հետեւելով հետեւեալ երեք խորհուրդներուն.

1. Նախ և առաջ մեր փորձառութիւնները մեզ կը սորվեցնեն բնաւ չնայիլ ո՛չ պարագաներու, ո՛չ մարդոց, նոյն իսկ ամենէն ազնիւներուն և ոչ ալ մեզի։ Պետրոս խախտեցաւ՝ նայիլ ուզելուն համար, բայց դարձաւ անխախտ՝ երբ զղջացաւ նայելէ։ Աստուած կը թոյլատրէ չարը, յայտնապէս մեզ սորվեցնելու որ խախուտ աւազի վրայ չմնանք, այլ փնտռենք վճռապէս հաստատ գետինը։ Պարագաները, մարդիկ, մեր իսկ սիրտը, մեր զգացումները, մեր փորձառութիւնները անթացուպեր են որոնք կը կաղացնեն մեր գնացքը. և մենք պէտք չէ կաղանք, այլ քալե՛նք, այլ վազե՛նք, այլ թռի՛նք, և ասիկա իրականացնելու համար պէտք է բացարձակապէս մէկ կողմ դնենք անթացուպերը։ Նայինք միայն անոնց՝ որոնք ամրապնդուելու համար օգնութեան կը կարօտին և այսու մենք զմեզ աւելի եւս ամրապնդած պիտի ըլլանք։

2. Սակայն մէկ պայմանաւ. այսինքն նայէինք աւելի Քրիստոսի և իրմով յայտնուած սիրոյ Հօրն։ Աչք չէ յուսախաբուած Քրիստոսէն. կրնանք զանիկա ի միտ բերել, կրնանք անոր նայիլ ամէն կերպով, կրնանք զանիկա խորհրդածութեան առարկայ ընել ամէն կողմերէ, լայնօրէն, մօտէն, շատ մօտէն, ինչպէս հեռուէն և շատ հեռուէն. ան մեզի յուսախաբ չ՚ըներ, ընդհակառակը զանիկա պիտի գտնենք աւելի արժանի մեր հիացումին և մեր վստահութեան։ Այլակերպութեան տեսարանը յաւիտենապէս ճշմարիտ է։ Պէտք է որ Մովսէսներ և Եղիաներ աներեւութանան, պէտք է որ լաւագոյնները ջնջուին մեր աչքերուն առջեւէն, որպէսզի Քրիստոսը երեւի մեզի միշտ աւելի պայծառապէս։ Մի միայն տեսնել զՅիսուս, կամ աւելի եւս, զայն տեսնել միայն Քրիստոսի միջոցաւ, ահա այն մեծ գաղտնիքը հաստատուն և անշարժ մնալու։

3 Վերջապէս, չբաւականանայինք խորհրդածութեամբ, այլ աւելի վստահէինք ամէն վայրկեան Քրիստոսի և իր անսահման զօրութեան վրայ. «Բոլոր շնորհաց Աստուածը, զձեզ կատարեալ ընէ, զօրացնէ, հաստահիմն ընէ. իրեն փառք և զօրութիւն յաւիտեանս յաւիտենից։» Ան ինքն է միայն որ կրնայ մեզ անսասան պահել։ Անոր միայն պէտք է ապաւինիլ։ Ինքն է միակ միջոցի եւ ժամանակի Տէրը։ Ինքն է դարերու Վէմը։ Այսօր, երէկ և յաւիտեան նոյնն է։ Ինքն է որ կը մնայ երբ ամէն բան կ՚անցնի։ Իր սէրը կը մնայ հաւատարիմ սերունդէ սերունդ. «Լեռները պիտի վերնան և բլուրները պիտի սասանին. բայց իմ ողորմութիւնը պիտի չվերնայ([1])։»

«Ես հաստատ գիտեմ թէ ոչ մէկ արարած պիտի չի

([1]) Եսայ. ԾԴ. 10։

կրնայ զատել մեզ Աստուծոյ սէրէն՝ որ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսով յայտնուած է(1)։» «Եթէ մենք անհաւատարիմ իսկ ըլլանք, ան կը մնայ հաւատարիմ, վասնզի իր անձը չի կրնար ուրանալ(2)։»

Գիտէք անշուշտ այն հիանալի գովեստը զոր կ'ընէ Մովսէսի մասին Եբրայեցւոց Թուղթին հեղինակը. «Ան մնաց անսասան որպէս թէ Անտեսանելին կը տեսնէր(3)։» Եթէ Մովսէս մնաց անսասան ամէն բաներու մէջ, պատճառը այն էր որ անիկա չնայեցաւ ո՛չ Փարաւոնի, ո՛չ խստապարանոց ժողովուրդին, ո՛չ իսկ իր անձին. այլ նայեցաւ միմիայն անտեսանելին Աստուծոյ ամէն տեղ, միշտ եւ մինչեւ վերջ։

Իմ ջերմ մաղթանքս այն է՝ որ միեւնոյն բանը ըսուէր նաեւ մեզի ամենուս համար, ձեզի համար՝ որ զիս կ'ունկնդրէք, ինծի համար՝ որ կը խօսիմ։

Քարոզս կը վերջացնեմ Ս. Ներսէս Շնորհալւոյ երգովը.

«Կենարար Փրկիչ,
Կեցո՛ զմեռեալս
Կանգնեա՛ ըզգլորեալս,
«Հաստեա՛ հաւատով,
Հաստատեա՛ յուսով
Հիմնեցո՛ սիրով։» Ամէն։

(1) Հռովմ. Ը. 38, 39։
(2) Բ. Տիմ. Բ. 13։
(3) Եբր. ԺԱ. 27։

ԺԴ.

ԱԶԳԱՑ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

ԱԶԳԱՑ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

(ԽՕՍՈՒԱԾ ՊԷՆՏԷԿՈՍՏԷԻ ՏՕՆԻՆ)

«Եւ երբ Պէնտէկոստէի օրը հասաւ, ամէնն ալ միաբան մէկտեղ էին։» (Գործք Բ. 1։)

1920 տարւոյ վերջն էր՝ որ աշխարհի բոլոր քաղաքակիրթ ազգաց ներկայացուցիչներէն կազմուեցաւ Ազգաց Ընկերակցութիւնը։ Այս ներկայացուցիչները՝ որոնք կը ներկայացնէին 50 ազգեր և մօտաւորապէս մարդկութեան աւելի քան երկու երրորդը, էին ինչպէս մտքի, նոյնքան և սրտի ու խղճի մարդիկ։ Ա-

նոնք շա՜տ աննպաստ պայմաններու տակ արիաբար գործի լծուեցան կազմակերպելու համար մնայուն ընկերակցութիւն մը որ բարւոք յարաբերութիւններ և կապեր պիտի մշակէր զանազան ժողովրդոց միջեւ, այնպէս որ կարելի պիտի ըլլար զերծ մնալ ապագայի նորանոր կնճռոտութիւններէ եւ բարբարոսութիւններէ: Անոնք սոսկումով լեցուած էին երրեակ տեսիլներէ, տեսիլներ՝ որոնք հետեւանք էին համաշխարհային ահաւոր պատերազմին:

Նախ՝ անոնք ազդուած էին անցեալի բոլոր պատերազմներու տեսիլով և մասնաւորապէս վերջին պատերազմի՝ որ ամենէն զարհուրելին եղաւ, որ կուտակեց մեր մոլորակին վրայ անհամար աւերումներ, որ հոսեցուց արիւնի և արցունքի հեղեղներ, որ շուրջ 10 միլիոն սպանեալ թողուց պատերազմի դաշտերու վրայ, որ 15 միլիոնէն աւելի խեղանդամներ տուաւ մարդկային ցեղին: Կը յիշէք՝ թէ 1914-1918 տարիները բոլոր մարդկային ազգի և ի մասնաւորի Հայոց համար ամենէն սարսափելի և ահաւոր տարիները եղան:

Երկրորդ՝ անոնք ազդուած էին ներկայի շփոթեցնող տագնապի տեսիլով: Տագնապ մը որքան քաղաքական, նոյնքան և տնտեսական և ընկերական, և մանաւանդ բարոյական էր: Ամէն ոք ցայժմ կը տեսնէ այն անել դրութիւնը՝ որուն մատնուած է մարդկութիւնը և ուրկէ չի գիտեր տակաւին թէ ի՛նչպէս ելլել պէտք է

հակառակ բոլոր խորհրդակցութեանց և անվերջանալի ժողովներու:

Երրորդ՝ այդ ներկայացուցիչները մանաւանդ ազդուած էին ապագայի տեսիլով: Որ և է մէկու մը համար՝ որ կը կրէ իր կուրծքին տակ զգացում մը, որ հեռի է անտարբեր ըլլալէ, դժուար չէ արդարեւ միտք բերելու այն վրդովիչ, պիտի ըսէի այն հրէշային հանգամանքը՝ որ գիտութիւնը ստացած է իր զարգացման մէջ, թէեւ ան լուծած է անլուծելի նկատուած օդային ճամբորդութեան, ընդծովեայ նաւարկութեան, անթել հեռագրի և հեռաձայնի ծանր հարցերը, այլ սակայն բարոյական տեսակէտով դէպի ետ վերադարձ մը պատրաստած է մարդուն, տանելով զանիկա դէպի ետ, շա՜տ ետ, դէպի նախապատմական ժողովրդոց վայրենութիւնն, այն տարբերութեամբ որ գոնէ երբեմնի վայրենիները ունէին միայն տարրական և նուազ ահաւոր զէնքեր, մինչդեռ արդի քաղաքակիրթ մարդը կը յօրինէ և կը պատրաստէ զարհուրելի զէնքեր, և գաղտնաբար կը պատրաստուի նոր պատերազմի մը՝ որուն հետ բաղդատութեան եթէ ուզէինք դնել վերջին պատերազմը, միայն տղայական խաղ մը պիտի նկատուէր ան:

Այս ամէնը տեսած և ուսումնասիրած, և մանաւանդ համոզուած ըլլալով՝ որ նման աղէտներ կրնան ճերմակ ցեղը բոլորովին փճացման առաջնորդել, ահա այդ որոշ, խղճի և մաքի տէր ներկայացուցիչները, ոտքի

եղած են վերաշինութեան ձեռնարկելու աշխարհի աւերակներուն վրայ:

Ներկայիս մէջ Ազգաց Ընկերակցութեան գործը հեռի է կատարեալ, անթերի ըլլալէ, դիւրին և շա՛տ դիւրին է քննադատել անոր կազմը, անոր ուղղութիւնը, անոր գործունէութիւնը: Կրնայ մեղադրուիլ՝ որ Ազգաց Ընկերակցութիւնը աւելի կառավարութեանց ընկերակցութիւն մըն է քան ժողովրդոց համերաշխ միաբանութեան, կրնայ մեղադրուիլ նաեւ՝ որ հոն շահու խնդիրներ աւելի մեծ դեր կը խաղան, կրնայ դիտել տրուիլ՝ որ հոն աւելի ճառեր կը խօսուին քան գործեր կը տեսնուին, թէ հոն աւելի այրող և կենսական հարցեր մէջտեղ դնելէ կը խուսափին, և միայն կը զբաղուին այնպիսի հարցերով՝ որոնք չեն գլխաւոր հարցեր մարդկութեան համար, որոնք չեն հետաքրքրեր մեզ Հայերս:

Այս քննադատութիւնը իր մէջ որքան ալ ունենայ ճիշդ կէտեր, այսու ամենայնիւ հարկ է ըսել որ այս հաստատութիւնը կոչուած է նախախնամական դեր կատարել համայն մարդկութեան ճակատագրին վրայ: Նախ, հարկ է նկատի առնել՝ որ դիւրին չէ պատերազմի հետեւանօք սեղմուած քաոսային վիճակէն վերջ անմիջապէս կարգապահութիւնը պարտադրել, ներդաշնակութիւնը իրագործել: Շինարարութեան գործը դիւրին գործ չէ. միս կողմէ քննադատք կը մոռնան որ Ազգաց Ընկերակցութեան կազմութենէն ի վեր քա-

նիցս աւելի սպառնացան պատերազմի, և շնորհիւ Ազգաց Ընկերակցութեան զօրեղ միջամտութեան կարելի եղաւ առաջքը առնել սարսափելի հետեւանքներու: Ես համոզուած շեշտով կը յայտնեմ թէ Հին Կտակարանի մարգարէներու տեսիլները հետզհետէ իրականանալու վրայ են: Ի՜նչ անոյշ կը հնչեն մարգարէին սա խօսքերը. «Անոնք իրենց սուրերը արօրի խոփեր և իրենց նիզակները յօտոցներ պիտի շինեն, ազգ ազգի վրայ սուր պիտի չվերցնէ և այլ եւս պատերազմ պիտի չսորվին, ամէն ոք առանց երկիւղի իր որթին ու իր թզենիին տակ պիտի բնակի(1):» Ես համոզուած եմ դարձեալ՝ որ ինքն Աստուած համաշխարհային պատերազմէն վերջ ներշնչեց կարգ մը մարդիկ՝ որպէս զի Ազգաց Ընկերակցութեան գաղափարը յղանան: Որքան ատեն այդ Ընկերակցութեան ուղղութիւնը համապատասխան է աստուածային ծրագիրներու, այն կը նկատուի իրականացումը Յիսուսի խորունկ բաղձանքներուն. «Ուրիշ ոչխարներ ալ ունիմ, որոնք այս գաւիթէն չեն, անոնք ալ պէտք է բերեմ, ու իմ ձայնիս պիտի լսեն և պիտի ըլլան մէկ հօտ և մէկ հովիւ(2):»

Օր մը Սանեհտրինի ժողովին մէջ, ուր կը խորհուէր դատաստանի ենթարկել Քրիստոսի անունով խօսողները,

(1) Միք. Դ. 3-4:
(2) Յովհ. Ժ. 16:

Փարիսեցի մը Գամալիէլ անունով, օրէնքի վարդապետ, բոլոր ժողովուրդէն յարգուած, ոտքի ելաւ, և դուրս հանելէ վերջ Առաքեալները, սա ուշադրաւ խօսքը ըրաւ ժողովականներուն. «Եթէ այդ խորհուրդը կամ գործը մարդոցմէ է՝ պիտի քակուի, ապա թէ Աստուծմէ է, չէք կրնար քակել զայն, գուցէ և աստուածամարտ համարուիք(1):» Եւ բնագիրը կը յաւելու՝ թէ ժողովը համակարծիք գտնուեցաւ Գամալիէլի: Արդ՝ նոյնը պիտի ըսէի նաև Ազգաց Ընկերակցութեան քըննադատներուն: Ես համոզուած եմ որ այդ հաստատութիւնը ոչ միայն մարդկութեան համար կենաց մահու հարց մըն է և Աստուծոյ կողմէ մարդկութեան ընծայուած փրկութեան վերջին լաստափայտը, այլ նաև Աստուծոյ Թագաւորութեան իրականացումն է ան. «Քու Թագաւորութիւնդ գայ(2):» Եւ անոնք որ կը պայքարին այդ հաստատութեան դէմ, ոչ թէ կռուած կըլլան ընդդէմ մարդոց, այլ ընդդէմ Աստուծոյ, ընդդէմ Ճշմարիտ Աստուծոյ՝ որ չէ թէ պատերազմներու արիւնարբու Աստուածն է, այլ Հայր Աստուածն է, սիրով և ողորմութեամբ լի Աստուածն է, զոր մեզ յայտնեց ինքն Յիսուս Քրիստոս:

Բաբելոնի հողամասերուն տակ հնախոյզներ գտած

(1) Գործք. Ե. 38:
(2) Մատթ. Զ. 10:

են մեծ աշտարակին մնացորդները, որոնք ցոյց կու տան թէ մարդկային հանճարը ի՛նչ կրնար ընել յայնժամ: Բայց յայտնի է թէ մարդիկ ըմբոստական շարժում մըն էր որ ըրին և պայքար բացին Աստուծոյ դէմ և իրենց կամքը ուզեցին պարտադրել աշտարակի շինութեամբ. և հետևանքը եղաւ շփոթութիւն, խառնակութիւն լեզուաց, և ցրուում:

Դարեր վերջ Քրիստոնէութեան արշալոյսին, կը հանդիպինք մեծ դէպքի մը, Պէնտէկոստէի հրաշքին, ուր Առաքեալները Ս. Հոգին ստացած՝ կը խօսին զանազան լեզուներ, բայց այդ լեզուաց զանազանութիւնը ցրուում յառաջ չի բերեր, ընդհակառակը առաջին առթիւ իսկ 3000 մարդիկ կ'աւելնան:

Արդ՝ Ազգաց Ընկերակցութեան համար պիտի կըրնայի՞նք ըսել թէ Պէնտէկոստէի նկարագիրը ունի: Ցայժմ տարուած ջանքերը ցոյց կու տան թէ անոր ուղղութիւնը երկրի վրայ Աստուծոյ Թագաւորութիւնը ամրապնդել է: Հոն հակառակ այլազան լեզուներու պատկանող ազգեր գտնուելուն՝ սրտերը մօտ են, զգացումները և խիղճերը աւելի մօտիկցած են, և կը խօսին Պէնտէկոստէի սիրոյ և միաբանութեան ու խաղաղութեան լեզուն:

Ազգաց Ընկերակցութիւնը Բաբելոնի ձախողութեան կ'ենթարկուի միայն այն ատեն՝ երբ իւրաքանչիւր ներ-

կայացուցիչ իր ցեղին սեփական փառքը և կամքը կ՚ուզէ պարտադրել և իր շահը հետապնդել։

Յայտնի է որ մարդիկ չեն կրնար համաձայնիլ, ոչ ալ կրնան ստեղծել որ և է տեւական բան մը՝ երբ կը փնտռեն իրենց սեփական փառքը։ Այսպիսիք պիտի մղուէին իրարու դէմ պայքարելու, վասն զի իւրաքանչիւրին անհատական փառքը հակադիր է։ Ընդհակառակը՝ երբ Աստուծոյ փառքն աւելի կը փնտռուի, միութիւնը ապահովուած կ՚ըլլայ և փոխանակ Բաբելոնի խառնաշփոթութեան՝ Պէնտէկոստէի միաբանութիւնը կ՚ունենանք։

Ազգաց Ընկերակցութիւնը Աստուծոյ փառքը հետապնդած կը նկատուի այն ատեն՝ երբ անիկա ձեռակերտ մը կ՚ըլլայ հաւատքի, յուսոյ և սիրոյ։

Ի՞նչ կը նշանակէ հաւատքի ձեռակերտ մը ըլլալ։ Լաւ գիտեմ՝ որ ոմանք, մանաւանդ իմացական մարդիկ, դիտել տան թէ հաւատքը ի՛նչ գործ կրնայ ունենալ քաղաքականին մէջ։ Այո՛, կրօնական հաւատքը մեծ դեր պէտք է ունենայ քաղաքականին մէջ։ Մեծ սխալ է Աստուծոյ օգնութիւնը զանց ընելը. մարդ իր ձեռնարկներուն մէջ պէտք է ժամանակ առ ժամանակ վեր նայի, վերէն պէտք է ներշնչուի։ Յաճախ շա՛տ անել դրութիւն մը կը ստեղծուի և դիւանագէտներ միջոցներ կը փնտռեն անել կացութենէն դուրս ելնելու համար, և կը կարծեն որ մարդկային իմաստութեամբ կարելի պի-

տի ըլլայ ելք մը գտնել։ Մարդուն պէտք է աւելի մեծ իմաստութիւն մը, իմաստութիւն մը մարդկայինէն վեր, նոյն ինքն Աստուծոյ իմաստութիւնն, որպէս զի անով կարելի ըլլայ փափուկ և դժուարին կացութիւնը բարւոքել։ Ահա ինչո՞ւ համար Ազգաց Ընկերակցութիւնը ներշնչուած պէտք է ըլլայ հաւատքով, և պէտք է ըլլայ և մնայ հաւատքի ձեռակերտ մը։

Երբ կ՚ըսենք թէ հաւատքը միայն կրնայ փրկել աշխարհը, պէտք չէ հասկնալ այն հաւատքը որ կազմուած է արարողութեանց, վարդապետական բանաձեւերու, դաւանաբանական հաւատամքներու։ Այդպիսի հաւատք մը կացութիւնը աւելի կը կնճռոտէ քան կը պարզէ։ Այլ կ՚ուզենք ըսել այն հաւատքը՝ որ կ՚ամփոփուի երկու փորձառութեանց մէջ. հաւատք՝ Աստուծոյ հայրութեան վրայ, և հաւատք՝ մարդկային եղբայրութեան վրայ Յիսուս Քրիստոսով։ Ի՞նչ կայ աւելի պարզ, աւելի խորունկ, աւելի գործնական հաւատք քան այս հաւատքը։ Երբ կը հաւատանք թէ Աստուած հայրն է բոլոր մարդոց, ուրեմն բոլոր մարդիկ բառին ճշմարիտ առումով միեւնոյն արժէքը ունին և միեւնոյն ակնածանքին և յարգանքին արժանի են, թէ իսկ պատկանին փոքր կամ մեծ ազգի մը, յետամնաց կամ յառաջադէմ քաղաքակրթութեան մը, ստորին կամ ազնիւ ցեղի մը։ Մարդ պէտք է Աստուծոյ հայրութեան այս գաղափարով ներշնչուի, պէտք է անիկա վստահութիւն

ունենայ Աստուծոյ հայրութեանը վրայ, որպէս զի զարմանուին և անհետանան բոլոր այն անիրաւութիւնները որոնցմով լի է մարդկային պատմութիւնը:

Աստուծոյ հայրութեան գաղափարը կը բերէ իրեն հետ մարդոց եղբայրութեան գաղափարը: Ասիկա տրամաբանական հետեւանքն է առաջնոյն. վասն զի մարդկութեան եղբայրական ըլլալու կամ չըլլալու պարագան կախեալ է մարդուն Աստուծոյ հայրութեան վրայ ունենալիք իր հաւատքէն: Եթէ մարդ տարամերժէ Աստուծոյ հայրութեան գաղափարը, այն բոլոր անհամար գիւտերը զոր ըրած է, ինք պիտի գործածէ ընդդէմ իր նմաններուն, ընդդէմ նոյն իսկ իր անձին: Արդ՝ այս աստուածային հայրութեան և այս մարդկային եղբայրութեան գաղափարները կրնան արմատանալ և զօրանալ միայն մարդկութեան Փրկչին նկատմամբ մշակած հաւատքովը, քանի որ Անիկա կը ներկայանայ մարդկութեան մէջ միակը որ կրնայ կոչուիլ Որդի Աստուծոյ և Եղբայր մարդոց: Անոր միանալով՝ մենք միացած կըլլանք թէ՛ Երկնաւոր Հօր և թէ մեր նմանեաց, և ստուգիւ, պիտի տեսնենք՝ որ Աւետարանական հաւատումները պիտի դառնան իրականութիւններ. «Վասըն զի անկէ զատ ուրիշ անուն մը չկայ մարդոց մէջ տրուած, որով կարող ըլլանք փրկուիլ(1):» «Քանզի

(1) Գործք. Դ. 12:

մէկ Աստուած կայ, ու մէկ միջնորդ Աստուծոյ և մարդոց մէջ Յիսուս Քրիստոս մարդը(1):» «Ահա Սիոնի մէջ ընտիր պատուական անկիւնի վէմ մը կը դնեմ(2):» Վաղուան Սիոնը պէտք է կառուցուի այդ Անկիւնաքարին վրայ:

2. — Ի՞նչ կը նշանակէ յոյսի ձեռակերտ մը ըլլալ: Յոյսը շարժիչ մեծ ույժ մըն է, որ կը քալեցնէ մարդկութիւնը: Բարեշրջման օրէնք մըն է այն՝ որ կը տնտեսէ բոլոր էակները երկրի վրայ, բարեշրջում մը խղճի և իմաստութեան: Այս յոյսը կը ծորի հաւատքէն. ան արեւուն կենսունակ ճառագայթին պէս է. ան հաւատքի ծառին ախորժահամ պտուղն է: Մարդկութիւնը ծարաւի է յոյսի. մարդ կը մօտենայ հոն՝ ուր յոյս կայ. ան կ'երթայ անոնց մօտ՝ ուր կը յուսան, ուր կը յուսան նոյն իսկ ամէն յոյս կորսուած ըլլալուն հակառակ: Այդ յոյսը պէտք է ըլլայ ա՛յնքան լայն և խորունկ՝ որ կարենայ ընդգրկել բոլոր աշխարհը, բոլոր ազգերը առանց բացառութեան, ինչպէս և բոլոր մեծ ու պզտիկ, ազնուացած կամ այլասերած անհատները, այդ յոյսը պէտք է պատշաճի, վերաբերի ամբողջութեան, ինչպէս և մանրամասնութեան, և չկայ աւելի մեծ յոյս մը քան Աւետարանով առաջադրուած յոյսը՝

(1) Ա. Տիմ. Բ. 5:

(2) Ա. Պետր. Բ. 7:

որ ոչ թէ միայն կը ծանուցանէ նոր երկիր մը ուր արդարութիւն պիտի բնակի, այլ և Յիսուս Քրիստոսով փոխակերպումը իւրաքանչիւր անհատի։ Պօղոս Առաքեալ կը յայտարարէ որ Աւետարանին մեծ խորհուրդը ուրիշ բան չէ բայց եթէ. «Քրիստոս մեր մէջ, փառաց յոյսը(¹)։»

Ըստ որում մարդկութիւնը կազմուած է անհատներէ, հետեւաբար անհատները ինչ որ կարժեն, նոյնը կարժէ մարդկութիւնը։ Մենք պիտի չունենանք նոր մարդկութիւն՝ եթէ չունենանք նոր անհատներ Յիսուս Քրիստոսի դպրոցին մէջ պատրաստուած։ Այս դպրոցով միայն կրնանք դառնալ իմաստուն, և անով միայն պիտի ըմբռնենք՝ որ բոլորին շահը՝ իւրաքանչիւրի շահէն կախեալ է և իւրաքանչիւրին շահը բոլորին շահէն. մէկը ամենուն եւ ամէնը մէկուն։

3. — Ինչ կը նշանակէ սիրոյ ձեռակերտ ըլլալ։ Սէրը գերազանց հրաշալիքն է աշխարհի. ձգողական ուժին պէս է ան՝ որ իրարու կը կապէ ամենէն մեծերէն սկսեալ մինչեւ ամենէն փոքրերը։ Արեւուն պէս է ան՝ որ առանց ճիգի կը զարթուցանէ բնութիւնը ձըմրան սառնամանիքներէն վերջ։ Սէրը ակարութիւն կը նկատեն, իբր անարժէք բան մը, եւ անոր տեղ ժողովրդոց յարաբերութեան համար կը յանձնարարեն ար-

(¹) Կող. Ա. 27:

դարութիւն, ներողամտութիւն եւ փոխադարձ յարգանք։ Ի՞նչ սխալ ըմբռնում։ Սիրոյ տեղ ոչ մէկ բան կրնայ դրուել. եթէ յաջողէինք սէրը վտարել մեր մոլորակէն, հակառակ բոլոր յառաջդիմութեանց՝ աշխարհ պիտի դառնար դժոխք մը և մարդիկ դեւեր պիտի դառնային։ Ընդհակառակը եթէ սէրը յաջողէր յաղթելու բոլոր դժուարութիւնները և ներշնչելու սերտ յարաբերութիւններ, պիտի ունենայինք երկրի վրայ դրախտ մը, մարդիկ եղբայրացած պիտի ըլլային և երջանիկ պիտի ապրէին։

Ըսել չեմ ուզեր որ արդարութիւն, ներողամտութիւն կամ փոխադարձ յարգանք զանց առնուի, այլ ըսել կուզեմ թէ բոլոր առաքինութիւնները ներշնչուած ըլլալու են սիրոյ զգացումէն, ըստ որում՝ միայն սէրն է որ կուտայ անոնց իւրաքանչիւրին արժէքը և նշանակութիւնը։ Դիւրին է ըմբռնել թէ բոլոր չարեաց պատճառը, բոլոր պատերազմներուն ծագումը, հետեւանք է աւելի կամ պակաս սքօղուած ձեւով եսասիրութեան։

Ազգաց Ընկերակցութիւնը կրնայ վստահ ըլլալ իրեն յաջողութեան և տեւականացման եթէ ան կը ներշընչուի գործել այս երրեակ մեծ սկզբունքներէն, որոնք ուրիշ բան չեն բայց եթէ քրիստոնէական սկզբունքներ։ Ան կը ձախողի անտարակոյս եթէ այս սկզբունքները մոռացութեան կ'ենթարկէ։ Այս սկզբունքները անսասան

վէմի պէս են, որուն վրայ միայն կարելի է շինել ամենէն բուռն փոթորիկներու դիմակալող տունը։ Մոռնալ այս սկզբունքները, կը նշանակէ տունը կառուցանել աւազի վրայ, և այդպիսի տան մը աւերումը չ'ուշանար։ Ամէն կերպով անհրաժեշտ է՝ որ Ազգաց Ընկերակցութեան ներկայացուցիչները, յօգուտ իրենց շահուն, ներշնչուին օրինակէն և վարդապետութենէն անոր՝ որ ըսաւ. «Գիտէք որ ազգերուն իշխան համարուածները կը տիրեն անոնց, բայց ձեր մէջ այնպէս պէտք չէ ըլլայ, հապա ձեզմէ ո՛վ որ մեծ ըլլալ կ'ուզէ՝ անիկա ձեր սպասաւորը ըլլայ, ու ձեզմէ ո՛վ որ առաջին ըլլալ կ'ուզէ, անիկա ամենուն ծառայ ըլլայ։ Քանզի Մարդոյ Որդին չեկաւ պաշտուելու այլ պաշտելու և իր կեանքը շատերուն համար փրկանք մը տալու(1)։»

Ազգաց Ընկերակցութիւնը ապահովաբար պիտի մատնուի անյաջողութեան և պիտի պատրաստէ մարդկութեան նոր յուսախաբութիւններ և իր ետեւէն պիտի բերէ ողբալի աւեր և Բաբելոնի խառնակութիւններ՝ եթէ անոր ներկայացուցիչները յաւակնութիւն ունենան իրենց մտքին և իրենց իմաստութեան կռթնելու։ Ընդհակառակը ան պիտի ըլլայ մեծղի և ամենէն զօրաւոր հաստատութիւնը և ամենէն վաւերական յայտ-

(1) Մարկ. Ժ. 42-45։

նութիւնը Աստուծոյ Թագաւորութեան, և անսահմանօրէն աւելի հրաշալի նոր Պէնտէկոստէ մը, եթէ անոր ներկայացուցիչները խօսին և գործեն Աստուծմէ ներշնչուած և անոր Հոգւոյն իմաստութեամբ առաջնորդուած։

Թերեւս իմ ունկնդիրներէս ոմանք ըսեն. «Ի՞նչ օգուտ ունի մեզի համար Ազգաց Ընկերակցութիւնը, ի՞նչ հարկ մեր Եկեղեցւոյ բեմէն պանծացնել անոր գոյութիւնը երբ մեր ակնկալութիւններէն ոչ մէկը չկըրցանք իրականացած տեսնել։» Ո՛վ հաւատացեալներ, խորհեցէք որ Ազգաց Ընկերակցութեան մի միայն աշխարհի խաղաղութեան պահպանման համար տարած ջանքերը բաւական են մեզ Հայոցս համար բարիք մը նկատուելու։ Մի՛ կարծէք թէ երկրորդ պատերազմէ մը վերջ կրնան դէպքերը ի նպաստ մեզի փոխուիլ, վստահ պէտք է ըլլաք՝ որ նոր խառնաշփոթութիւն մը աշխարհի, պատճառ կրնայ ըլլալ փճացման մեր խլեակներուն ալ։ Պատերազմը ոչ մէկ ազգի բարիք բերած չէ, մանաւանդ Հայոցս անհամեմատ և անսահման կերպով աղէտաբեր եղած է։ Արդ՝ մեզմէ իւրաքանչիւրը, ինչ ալ ըլլայ իր դիրքը և հանգամանքը, ոչ միայն ուրախ պէտք է ըլլայ այսպիսի հաստատութեան մը համար՝ որ աշխարհի խաղաղութիւնը կը պահպանէ, այլ պէտք է մաղթէ՝ որ զօրանայ այս հաստատութիւնը յիշատակած սկզբունքներովս, որպէս զի իւրաքանչիւր անդամ սուրբ Հոգւով առաջնորդուած խօսի և գործէ

յօգուտ և ի նպաստ մեզի նման կոտորակուած և ջախ-ջախուած ժողովրդոց, որոնք արդարութեան և ճշմարտութեան ոգիով կ'ուզեն սնանիլ և ապրիլ։

ԺԵ.

ՆԵՐՈՒՄԸ

ՆԵՐՈՒՄԸ

«Ներեցէք, եւ ձեզի պիտի ներուի:» (Ղուկ. Զ. 37:)

ՍՏՈՒԳԻՒ բոլորս ալ պէտք ունինք լսելու Տիրոջ այս խօսքը. «Ներեցէք, և ձեզի պիտի ներուի:» Բոլորս ալ պէտք ունինք Աստուծոյ ներման, ինչպէս և պէտք ունինք ներելու միմեանց:

Արդեօք կա՞ն ձեր մէջ այնպիսիներ, որոնք իրենց սիրելիներէն, իրենց ծանօթներէն, իրենց մտերիմ կարծածներէն վիրաւորուած և պաղած ըլլան: Ձեզի բոլորիդ առանց բացառութեան և առանց զանազանութեան անգամ մ'ևս շեշտելով պիտի արտասանեմ Յիսուսի այս վսեմ և բացարձակ խօսքը. «Ներեցէ՛ք, և ձեզի պիտի ներուի:»

Երբ ուսումնասիրենք Յիսուսի վարդապետութիւնները, պիտի տեսնենք որ սկիզբէն մինչեւ վերջ, զանազան առիթներով և զանազան ձեւերու տակ, Անիկա կ'ուսուցանէ և կը շեշտէ ներողամտութեան անհրաժեշտութիւնը։ Անիկա կ'ըսէ Տէրունական Աղօթքի մէջ. «Ներէ՛ մեզի մեր պարտքերը, ինչպէս որ մենք ալ կը ներենք մեր պարտապաններուն([1])։» Լերան քարոզին մէջ կ'ըսէ. «Եթէ քու պատարագդ սեղանին վրայ բերես, ու հոն յիշես թէ քու եղբայրդ քեզի դէմ խէթ մը ունի, թող պատարագդ սեղանին առջեւ, և գնա՛ նախ եղբօրդ հետ հաշտուէ և ապա եկուր մատուցանելու քու պատարագդ([2])։» Ուրիշ առթիւ մըն ալ դարձեալ կ'ըսէ. «Երբ աղօթքի կը կենաք, ներեցէք եթէ մէկուն դէմ բան մը ունիք, որպէս զի ձեր Հայրն ալ որ երկինքն է, ներէ ձեզի ձեր յանցանքները։ Իսկ եթէ դուք չէք ներեր, ձեր Հայրն ալ որ երկինքն է, պիտի չի ներէ ձեր յանցանքները([3])։»

Եւ կրկին, լերան քարոզին մէջ կը յաւելու. «Եթէ դուք չներէք մարդոց իրենց յանցանքները, ձեր Հայրն ալ ձեզի չներեր ձեր յանցանքները([4])։» Յիսուս կը

([1]) Մատթ. Զ. 12։
([2]) Մատթ. Ե. 23։
([3]) Մարկ. ԺԱ. 25։
([4]) Մատթ. Զ. 13։

պատմէ նաեւ անգութ ծառային առակը, յորում որոշ կերպով մեր նմանեաց ներելու անհրաժեշտութիւնը անգամ մ'եւս կը զգացնէ։ Թագաւոր մը իր ծառաներէն մէկուն մեծագումար 10,000 տաղանդ պարտքը կը շնորհէ. ծառան, դուրս ելնելուն, կը հանդիպի իր ծառայակիցներէն մէկուն՝ որ իրեն կը պարտէր 100 դահեկան. ծառայակիցը կ'աղաչէ անոր և կ'ըսէ. Համբերէ՛ ինծի և քեզի կը վճարեմ։ Բայց ան չի բարեհաճիր, և զանիկա բանտարկել կու տայ մինչեւ որ պարտքը վճարէ։ Թագաւորը կը տեղեկանայ պարագան, կը կոչէ իր մօտ անգութ ծառան և կ'ըսէ անոր. «Չար ծառայ, բոլոր պարտքդ քեզի շնորհեցի ինծի աղաչելուդ համար, արդ՝ պէտք չէ՞ր քեզի ալ քու ծառայակիցիդ ողորմիլ, ինչպէս որ ես քեզի ողորմեցայ([1])։»

Բոլոր յիշատակուած այս համարները մեզ կ'առաջնորդեն ներողամտութեան։ Ըստ այսմ, ներումը պարտականութիւն մըն է, որ մեզի կ'ընծայէ խաղաղութիւն մեր նմանեաց նկատմամբ։ Մենք եթէ չենք կըրցած ներմամբ իրականացնել խաղաղութիւն մեր նմանեաց հետ, պիտի չկարենանք խաղաղութեան մէջ ըլալ Աստուծոյ հետ։ Փորձառութիւնն ալ այսպէս կ'ըսէ։ Բարեպաշտութիւնը, այսինքն հոգեկան խաղաղութիւնը կապուած է ներումի հետ։ Պիտի չզգաք Աս-

([1]) Մատթ. ԺԸ. 23-35։

տուծոյ ներկայութիւնը կեանքի մէջ, եթէ չէք կրցած խաղաղութիւն և քաղցրութիւն իրականացնել բոլոր մարդկանց հետ։ Պիտի չզգաք ներկայութիւնը Աստուծոյ սիրոյն, գթութեանը, օրհնութեանը եթէ կայ պատուար ընդ մէջ ձեր և ձեր նմանեաց։ Թէ իսկ ուզէք մօտենալ Աստուծոյ ձեր աղօթքներով, կը կարծէք որ ձեր աղօթքները լսելի ըլլան երբ ձեր ընկերոջ նկատմամբ լեցուած էք վրէժխնդրութեամբ և ատելութեամբ։ Արցունքնիդ, բազկատարած աղօթքնիդ, ծոմերնիդ, խունկերնիդ օգուտ պիտի չունենան և որ և է ազդեցութիւն պիտի չընեն Աստուծոյ ողորմութեան վրայ, եթէ կը պահէք ձեր սրտին խորը ատելութիւն ձեր ընկերոջ հանդէպ։ Պետրոս Առաքեալ իր առաջին թուղթին մէջ ցոյց կու տայ այս ճշմարտութիւնը գրաւիչ ձեւով մը։ Ամուսնոց պարտականութեան և փոխադարձ յարգանքի մասին խօսելէ վերջ կ'աւելցնէ սա ուշագրաւ խօսքը. «Որպէս զի, ձեր աղօթքներուն արգելք չըլլայ(1)։» Անիկա փորձառուի խօսք մըն է և ինքնին խորունկ ճշմարտութիւն մը։

Աններող մարդուն հոգին քինախնդրութեան և վրէժխնդրութեան հետեւանօք ալեկոծ վիճակ մը կը ստանայ որ զինք կը տառապեցնէ և կը չարչրկէ։ Անիկա անգթօրէն միայն կը խորհի իր հակառակորդը բզք-

(1) Ա. Պետր. Գ. 7։

տելու և փճացնելու միջոցներուն վրայ։ Եւ օր մը երբ կը տեսնէ թէ իր թշնամին խորտակուած եւ ջախջախուած է, թէեւ նախ բերկրութիւն կը զգայ, այլ այդ բերկրութեան կը յաջորդէ դառնութիւն վասն զի խիղճը զինք անհանգիստ կ'ընէ։ Ընդհակառակը երբ հոգին կը ներէ, մարդ կ'ապրի հանդարտ եւ ամփոփ մթնոլորտի մը մէջ եւ իր զոհողութեան փոխարէն կը վայելէ քաղցրութիւն եւ գոհունակութիւն։

Եթէ ամէն մարդ աններող ըլլար, ի՛նչ դժխեմ վիճակ մը յառաջ պիտի գար մարդկութեան ծոցին մէջ։ Ի՛նչ պիտի ըլլայինք այնպիսի աշխարհի մը մէջ ուր կանոնը ըլլար, «Աչքի տեղ աչք, ու ակռայի տեղ ակռայ»ն։ Կրնաք երեւակայել թէ հանրային կեանքը ի՛նչ անկարելիութեանց պիտի մատնուէր՝ երբ առաւօտուընէ մինչեւ երեկոյ շարունակուէին թշնամանքի, հարուածներու, վրէժխնդրութեան փոխանակութիւնները։ Աւելորդ է ըսել որ երկիրը պիտի դառնար պատերազմի դաշտ մը, ուր մեզմէ իւրաքանչիւրը կա՛մ վիրաւորուած, կա՛մ անարգուած, կա՛մ կիսամեռ, կա՛մ անշընչացած պիտի ըլլար։ Արդ՝ ո՛րքան կարեւոր է շեշտել անգամ մը եւս Յիսուսի սքանչելի աստուածային պատուէրը. «Ներեցէ՛ք։» Որքան այս պատուէրին գործադրութեան նախանձախնդիր ըլլանք, այնքան պիտի ապահովէինք մեր մէջ և մեր շուրջը խաղաղութիւնը, քաղցրութիւնը և ուրախութիւնը։

Ներումը կը կարծուի թէ տկարութիւն է։ Ընդհակառակը։ Ներումը հոգւոյն իրական ոյժն է։ Պէտք է ներենք, վասն զի այդ միայն վայել է ազնիւ մարդուն, ճշմարիտ քրիստոնէին։ Գիտե՛մ, շատերուդ կարծիքը հակառակն է։ Ու ինծի պիտի ըսէիք. «Կան ա՛յնպիսի պարագաներ՝ ուր ներումը պիտի նկատուէր իրական տկարութիւն, և քրիստոնեայն պէտք չէ տկար նկատուի գերիի մը պէս։» Ես պիտի պատասխանէի. ինչ որ ալ ըլլայ պարագան, ինչ որ ալ ըլլայ գործուած յանցանքը կամ թշնամանքը, պէտք է ներել. ասիկա բացարձակ է։ Ճշմարիտ բարոյական մեծութիւնը և արժանիքը ներման մէջ կը կայանայ։

Կան պարագաներ՝ ուր կը կարծուի թէ ներելը պիտի ըլլար կորսնցնել ամէն արժանապատուութեան զգացում։ Որքան ալ այս կարծիքը ընդհանրացած ըլլայ, կը կրկնեմ որ այդ կարծիքը բացարձակ և հիմնապէս սխալ է։ Անոնք որ արժանապատուութենէ կը խօսին, վստահ եղէք թէ իրականին մէջ իրենց եսասիրութենէն և հպարտութենէն թելադրուած կը խօսին։ Ի՛նչպէս կարելի է կոչել արժանապատուութիւն, երբ մարդ վրէժխնդրութեամբ լի և կուրցած իր նիւթական ոյժին, կ'ուզէ չախչախել տկարը։ Արժանապատուութիւնը հոն է՝ ուր ցոյց կը տրուի ներում, փոյթ չէ թէ այլք նկատեն տկարութիւն։ Իր անարժան ամուսինէն անարգուած և չարչարուած դժբախտ այն կինը

միթէ իրեն արժանապատուութիւն պահելուն համա՞ր է որ կը ներէ. ի՛նչ, միթէ այն լուին արցունքները՝ որ անիկա կը թափէ իր խօլական ամուսնոյն համար, տկարութի՞ւն է։ Ո՛չ սիրելիներ, իր բարոյական կորովն է որ չի թոյլատրեր իրեն ամբաստանելու իր յանցաւոր ամուսինը։ Ի՛նչ վսեմ ներում և բարոյական կորով է այն՝ երբ Յիսուս Պետրոսի կ'ըսէ. «Սուրդ իր տեղը դարձուր, վասնզի ամէն սուր առնողները սրով պիտի կորսուին(1)։» Միթէ իրեն արժանապատուութի՞ւն կը պակսէր երբ Անիկա ներեց խաչին վրայէն զինքը խաչողները։ Նոյն այն արժանապատուութեան զգացումով էր որ Ս Ստեփաննոս զինքը քարկոծողներուն համար աղօթեց և ըսաւ. «Տէ՛ր, այս մեղքը մի՛ սեպեր անոնց(2)։»

Ընտանեկան կեանքի մէջ երբեմն վիրաւորանքներ կ'ըլլան և ծանր խօսքեր կը փոխանակուին, ինչ որ պէտք չէր ըլլար, և սիրով պէտք էր վերջաւորուէր ամէն թիւրիմացութիւն։ Վիճաբանութեանց մէջ ի՞նչ պէտք էր ընել. անշուշտ պէտք էր տեղի տալ, պէտք էր զիջում ընել, պէտք էր մեղմ դիրք բռնել, պէտք էր չի զայրացնել վիճաբանութիւնը, պէտք էր վերջապէս ներել։ Կը հարցնեմ ձեզի, ընտանեկան երջանկութեան

(1) Մատթ. ԻԶ. 52։

(2) Գործք. Է. 59։

համար ո՞վ տարած պիտի ըլլար յաղթանակը. ձեր խիղճը պիտի ըսէր. անշուշտ, այն՝ որ գիտցաւ զիջում ընել, մեղմ դիրք բռնել, չզայրացնել և վերջապէս ներել: Սիրելիներ, ընտանեկան կեանքի մէջ խնդիր մը զայրացնելով չէ կարելի նպատակին հասած ըլլալ: Չէ՞ք գիտած որ կծու վիճաբանութեանց մէջ երբեք գրեթէ կարելի չըլլար համոզել դիմացինը, բայց երբ կը թողուք՝ որ խօսի հակառակորդը, երբ չէք պատասխաներ, կու գայ հետզհետէ վայրկեան մը՝ որ ձեզի տեղի կու տայ և կը սկսի ճանչնալ իր թերութիւնը և ըմբռնել թէ ձեր կարծիքը ունի իր մասը ճշմարտութեան: Ո՛հ, գիտցէք սիրելիներ որ քաղցրութիւնը, լռութիւնը անպարտելի զօրութեան մը զէնքերն են: Կին մը իր ընտանեկան կեանքին մէջ երբ գիտէ այս եղանակաւ, իր զոհողութեան հոգիովը ճշմարիտ յաղթանակը տանիլ, այնպիսին իրապէս տանը թագուհին է: Վստահ եղէք որ կարելի չէ ուրիշ կերպով յաղթանակ տանիլ:

Ուրիշ հարցում մը: Մինչեւ ո՞ւր պարտաւորուած ենք ներել. պէտք չէ՞ որ ներումը իր որոշ սահմանը ունենայ: Ո՛չ, ներումը պէտք չէ սահման ունենայ, ընդհակառակը պէտք է անսահման ըլլայ ան: Վիրաւորանք մը ինչպիսի ալ ըլլայ, առանց բացառութեան պէտք է ներել: Ստուգիւ յանցանքներ կան որ մենք կը մոռնանք դիւրութեամբ. բարկութեամբ արտայայտուած

խօսք մը կ'անցնի՝ առանց քէն պատճառելու. բայց երբ մեր քսակին և մեր արժանապատուութեան դէմ կը գործուի, երբ մեր դիրքը խախտելու չափ յառաջ կ'երթուի, այսպիսի թշնամանք մը խոր վէրք կը թողու: Արդէն օր չըլլար որ վիրաւորանք չըլլայ. ո՞ր մէկուն ներես. մենք երբեմն կը տրամադրուինք ներելու, երբեմն աններող կ'ըլլանք. մեր քմահաճոյքին կարծես կապուած է ներումը, ասիկա քրիստոնէական չէ: Ի՞նչպիսի ալ ըլլայ մեզ դէմ անարգանքը, խօսքով, ընթացքով, հրապարակաւ, առանձնաբար պէտք է ներենք: Գործուած յանցանքներն ո՛րքան ծանր, կամ ո՛րքան թեթեւ ալ ըլլան, հարկ է միշտ ներել: Գիտէք այն հարցումը զոր ըրաւ Պետրոս Յիսուսի. «Տէ՛ր, քանի՞ անգամ եթէ եղբայրս ինծի դէմ մեղանչէ ներեմ անոր. մինչև եօ՞թը անգամ. Յիսուս անոր ըսաւ. քեզի չեմ ըսեր թէ մինչև եօթը անգամ, հապա մինչև եօթանասուն անգամ եօթը [1]:»: Այսինքն թէ միշտ ներել: Աւետարանի սկզբանց հակառակ է երբ կ'ըսէք. «Ստիպուած եմ այսինչին հետ գթութեամբ վարուիլ, որ իմ ընտանիքէս է, որ ազգականներէս է, բայց այնինչին համար՝ որ ո և է առնչութիւն չունի ինծի հետ ընտանեկան կապով, պիտի դիմեմ արդարութեան:» Աւետարանը կ'ուզէ որ մեր եղբարց, մեր նմանեաց հետ

[1] Մատթ. ԺԸ. 21 :

արդարութեամբ վարուելէ աւելի գթութեամբ վարուինք. ոչ մէկուն համար պէտք չէ զանազանութիւն դնել: Ամենուն նկատմամբ պէտք է բարեացակամ ըլլանք. և այդ բարեացակամութիւնը պէտք է վերջաւորուի գթութեամբ:

Ոմանք կը կարծեն թէ, առհասարակ ամենուն ներում ցոյց տալով արդարութիւնը զոհած պիտի ըլլային, և արդարութիւնը զոհելով՝ քաջալերած պիտի ըլլային կիրքերը, մոլութիւնները, և մանաւանդ մոլութեանց ամենադարշելիները: Ո՛չ, երբեք: Աստուած անսահմանօրէն գթած է. անոր մէջ այս երկու առաքինութիւնները, արդարութիւնը և գթութիւնը, ներդաշնակ կերպով համերաշխած, միացած և բարեխառնուած են: Ինչպէս ըսուած է արդարութիւն և խաղաղութիւն ողջագուրուած են: Կը սխալինք մեծապէս երբ կ'ըսենք «Աստուած միայն սէր է»: Այո՛, Աստուած սէր է, բայց գերազանցօրէն Աստուած Սուրբ է: Եթէ Աստուծոյ սէրը իր վրայ պահէք, և Սրբութիւնը՝ այսինքն է Արդարութիւնը իրմէն վերցնէք, Աստուած իր աստուածային հանգամանքը կը կորսնցնէ. և նաև երբ անոր վրայ պահէք սրբութիւնը և վերցնէք սէրը, մարդկութիւնն է որ կը կորսուի: Աստուած արդարութեամբ և գթութեամբ կը գործէ, անիկա արդարութեամբ կը պատուհասէ մեղքը և գթութեամբ կը խնայէ մեղաւորը. ինչպէս վիրաբուժը որ մէկ ձեռքով կը վճռէ կտրել

մարմնոյն նեխած փտտած մասը և միւս ձեռքով կը պաշտպանէ իր հիւանդը բոլոր սրտով: Առանց գթութեան արդարութիւնը պիտի ըլլար ծայրայեղ անարդարութիւն. «Summum jus, summa injuria.»

Մենք եւս պէտք է պայքարինք չարին դէմ, պէտք է արդարութեամբ վերաբերուինք չարին հանդէպ, բայց ներող և քաղցր պէտք է ըլլանք չարագործին հանդէպ: Ներելը չի նշանակեր անպատիժ թողուլ չարը, այլ կը նշանակէ չափաւորութեամբ և խնայելով վարուիլ չարին հանդէպ: Ներելը չի նշանակեր լքել ամէն պատուոյ հատուցում, այլ կը նշանակէ պատուոյ հատուցումէն վտարել քէնը և վրէժը ընդդէմ յանցաւորին: Ներելը չի նշանակեր զոհել ուղիղը, արդարը, այլ զայն վերահաստատել՝ առանց սակայն խորտակելու բռնաբարողը: Ներումը չի հակառակիր արդարութեան: Պէտք է արդարասէր և ներող ըլլանք: Եթէ կը վնասուինք մեր իրաւունքին մէջ, ցոյց տանք թէ յանցանք գործուած է մեզ դէմ, անիրաւութիւն եղած է, և թէ այդ յանցանքը պէտք է կարգադրուի, և ապա պէտք է ներենք: Մէկ բառով պէտք է ատենք գործուած յանցանքը, բայց միևնոյն ատեն պէտք է սիրենք յանցաւորը, որքան ալ անիկա անարժան ըլլայ. ահա՛ ներումը:

Արդարութիւնը չէ որ մարդիկ ուղղութեան կը բերէ: Արդարութիւնը միայնակ՝ անզօր է մարդոց նկարագիրը շինելու. ներումն է կարևորը: Օրինակի

համար, ահա մարդ մը՝ որ յանցանք գործած է, և արժանի է այսինչ պատիժին։ Ասիկա արդարութիւն է. համարենք որ դատաւորները կատարեալ անաչառութեամբ արդարութիւն ի գործ դնեն, և պատիժները գործադրուին կէտ առ կէտ. համարենք թէ արդարութիւնը կատարեալ ու անխալական գործադրուած ըլլայ։ Կը կարծէ՞ք որ յանցաւորը կարելի պիտի ըլլայ կարգի բերել. բացարձակապէս ոչ։ Ի՞նչ բան պէտք է յանցաւորը ուղղութեան բերելու համար։ Հարկ է Սիրտը շարժել. պէտք է անոր տրամադրութիւնները փոխել՝ որպէսզի այլ եւս նոյն սխալանաց մէջ չ'իյնայ։ Արդ՝ այս բանին հասնելու համար մէկ միջոց մը կայ. ներումն է այդ միջոցը։ Անոր ներելը, զանիկա ինքն իրեն մէջ դարձի բերել է, խոնարհեցնել է, անոր մէջ զղջում յառաջ բերել է։

Աւետարանը կը պարտադրէ մեզ ներել սրտանց, սրտին խորէն։ Բաւական չէ վրէժխնդրութիւն բուրող խօսքերէ և անարգալից ակնարկութիւններէ զգուշանալ, այլ անհրաժեշտ է ներսէն գորովալից տրամադրութիւն մը սնուցանել այն անձանց նկատմամբ որոնք մեզ դէմ մեղանչած են։ Հակակիր և դառնութեամբ լի տրամադրութիւն մը երբ կը պահենք մեր սրտին մէջ, այդ կ'ենթադրէ վրէժխնդրութեան վերադարձը։ Կը զգամ թէ անարգանքներու յիշատակը շուտով կարելի չէ մոռնալ. թէ այդ անարգանքները շարունակ կ'արիւնեն և մեզ

կ'ընկճեն. ստոյգ է։ Բայց ստոյգ է նաեւ թէ կամքը ամէն բանի կը յաղթէ։ Կամքը կրնայ կոչում ընել գթութեան, սիրոյ և հանդարտեցնել մեր մէջ ծածկեալ փոթորիկն և ներում շնորհել տալ։ Ներքին ներումը ամէն գնով պէտք է ձեռք բերել. և ներքին ներումը պէտք է հաստատուի արտաքին ներումով։ Չեմ հաւատար ներքին եղած ներումի եթէ անիկա չէ արտայայտուած արտաքինով, գործքով և իրողութիւններով։ Յաճախ կը լսենք սա պիսի խօսքեր. «Անոր ներած եմ, բայց չեմ ուզեր այլ եւս անոր խօսքը ընել. չեմ ալ ուզեր լսել անոր անունը։ Այո, ներած եմ անոր, բայց չեմ ուզեր հանդիպիլ, չեմ ուզեր ճանչնալ այլ եւս. կ'ուզէ ապրի, կ'ուզէ մեռնի, կ'ուզէ երջանիկ ըլլայ, կ'ուզէ դժբաղդ ըլլայ. ինծ համար այլ եւս կարեւորութիւն չունի։» Չէք տեսներ որ այսպիսի ներում մը ժխտական է բացարձակապէս, և մանաւանդ անբաւական։ Չէ՞ք տեսներ որ այսպիսի ներում մը անհամապատասխան է գթութեան։ Գթութիւնը դրական առաքինութիւն մըն է որ կ'ուզէ և կ'ընէ բարին անոնց՝ որոնց կը հանդիպի։ Չէ՞ք գիտեր որ ներելը գորովալից բարեացակամութեամբ մը կորսուած վստահութիւնը վերահաստատել և մարած գթութիւնը վառել է։

Ներեցէ՛ք բոլոր սրտով և բոլոր հոգւով, որպէսզի արժէք մը ունենայ ձեր ներումը։ Ասիկա խնդրանք մը չէ որ կըլլայ ձեզի, ասիկա մեր ուսերուն վրայ

գրուած պարտք մըն է, որուն գործադրութեամբ միայն աշխարհ քարոյապէս պիտի կարելի ըլլայ յեղաշրջել։

Մենք ամէնքս պէտք ունինք ներումի։ Մենք գիշեր ու ցերեկ անհանգիստ և ընկճուած կը զգանք մեղքի խայթումներէն։ Ո՞վ պիտի ազատէ զմեզ այս ողբալի վիճակէն։ Ունինք մեղանչումներ մաքի, մեղանչումներ սրտի, մեղանչումներ զգացումի, մեղանչումներ մարմնոյ, և այս ամէնը անձին վրայ կը ծանրանան և կը սարսափեցնեն զմեզ մեր պատասխանատուութիւնը ճանաչելով։ Ո՞վ պիտի կրնայ ազատել զմեզ մեղքէ, կամ տալ մեզի ներում և թողութիւն։ Զըլլանք անոնց պէս՝ որոնք յուսահատ են նման Յուդայի, ոչ ալ ըլլանք այն Հրեաներուն պէս՝ որոնք խաչին առջեւ երես դարձուցին կամ հեգնեցին։ Ըլլանք նման Պետրոսի և անոնց նման՝ որոնք խոստովանութեամբ կ'ողբան, իրենց գործած յանցանքը և խնդրենք թողութիւն մեր յանցանաց համար։ Վերցնենք մեր աչքերը դէպի խաչեալն։ Անիկա մեզի աքանչելի օրինակ մըն է որ մեկզմեկու ներենք։ Սորվինք օգտուիլ այն ներումէն՝ որ Անիկա արտասանեց խաչին վրայ Աստուծոյ ուղղելով. «Հայր, թողութիւն տուր ատոնց, վասնզի չեն գիտեր ինչ կ'ընեն (1)։»

Պահ մը մտմտին մեր վերջին ժամերուն մէջ փոխադրենք ինքզինքնիս։ Ահա հազիւ ունինք քիչ մը ժամանակ ապրելու, այլ եւս համոզուած ենք որ պիտի

(1) Ղուկ. ԻԳ. 34։

մեռնինք. յանկարծ սա հարցումը մեզ պիտի խռովէր՝ եթէ գիտակից ենք մեր վիճակին. «Աստուած ինծի ներա՞ծ է։» Հարցում մը անձկալից՝ որուն պիտի ուզէինք գիտնալ պատասխանը մեր մահէն առաջ։ Այդ վայրկեանէն միտք պիտի բերէինք անոնք՝ որ մեզի գէշութիւն և չարիք ըրած են, միտք պիտի բերէինք նաեւ զանոնք՝ որ չենք ներած։ Արդ՝ այս վճռական և մեծ պահուն համոզուած ըլլալու համար որ Աստուած ներա՞ծ է մեզ, մեր մեղքերուն, այժմէն հարկ է որ ներենք անոնց՝ որ մեր թշնամիները և անարգողները կը նկատուին։ Աստուծոյ հետ մեր խաղաղութիւնը կախում ունի մի միայն այն ներումէն՝ որ պիտի շնորհենք մեր նմանեաց։

Գացէ՛ք ուրեմն, գտէ՛ք ձեր այն եղբայրները՝ որ զձեզ անարգած են, և այսօր իսկ ըսէք անոնց. «Կը ներեմ ձեզի, ըստ առաջնոյն իբր եղբայր պէտք է ապրինք։» Գացէ՛ք սիրելիներ, գացէ՛ք վերցուցէք այն պատուարները՝ որ զձեզ կը բաժնեն ձեր երբեմնի բարեկամներէն, ձեռք կարկառեցէք հաշտութեան, սիրոյ, եղբայրութեան։ Գացէ՛ք մարեցէք վրէժխնդրական բորբոքուած կրակները, մարեցէ՛ք ատելավառ զգացումները, և վստահ կրնաք ըլլալ՝ թէ այժմէն ձեզի ներուած պիտի ըլլայ. «Ներեցէք և ձեզի պիտի ներուի։» Ամէն։

ԺԶ․

ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐԸ

ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐԸ

« Բարի պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքը կատարեցի, հաւատքը պահեցի:»
(Բ. Տիմ. Դ. 7:)

ՅԱՃԱԽ գիտել կը տրուի որ բարեպաշտութիւնը ոչ միայն չի կրնար ապահովել մարդուն աղատ զարգացումը, այլ և անոր զարգացման խոչընդոտ կը հանդիսանայ, և թէ բարեպաշտիկ նկարագրով անձեր իրենց բարոյական գեղեցկութենէն բան մը միշտ կորուսած կ'ըլլան: Ասկէ աւելի սխալ կարծիք չէ կարելի երեւակայել: Բաւական պիտի նկատէի յիշատակել Իսրայէլի

պատմութենէն մէկ քանի բարեպաշտներու անուններ որոնք ժամանակի ամենէն զարգացեալները եղած են, և իրենց բարոյական նկարագրի գեղեցկութիւնը գերազանց կը ներկայանայ: Յակոբ նահապետի որդին Յովսէփ՝ անգութ դժբախտութեանց և սարսափի փորձութեանց մէջ բարեպաշտական զգացմամբ այն աստիճան ուղիղ և մաքուր մնաց՝ որ կրցաւ ըլլալ փոխարքայ Եգիպտոսի և ազատարար իր ժողովրդեան: Նաեւ, Մովսէսի յաջորդը Յեսու՝ որ իր կորովութեամբը և հաւատքովը յաջողեցաւ մտցնել Իսրայէլի ժողովուրդը Գանանու բաղձացուած երկիրը: Դարձեալ՝ մարգարէն Դանիէլ, մաքուր և երկիւղած երիտասարդ մարդը Աստուծոյ՝ իր մեծ հաւատարմութեամբը և բարձր իմաստութեամբը կրցաւ բաբելոնեան կայսրութեան ամենաբարձր դիրքերէն մին հասնիլ և մեծապէս օգտակար ըլլալ իր ազգակիցներուն: Իսկ Նոր Կտակարանի մէջ ահա նոյն ինքն Տիմոթէոսը, Պօղոսի հոգեւոր զաւակը, իր ճամբորդութեան ընկերը, որուն վրայ եւս այսօր պիտի ուզէի խօսիլ ձեզ: Դիտեցէք որ բոլոր այս յիշատակեալները մեզի կը ներկայանան բարեպաշտ իրենց մանկութենէն սկսեալ, և բոլորն ալ միշտ զգուշացած են չարէն, և մեզի չէ պատմուած որեւէ թերութիւն մը իրենց ներքին կեանքի մասին: Իրենց կեանքը որքան մաքուր, այնքան ալ գեղեցիկ եղած է: Թող չպնդեն ուրեմն որ բարեպաշտութիւնը կը բառնայ մարդուն մէջէն բարոյական գեղեցկութիւնն և գերազանցութիւնը:

Տիմոթէոս զաւակն էր Յոյն հօր մը և Եւնիկէ անուն Հրեայ բարեպաշտ մօր մը և թոռնիկն էր բարեպաշտուհի Լաւոդեա անուն կնոջ մը: Ծնած էր ի Լիւստրա, ուր Պօղոս իր երկրորդ ճամբորդութեան ճանչցաւ և քրիստոնէական հաւատքի դարձուց զանիկա, և թլփատեց Հրէից համար (1): Ապա նշմարելով անոր բարեպաշտութիւնը և անձնուէր ոգին, զանիկա իրեն հետ տարաւ իր առաքելական ճամբորդութեան միջոցին: Առաքեալին տասն երեք թուղթերէն վեցին վրայ Պօղոսի ստորագրութեան հետ Տիմոթէոսի ստորագրութիւնը եւս կայ: Տիմոթէոս երիտասարդ տարիքին՝ իր ծննդավայրին մէջ, ստացաւ մարգարէական սրբազան կարգ՝ երէցներու ձեռնադրութեամբ (2): Առաքեալը զանիկա քանիցս կ'անուանէ իւր զաւակը, իւր հաւատոյ ճշմարիտ զաւակը, իր սիրելի զաւակը: Անիկա Աստուծոյ ծառայութեան մէջ այնքան խանդավառ եղաւ՝ որ Պօղոս պէտք տեսաւ իրեն յանձնարարել՝ որպէսզի հոգ տանի իր առողջութեան և խմէ քիչ մը գինի իր ստամոքսին ամոքման համար: Անիկա չափազանց ժուժկալ մէկն էր: Ըստ աւանդութեան անիկա եղաւ Եփեսոսի եպիսկոպոս և մեռաւ մարտիրոսական մահուամբ Դոմետեա-

(1) Գործք. ԺԶ. 1-4:

(2) Ա. Տիմ. Ա. 18 եւ Դ. 14:

նոսի օրով, ընդ մէջ 81 և 96 թուականներու ([1])։ Տիմոթէոս սուրբ եղաւ մեծ Առաքեալին գերընտիր օժանդակ մը և բաժնեկից եղաւ արիութեամբ և հաւատարմութեամբ ծանր և բիրտ աշխատութեանց և մեծ տառապանքներուն իր հոգեւոր հօր։ Պօղոս մեռնելէն առաջ պէտք զգաց իր մօտ անոր ներկայութեան, և ահա թէ ինչու համար մեր այս օրուան ուսումնասիրած երեք հովուական թուղթերէն մէկուն մէջ Պօղոս կը խնդրէ Տիմոթէոսէն՝ որպէսզի որքան կարելի է փութով իրեն քով գայ, վասնզի միայնակ կը զգար և Ղուկաս միայն իր քովն էր։ Այս առթիւ կը յանձնարարէ բերել իրեն հետ իր առաքելական ճամբորդութեան զինքը լքող Մարկոսը։ Կը խնդրէ նաեւ Տրովադայի մէջ Կարպոսի մօտ ձգած փիլոնը և մեծ արժէք ունեցող իր գիրքերը և ձեռագիրները միասին բերելու։

Երեք թուղթերն ալ կոչուած են հովուական, վասնզի ուղղուած են երկու Հովիւ – Եպիսկոպոսներու, թուղթերէն երկուքը Տիմոթէոսի, մէկը ուրիշ աշակերտի մը՝ Տիտոսի, որուն մասին շատ քիչ բան գիտենք։ Առաքեալը զՏիտոս կ'անուանէ իր եղբայրը. անիկա ծագմամբ հեթանոս էր ([2]) և ոչ թլփատեալ։ Առաքեալին գործակից ընկերը եղաւ Տիմոթէոսի հետ

([1]) Acta sanctorum. Յունվ. 2։

([2]) Գաղ. Բ. 3։

և կը թուի որ աւելի տարիքոտ էր Տիմոթէոսէն։ Զարմանալի է որ Գործք Առաքելոցը զանիկա չի յիշեր։ Ոմանք կը կարծեն Գործք Առաքելոցի ԺԶ. գլուխէն վերջ յիշատակուած «Մենք»ին մէջ տեսնել Ճամբորդի օրագրի հեղինակը, որմէ ապա օգտուած է Ղուկաս։ Տիտոս առաջին անգամ Պօղոսի ընկերակցեցաւ Երուսաղէմի համաժողովի միջոցին՝ ուր Պօղոս մերժեց զանիկա թլփատել, հեթանոսութենէ եկողներուն ազատութիւնը հանդէպ Ղեւտական Օրէնքին պահելու համար։ Աւելի յետոյ Տիտոս՝ Պօղոսի մօտ կը հանդիպինք Առաքեալի Եփեսոս ժամանած ատեն։ Առաքեալը զանիկա կը ղրկէ Կորնթոս ի գործ դնելու համար խաղաղարական միջոցներ, ըստ որում Տիմոթէոս ձախողած էր։ Երկրորդ Կորնթացւոց թուղթէն կը հասկնանք որ Տիտոս յաջողած էր 'ի մեծ ուրախութիւն իւր պետին։ Բ. Կորնթացւոցը մեզ ցոյց կուտայ Տիտոսի նկարագրին առաւելութիւնները իբր իմաստուն, եռանդուն, կամքի տէր անձ մը։ Անկէ անդին պատմութիւնը մեզմէ կը խուսափի։ Աւանդութեան համեմատ Կրետէի եպիսկոպոս եղաւ, ուր ապրեցաւ յառաջացեալ տարիքի մը մէջ։

Երեք հովուականները շա՜տ կը նմանին իրարու, նիւթերը համանման են, այնպէս որ կրնանք երեքը միասին նկատողութեան առնել։ Բայց բովանդակութիւնը քննելէ առաջ պարտաւոր ենք յանուն անկեղծութեան ըսելու որ այս երեք թուղթերը մեկէ աւելի Աստուա-

ծաբաններու կողմէ մերժուած են, և կը նկատուին Պօղոսի չպատկանած թուղթեր: Քննադատք կը գտնեն այս երեք թուղթերու նկարագիրը բոլորովին տարբեր, չըսելու համար ստորադաս, նախորդ տասը թուղթերու նկարագրէն: Այս թուղթերու մէջ կը տեսնեն ալեւոյթի դրոշմ մը ցայն վայր անծանօթ բոլոր թուղթերուն. բան մը որ կը հակասէ առաքեալի առոյգ, ամուր և առնական ոճին: Քննադատներէ ոմանց այս առարկութիւնը կրնայ ճիշդ ըլլալ, բայց միթէ բաւարար պատճա՞ռ մըն է այդ երեք թուղթերը ուրիշ հեղինակի մը ընծայելու: Չեմ կարծեր: Պօղոս մեզի նման մարդ էր, ենթակայ մեզի նման նոյն տկարութեանց, ինք եւս կրնար տկարանալ, և տարօրինակ պիտի ըլլար այնքան տառապանքներէ և այնքան յոգնութիւններէ վերջ, շուրջ 40 տարիներ չարաչար աշխատելէ վերջ, երբ յոգնած չտեսնէինք զինքը: Այս դիտուած տկարացումը անհաճոյ երեւոյթ մը չէ, վասնզի վերջապէս ապացոյց մըն է թէ Ս. Գիրքը ճշմարտութեան հաւատարիմ արտայայտութիւնն է, և թէ ամենամեծ հերոսներն իսկ անմատչելի հոգիներ չեն, և թէ անոնք ալ մեզի նման կը տկարանան մէկէ աւելի պատճառներով:

Քննադատք բաց ասոր դիտել կուտան թէ հովուական երեք թուղթերու մէջ յիշատակուած եկեղեցական կազմակերպութեան ժամանակաշրջանի նկարագիրը չի համապատասխաներ Առաքեալին միւս տասը թուղթե-

րուն ժամանակաշրջանին: Ստուգիւ՝ երեք հովուականներու մէջ կը նկարագրուի եկեղեցական այնպիսի տնօրինութիւններ և հերետիկոսական շարժումներու այնպիսի ծաւալումներ, որ միայն կրնային դիպիլ բաւական յետագայ շրջանի մը: Բայց միթէ պիտի չկարենայի՞նք ըսել թէ Պօղոսի երկարամեայ բանտարկութեան հետեւանքով էր որ յառաջ եկաւ այս կրկնակ զարգացումը: Բաւական է քանի մը տարիներ որպէսզի հիմնական յեղաշրջումներ յառաջ գան քրիստոնեայ հասարակութեան մը ծոցին մէջ: Եւ յետոյ չմոռնանք որ հերետիկոսութիւնը արդէն կանուխէն կը յիշատակուի միւս թղթոց մէջ և Պօղոս կը զբաղուի անոնցմով: Գաղատացւոց և Կողոսացւոց ուղղեալ թուղթերուն նկարագիրը ծանօթ է իբր վիճաբանական:

Վերջապէս ամենէն զօրաւոր նկատուած առարկութիւնն ընդդէմ հովուական թղթոց այն է թէ անոնք չեն համապատասխաներ մեզի ծանօթ Պօղոսի կեանքին որեւէ մէկ շրջանին և չգիտցուիր ալ թէ զանոնք ո՞ր շրջանին հարկ է դնել: Բայց չմոռնանք որ ըստ աւանդութեան (1), Հռովմի բանտարկութենէն վերջ, որով կը վերջանայ Գործք Առաքելոցի պատմութիւնը, Պօղոս

(1) Ըստ այլ աւանդութեան Պօղոս Հռովմի բանտէն կ'անհետանայ քաղաքին այրուելու միջոցին:

ատեն մը հանգիստ առնելէ վերջ կրցաւ վերստին ձեռնարկել որոշ գործունէութեան մը։ Նախ՝ վերադարձաւ Արեւելք եւ այցելեց Մակեդոնիա, ապա Կրետէ եւ Փոքր Ասիա, Եփեսոս, Կողոս, Լաւոդիկէ։ Հոն տեղեկացաւ Հռոմի այրուելուն 64 թուականին, եւ մայրաքաղաքի եկեղեցեաց ցիրուցան ըլլալուն, որուն հետեւանքով ուշ վերադարձաւ դէպի Արեւմուտք, եւ մնալ ստիպուեցաւ Արեւելք 64–65ի ձմեռը։ Ապա փութաց վերադառնալ Հռոմ, ուրկէ մեկնեցաւ Սպանիա, ուր հազիւ հասած՝ ձերբակալուեցաւ եւ Հռոմ բերուեցաւ եւ 67ին Ներոնի օրով գլխատուեցաւ։ Յայտնի է թէ հովուական թուղթերը առաքեալի կեանքի վերջին շրջանին, այսինքն է 63–67ին կրնան գրուած ըլլալ եւ շատ լաւ կը յարմարին այս շրջանին հետ մեր երեք թուղթերը։

Ինչ որ ալ ըլլայ, կան ներքին կրկնակ փաստեր, որոնք կրնան վճռական նկատուիլ. մէկ կողմէն բացարձակ այն վստահութիւնը իւր հաւատքի եւ իր փրկութեան առարկայի նկատմամբ, որով Պօղոս չորս անգամ կը կրկնէ՝ «Անիկա ստոյգ իրողութիւն մըն է» ասացուածքով։

«Անիկա ստոյգ իրողութիւն մըն է եւ բոլորովին ընդունելութեան արժանի, որ Յիսուս Քրիստոս աշխարհ եկաւ մեղաւորները փրկելու համար, որոնց առաջինը ես եմ (1)։»

(1) Ա. Տիմ. Ա. 15։

«Անիկա ստոյգ իրողութիւն մըն է, եթէ մէկը եպիսկոպոսութեան կը ցանկայ, ընտիր գործի կը ցանկայ (1)։»

«Անիկա ստոյգ իրողութիւն մըն է, վասնզի եթէ անոր հետ մեռանք, անոր հետ ալ պիտի ապրինք (2)։»

«Անիկա ստոյգ իրողութիւն մըն է, եւ կուզեմ որ զանոնք հաստատես, որպէսզի Աստուծոյ հաւատացողները հոգ տանին սրտանց բարի գործեր ընելու (3)։»

Միւս կողմէ առաքեալը անսասան իր վստահութեան մէջ, կը վերյիշէ իր երկու հոգեւոր զաւակներուն՝ թէ ինք երբեմն եղած էր «հայհոյող մը, հալածող մը, բռնաբարող մը, մեղաւորներուն առաջինը (4),» եւ թէ «Ատեն մը մենք էինք անմիտներ, անհնազանդներ, մոլորեալներ, զանազան ցանկութեանց եւ հեշտութեանց ծառայողներ, ատելի ըլլալու արժանի, եւ մէկզմէկ կատէինք (5)։» Երբեք խեղաթիւրող մը, կեղծ Պօղոս մը պիտի չի համարձակէր գրելու այս ոճով, եթէ պիտի ուզեր որ իր գրածները ընդունելութիւն գտնէին ընթերցողներուն կողմէ։ Ահա թէ ինչո՞ւ համար յետ

(1) Ա. Տիմ. Գ. 1։
(2) Բ. Տիմ. Բ. 11։
(3) Տիտ. Գ. 8։
(4) Ա. Տիմ. Ա. 13. 15։
(5) Տիտ. Գ. 3։

մանրազնին քննութեան և նկատի ունենալով նաև աւանդութիւնն՝ այս երեք հովուական թուղթերը կը համարենք Պօղոս Առաքեալի գրական կտակը։

Գալով բովանդակութեան՝ Առաքեալը այս երեք թուղթերուն մէջ գլխաւոր իրեն նիւթ ընտրած է Եկեղեցին, այն Եկեղեցին՝ որուն նկատմամբ ինք ամենամեծ խանդաղատանքը և սէրն ունէր, այն Եկեղեցին՝ զոր իր տառապանքներովը երկնած էր, այն Եկեղեցին՝ զոր իր սիրելի դուստրը կը նկատէր։ Արդ՝ այժմ կը զգայ Առաքեալը թէ բաժանման վայրկեանը կը հասնէր, և բաժնուելէ առաջ պէտք էր որ ընէր կարգ մը յանձնարարութիւններ իր հոգեւոր երկու զաւակներուն։

Տիմոթէոսի ուղղեալ առաջին թուղթին մէջ խօսելով նախ և առաջ Եկեղեցւոյ մասին, Գլ. Ա–Գ, Առաքեալը կը յանձնարարէ կարգ մը զգուշութիւններ սխալ վարդապետութիւններ քարոզողներու դէմ՝ որպէսզի չի վտանգուի Եկեղեցւոյ հաւատքը և Աւետարանը։ Ապա կը ճշդէ ճշմարիտ պաշտամունքը և կը գծէ եպիսկոպոսներուն և սարկաւագներուն պարտականութիւնները։ Վերջին երեք գլուխներուն մէջ, Դ–Զ, Տիմոթէոսին, իբր Եկեղեցւոյ ծառայի, կը բացատրէ իր պարտականութիւնները հանդէպ սուտ վարդապետներու և հասարակութիւնը կազմող զանազան հատուածներու։

Տիմոթէոսի ուղղեալ երկրորդ թուղթին մէջ Առաքեալը կը խօսի յաջորդաբար երեք հետեւեալ կէտերու

վրայ։ ա) Տիմոթէոսի և Աւետարանի վրայ խօսելով՝ անիկա կը յորդորէ զՏիմոթէոս հաստատ մնալու տառապանքներու մէջ աւետարանի դատին համար։ բ) Տիմոթէոսի և Եկեղեցիի վրայ խօսելով՝ կը յանձնարարէ անոր պայքարիլ հերետիկոսութեան դէմ բարի զինուորի մը, քաջարի ըմբիշի մը և համբերատար հողագործի մը պէս։ գ) Տիմոթէոսի և իր իսկ անձին վրայ խօսելով Առաքեալը կը խնդրէ անկէ շուտով գալ իր օրհասական բարեկամին մօտ։

Իսկ Տիտոսի ուղղեալ թուղթին մէջ Պօղոս կը խօսի ընդհանրապէս Եկեղեցւոյ մասին, և կարտայայտուի ծերերու, կիներու, երիտասարդներու և ծառաներու նկատմամբ Տիտոսի վարուելակերպի մասին, ինչպէս և Եկեղեցւոյ և աշխարհի յարաբերութեանց մասին։

Այս երեք հովուական թուղթերուն համար իբր բնաբան ընտրած կեդրոնական համարիս անդրադառնալէ առաջ՝ քանի մը խօսք կուզեմ ընել երկու նիւթերու վրայ, որոնց կը հանդիպինք շատ առիթներով մեր երեք թուղթերուն մէջ։ Այդ երկու նիւթերն են կինը և հերետիկոսութիւնը։

Այս երեք թուղթերուն մէջ Պօղոս Առաքեալ կը խօսի շատ անգամներ այն ազդեցութեան մասին, զոր կինը Եկեղեցւոյ մէջ կրնայ յառաջ բերել։ Այդ ազդեցութիւնը կրնայ ըլլալ գերազանցօրէն լաւ, կամ

ընդհակառակը ըլլալ շա՜տ աղէտալի և չարաշուք։ Այդ ազդեցութիւնը կախում ունի ամէն բանէ առաջ կնոջ իր փրկչին Յիսուս Քրիստոսի հանդէպ բռնած ընթացքէն։ Սատանան կը ջանայ համոզելու զանիկա որպէսզի չկարենայ որեւէ բան ընել, վասնզի ան լաւ համոզուած է որ անդամալուծելով կնոջ գործունէութիւնը, մեծապէս պիտի կարենայ վնասել Քրիստոսի դատին։ Միւս կողմանէ Սատանան գիտէ նաեւ թէ միայն կինն է որ կրնայ տալ իրեն ամենաարտափելի հարուածը, երբ ան կը նուիրուի ամբողջապէս փրկչին։ Կուզէի հասկցնել մեր Եկեղեցւոյ բոլոր կիներուն և համոզել որ բարիին, արդարութեան, սրբութեան, տիեզերական խաղաղութեան յաղթանակը այր մարդոց ձեռքերէն աւելի կանանց ձեռքերուն մէջ է, նոյն իսկ եթէ այր մարդոց միայն վերապահուած ըլլար առիւծի բաժինը, այսինքն է քուէարկելու իրաւունքը։

Գալով հերետիկոսութեան, պիտի ուզէի մատնանշել այն վտանգաւոր հոսանքն ներկայի, որով սկսուած է քրիստոնէական վարդապետութեան (Doctrine) հարցին նուազ կարեւորութիւն տալ, կամ բնաւ չի տալ։ Ընդհանրապէս կ'ըսեն այժմ. «Հերիք է որ ապրինք քրիստոնէական բարոյական կեանքով, անիկա բաւական է. վարդապետականը երկրորդական կը մնայ։ Ի՞նչ պիտի արժէր գլուխով վարդապետական հարցերու մէջ ուղղափառ ըլլալ, իսկ սրտով բարոյական հարցերու մէջ

չարափառ,» Այս խօսքերը կրնան ըստ երեւոյթին ճշմարիտ ըլլալ, բայց պէտք է գիտնալ որ կրօնի վտանգ բերող խօսքեր են։ Կրօնէն վարդապետականը վերցնելով՝ կրօնը կը դադրի առոյգ կեցուածք մը ունենալէ։ Զգուշանանք ջնջելէ քրիստոնէական վարդապետութիւնները։ Երբ կը ջնջենք վարդապետականը, ջնջած կըլլանք այն հիմը որուն վրայ կը հանգչի հաւատքի կառոյցքը։ Վարդապետութիւնը նման է գործարանաւորութեան մը կմախքին, վերցնելով կմախքը՝ ստուգապէս վերածած կըլլանք գործարանաւորութիւնը թոյլ մարմինի մը, կամ թուլամորթի մը, որ կարող չէ տանելու յաղթանակօրէն կեանքի կռիւը։ Պօղոս Առաքեալի քրիստոնէութիւնն զօրեղ և յաղթական եղած պիտի չըլլար եթէ հաստատուն ատաղձներով կառուցուած չըլլար։ Համաձայն ենք միայն այն տեսակէտին՝ որ կրօնի մէջ պէտք չէ խճողուին սկոլաստիկ վարդապետութիւններ, որոնք մինչ արգելք եղած են և կըլլան Եկեղեցւոյ տիեզերական ծաւալման և յառաջ բերած են և կը բերեն պառակտումներ Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ։

Եւ այժմ կեդրոնացնենք մեր ուշադրութիւնը այն խօսքին վրայ՝ որ իբր բնաբան ընտրեցինք, և որ խտացումն է երեք հովուական թուղթերու։

«Բարւոք պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքը կատարեցի, հաւատքը պահեցի։» Այս համարը կարդալով՝ մեր մտքին առջեւ կը պատկերանայ կորիճ

պատերազմիկ մը՝ որ վերադարձած է պատերազմի դաշտէն թաթաւուած փոշիներով, մարմնոյն վրայ բազմաթիւ վէրքերով, ու թէեւ պատերազմի հետեւանքով իւր ֆիզիքական կորովը սպառած, թէեւ իր առողջութիւնը հիւծած, բայց յաղթութեան համար իր արիութիւնը և իր հաւատքը կը մնան անսասան։ Ո՛վ գիտէ թերեւս քանի մը շաբաթէն, թերեւս քանի մ'օրէն պիտի բաժնուի ընդ միշտ պատերազմի դաշտէն։ Աստուածային պետը այլ եւս իւր հաւատարիմ պահակը պէտք էր կոչէր իր մօտ։ Ահա այսպիսի լուրջ պահու մըն է որ Առաքեալը կրկնակ ակնարկ մը կը նետէ դէպի անցեալը՝ քննելու համար իր կատարած ճամբան, դէպի ապագան՝ խոկալու համար յաղթանակի այն պսակին վրայ՝ որ իրեն պատրաստուած է։ Արդ՝ Առաքեալը անցեալը կը թողու կատարելապէս խաղաղ, վասնզի ինք համոզուած է՝ որ անցեալը կարգադրած է, հաւատքով ապաւինած ըլլալով Յիսուսի Քրիստոսի շնորհացը։ Ու թէեւ իր անցեալը միտք բերած ատեն կը յիշէ իր ատելութիւնները, իր սարսափելի հալածանքները ընդդէմ Քրիստոսի աշակերտաց, թէեւ կը յիշէ Ստեփաննոսի սպանման անձնապէս մասնակցած ըլլալը, բայց ան կը հաւատայ ստուգապէս որ Յիսուս Քրիստոս ամէն բան ներած է և թէ Անոր մեղաքաւիչ պատարագովը արդարացած է Աստուծոյ առջեւ։

Այն օրէն որ ստանձնեց առաքելական պաշտօնը, ստուգիւ իր բաղձացած կատարելութեան չկրցաւ հասնիլ, և միշտ զգաց իբր ամէնէն յետինը մեղաւորներուն, այլ սակայն Քրիստոսի վրայ ունեցած վստահութիւնը իրեն ներշնչեց այն համոզումը թէ կրնայ այլեւս հանգիստ մեռնիլ։

Նաեւ իւր հայեացքը դէպի ապագան՝ կատարելապէս խաղաղաւէտ եղաւ։ Իրեն սպասող մը եթէ ունէր յաւիտենականութեան մը մէջ՝ Դատաւոր մը չէր, այլ Փրկիչ մը, Սինայի սարսափելի Աստուածը չէր, այլ խանդակաթ Հայրն էր սիրոյ՝ որ իր գլխուն պիտի դնէր այն լուսեղէն պսակը՝ որ վերապահուած է միայն բարի պատերազմ պատերազմողներուն։ Առաքեալին մահը մէկ վայրկեանէն միւսը պիտի հասնէր. բայց ի՜նչ փոյթ, քանի որ այդ մահը պիտի ըլլայ իրեն համար սկիզբը իւր կատարեալ յաղթութեան և փառքի մուտքը լուսեղէն օթեւաններուն։ Ինչպէս որ Առաքեալը կը գրէր Կորնթացւոց, մահը արդէն պարտուած կը նկատէր և կեանքով ընկլուզուած՝ շնորհիւ կեանքի Իշխանին մեղքի վրայ տարած յաղթութեան։

Ո՛վ հաւատացեալներ, անդարձ մեկնումի պահը կը մօտենայ նաև ձեզմէ իւրաքանչիւրին համար։ Թերեւս քանի մը տարիէն, կամ թերեւս քանի մը ամիսէն, կամ թերեւս քանի մը օրէն կամ, թերեւս քանի մը ժամէն,

կամ վերջապէս թերեւս ընդհուպ դուք պիտի ստիպուած ըլլաք ըսելու «մնաք բարով» բոլոր անոնց՝ որոնք դուք սիրած էք, և պիտի ստիպուած ըլլաք ընթանալ միայնակ այն մթաստուեր հովիտին մէջէն՝ ուրկէ այլեւս չեն վերադառնար երբեք։ Պատրաստ պիտի ըլլա՞ք այդ հանդիսաւոր պահուն։ Պիտի կրնա՞ք հանդարտ ու անխռով մեռնիլ։ Եթէ այս օր ձեր վերջին օրը նկատուէր, պիտի կրնայի՞ք պատրաստ ըլլալ։ Այս հարցման հաստատական պատասխան մը զուարթութեամբ և սակայն խոնարհ վստահութեամբ տուած ըլլալու համար, պէտք է որ դուք եւս իրականացնէք Առաքեալին սա որոշ երեք հաւաստումները. «Բարւոք պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքս կատարեցի, հաւատքս պահեցի։»

Կեանքը պատերազմ մըն է։ Այս աշխարհի մէջ ամէն մարդ որ կը ծնի, ուզէ չուզէ կը դրուի պատերազմի մը դաշտին վրայ՝ ուր պարտաւորուած է ամենաահեղ պատերազմներու մտնել և դիրք բռնել երկու պատերազմող բանակներու, բարիին և չարին բանակներու, մէկ կամ միւս կողմին մէջ, և այսու նպաստել Քրիստոսի Թագաւորութեան գալստեան երկրի վրայ, կամ ընդհակառակը Անոր գալստեան յապաղման։ Անկարելի է ըլլալ միանգամայն երկու բանակներու մէջ ալ, ուշ կամ կանուխ պէտք է ընել ընտրութիւնը։ Եթէ մարդ ընտրած է բարին՝ մտնելով Քրիստոսի բանակին

մէջ, կրնայ ըսուիլ, հակառակ կռիւին սաստկութեան և կրած վէրքերուն՝ թէ ան կ'ընթանայ յաղթութեան և թէ ընդհուպ պիտի ստանայ յաղթանակի պսակը։ Իսկ եթէ ընդհակառակը կը պայքարի միւս բանակին մէջ, պէտք է սպասէ սարսափելի հանդիպակցութեան գերագոյն Դատաւորին՝ որ պիտի հատուցանէ իւրաքանչիւրին իւր գործոցը համեմատ։ Եղբայրնե՛ր և Քոյրե՛ր, ըմբռնա՞ծ էք թէ կեանքը պատերազմ մըն է և թէ դուք կը պատերազմի՞ք բարի պատերազմը։

Կեանքը ընթացք մըն է, մեզ կ'ըսէ սա Պօղոս առաքեալ, կեանքը ոչ թէ պտոյտ մը կամ հաճոյքի զբօսանք մը, այլ ընթացք մը, վազք մըն է, և երբ մէկը կը վազէ, չի նայիր դէպի ետ, վասնզի կը հետապնդէ որոշ նպատակ մը, որուն անդադար յառած կ'ըլլան իր աչքերը։ Ո՛վ հաւատացեալներ, ըմբռնա՞ծ էք թէ ձեր վարած կեանքը պէտք է ընթացք մը ըլլայ, և թէ կը հետապնդէ՞ք կեանքի գերագոյն նպատակը, Քրիստոսով գնուած կեանքի խոստացեալ պսակը։

Բարի պատերազմը պատերազմելու համար, իր ընթացքը կատարելու համար Առաքեալը պարտաւորուեցաւ պահել հաւատքը, այն հաւատքը՝ որ զուարթ վստահութիւն մըն է և հաւատարիմ հնազանդութիւն մը Թագաւորաց Թագաւորին հանդէպ։ Եւ առաքեալը գիտցաւ պահել այդ հաւատքը ամէն առթիւ, յաճախ

միայնակ, կամ գրեթէ միայնակ մնալով, և հաստատապէս միացեալ իր Տիրոջ։ Արդեօք այսպէ՞ս է նաեւ ձեր հաւատքը։ Մնացա՞ծ էք հաւատարիմ հաւատքի մէջ ի Յիսուս Քրիստոս։ Հաւատքի ի՞նչ ըլլալը ըմբռնա՞ծ էք։ Ձեզի կը մնայ պատասխանել, և պատասխանել առանց յապաղման։

ԺԷ.

ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

« Երանի՜ անոնց որ անօթի եւ ծարաւ են արդարութեան, վասնզի անոնք պիտի կշտանան։»
(Մատթ. Ե. 6։)

ՅԻՍՈՒՍ իր անմահ խօսքերով ցնցած և փոխակերպած է աշխարհը։ Անոր խօսքերուն աստուածային մեծութեան և անկուգական դրոշմին առջեւ ամենէն ականաւորն անգամ պարտաւորուած է խոնարհիլ։ Իր արտակարգ խօսքերէն մին է այս բնաբանս, զոր պիտի ուզէի այս օր բացատրել ձեզ և հանել անկէ լոյսի և իմաստութեան գանձեր։

Առաջին առթիւ իսկ աստուածային Փրկչին այս հաւաստիացումին ճշմարտութիւնովը եւ խորունկութիւնովը կը գրաւուի մեր սիրտը: Անիկա կը պարզէ մեր առջեւ բարեբաստիկ հոգիները: Ոչ ոք պիտի կարենար գիտնալ երջանկութիւնը ո՛րքան ազնիւ եւ ո՛րքան բարձր ըմբռնումով, որքան այն՝ որ արդարութեան տենչով բորբոքուած է:

Անօթի եւ ծարաւ եղողները երջանիկ են անոր համար՝ որ կը բաղձան ուտելիքին, լաւագոյնին, տեսլականին: Այսպիսի բաղձանք մը կեանքի նշան է: Հոն ուր կը պակսի բաղձանք՝ հոն մի՛ փնտռէք այլեւս խանդ, եռանդ. հոն այլեւս կեանք չկայ, հոն մահ միայն կրնայ ըլլալ: Մեծ եւ վսեմ փառասիրութիւններէ եւ նուիրական կոչումէ զուրկ եղողները անշարժ կը մնան, եւ նոյն իսկ ետ կը նահանջեն: Անօթի եւ ծարաւ ըլլալ նշան է ապրելու եւ յառաջդիմելու:

Հասարակական կեանքի մէջ այն ժողովուրդները միայն քաղաքակրթական յառաջդիմութիւն կ'ունենան, որոնք կը հառաչեն մեծութեան, ազատութեան եւ լոյսի ետեւէն: Այն ժողովուրդները միայն կ'ըլլան կորովի, զօրեղ, աշխատասէր, առողջ, բարգաւաճ, որոնք կը հետապնդեն բարին, ճշմարիտը եւ արդարութիւնը: Ընդհակառակը այն ժողովուրդները որոնք զուրկ են այս ազնիւ ձգտումներէն, անոնք թոյլ, յոգնած, մեղկ ժողովուրդներ կը նկատուին, անոնք կ'ապրին միայն իրենց մահուան պատանքը պատրաստելու համար:

Գիտական կեանքի մէջ ալ այսպէս է: Գիտական յառաջդիմութիւնները կ'ապահովուին այն ատեն միայն՝ երբ մարդուն միտքը կը տենչայ, կը ձգտի անծանօթին՝ անոր թափանցելու եւ զայն խորաչափելու համար: Այն պահուն ուր մարդ խուզարկելու ոգին կը տկարացնէ իր մէջ, եւ իմացականութիւնը յափրացած կը մրմնջէ «բաւական է», այդ իսկ վայրկեանին արդէն գիտութեան հարուած մըն է որ տուած կըլլայ: Կան անձեր որոնք խուզարկելու ոգի չունին, նոյն իսկ տաղտուկ կը զգան մտքի յոգնութիւն պահանջող հարցերէ: Անոնք կ'ըսեն. «Ի՞նչ պէտք գիտական տքնութեանց. ի՞նչ օգուտ մեզի գիտնալու անծանօթ հարցերը աշխարհի. մենք բաւականանք ծանօթով միայն:» Այսպիսի մտայնութեան տէր անձերու կեանքի զսպանակը խորտակուած կը նկատուի: Անօթի եւ ծարաւ ըլլալ անծանօթին՝ ահա՛ իմացական կեանքը:

Արհեստական եւ գեղարուեստական կալուածին մէջ ալ նոյնն է: Եղո՛ւկ այն արհեստաւորին կամ արուեստագէտին որ կ'ըսէ. «Ուզածիս պէս եղաւ, գոհ եմ, կրցայ իրականացնել մտքիս դրածը:» Գիտցէք որ իրենց յաջողութիւններէն գինովցածները երբ կը կարծեն հասած ըլլալ իրենց նպատակին, այն վայրկեանին իսկ կը պատրաստեն իրենց անկումը, իրենց քայքայումը, իրենց մահը: «Իմ փափաքիս հասած եմ» ըսողները՝ աշխարհի յառաջդիմութեան խոչնդոտները կը նկատուին:

Ձեր ուշադրութիւնը պիտի դարձնեմ բարոյական եւ կրօնական կեանքի վրայ։ Անիկա՝ որ չունի սուրբ եւ վսեմ բաղձանք առաքինութեան, այնպիսին կարեկցութեան եւ գթութեան արժանի է, այնպիսին հոգւով դժբաղդ եւ ողբալի է։ Երբ կը կարծէք թէ ունիք ըստ բաւականի առաքինութիւն, ըստ բաւականի հաւատք, ըստ բաւականի բարեպաշտութիւն, ըստ բաւականի սէր, եւ աւելի չէք ուզեր ունենալ, եւ չէք ուզեր անդրադառնալ ձեր անցեալի բարոյական թերութեանց վրայ եւ խղճի խայթ չէք զգար, երբ չէք ուզեր նայիլ դէպի ապագան, դէպի մահուան խորհուրդը, դէպի յաւիտենականութիւնը, երբ այդ խորախորհուրդ խորհուրդներուն առջեւ չէք իսկ դողար, այդ կը նշանակէ թէ չկայ բան մը ձեր մէջ աստուածային՝ որ կապէ զձեզ երկրէն երկինքին, չկայ ձգտում բարոյական կատարելութեան։ Ուրեմն ի՞նչ էք դուք, պիտի ուզէ՞ք կորսնցնել Աստուծոյ պատկերը՝ որ կը կրէք, պիտի ուզէ՞ք հրաժարիլ այն բնութենէն որ ազնիւ է, որուն կոչումը յաւիտենականութիւն է։ Եղո՜ւկ անոնց՝ որոնք հոգեւորապէս չեն զգար անօթութիւն եւ ծարաւ. խղճանք այդպիսեաց վրայ. զի անոնք ինկա՜ծ կը նկատուին, ինկա՜ծ, շա՜տ վար ինկած, նոյն իսկ մարդկային բնութենէն վա՜ր։

Բայց ընդհակառակը երբ դուք ճշմարտութեան, լոյսի եւ կեանքի բաղձանքներով կը չարչարուիք, երբ

կը զգանք անջրպետը ընդ մէջ ներկայի՝ յորում կը գտնուինք և ապագայի՝ յորում պիտի ուզէինք ըլլալ, երբ դժգոհ և տրտում էք ձեր անցեալի թերացումներէն, տկարացումներէն, երբ պիտի ուզէիք ըլլալ աւելի գթասիրտ, աւելի առաքինի, երբ պիտի ուզէիք որ զձեզ կոչէին «Աստուծոյ ցեղէն», երբ պիտի ուզէիք աւելի եւս լո՜յս, աւելի եւս սէ՜ր, աւելի եւս կեա՜նք, յայնժամ դուք իրաւամբ պիտի ապացուցանէիք թէ կեանք կայ ձեր մէջ, թէ աստուածային ցեղէ էք, և ստուգիւ՝ մահ չկայ ձեզի համար։

Արդ՝ ո՜րքան եւս առաւել երջանիկ պէտք է եղած ըլլան ամէն անոնք՝ որոնք անօթի և ծարաւ են ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ։ Արդարութեան բաղձանքը կը գերազանցէ բոլոր միւս բաղձանքները։ Արդարութիւն բառը Տիրոջ բերնին մէջ գերազանցօրէն տարբեր իմաստ մը ունի։ Լերան քարոզին մէջ փարիսեցւոց օրինապահութեան հանդէպ Յիսուս կը գործածէ «արդարութիւն» բառը որ կը նշանակէ աւետարանական առաքինութեանց ամբողջութիւնը։ Յիսուսի ըմբռնած՝ արդարութիւնը բոլորովին տարբեր է դպիրներու արդարութենէն, ի մի բան բարոյական կատարելութիւնն է այն, հոգեւոր տեսլականն է։ Չկայ անկէ աւելի բարձր գագաթ մը՝ ուր դիտուի, ընդնշմարուի, չկայ անկէ աւելի ցանկալի ազնուացած փառասիրութիւն մը։ Երանի՜ անոնց որ անօթի և ծարաւ են արդարութեան, կատարելութեան։

Ստուգիւ ներկայ դարս մեզ կը ներշնչէ ապագայի վրայ նայիլ վստահութեամբ և խանդավառութեամբ, վասնզի արդարութեան սէրը, բաղձանքը մեր ժամանակակիցներէն մեծ մասին իրական բաղձանքն է։ Երբեք չէ եղած ժամանակ մը՝ ուր մարդիկ պատրաստ եղած ըլլային պաշտպանելու և պահանջելու արդարութիւնը, որքան ներկայիս մէջ։ Ամէն ժամանակէ աւելի ներկայիս մէջ անհրաժեշտութիւնը շեշտուած է տեսնելու արդարութեան յաղթանակը և զայն ապահովելու իբր սեփականութիւն բոլոր մարդկային ազգի։

Նոյն իսկ անմեղունակ մանուկը կը զգայ և կը պահանջէ արդարութիւնը։ Երբ անիկա անարդարօրէն կը պատժուի՝ ան կ'ըմբոստանայ, կ'ընդվզի, սարսափելի փոթորիկներ կը հանէ և խորապէս վիրաւորուած կը զգայ արդարութիւնը բռնաբարուած ըլլալուն համար։ Այդ վէրքին սպիները շա՜տ ուշ կ'անհետին և թերևս երբեք չանհետին։

Ո՞ւրկէ կուգայ արդարութեան այս բուռն տենչը, պապակը։ Որքան մարդիկ զարգանան, ա՛յնքան աւելի եւս կ'ըմբռնեն գոյութիւն ունեցող ընկերական զանազանութիւնները, և որքան կ'ըմբռնեն այդ զանազանութիւնները՝ ա՛յնքան իրարու նկատմամբ հաւասարութեան մեծ բաղձանքը կ'աւելնայ, և կը գիտնան թէ առաջի Աստուծոյ և առաջի մարդկային ընկերութեան միևնոյն իրաւունքներն ունին։ Արդարութիւնը կը կայանայ բուն

իսկ այդ իրաւունքները ճանչնալուն և իւրաքանչիւրին հանդէպ իր պարտականութիւնը կատարելուն մէջ։ Ուրիշ բառերով, արդարութիւնը ուրիշ բան չէ բայց եթէ ճանչնալ թէ մենք այս աշխարհի մէջ միայնակ չենք, թէ կան ուրիշներ ալ մեր մօտ և թէ անոնք եւս արժանի են որ վայելեն նոյն այն յարգանքը, զոր մենք կը պահանջենք մեզի համար։

Մարդկային պատմութիւնը եթէ խղճմտօրէն ուսումնասիրենք, հոն պիտի տեսնենք որ շատ անգամ ոտնակոխուած է արդարութիւնը բռնակալներու կողմէ և տկարները զոհ գացած են անարդարութեանց։ Բաւական է յիշել փոքր այն ազգերը՝ որոնք բռնակալութեան շրջաններուն ա՛յնքան կեղեքուած, հարստահարուած և հալածուած են անարդարութեան հետեւանքով։ Մարդ իսկապէս զզուանքով և սարսուռով կը կարդայ մարդկութեան արատ բերող պատմութեան այդ արիւնալի էջերը։

Այսօր Ի. դարու մէջ իսկ, քաղաքակրթական շըրջանի մը մէջ գտնուելով հանդերձ աշխարհ, ցաւով կը տեսնուին անարդարութիւններ հանդէպ տկար և հարուածեալ ժողովրդոց։ Ուշագրաւ է տեսնել այն աղաղակող հակասութիւնները՝ որ կան տակաւին քաղաքակիրթ ազգաց յայտարարութեանց և գործադրութեանց միջեւ։ Օրինակի համար, հակառակ Ազգաց Ընկերակցութիւնը 8 տարիներէ ի վեր գոյութիւն ունենալուն, որուն

ջանքն է պահպանել ամէն կերպով խաղաղութիւն և համերաշխութիւն ազգերու միջեւ, տակաւին կայ ու կը մնայ ամէն ազգաց մօտ առանձնական դիւանագիտութիւն մը, որ իր ճարտարութիւններով, իր խորամանկութիւններով և իր նրբութիւններով հեռի է յարգելէ արդարութիւնը:

Նոյնը կրնանք ըսել նաեւ ամէն երկիրներու քաղաքական հոսանքներու և կուսակցութեանց համար: Անոնց մէջ հայրենիքի նուիրականութիւնը չի յարգուիր պէտք եղածին պէս: Կուսակցութիւններ ազգին շահը ոտնակոխած՝ իրենց կուսակցութեան շահը և հեղինակութիւնը կը խորհին: Յաճախ կը կարդանք թերթերու մէջ թէ կուսակցականք նոյն իսկ եղբայրասպանութեան նման ծայրայեղութեանց կը դիմեն, և սարսափի միջոցաւ կ'ուզեն պարտադրել այլոց վրայ իրենց կամքը: Մարդ կը համոզուի որ անոնց ձեռնարկներուն և խորհելակերպին մէջ չկայ արդարութեան և իրաւանց յարգանք:

Ընտանեկան կեանքի մէջ ալ նկատելի է անարդարութիւնը: Տակաւին կը տեսնենք ընտանեկան յարկեր, ուր կնոջ իրաւունքը արհամարհուած է, ուր կինը գերիի տեղ դրուած է, ուր կինը վերջապէս չունի այր մարդուն ազատութիւնը: Դարձեալ՝ կը նշմարուին ընտանեկան յարկեր, ուր ծնողքներ զանազանութիւն կը դնեն իրենց վերաբերումին մէջ հանդէպ զաւակաց:

Կրնաք երեւակայել թէ ի՜նչ վէրք կը ստեղծուի ծնողաց կողմէ հաւասար խանդաղատանք և սէր չվայելող զաւակաց սրտին մէջ:

Ուրեմն չեմ սխալած և չեմ մեղապարտ երբ կ'ըսեմ թէ որքան ալ մարդուն մէջ արդարութեան գիտակցութիւնը կ'արձագանգէ և անիկա միշտ բաղձանք ունի արդարութեան, նոյնքան ալ կը տեսնուի որ այդ բաղձանքը և գիտակցութիւնը կ'արհամարհուին շատ անգամ:

Եթէ արդարութիւնը յաղթանակէր ամէն գծի վրայ, եթէ ան ճանչցուէր և յարգուէր այնպէս՝ ինչպէս որ պէտք էր, մարդկային ընկերութիւնը պիտի ըլլա՞ր իրապէս աւելի բարեբաստիկ, և մանաւանդ լաւագոյնս կազմակերպուած: Չեմ կարծեր: Հռովմայեցիները չէին սխալած երբ կ'ըսէին. «Summum jus, summa injuria»: — «Ծայրայեղ արդարութիւն՝ ծայրայեղ անիրաւութիւն:» Երբ կ'ուզուի պաշտպանել և գործադրել միայն արդարութիւնը, առանց անոր վրայ քաղցրագոյն բան մը աւելցնելու, անարդարութիւն ի գործ դրուած կ'ըլլայ, վասնզի մարդ միշտ իր ընկերոջ հանդէպ խիստ, ցուրտ և անզգայ է: Արդարութիւնը ունի իր մէջ անողոք, անզրդուելի, խիստ և օրինական բան մը: Եթէ պահ մը ուզէինք կէտ առ կէտ արդարութիւնը ամէն կողմ գործադրել՝ մարդկային ընկերութիւնը լաւ պայմաններով օժտուած դպրոցի մը պիտի վերածած ըլլա-

չինք միայն. ուրիշ ոչինչ։ Միայն արդարութեան վրայ հիմնուած յարաբերութիւնները չեն կրնար կազմել հաճելի և քաղցր հանգամանք մը։

Արդ՝ ի՞նչ էր ուրեմն Յիսուսի ակնարկած արդարութիւնը։ Յիսուսի արդարութիւնը դպրաց և փարիսեցւոց արդարութենէն կը տարբերէր, ինչպէս քիչ առաջ ըսինք։ Այդ տարբերութիւնը կը շեշտուի Յիսուսի սա խօսքերովը. «Եթէ ձեր արդարութիւնը դպիրներուն և փարիսեցիներուն արդարութենէն աւելի ՉԸԼԱՅ, բնաւ պիտի չմտնէք Երկնքի Թագաւորութիւնը ([1])։» Գթութենէ զուրկ արդարութեան էր՝ որ կ'ակնարկէր, երբ դպրաց և փարիսեցւոց ուղղելով իր խօսքերը, կ'ըսէր. «Վա՜յ ձեզի փարիսեցիներուդ, որ անանուխին ու փեգենային և բոլոր խոտեղէններուն տասանորդը կը վճարէք, ու զանց կ'ընէք իրաւունքը և Աստուծոյ սէրը. ասոնք պէտք էր ընել, և զանոնք չձգել ([2])։»

Արդ՝ օրէնքի կատարմամբ արդարութիւնը իրականապէս գործադրած չենք կրնար նկատուիլ։ Կը սխալին անոնք՝ որ միայն կը տեսնեն արդարութիւնը և կը հաւատան արդարութեան, որ կը կարծեն թէ անով բաւական պիտի ըլլար կազմելու արդիական պահանջմանց

([1]) Մատթ. Ե. 20։

([2]) Ղուկ.. ԺԱ. 42։

համեմատ մարդկային ընկերութիւնը։ Որքան ալ անհրաժեշտ ըլլայ արդարութիւնը, և որքան ալ անվիճելի երեւի ան, պէտք է իրեն լծակից մը, որպէսզի ամբողջ նկատուի ան։ Այդ լծակիցը ՍԷՐԸ միայն կրնայ ըլլալ։ Սէրը երկնային պարգեւ մըն է ստուգիւ։ Նման ձգողական զօրութեան, մարդկային ընկերութեան իւրաքանչիւր անդամները իրարու կապուած կը պահէ։ Սէրն է որ կը գեղեցկացնէ, կը կենագործէ և կը ճոխացնէ կեանքը։ Արդարութիւնը մարդկային ընկերութիւնը կը կազմակերպէ, բայց չի կրնար միասիրտ և միահոգի ընել զայն։ Ան կը կազմէ անհատներէն հաւաքոյթ մը մեկզմեկու մօտ, բայց չի կրնար տալ սիրտերու միութեան կապը։ Արդարութիւնը ընկերական կեանքի շէնքին աղիւսներուն հանգամանքը ունի, բայց այդ աղիւսները չեն կրնար շէնքը ամուր և հաստատուն պահել եթէ հոն շաղախը չկիրարկուի. այդ շաղախը սէրն է։ Ան է որ կը միացնէ, ամուր կը կապէ։ Ահա թէ ինչո՞ւ համար արդարութիւնը բաւական չի կրնար ըլլալ մարդկութեան։ Պէտք է ամէն գնով սիրոյ օժանդակութիւնը։ Արդարութեամբ՝ կը հաստատեմ իրաւունքներս, զանոնք ես կը պահանջեմ, և եթէ պէտք ըլլայ զանոնք կը պաշտպանեմ թերեւս ի վնաս ընկերոջս։ Մինչդեռ սիրով՝ պարտականութեանցս կատարման մէջ խիղճ կը դնեմ, պահանջումներուս մէջ զիջողութիւն կ'ընեմ, նոյն իսկ շատ անգամ իրաւունքներս զոհելու աստիճան։

Իրաւանցս մէջ այս զիջողութիւնը և զոհողութիւնը կ'ընեն միայն անոր համար որ կը սիրեն. և աւելի գոհունակ կը զգամ իրաւունքս զիջողութեամբ և զոհողութեամբ պաշտպանած ըլլալուս համար:

Բայց փութամ աւելցնելու՝ որ որքան ալ անհրաժեշտ ըլլայ սէրը, որքան ալ ան գերադաս ըլլայ արդարութենէն, պիտի չկրնար բաւարար ըլլալ հասարակութեան մը կազմութեան և զարգացման: Քիչ առաջ կ'ըսէի թէ արդարութիւնը առանց սիրոյ բաւարար պիտի չըլլար, այժմ պէտք կը զգամ յիշել թէ սէրն ալ առանց արդարութիւնը իրեն հիմ ունենալու՝ մեղադրելի և վտանգաւոր պիտի ըլլար: Հասարակութիւն մը՝ որ հիմնուած է սիրոյ և գթութեան վրայ միայն, խերը տեսէք այդ հասարակութեան. օգուտ մը չկայ այդպիսի հասարակութենէ մը: Նոյնը պիտի ըսէի նաեւ այն հասարակութեան համար որ կազմակերպուած է միմիայն արդարութեան վրայ: Անհրաժեշտ է ամէն գնով միաբան պահել այդ երկու կենսունակ ուժերը: Արդ՝ այս համադրութիւնը միայն կարելի է Աւետարանով, քրիստոնէական ուղղութիւնով:

Կրնանք ըսել որ Յիսուս եղաւ միշտ արդար՝ վասնզի իր սիրտը միշտ այրեցաւ, բորբոքեցաւ սիրով: Ամէն բան իր կեանքին մէջ արդար է, վասնզի ամէն բան գթութեամբ է: Իր գթութիւնը, իր աստուածային ճառագայթող հրաշագեղ սէրը ուրիշ բան չէ

բայց եթէ ցոլքը իր կատարեալ արդարութեան: Արդարութիւնը և սէրը անոր անձին մէջ այնպէս միացեալ են՝ որ չէ կարելի զանազանել իրարմէ: Արդարութիւնը և խաղաղութիւնը անոր անձին մէջ զիրար ողջագուրած են [1]:

Ահա թէ ինչո՛ւ համար Յիսուս, միացեալ մարմնացումն արդարութեան և սիրոյ, կրնար ըսել խորունկ ուրախութեամբ մը խռնուած բաղձութեան. «Երանի՜ անոնց որ անօթի և ծարաւ են արդարութեան, վասնզի անոնք պիտի յագենան»: Այդ յագեցումը միայն Քրիստոսի մօտ կրնանք իրականացնել այն եղանակաւ՝ որով ան կրցաւ արդարութիւնը կատարել: «Յիսուս Քրիստոս մեզի համար եղաւ Աստուծոյ արդարութիւնը [2]:» Եւ երբ այդ պայմանով կը յագեցնենք մեր անօթութիւնը և ծարաւը արդարութեան, յայնժամ պիտի զգանք ստուգութիւնը նոր երկնքի և նոր երկրի ուր արդարութիւնը կը բնակի [3]»:

Ո՜վ հաւատացեալներ, ստուգիւ Հայ ազգը կը պարծի արդարութեան անօթի և ծարաւ զգալուն համար: Կրնա՞նք ցոյց տալ ժողովուրդ մը որ ա՛յնքան հա-

(1) Սաղմ. ՁԴ. 11:

(2) Ա. Կորնթ. Ա. 30:

(3) Բ. Պետր. Գ. 13:

լծուած ըլլայ արդարութեան համար՝ որքան Հայ ժողովուրդը։ Այս անօթութիւնը և ծարաւը որքան ատեն կայ Հայ ժողովուրդին մէջ, այս ժողովուրդը չի մեռնիր և չի կրնար թաղուիլ։ Ահաւոր աղէտներէ և մեծամեծ կորուստներէ վերջ, կը տեսնենք հիացմամբ Հայուն վերակազմուիլը, վերանորոգուիլը։ Արդարութիւնը որպէս զի կատարեալ արդարութիւն ըլլայ, հարկ է որ սիրոյ և քաղցրութեան զգացմամբ սնած ըլլայ ան։ Ինչո՞ւ Հայը չի բարգաւաճիր, չի բարեկարգուիր, պատճառը սիրոյ և քաղցրութեան բացակայութիւնն է։ Ամէն կողմ կը տեսնենք այժմ կ'աշխատին, ոգեւորուած կը գործեն, կը կազմակերպուին գաղութներու մէջ, կը տեսնենք արդարութեան ոգիով սնած կուսակցութիւններ կամ ժողովրդական զանգուածներ՝ պարտուց և իրաւանց վրայ կը խօսին, կը պահանջեն, կը բողոքեն, կը կռուին, կը պայքարին և ցաւ է ըսել զիրար կը խածատեն։ Ի՞նչ է այս ցաւալի հետեւանքներու պատճառը։ Պատճառը մի միայն արդարութեամբ շարժելուն հետեւանքն է. դրէք այդ կուսակցութեանց կամ ժողովրդական զանգուածներու մէջ արդարութեան քով սէր և քաղցրութիւն, ահա ամէն բան պիտի կերպարանափոխուի, պիտի բարեփոխուի, պիտի պայծառանայ և ազգային և եկեղեցական գործերը բարեկարգ վիճակ մը պիտի ստանան, և զիրար խաչաձեւումները պիտի վերնան՝ խոչընդոտները պիտի ջնջուին և յառաջդիմութիւնը և

պայծառութիւնը ակն յայտնի պիտի երեւի ամէն կողմ։

Հասարակական կեանքի ղեկավարները եթէ կ'ուզեն կազմել իմաստուն ույժ մը, ներգործող զօրութիւն մը, պէտք է որ արդարութիւնը սիրոյ և քաղցրութեան հետ ձեռքէ չձգեն։ Միայն արդարութիւն՝ առանց սիրոյ և քաղցրութեան, ժողովուրդները կը դարձնէ ամբարտաւան, վրէժխնդիր, եսասէր, յանձնապաստան և անիրաւ։ Մինչդեռ արդարութեան զուգակցուած քաղցրաբերոյն սէրը՝ ժողովուրդները կը դարձնէ ուղիղ, խոհական, բարեսէր, հանդարտ և լուրջ։

Աղօթենք որպէսզի Աստուած մեր տառապեալ և վշտակիր ժողովուրդը և անոր ղեկավարները պահէ արդարութեան և սիրոյ ոգիով, ի գովեստ և ի փառաբանութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան։ Ամէն։

ԺԸ·

ԱՌ ԿՈՐՆԹԱՑԻՍ Ա. ԹՈՒՂԹ ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ

ԱՌ ԿՈՐՆԹԱՑԻՍ Ա. ԹՈՒՂԹ
ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ

> «Քանզի խաչին քարոզութիւնը կորսուածներուն յիմարութիւն է, բայց մեզի փրկուածներուս Աստուծոյ զօրութիւնն է:»
> (Ա. Կորնթ. Ա. 18:)

ԿՈՐՆԹՈՍ քաղաքը՝ ուր այցելեց Առաքեալն Պօղոս իր երկրորդ առաքելական ճամբորդութեան, և ուր հիմնեց Եկեղեցի մը, հին աշխարհի ամենէն հարուստ և հռչակաւոր քաղաքներէն մին էր: Շուրջ 700 հազար բնակիչ ունէր, որուն երկու երրորդը գերի էր:

Իր նաւահանգիստներով այնպիսի դիրք մը ունէր վաճառականական տեսակէտով Եւրոպիոյ և Ասիոյ միջեւ, որ ինքնին հոն կը կեդրոնանար ամէն կողմէ անհամեմատ հարստութիւն։ Այս նիւթական ճոխութեան հետ իմացական զարգացումն ալ ուշագրաւ էր։ Փիլիսոփայութիւնը և մանաւանդ գեղարուեստը խանդավառած էր իր բնակիչները։ Դժբախտաբար անզուսպ ապականութիւն մը կ'ընկերանար այս բարձր զարգացումին, և որ ամենէն ցաւալին էր՝ Պօղոսի հիմնած Եկեղեցին ուղղակի յարաբերութեան մէջ էր հեթանոսական պաշտամունքի հետ։ Քաղաքին բարձրադիր բլուրին վրայ կանգնուած էր սքանչելի տաճար մը նուիրուած անպարկեշտ սիրոյ աստուածուհւոյն՝ Աստղկան։ Ամէն կողմէ Կորնթոս կուգային այս տաճարը այցելելու և պաշտամանց մասնակցելու համար։ Տօներու առթիւ այնպիսի ծայրայեղ անկարգութիւններ տեղի կ'ունենային՝ որ առած դարձած էր ըսել. «Ապրիլ Կորնթականին պէս» այսինքն՝ ապրիլ անկարգութեան մէջ, «Կորնթական խնջոյք», «Կորնթոսի արբեցող»։

Ահա այս հեթանոսական քաղաքն էր որ կը ժամանէր Պօղոս Առաքեալ 52 թուականին, Աթէնքի մէջ իր քարոզութեան գործը ձախողելէն յետոյ։ Ինչպէս կը հասկցուի իր գրածէն՝ Կորնթոս հասած էր «տկարութիւնով ու վախով և շատ դողով [1]։» Սակայն Աստ-

[1] Ա. Կորնթ. Բ. 3:

ուած, անոր ներշնչեց մեծ արիութիւն՝ երբ մանաւանդ ծանօթացաւ Հռոմէն վտարուած Ակիւղասի և Պրիսկիղայի, իրեն արհեստակից երկու վրանագործ Հրեայ այր և կնոջ, և կրցաւ առաջին առթիւ իսկ զանոնք աւետարանի լոյսին առաջնորդել։ Շատ զգուշութիւնով Հրէից ժողովարանին մէջ աւետարանը քարոզեց, և երբ Շիղան և Տիմոթէոսը իրեն միացան, աւելի եւս համարձակօրէն պաշտօնը կիրարկեց։ Դժբաղդաբար Հրեաները չուշացուցին ուժգին դիմադրութիւն մը իրեն դէմ, որուն հետեւանքով Պօղոս ստիպուեցաւ հեռանալ Հրեաներէն և իր ուշադրութիւնը դարձնել հեթանոսաց վրայ։ «Եւ գիշերը տեսիլքի մէջ Տէրը ըսաւ Պօղոսի, մի՛ վախնար, հապա խօսէ և լուռ մի՛ կենար, վասնզի ես քեզի հետ եմ, և մէկը քեզի դէմ պիտի չելլէ՝ քեզի վնաս մը հասցնելու, քանզի այս քաղաքին մէջ ես շատ ժողովուրդ ունիմ [1]։» Նոյն տեսիլքէն յետոյ կը հասկցուի՝ որ Պօղոս կը մնար տարի ու կէս այդ քաղաքին մէջ, ըստ որում անհրաժեշտ էր հոն քարոզել Աւետարանը։

Իր մեկնումէն յետոյ, Կորնթոս եկաւ «Ապողոս անունով հրեայ մը, ծնունդով Աղեքսանդրացի, ճարտասան մարդ մը [2]», որ շարունակեց Պօղոսի սկսած

[1] Գործք ԺԸ. 9-10 :
[2] » ԺԸ. 24 :

գործը, և դժբաղդաբար, առանց անշուշտ իր կամքին, կազմուեցաւ իր անձին շուրջ կուսակցութիւն մը ընդդէմ Պօղոսի։ Ամենէն աւելի հրէադաւաններն էին որ հեթանոսաց առաքեալը կը նկատէին շա՛տ ազատամիտ հրէութեան նկատմամբ, բայց ատոր ազդուած էին այն տարբերութենէն՝ որ կար ընդ մէջ Պօղոսի խիստ և վիրաւորիչ լեզուին և Ապողոսի գեղեցիկ և գրաւիչ արտայայտութեան։ Չմոռնանք որ Յունաստանի մէջ ենք, և Յոյները՝ մասնաւորապէս միշտ զգայուն եղած և հմայուած են գեղեցիկ և յանկուցիչ լեզուէ։ Այսպէս ահա երկու կուսակցութիւններ ինքնին կազմուեցան նորաբողբոջ հասարակութեան մէջ և պիտի չուշանար ուրիշ երկու անուններու շուրջ, Կեփասի և նոյն ինքն Քրիստոսի անուան շուրջ կուսակցութիւններ ևս կազմուիլ։ Կեփաս կամ Պետրոս չի կարծուիր որ եկած ըլլայ Կորնթոս, բայց կրնար ունեցած ըլլալ բարեկամներ, որոնց թիւը կրնար աւելնալ՝ ընդդէմ Պօղոսի հակակրութիւնը շեշտելու համար, ըստ որում Պետրոս եղած էր առաքեալ առաջին օրէն, մինչդեռ Պօղոս չէր եղած։ Գալով անոնց՝ որոնք կը հռչակէին ինքզինքնին «Քրիստոսեան», ասոնք կը կարծուին ըլլալ ծայրայեղ հոգեպաշտներ, որոնք չէին ուզեր զՅիսուս տեսնել իր «Որդւոյ Մարդոյ» հանգամանքին մէջ, այլ կ'ուզէին տեսնել միայն Քրիստոս մը աստուածային՝ գերիվեր ամէն բանէ և արժանի ամէն պաշտելութեան։ Անշուշտ յառաջ

պիտի չգար այս բաժանումները, եթէ փոխանակ իրենց անձնական փառքը փնտռելու՝ հետամուտ ըլլային միայն Տիրոջ փառքին։ Բայց վիճաբանասէր միտքը պատճառ կ'ըլլայ՝ որ աւելի դառն պարագաներ ներմուծուին հասարակութեան մէջ։ Դժբաղդաբար Կորնթոսի քրիստոնէից շրջանակին մէջ ևս անբարոյութիւնը, ամենագայթակղելի անբարոյութիւնը թափանցած էր։ Ամենէն աւելի Պօղոսի վիշտ և նոյն իսկ գայթակղութիւն պատճառող պարագան այն եղաւ՝ որ փոխանակ նորակազմ Եկեղեցին ուժգնակի բողոքելու ընդդէմ չարին և ապականութեան, ան կը տարուէր հետզհետէ ընդունիլ իր ծոցին մէջ հեթանոսական ապականութիւնները։

Սակայն ի՜նչ զարմանալի բան և հետաքրքրական պարագայ՝ որ այս Եկեղեցին ոչ նուազ օժտուած էր Տիրոջմէ ստացուած պարգևներով. «Իմաստութեան խօսքի, գիտութեան խօսքի, հաւատքի, բժշկութեանց, հրաշագործութեանց, մարգարէութեան, հոգիներու ընտրութեան և զանազան լեզուներու պարգևներով (1)։»

Պէտք էր ուժգին և անմիջական դարման մը։ Եւ ահա ատոր համար Պօղոս գրեց անմիջապէս առաջին նամակ մը՝ որ դժբաղդաբար կորսուած է և որու մասին ակնարկութիւն մըն է իր սա խօսքը. «Գրեցի ձեզի թուղթին մէջ որ պոռնիկներուն հետ չխառնուիք (2)։»

---

(1) Ա. Կորնթ. ԺԲ. 9-10։

(2) Ա. Կորնթ. Ե. 9։

Կորնթացիներն իրեն պատասխանեցին կարգ մը հարցումներ ղրկելով, ձեռամբ երեք պատգամաւորներու (1),» Հետեւաբար Պօղոս ղրկեց Տիմոթէոսը, գիտնալու համար թէ հոն ստուգապէս ի՛նչ կ'անցնէր կը դառնար, եւ մինչեւ անոր Կորնթոս ժամանելը անիկա գրեց Եփեսոսէն երկրորդ նամակ մը, զոր մենք այժմ կ'ուսումնասիրենք, եւ որ նշանակուած է իբր «Առաջին Կորնթացւոց Թուղթ»՝ Նոր Կտակարանի գրոց ցանկին մէջ: Ուղերձէն եւ գոհաբանական խօսքերէն վերջ՝ (2) Պօղոս կը խօսի յաջորդաբար տասը նիւթերու վրայ, որոնք սերտօրէն առնչութիւն ունէին Կորնթոսի քրիստոնէից կեանքին հետ, եւ իր միտքը մեծապէս կը զբաղեցնէին՝ վասնզի ան կը նախատեսէր չարին անհաշուելի վտանգները, որոնք սկսած էին սպառնալ Աւետարանին՝ այդպիսի ապականեալ միջավայրի մը մէջ. «Եթէ աղը իր համը կորսնցնէ, ինք ինչո՞վ պիտի աղուի (3):» Ահա այս տասը նիւթերու շուրջ է որ Պօղոս կը խօսի հետեւեալ կարգով.

1.— ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (4), որոնք կարծել պիտի տային թէ Կորնթոսի Եկեղեցին պառակտուած է,

(1) Ա. Կորնթ. ԺԶ. 17:
(2) Ա. Կորնթ. Ա. 1-5:
(3) Մատթ. Ե. 13:
(4) Ա. 10-Դ. 21:

անշուշտ պիտի անհետանային երկպառակութիւնները՝ եթէ Կորնթացիները մարմնապաշտ եւ ցանկասէր չըլլային:

2.— ԽԻՍՏ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ հանդէպ գայթակղութեան (1), որով պիտի անհետանար չարը խիստ դատապարտութեամբ մը:

3.— ԴԱՏԵՐԸ (2), որոնք ցոյց կուտային թէ շա՜տ տկար էր սէրը Կորնթոսի քրիստոնէից մէջ, ըստ որում եղբայր մը դատի կը դիմէր իւր եղբօրը դէմ, մանաւանդ անհաւատներու առջեւ:

4.— ԱՆՍՐԲՈՒԹԻՒՆԸ (3), որուն Կորնթացիք ինքզինքնին յանձնած էին իրենց ցանկական կիրքերով, մոռնալով՝ որ իրենց մարմինը գնուած եւ փոխակերպուած էր Ս. Հոգւոյ տաճարի:

5.— ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ (4), Պօղոս Առաքեալ, քաղաքական խռովայոյզ եւ խառնակ շրջանի մէջ յարմար չի նկատեր, բայց անոնք որ ժոյժ չունին՝ թող ամուսնանան, կ'ըսէ:

6.— ՄԻՍԵՐԸ (5), զորս կարգ մը քրիստոնեաներ

(1) Ե:
(2) Զ. 1-11:
(3) Զ. 12-20:
(4) Է:
(5) Ը.-Ժ:

կը խղճահարէին ուտելու, նախապէս կուռքերու զոհուած ըլլալուն համար։ Պօղոս ինքզինքը ազատ կը զգայ ուտելու կուռքի զոհուած միսը, բայց եթէ զոհուած միսը ուտելով գայթակղութիւն պիտի բերէ իր եղբայրներուն՝ կը նախընտրէ չուտել։

7.— ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՐՈԶՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՒԱՔՈՅԹՆԵՐՈՒ ՄԷՋ [1], Պօղոս Առաքեալ կ՚արգիլէ յայտնապէս, և կը յանձնարարէ որ կինը հպատակի իր ամուսնոյն, և ստուգիւ այդ շրջանին շա՜տ անյարմար էր կնոջ մը համար ինքզինքը հրապարակել։

8.— ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ՝ որուն այնպիսի անկարգութիւններ կ՚ընկերանային [2], որ ստուգիւ Տէրունական ընթրիքը դարձած էր հրապարակային հացկերոյթ մը, ուր հարուստը կ՚արհամարհէր աղքատը, մինչդեռ հարկ էր բնաւ խտրութիւն չի դրուէր։

9.— ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԱՐԳԵՒՆԵՐԸ [3], որոնցմով Կորնթացիք հպարտ կը զգային ինքզինքնին, արժէք պիտի չունենային՝ եթէ անոնց լծակցուած չըլլար աւելի գերազանց շնորհ մը, այն է Սէրը։ ԺԳ. գլուխը ուր Պօղոս կը խօսի սիրոյ վրայ՝ շա՜տ գեղեցիկ և վսեմ մասը կը կազմէ իր բոլոր թուղթերուն մէջ։

---

(1) ԺԱ. 2-15։

(2) ԺԱ. 17-34։

(3) ԺԲ - ԺԳ։

10.— Վերջապէս ՄԱՐՄՆՈՑ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ [1], զոր Պօղոս կը հաստատէ իբր ստոյգ իրողութիւն մը, հիմնուելով Քրիստոսի մարմնաւոր յարութեան վրայ։ «Եթէ մեռելները, կը գրէ Առաքեալը, յարութիւն չեն առներ, Քրիստոս նոյնպէս յարութիւն առած չէ։ Եւ եթէ Քրիստոս յարութիւն առած չէ, ձեր հաւատքը ունայն է, ու տակաւին ձեր մեղքերուն մէջ էք, և հետեւաբար նոյնպէս Քրիստոսով ննջողներն ալ կորսուած են։ Եթէ այս ներկայ կեանքին համար է միայն որ Քրիստոսի կը յուսանք, մենք բոլոր մարդոցմէ աւելի խղճալի ենք [2]։»

Կորնթացւոց հարցումներուն այսպէս պատասխանելէ յետոյ, Պօղոս կը վերջացնէ իր նամակը յանձնարարելով՝ որպէսզի Երուսաղէմի աղքատաց համար հանգանակութիւն ընեն, և կը ծանուցանէ իր մօտալուտ այցելութիւնը։

Այսչափ ինչ խօսեցանք ձեզի գաղափար մը տուած ըլլալու համար Թուղթի բովանդակութեան մասին, այժմ պիտի ուզէի ձեր ուշադրութիւնը դարձնել Պօղոս Առաքեալի իր Թղթին մէջ յաճախ յիշատակած այն գաղափարին վրայ, որ բանալին է Կորնթացւոց կողմէ յարուցուած բոլոր հարցումներուն։ Եթէ Առաքեալին

---

(1) ԺԵ։

(2) Ա. Կորնթ. ԺԵ. 16, 19։

այդ գաղափարը ըմբռնուէր Կորնթացիներէն և մանաւանդ եթէ գործադրուէր, բոլոր յիշատակուած անկարգութիւնները ընդ փոյթ պիտի դադրէին: Պօղոս Կորնթացւոց մօտ գալով, անոնց մէջ ուզեց գիտնալ մէկ բան միայն. Յիսուս Քրիստոսը և Խաչեալ Յիսուս Քրիստոսը, վասնզի Քրիստոսի Խաչը յիմարութիւն մըն է բոլոր կորսուածներուն համար, բայց աստուածային զօրութիւն մը բոլոր փրկուածներուն համար: Երբ ակար և խոնարհ Առաքեալը ընդարձակ և ապականեալ յունական քաղաքը մտաւ, պարտաւորուած էր, նման երիտասարդ Դաւիթի՝ որ կռուեցաւ ընդ դէմ հսկայ Գողիաթի, պայքարիլ անհամեմատ աւելի աչեղ հսկայ թշնամիի մը դէմ, այսինքն է զգայական և հպարտ եսասիրութեան դէմ՝ որ կը ծածկուէր Կորնթոսի ապականեալ անհամար բնակչաց իւրաքանչիւրի սրտին մէջ: Պօղոս Առաքեալ իւր պայքարին ձեռնարկելու առթիւ կը գործածէ նման Դաւիթի, յաչս մարմնոյ շա՜տ ծիծաղելի զէնք մը միայն, Գողգոթայի խաչը, սարսափելի տանջանքի այդ դժպհի գործիքը: Արդ՝ այսպիսի անարգ գործիք մը ներկայացնել ցանկական հաճոյքներու սիրահար և նոյնքան և արուեստի և փիլիսոփայութեան վայելքներով նրբացած Կորնթացիներուն, բնական էր որ իր քարոզութիւնը յառաջ բերէր թէ՛ հեգնութիւն և թէ միանգամայն զօրեղ դիմադրութիւն, և զարմանալի չէր երբ Պօղոս հանդիպեցաւ զօրեղ դիմադրութեան մը՝ որ

բաւական ուժգին էր, և որ կը սպառնար ձախողութեան մատնել Աւետարանի գործը: Բայց որ եւ է մէկը որ կը ճանչնայ եսին սարսափելի ուժը, համոզուած է որ, ինչպէս երբեմն, նմանապէս և այսօր, գերբնական և աստուածային զօրութիւն մը միայն կարող է զայն պարտութեան մատնելու: Արդ՝ այս գերբնական և աստուածային զօրութիւնը մարդ միայն կրնայ գտնել Գողգոթայի Խաչին մօտ, բաւ է որ անդրադառնայ Խաչին նշանակութեան վրայ:

Խաչին քարոզութիւնը երեք տեսակէտներով Աստուծոյ զօրութիւն է անոնց համար՝ որոնք կը մօտենան երկիւղած խղճմտութեամբ: Ըստ այսմ Խաչը՝

Զօրութիւն մըն է իմաստութեան,
Զօրութիւն մըն է սիրոյ և
Զօրութիւն մըն է միութեան:

ԽԱՉԸ ԱՄԷՆ ԲԱՆԷ ԱՌԱՋ ԶՕՐՈՒԹԻՆ ՄԸՆ Է ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ: Մարդ ինկած է իր հպարտութեան և մարմնական կիրքերուն հետեւանօք: Մարդ կը կարծէ թէ զԱստուած ուրանալով պիտի կարենայ Աստուծոյ նման ըլլալ: Այս խորհելակերպովը անիկա անգամ մը եւս Խաչին գամած կ'ըլլայ Սուրբը և Արդարը: Վասնզի այս Սուրբը և Արդարը ուզեց հետեւիլ տիեզերական մեծ օրէնքին, այսինքն է՝ անձնուրաց սիրոյ օրէնքին, ուզեց ցորենի նման հողին մէջ ծածկուիլ, վերստին երեւելու համար աճած, բազմապատկուած առատ

հունձքով։ Ամէն բանէ առաջ մարդկային հպարտութիւնը պէտք է խոնարհի, բեկանի, փշրի վերածուի և այս դժուարին գործը միմիայն Խաչին ստորոտը կրնայ իրականանալ, ուր միայն կրնայ մարդ համոզուիլ որ իր կոչումը անձնուիրում է, որ իր «ես»ին օրէնքը սէր և զոհողութիւն է։ Խաչին ստորոտը ամէն բան իրական է, հոն պատրանք գոյութիւն չունի, հոն է միայն որ մարդկային իմաստութիւնը կը պարտուի, և ճշմարիտ իմաստութիւնը· այսինքն աստուածային իմաստութիւնը կը փայլատակէ իր վեհափառ ներգործութեամբը։ Ահա անոր համար ամբարտաւան մարդը՝ երբ խղճի գիտակցութեամբ չի մօտենար Խաչին, այլ անտարբերութեամբ միայն, անկէ կը բաժնուի ուսերը թօթուելով և յաճախ ատելութեամբ լեցուած ընդ դէմ Խաչեալին։

Մարդ ինկած է ինչպէս իր հպարտութեան, նմանապէս և հոգւոյն վրայ մարմինին տարած յաղթանակէ։ Ստուգիւ արգիլուած ծառին պտուղը ախորժելի կը թուի, և սակայն այդ ախորժակը անկարգութեան կ՚առաջնորդէ զմարդ։ Մարդ կը կարծէ թէ պիտի կարենայ իր երջանկութիւնը ապահովել մարմինին յաղթանակէ, բայց յաղթանակէն վերջ կը զգայ թէ իրականին մէջ ամօթալի պարտութիւն մըն է ան իրեն համար։ Խաչը զօրութիւն մըն է իմաստութեան, վասնզի ան միայն մեզի կը հասկցնէ՝ թէ ինչ չափով որ սանձուի և խաչուի մարմինը, նոյնքան մարդ կը դառնայ

երջանիկ և իմաստուն։ Որքան ուզուի գոհացնել մարմինը, նոյնքան ան պահանջկոտ կը դառնայ, և անդադար բորբոքուած ցանկութիւնները մարդուն տառապանքը կը սաստկացնեն։

Ո՛վ հաւատացեալներ, դուք որ կը պայքարիք ձեր հպարտ և մարմնական «ես»ին դէմ առանց կարենալ զայն պարտութեան մատնելու, դադրեցուցէ՛ք այդ ունայն պայքարը, զէնքերնիդ վար դրէ՛ք Խաչին ստորոտը, և սորվեցէք Խաչեալին դպրոցէն ճշմարիտ իմաստութիւնը, և հաւատքով գիտցէք ներքին միութիւն մը ստեղծել Խաչեալին հետ, և ահա ձեզ Աստուած պիտի ընծայէ զօրութիւն մը իմաստութեան, որ ինքնին բաւական է առաջնորդելու զձեզ վճռական յաղթութեան։

Բայց ԽԱՉԸ ԱՒԵԼԻ ԵՒՍ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸՆ Է ՍԻՐՈՅ, և սիրոյ զօրութիւն ըլլալուն համար է որ իմաստութեան ալ զօրութիւն է, ըստ որում ան մեր մէջ կը մահացնէ եսասիրութիւնը, և զմեզ կը մտցնէ բոլորովին նոր աշխարհ մը, այն է սիրոյ աշխարհը, որ մինչեւ այն ատեն մեզ անծանօթ էր։ Վանդակին ձողիկները փշրուած՝ թռչունին թեւեր տրուած են, և այլ եւս ան կրնայ թռիլ դէպի մեծ արեւով լուսաւորուած բարձրութիւնները և ոսկի կապուտակ երկնքի մէջ։ Եւ եթէ կ՚ուզէ մեզ մեռել մահուան, ոչ թէ զմեզ մահացնելու համար է, այլ ընդհակառակը մեզի առաջնորդելու համար է ճշմարիտ կեանքին, Սիրոյ կեանքի մը,

անձնուիրութեան կեանքի մը, որ իր իսկ կեանքն է։

Եթէ Կորնթացիները գիտնային սեփականեցնել սիրոյ զօրութիւնը՝ զոր Աստուած դրած էր իրենց տրամադրութեան ներքեւ Խաչեալ Քրիստոսով, եթէ անոնք կարենային միանալ Անոր հաստատ և կենդանի հաւատքով մը, պիտի չունենային ո՛չ բաժանումներ, ո՛չ դատեր, ո՛չ անկարգութիւններ հաղորդութեան և սիրոյ հացի բաշխման պահուն, ո՛չ հակառակութիւն կամ նախանձ հոգեւոր պարգեւներու մասին։ Ընդհակառակը պիտի ցոյց տային վիճաբանութեանց կամ բաժանմանց բոլոր շարժառիթներու մէջ իրարու փոխադարձ սէր և զիջողութիւն, կազմակերպուելու և ամրապնդուելու համար։ Եթէ Կորնթացիք ԺԳ. գլխուն յանձնարարութիւնները իրագործէին, իրօք պատճառ պիտի ըլլային մեր երկիրը Եդեմի փոխակերպելու և պիտի կարենային ամբողջ աշխարհը քրիստոնէութեան դարձնել, բան մը՝ որ ամենէն պերճախօս քարոզութիւնները կամ զօրաւոր ջատագովութիւնները պիտի չկարենային ընել։ ԺԳ. գլխուն սիրոյ սքանչելի երգովը Առաքեալը կ'ապացուցանէ թէ ամենէն փայլուն պարգեւներն իսկ արժէք չունէին առանց սիրոյ։

Ապա կը նկարագրէ սիրոյ նկարագիրը որ կը կայանայ երկայնմտութեան, քաղցրութեան, զիջողութեան և ներումի մէջ. ան կը վերջացնէ յիշելով որ ոչ մէկ պատկեր պիտի կրնայ գերազանցել սէրը, վասնզի անի-

կա պարգեւներուն մեծագոյնն է և յաւիտենականն։ Այս սէրն է որ կը լուծէ մարդոց միջեւ ծագած ամէն դժուարութիւնք, և եղած է բանալին ամէն կնճռոտ և տագնապալից խնդիրներու լուծման։ Ան է որ կը թելադրէ հաւատացեալին թէ ի՞նչ պէտք է ըլլայ իր պարտականութիւնը չփոթ պարագաներու մէջ։ Ստուգիւ ան յաճախ կը կապտէ քրիստոնէին ազատութիւնը, երբ մանաւանդ այլոց փրկութեան վրայ է խնդիրը։ Օրինակի համար. կրնամ ազատութիւնը ունենալ ուտելու կռոց զոհուած միսը, քանի որ չեմ հաւատար կուռքերու. բայց երբ կը տեսնեմ որ զոհեալ միս ուտելովս պիտի գայթակղեցնեմ ընկերս, և պիտի վտանգեմ զանիկա, կը նախընտրեմ զգուշանալ, զրկել ինքզինքս, և ես կը կենամ ուտելէ միսը. և ասիկա կ'ընեմ բարի սրտով մը և յանուն սիրոյ։ Դարձեալ՝ օրինակի համար, ինքզինքս ազատ կը զգամ գինի խմելու կամ երթալու այս կամ այն թատրոնը, կամ յաճախելու այս կամ այն ընկերութեան. կրնամ իմ անձիս համար ատոնց մէջ որ եւ է չարիք կամ վտանգ չտեսնել, և սակայն չեմ երթար, կը զրկեմ ինքզինքս, ոչ թէ իմ շահուս և օգտիս համար, այլ աւելի անոնց համար որ կը սիրեմ, և կը խորհիմ որ ի վնաս այլոց ինծի համար անկարելի է զուարճանալ։ Միայն մտածումը թէ իրենց կրնամ չարիք ըրած ըլլալ, արդէն պիտի թունաւորած ըլլայի իմ վայելքս։ Սէրը կը կապտէ ազատութիւնս, բայց

ազատութեան ամենավսեմ գործն է որ կը կատարէ ան այլոց համար, և անուղղակի ալ անձին համար։ Կա՞ն արդեօք իմ ունկնդիրներուս մէջ այնպիսիներ, որոնք կը տառապին ճշմարտապէս չկարենալ սիրելնուն համար։ Պիտի թելադրէի անոնց մտամփոփ նայիլ այն Խաչին, որուն վրայ Աստուծոյ Որդին գամուեցաւ, նայիլ Անոր, անդրադառնալ աստուածային այն անսահման սիրոյն և գթութեան՝ որ խաչին վրայ յայտնուեցաւ, եւ միանգամայն միանալ հոգւով Անոր՝ որ մեռաւ միմիայն սիրով եւ սիրոյ համար, եւ այս հայեցողութեամբ եւ միութեամբ պիտի զգան անոնք հալած իրենց մէջ սառերը իրենց սրտին, եւ թափանցուած իրենց հոգւոյն մէջ բան մը այն սուրբ եւ վսեմ սէրէն՝ որ իսկութիւնն իսկ է Աստուծոյ։

Եւ այն ատեն, բայց միայն այն ատեն է որ Խաչը իրենց պիտի երեւայ իբր ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ մը, գերազանցօրէն միութեան զօրութիւնը։ Այլոց նըկատմամբ սէր արծարծելով անոնք պիտի ըմբռնեն՝ որ միեւնոյն ընկերական մարմնոյն մէջ իբր անդամներ են, և թէ իրենց պարտականութիւնը, ինչպէս և իրենց վսեմ առանձնաշնորհումն, ինքզինքնին այլոց ծառայութեան նուիրելն է, մոռնալով նոյն իսկ ինքզինքնին։ Այս օր շատեր կ'երազեն ընկերական յեղաշրջում մը, յեղաշրջում մը՝ որ խլէր մարդկութեան մէջէն մահաւիթ եսասիրութիւնը եւ կազմէր մարդկային մարմնոյ նման

համերաշխ գործարանաւորութիւն մը։ Այս երազը վսեմ է եւ իրականացումը մեծապէս բաղձալի։ Բայց զայն կարելի պիտի ըլլայ իրականացնել միայն այն օրը, երբ գերբնական զօրութիւն մը պիտի սորվեցնէր իւրաքանչիւր անդամի մտնելու այն դիրքին մէջ՝ որ մեռցնէր իր անձնական եսասէր կեանքը ապրելու համար այլոց մէջ։

Արդ՝ այս զօրութիւնը գոյութիւն ունի եւ միակն է զօրութեանց։ Գողգոթայի Խաչն է այն. առանց անոր՝ ընկերութիւն մը որքան ալ ճոխ կերպով օժտուած ըլլայ Կորնթացւոց նման, որքան ալ Եկեղեցի մը Աստուծոյ բոլոր պարգեւներով պճնուած ըլլայ, պիտի ըլլայ հակընդդէմ կամքերով եւ զիրար չէզոքացնող ուժերով բաղկացութիւն մը, քաոս մը, եւ աւելի ճիշտ դժոխք մը, որ պիտի գայթակղեցնէր աշխարհը եւ զայն պիտի հեռացնէր քրիստոնէութենէ, զի ապականեալ եսը շա՜տ շուտով ապականութիւնը կը տարածէ իր շուրջը։

Երանի՜ թէ ըմբռնելով Խաչին աստուածային զօրութիւնը, մէկ բան ուզէինք գիտնալ մեր կեանքին մէջ. «Յիսուս Քրիստոսը եւ զանիկա խաչը ելած [1]։» Ամէն։

---

[1] Ա. Կորնթ. Բ. 2։

ԺԹ.

ՅԻՍՈՒՍԻ ԽՕՍՔԵՐԸ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԽՕՍՔԵՐԸ

«Երբեք մէկը այս մարդուն
այէս խօսած չէ:»
(Յովհ. Է. 46:)

Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ երկպառակութիւններ և հերձուածներ անպակաս եղած են Յիսուսի աստուած–մարդկային բնութեան վարդապետական հարցին շուրջ, և դժբաղդաբար այդ անհամաձայնութիւնները տակաւին կը շարունակուին: Անշուշտ պիտի գայ ժամանակ մը ուր պիտի դադրին դաւանաբանական և վարդապետական վիճաբանութիւնները, և պիտի բաւականացուի Յիսուսի աստուած–մարդկային բնութիւնը բացատրել միայն Աւետարանի բառերով, որոնք պարզ են և հաս-

կնալ։ Սակայն Յիսուսի անձին շուրջ կայ պարագայ մը՝ որուն վրայ բոլորին ալ կարծիքները համաձայն են և գաղափարները համերաշխ։ Այդ պարագան Յիսուսի բարոյական գեղեցկութիւնն է, որուն շուրջ չկայ խնդիր, չկայ կռիւ, որուն շուրջ ամէնքն ալ միաբան են, միտքեր զիրար կը հասկնան, սիրտեր իրարու կը մօտենան, հերձուածող կամ հերետիկոս նկատուածներ իրարու ձեռք կը կարկառեն, և այս միաբանեալ համաձայնութիւնէն կը բարձրանայ երկինք քաղցրագոյն ներդաշնակ երգ մը՝ 'ի փառաբանութիւն Նազովրեցի հիւսան, Յիսուսի։ Մօտենանք միասին այս չքնաղ դէմքին, այս վեհափառ պանծալի պատկերին, այս փառաւորեալ լուսեղէն ցոլքին, այս երկնային քաղցրութեան մարմնացումին, և լսենք զինքը, ու դուք պիտի համոզուիք թէ անոր անձին մէջ մարդկային նկարագիրէն անհամեմատ գերիվեր բան մը կայ։

Առաջին բանը որ մեր ուշադրութիւնը կը գրաւէ Յիսուսի խօսքերուն մէջ՝ պարզութեան և ճշմարտութեան աննման յատկանիշն է. ան կը խօսի երկնային հարցերու շուրջ շա՜տ բնական կերպով, առանց այլայլումի, առանց շուարումի, առանց ճիգի։ Ան կ'արտայայտուի հոգեկան հարցերու մասին իբր իրեն շա՜տ ընտանի կերպով, և որոնց մէջ արդէն ինք ապրած է։ Բնութեան տեսարաններէն բաղդատական պատկերներ կ'առնէ Աստուածային խորհուրդները բացատրելու

համար։ Հոսող ջուրէն, երգող թռչունէն, ծաղկող ծաղիկէն, ծլող տերեւէն, բնութեան բոլոր այս երեւոյթներէն Անիկա մեզ կ'առաջնորդէ Երկնքի, Աստուծոյ։ Իրեն ջուր տուող Սամարացի կնոջ կը խօսի յաւիտենական կեանք բղխող կենդանի ջուրին վրայ. կերակուր ուտելու համար զինք ստիպող աշակերտներուն կը պատասխանէ՝ թէ իր կերակուրը այն է որ Երկնաւոր Հօր կամքը կատարէ. հունձքի մօտ ցորենի արտին առջեւ կը խօսի հոգիներու հունձքի մասին. անպտուղ ծառի մը առջեւ ամուլ բարեպաշտութեան ունայնութեան վրայ կը խօսի։ Կրօնի վերաբերեալ ամենավսեմ գաղափարները շատ բնական կերպով ամենէն նուազ մշակեալ միտքերու հասկնալի և դիւրամատչելի կընէ։ Օրինակի համար. Նախախնամութեան մասին խօսած ատեն առհասարակ ամենուն ծանօթ գիծերով կը նկարագրէ զայն. «Նայեցէք երկնքի թռչուններուն, որ ոչ կը սերմանեն և ոչ կը հնձեն և ոչ ամբարի մէջ կը ժողվեն, ու ձեր երկնաւոր Հայրը կը կերակրէ զանոնք։ Նայեցէք դաշտի շուշաններուն, ի՛նչպէս կ'աճին. ոչ կ'աշխատին և ոչ կը մանեն։ Ո՛չ ապաքէն դուք անոնցմէ աւելի լաւ էք։ Ուստի թէ որ դաշտի խոտը, որ այսօր կայ և վաղը փուռը կը ձգուի, Աստուած այնպէս կը հագուեցնէ, ո՛րչափ եւս աւելի ձեզ, ո՜վ թերահաւատներ[1]։»

---

(1) Մատթ. Զ. 26-31 :

Մարդու մը հանդամանքը կը ճանչցուի այն նիւթէն՝ որուն ընտանի է, և որմէ կը խօսի բնական կերպով, առանց դժուարութեան։ Զինուոր մը կը խօսի շա՜տ բնական կերպով իր մասնակցած պատերազմներէն, վաճառական մը առեւտրական գործառնութիւններէն, վէհապետ մը իւր թագաւորութենէն։ Յիսուս միակն է մարդոց մէջ՝ որ հոգեկանին և երկնայինին վրայ կը խօսի առանց ճիգի, ա՛յնքան հեշտ, և այնպիսի բացատրելու եղանակաւ մը, որ ինքնին կ'ապացուցանէ թէ ինք երկնային էակ մըն է, թէ երկնային ներշնչումներ ունի, թէ մօտէն կը ճանչնայ հոգեկան աշխարհը, թէ կը տեսնէ ինչ որ կ'անցնի հոն և թէ միշտ հաղորդակցութեան մէջ է երկնքի հետ։

Իր բարոյական հեղինակութենէն բղխած իմաստալից և տրամաբանական խօսքերուն գերազանցութիւնը առաջին առթիւ իսկ ի յայտ կուգայ, երբ կը բաղդատենք անոր խօսքերը մարդոց խօսքերուն հետ։ Պիտի ուզէի հարցնել ձեզի, ի՞նչ պիտի խորհէիք խօսիլ օրինակի համար «շնացող կնոջ» խնդրոյն առթիւ, երբ ներկայացուէր խնդիրը ձեզի այնպէս՝ ինչպէս ներկայացուեցաւ Յիսուսի։ Պատմեմ ձեզի այդ կնոջ դէպքը, և ձեզ կը թողում խորհրդածել թէ ինչ պիտի կրնայիք պատասխանել։

Յիսուսի թշնամիները ուզելով զինքը թակարդի մէջ ձգել, և ամբաստանութեան նիւթ մը ունենալ իր

մասին, բերին շնութեամբ բռնուած կին մը (1)։ Ըստ Մովսիսական օրէնքի, հարկ էր քարկոծել զայն, մինչդեռ հռովմէական քաղաքային օրէնքը կ'արգիլէր այդ կերպ պատիժը։ Արդ՝ Փարիսեցիները Յիսուսի հարցուցին թէ ի՞նչ կը մտածէր այդ. թշուառական կինը պատժելու մասին. զայն պէ՞տք էր դատապարտել՝ թէ պէտք էր ներել. կամ ինչ կարգադրութիւն ընել հարկ էր։ Ինչ ալ ըլլար Յիսուսի պատասխանը, անոնք կը խորհէին թէ պիտի կրնային Յիսուսի դէմ ամբաստանութեան առիթ մը ստեղծել. եթէ Յիսուս շնացող կնոջ նկատմամբ ներողամտաբար վարուէր, Մովսէսի օրէնքին դէմ գործած պիտի ըլլար, և օրինազանց պիտի նկատուէր և պիտի ամբաստանուէր Հրէից Ատեանին առջեւ. եթէ Յիսուս կնոջ արարքը դատապարտելի նկատէր, յայնժամ եւս բռնաբարած պիտի ըլլար հռովմէական օրէնքը և զինքը պիտի ամբաստանէին քաղաքական դատարանի առջեւ իբր օրէնքը արհամարհող մը։ Դրէք այժմ ինքզինքնիդ Յիսուսի տեղը և գտէք պատասխան մը ազատելու համար այդ դժուարին և անել կացութենէն. ի՞նչպէս խուսափիլ այս կրկնակ ծուղակէն։ Չեմ գիտեր թէ ի՞նչ եղած կրնայ ըլլալ ձեր պատասխանը, բայց ահա Յիսուսի պատասխանը.

— Ձեր մէջէն անմեղը նախ թող ան քար նետէ անոր վրայ։ —

---

(1) Յովհ. Ը. 1-11։

Այս պարզ բառերովը Յիսուս ոչ միայն բոլորովին հաւատարիմ մնաց իր նախնեաց օրէնքին և միանգամայն հնազանդ ցոյց տուաւ քաղաքային օրէնքին, այլ և ամբաստանողները դրաւ ուղղակի իրենց խղճին առջեւ, և զանոնք ենթարկեց խղճի ծանր յանդիմանութեան և դատապարտութեան ներքեւ: Փարիսեցիք երբ լսեցին այս խօսքը, ինչպէս կ'ըսէ Աւետարանիչը, «իրենց խիղճէն յանդիմանուած», մէկ առ մէկ հեռացան. և Յիսուս կնոջ ըսաւ. «Եւ ոչ ալ ես կը դատապարտեմ քեզի, գնա՛, ասկէ վերջ մի՛ մեղանչեր:» Յիսուսի այս պատասխանին մէջ մտքի պատրաստականութեան, խոհեմութեան, գթութեան, դատողութեան, փափկանկատութեան այնպիսի հրաշալի լոյս մը կայ, որ կարելի չէ սովորական մարդու մը խօսք նկատել զայն, և ձեզմէ որ և է մէկը պիտի չի կրնար այսպիսի պատասխան մը տալ:

Ուրիշ առիթներու մէջ ալ իր թշնամիները կընճռոտ հարցեր ուղեցին դնել Յիսուսի առջեւ, յուսալով որ անոր տուած պատասխաններէն կրնան ամբաստանութեան կէտեր գտնել. օրինակի համար, հարցուցին անոր. «Որո՞ւն իշխանութիւնով կ'ընես այդ բաները, և ո՞վ տուաւ քեզի այդ իշխանութիւնը [1], նաեւ հարցուցին. «Կայսեր տուրք տալ պէտք է՝ թէ ոչ, տա՞նք՝

(1) Մարկ. ԺԱ. 28, Մատթ. ԻԱ. 23, Ղուկ. Ի. 2:

թէ չտանք [1]:» Այս և այսպիսի նպատակաւոր և նենգութեամբ եղած հարցումներուն Յիսուս այնպիսի պատասխաններ տուաւ, որ իր հակառակորդները լռութեան մատնելէ զատ՝ անոնց զէնքերը իրենց դէմ դարձուց:

Յիսուսի խօսքերուն մէջ ուշադրութիւն գրաւող պարագան անսեթեւեթ բնականութիւնն է: Հոն չէք տեսներ երբեք փառասիրական շեշտ մը, բռնազբօսիկ ոճ մը, արուեստակեալ բնոյթ մը: Անիկա կը խօսի չէ թէ իբր իմաստասէր, այլ կը խօսի պարզ, շա՛տ պարզ, իբր սրտակից մը, իբր մտերիմ մը, իբր բարեկամ մը, իբր անձնուէր եղբայր մը, այնքան հասկնալի ոճով մը, որ ամենէն տգէտն իսկ պիտի կարենար ըմբռնել իր աստուածային վսեմ լեզուն: Նոյն իսկ իր վշտին մէջ անիկա ոչ Ստոյիկեանի մը անզգայութիւնը և ոչ ալ հերոսի մը հպարտ արիութիւնը կը կեղծէ: Անիկա կը նախընտրէ տառապիլ մարդկութեան փրկութեան համար առանց հռչակելու արժէքը իր անձնազոհութեան. ան միշտ խոնարհ է, միշտ պարզ, միշտ ճշմարտութեան մէջ, միշտ բնական խաղաղութեան մէջ:

Ոմանք ընդունելով հանդերձ Յիսուսի անհամեմատ իմաստալից խօսքերուն գերազանց առաւելութիւնները մերինին վրայ, կը յայտնեն թէ անշուշտ աշխարհի վրայ ապրած են այնպիսի մարդեր, որոնք իրենց իմաս-

(1) Մարկ. ԺԲ. 14, Մատթ. ԻԲ. 17, Ղուկ. Ի. 22:

տութեամբ և առաքինութեամբ նոյնքան հիացում պատճառող խօսքեր ըրած են: Այս առարկութեան պատասխանելու համար, պարտաւոր կը զգամ մէջ բերելու՝ նախ Ստոյիկեան իմաստասէրի մը, և ապա առաքինական նկատուած հերոսի մը խօսքերը՝ որոնք կը նկատուին հռչակաւոր և յաճախ կը յիշատակուին սքանչացմամբ միայն:

Արդ՝ նախ լսենք Ստոյիկեանի մը խօսքերը իր տառապանքի միջոցին. կարդացած էք անշուշտ այն ստոյիկեան իմաստասէրին պատմութիւնը՝ որ իր անողոք տագնապներուն մէջ, կրած ցաւերուն կարեւորութիւն չտալով, յաղթական շեշտով մը կը գոչէր. «Ո՜վ տառապանք, երբեք պիտի չկարենաս խոստովանիլ՝ թէ դուն չարիք մըն ես:» Այս խօսքը մօտէն քննած ատեննիդ, պիտի տեսնէք՝ թէ կարծուածին պէս հիացում պատճառելիք խօսք մը չէ: Սրբեցէք անոր վրայէն, առանց վարանումի, փայլուն ջրդեղը, փնտռեցէք խորը այդ բառերուն, և ահա հոն պիտի գտնէք հպարտութիւն մը, ծարաւ մը ինքզինքը նշանաւոր հանդիսացնելու և իր վրայ խօսեցնելու, հոն պիտի գտնէք նաեւ բնութեան դէմ բան մը, պիտի գտնէք հոն ստութիւն մը. 'ի զո՜ւր կը ճգնի անիկա խաբելու զայն. ան ստիպուած է խոնարհեցնել իր գլուխը ամէն մարդոց նման տառապանքի երկաթէ շղթային ներքեւ. և նոյն իսկ այն ցաւի աղաղակը՝ որ կ՚արձակէ,

բացայայտ խոստովանութիւն մըն է թէ չկայ դարման տառապանքի չարիքին դէմ, որուն հանդէպ ինք կ՚ուզէ ներկայացնել ինքզինքը իբր արհամարհող մը:

Մտիկ ընենք նաեւ հերոսի մը արտայայտութիւնը, մահուան պահուն, արեան ճապաղիքներուն մէջ: Մտքով փոխադրուեցէք Թերմոպիլէի արիւնալից պատերազմին. տեսէք անոր անհաւասար ուժերու կռիւը՝ որ իր վախճանին հասած է. և Սպարտայի աներկիւղ զաւակները իրարու ետեւէ անխնայ ջարդուած են: Տեսէք ահա անոնց մէջէն մէկը, հակառակ ծանրապէս վիրաւորուած ըլլալուն, ընդ քարշ երթալով կը մօտենայ ապառաժի մը, և իր սուրին ծայրը թաթխելով իր վէրքերէն հոսած արիւնին մէջ, կը գրէ ապառաժին վրայ սա խօսքերը. «Անցո՛րդ, գնա ըսէ 'ի Լակեդեմոն, թէ մեր օրինաց հնազանդելու համար մեռանք հոս»: Այս խօսքերը անտարակոյս գեղեցիկ, յուզիչ և ցնցող խօսքեր են. անոնք քաջասիրտ հոգւոյ մը դրոշմը կը կրեն: Բայց միթէ չէ՞ք տեսներ այդ արիութեան մէջ վրդովում մը խռովայոյզ պատերազմի, շինծու, յափշտակեալ և բորբոքուած բան մը: Չէ՞ք կարծեր՝ որ պէտք էր ցոյց տրուէր ուրիշ տեսակ արիութիւն մը, ճշմարիտ արիութիւնը՝ յորում մարդ աւելի հանդարտ է և տէրն է իր անձին: Եւ յետոյ, չէ՞ք տեսներ հպարտութեան շեշտ մը իր կեանքը հայրենիքին փրկութեան համար զոհած ըլլալը ծանուցանելուն մէջ:

Հիմա, ո՜վ հաւատացեալներ, թողունք անզգայ Ստոյիկեանը՝ որ կուզէ տեղեկացնել աշխարհի թէ կարհամարհէ տառապանքը, թողունք պատերազմի հերոսը՝ որ օրէնքին հնազանդած ըլլալը կ'աղմկէ, մօտիկ ընենք Գողգոթայի բարձունքին վրայ նահատակուողին, երկու աւազակներու միջեւ խաչը հանուած Սուրբին և Արդարին, Նազովրեցի Յիսուսին խօսքերը՝ իր կսկծալի տառապանքի պահուն։ Անիկա, հակառակ իր շուրջի ալեկոծեալ և խռովեալ վիճակին, հակառակ իր թըշնամեաց կողմէ եղած անհրեւակայելի նախատինքներուն, չի կորսնցներ իր գիտակցութիւնը, չի կորսնցներ իր մաքուր և ջինջ հայեցակէտը, գթութի՜ւնը, սէ՜րը, և ահա, խաղաղութեան դաշն և զգայուն շեշտով մը, դարհուրելի ոճրագործներուն համար Աստուծմէ կը խնդրէ ներում սա բառերով. «Հայր, թողութիւն տուր անոնց, վասնզի չեն գիտեր ի՛նչ կ'ընեն (1)։» ՚Ի լուր այս խօսքին ոչ միայն մարդ կը հիանայ, այլ կը ծնրադրէ ու կ'երկրպագէ խօսողին առջեւ՝ գոչելով. «Տէր իմ և Աստուած իմ։» Ան ոչ միայն իր տառապանքներուն մէջ չի կորսնցներ իր բարոյական արիութիւնը, այլ և աղօթք մը կ'ունենայ իր թշնամեաց համար։ Ի՜նչ վսեմ գթութիւն և սքանչելի խօսքեր, նոյն իսկ իր տառապանքին, իր ցաւերուն մէջ։ Ո՜վ հաւատացեալներ, եթէ անտարբեր

(1) Ղուկ.. ԻԳ. 34։

Ստոյիկեանի մը և քաջարի պատերազմիկ Սպարտացիի մը խօսքերը հերոսական խօսքեր են, Յիսուսինը՝ աստուածային, երկնային խօսքեր են. «Երբեք մէկը այս մարդուն պէս խօսած չէ։»

Յիսուսի խօսքերուն շուրջ մեր քննութիւնը քիչ մըն ալ յառաջ տանինք, և այս անգամ բաղդատենք իր լեզուն՝ ոչ թէ սխալական և կամ իմաստնագոյն մարդոց լեզուին հետ, այլ այն մարդոց լեզուին՝ որոնց լեզուն կը նկատուի ներշնչեալ։ Արդ՝ բաղդատութենէն պիտի տեսնենք որ թէպէտեւ Տէրը և աշակերտները առաջնորդուած են միեւնոյն աստուածային հոգիով, վերջինները սակայն ունին դարձեալ միշտ պակաս կողմ մը, պակաս բան մը իրենց խօսքերուն մէջ։ Մինչդեռ Տէրը, տէրն է աստուածային հոգւոյն ամբողջութեանը՝ իր լրութեանը մէջ։ Օրինակ մը պիտի կարենամ զձեզ համոզել։ Լսենք Յիսուսը և իրեն մեծ Առաքեալը՝ Պօղոսը, և տեսնենք թէ ի՛նչ կերպով և ի՛նչ բառերով արտայայտուած են յուղումնալից պարագաներու մէջ։ Նախ՝ մօտիկ ընենք Յիսուսը։ Աննա քահանայապետին ապարանքին մէջ, ուր կապեալ տարուած էր Յիսուս դատուելու, հարցաքննութեան պահուն ծառաներէն մէկը նուաստացուցիչ կերպով և անողոքաբար զԱնիկա ապտակեց։ Յիսուս դառնալով ապտակող ծառային՝ շատ հանդարտօրէն, հեռի բարկութենէ և արուեստակութենէ, բաւական համարեց ըսելու. «Եթէ չար բան մը խօսե-

ցայ, վկայէ՛ չարին համար. իսկ եթէ բարի, ինչո՞ւ կը զարնես ինծի (1)։» Նկատի առէք ո՛վ հաւատացեալներ, ո՛չ միայն չափաւորութիւնը, գթութիւնը և սէրը, այլ այս պատասխանին ճշգրտութիւնը, կատարեալ պատշաճութիւնը և վայելչութիւնը, միանգամայն անոր քաղցր կերպը, ինչպէս և ի մասնաւորի յաղթական շեշտը, որմէ յանցաւորը իր անձը դատապարտուած կը զգայ։

Արդ՝ հիմա ալ, մտիկ ընենք Պօղոս Առաքելոյ լեզուն՝ բոլորովին նոյնանման պարագայի մը մէջ։ Հրէից Ատեանին առջեւ Առաքեալը հազիւ թէ սկսած էր խօսելու՝ ինքզինքը պաշտպանելու համար, Անանիա քահանայապետը հրաման ըրաւ ծառաներէն մէկուն, ապտակելու համար անոր երեսին։ Առաքեալը անարգօրէն նախատուած, չկրցաւ հանդուրժել այս անարգանքին, քահանայապետին դարձաւ և խիստ շեշտով մը ըսաւ. «Աստուած քեզի պիտի զարնէ, ծեփած պատ. և դուն նստեր ես օրէնքին համեմատ զիս դատելու, և օրէնքէն դուրս հրամա՞ն կ'ընես որ ինծի զարնեն (2)։»

Կը տեսնէք թէ Յիսուսի լեզուին մէջ չկայ երբեք կիրքի նշոյլն իսկ. և ասիկա ամենէն նշանակելի գիծն

(1) Յովհ. ԺԸ. 23։

(2) Գործք. ԻԳ. 3 ։

է, որով կը զատորոշուի Յիսուսի լեզուն Առաքեալներու լեզուէն. Պէտք է սակայն աւելցնել՝ որ Յիսուսի լեզուին մէջ պիտի չկարենանք նշանակել յատուկ և որոշ նկարագիր մը։ Բացարձակ անկարելի է ըսել թէ ի՞նչ է Յիսուսի ոճը։ Պօղոս Առաքեալ, Պետրոս Առաքեալ, Յովհաննէս Առաքեալ ունին իրենց լեզուին ինքնայատուկ ոճը. Յիսուս սակայն բնաւ չունի։ Եւ ոճը մարդու մը լեզուին մէջ ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ ցոլքը իր նկարագրին։ Քրիստոս բնաւ չունի ոճ, վասնզի չունի երբեք բառին սովորական իմաստով նկարագիր։ Ո՞վ պիտի կրնար ըսել թէ ինչ է նկարագիրը Յիսուսի։ Խստութի՞ւն է, ուժգնութի՞ւն է. բայց ի՛նչ կատարեալ մայրական խանդաղատանք իր աշակերտաց հրաժեշտ տալու պահուն։ Քաղցրութի՞ւն է, ներողամտութի՞ւն է. բայց ի՛նչ ցասումի սաստկութիւն Փարիսեցիներու ուղղեալ իր մեղադրանքներուն մէջ։ Յիսուսի մէջ նկարագրի այս բացակայութիւնը, նոյն ինքն իր անձին կատարելութիւնը կը կազմէ։ Վասնզի մարդու մը նկարագիրը ուրիշ բան չէ բայց եթէ նախապատուութիւնը իր մէջ այն ինչ զգացումին կամ այն ինչ կարողութեան։ Յիսուսի մօտ բոլոր մարդկային կարողութիւնները իրենց կատարելութեան աստիճանին հասած կը ներկայանան. ուրեմն Անիկա բառին սովորական իմաստով նկարագիր չէ ունեցած։ Անիկա ունի բոլոր նկարագիրները միանգամայն ներդաշնակօրէն զուգա-

խառնեալ. Անիկա կը միացնէ իր անձին մէջ, խորհրդաւոր համաձայնութեամբ մը բոլոր առաքինութիւններն՝ որոնք թերեւս միմիանց հակառակ պիտի երեւէին մեզի։ Տղու մը պարզութիւնը՝ արքայի մը ազնուականութեամբ, փիլիսոփայի մը հանդարտութիւնը՝ մարտիրոսի մը աստուածազդեցիկ աւիւնովը, կնոջ մը փափկութիւնը՝ պատերազմիկի մը արիութեամբ։ Նմանապէս իր լեզուն ունի զանազանութիւններ ընտիր յատկութեանց՝ որոնք կը միանան այնքան հրաշալիօրէն և կը կազմեն մաքրամաքուր ալխտակութիւն մը։ Անոր կեանքին մէջ, ինչպէս և անոր լեզուին մէջ, կը տեսնուի համահաւաքումը բոլոր առաքինութեանց և առաւելութեանց, և թէեւ անոնք միմիանց հակընդդէմ կ'երեւին և զիրար վանող, թէեւ իշխանական շեշտին քով պարզութեան ոգին, վեհափառութեան քով խոնարհութեան, ուժգնութեան մէջ քաղցրութեան, սրբութեան մէջ ընտանութեան շունչ մը, թէեւ պրիսմակի տարբաղադրեալ բազմերանգ ցոլացեալ եօթը գոյներուն պէս՝ կարմիր, կանանչ, դեղին, նարնջագոյն, կապոյտ, մանիշակագոյն, լեղակագոյն, բոլորովին հակընդդէմ փայլուն և յանկուցիչ գոյներ, բայց անոնք միանալով կը կազմեն կատարեալ ձիւնասպիտակ ճերմակութիւն մը, իր լեզուին սրբութիւնը, իր լեզուին Աստուածութիւնը, իր սրտին ու հոգւոյն լուսալիր ցոլքը։

Յիսուսի խօսքերը չի բաղդատուիր ո՛չ մէկ մարդու, ո՛չ մէկ իմաստասէրի, ո՛չ մէկ առաքեալի, վերջապէս ո՛չ մէկ հրեշտակի խօսքերուն հետ։ Յիսուս երբ կը խօսի, մարդ կը զգայ թէ Աստուած կը խօսի. անոր խօսքերուն մէջ կեանք կայ. կեանք մը՝ որ կը բեղմնաւորէ, կ'ուռճացնէ, կ'ոգեւորէ. անոր խօսքերը խիղճերը կը շարժէ, սիրտերը կ'առինքնէ. անոր խօսքերը ամենէն խռովեալ մտքերու անպատում խաղաղութիւն կը բերէ, գլուցաղուն հոգիներու ուժ և սրբութիւն կու տայ։ — Եթէ աշխարհի հոգերով խռովուած էք, անիկա կ'ըսէ ձեզի. «Դուն շատ բաներու համար հոգ ընելով կը տագնապիս. բայց մէկ բան պէտք է (1)։» «Բանի՞ն կը շահի մարդ մը՝ եթէ բոլոր աշխարհը վաստկի և իր անձը կորսնցնէ (2)։» «Բայց առաջ խնդրեցէք Աստուծոյ թագաւորութիւնը և անոր արդարութիւնը, ու այդ բոլոր բաներն ալ ձեզի պիտի տրուին (3)։» — Եթէ ծարաւի էք երջանկութեան, և ձեր հակառակ փնտռելուն, չէք կրցած գտնել երջանկութիւնը հաճոյքի, դրամի, ցանկութեանց մէջ, անիկա ձեր ծարաւած հոգւոյն պիտի տայ զովարար յագեցնող ջուրը. «Եթէ դուն գիտնայիր Աստուծոյ պարգեւը, և

(1) Ղուկ ժ. 41-42։
(2) Մատթ. ժԶ. 26։
(3) Մատթ. Զ. 33։

թէ ո՛վ է ան որ քեզի կ'ըսէ. ինծի ջուր տուր խմելու, դուն անկէ պիտի ուզէիր, և ինք քեզի կենդանի ջուր պիտի տար։ Ամէն ով որ այդ ջուրէն խմէ, նորէն պիտի ծարաւի, բայց ով որ խմէ այն ջուրէն զոր ես անոր պիտի տամ, յաւիտեան պիտի չծարաւի. Հապա այն ջուրը զոր ես անոր պիտի տամ, պիտի ըլլայ անոր ներսիդին ջուրի աղբիւր մը՝ որ յաւիտենական կեանքի համար կը բղխի (1)։»—Եթէ աշխարհի ցաւերու և վշտի ծանր հարուածներուն տակ ընկճուած կը հեծէք, ան պիտի ըսէ ձեզի. «Եկէք ինծի, բոլոր յոգնած և բեռնաւորուածներ, և ես ձեզ պիտի հանգչեցնեմ(2)։» «Ես ալ Հօրը պիտի աղաչեմ, և ուրիշ Մխիթարիչ մը պիտի տայ ձեզի, որպէսզի յաւիտեան ձեզի հետ բնակի. Ճշմարտութեան Հոգին, զոր այս աշխարհը չկրնար ընդունիլ, վասնզի չի տեսներ զանիկա ու չճանչնար զանիկա, վասնզի ձեր քով կը բնակի և ձեր մէջ պիտի ըլլայ (3)։» — Եթէ կորսնցուցած էք ձեր սիրելին, ու արցունքներ կը թափէք անոր գերեզմանին վրայ, ձեր հօրը, կամ ձեր մօրը, կամ ձեր եղբօրը, կամ ձեր քրոջը, կամ ամուսնոյ և կամ զաւկի վրայ, լսեցէք ահա

(1) Յովհ. Դ. 10-14:
(2) Մատթ. ԺԱ. 28 :
(3) Յովհ. ԺԴ. 16-18 :

թէ ի՛նչ կ'ըսէ. «Աղջիկը չէ մեռած, այլ կը ննջէ(1)։» « Քու եղբայրդ յարութիւն պիտի առնէ (2) : » « Ես եմ յարութիւնը և կեանքը. ան որ ինծի կը հաւատայ, թէեւ մեռնի՝ պիտի ապրի, և ան ամէնը որ կենդանի է ու ինծի կը հաւատայ, յաւիտեան պիտի չմեռնի (3)։» «Իմ հօրս տունը շատ բնակարաններ կան. ապա թէ ոչ՝ ես ձեզի պիտի ըսէի, հիմա կ'երթամ ու ձեզի տեղ կը պատրաստեմ (4)։» — Եթէ մեղքերը ձեզ կ'ընկճեն, և դուք ձեր ճգնութեամբ չէք կարող յաղթահարել զայնս, և ամէն անգամուն կը պարտուիք, ահա թէ ի՛նչ կ'ըսէ Անիկա ձեզի. «Որդին մարդոյ չեկաւ պաշտուելու, հապա պաշտելու և իր կեանքը շատերու համար փրկանք տալու։» «Եւ ինչպէս Մովսէս անապատին մէջ օձը բարձրացուց, այնպէս պէտք է որ Որդին մարդոյ բարձրանայ, որպէսզի ամէն ով որ անոր հաւատայ՝ չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանք ունենայ։ Վասնզի Աստուած այնպէս սիրեց աշխարհը, մինչեւ իր միածին Որդին տուաւ, որպէսզի ամէն ով որ անոր հաւատայ՝ չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանք ունենայ (5)։»

(1) Մատթ. Թ. 24 :
(2) Յովհ. ԺԱ. 23 :
(3) Յովհ. ԺԱ. 25-26 :
(4) Յովհ. ԺԴ. 2-4 :
(5) Յովհ. Գ. 14-16 :

Կանգ կ'առնեմ. վասնզի կ'ուզէի յիշատակել բոլոր Յիսուսի խօսքերը, որոնք կը պատշաճին մեր զանազան կարօտութեանց: Բայց պէտք էր այն ատեն յիշել բոլոր Աւետարանի համարները: Այդ աշխատութեան շարունակութիւնը պէտք է դուք ընէք, ո՛վ իմ ունկընդիրներս, եթէ կ'ուզէք ձեր կեանքին համար օգուտ մը քաղել անկէ: Բաւական չէ հիացում յայտնել Յիսուսի խօսքերուն աստուածային նկարագրին համար, այլ պէտք է այս սրբավայրէն մեկնիք այն հաստատ որոշողութեամբ որ ձեր տան մէջ որոշ պահերու կարդաք Աւետարանները: Պէտք է կարդաք և վերստին կարդաք զայնս, և ձեր ըմբռնումին համեմատ հասկնաք այդ խօսքերուն նշանակութիւնը. յայնժամ իրապէս պիտի համոզուիք թէ Յիսուս, Աստուծոյ Որդի է՝ և Աստուած յայտնուած է ի նմա: Վասնզի խօսքը հաւատարիմ հայելին է հոգւոյն, և Յիսուսի խօսքերուն մէջ պիտի տեսնէք արտափայլիլը Աստուծոյ հոգւոյն իմաստութեան, գթութեան, սրբութեան և արդարութեան:

Բաւական չէ հիացում յայտնել Յիսուսի խօսքերուն աստուածային նկարագրին համար, այլ պէտք է վարժեցնենք մեր խօսքերը որպէսզի անորին նման ըլլան սուրբ, բարի, իմաստուն և արդար: Մեր խօսքերուն կապուած է մեր կեանքը, ինչպէս և մեր շուրջը եղողներուն կեանքը: Տեսէ՛ք, հրամատարի կարճ և արագ խօսքին ուժգնութեամբ մարդկային զանգուածներ

շարժման մէջ կը դրուին, որ վերիվայր կը շրջեն թըշնամիին ծրագիրները. հրամատարին այդ մէկ հրամանին կապուած է յաճախ ժողովուրդի մը բաղդը: Տեսէ՛ք, ահա զոյգ մը մաքուր հոգիներ, որոնք նոր ճանչցած զիրար, իրենց գրաւիչ խօսքերը զիրենք կը խանդավառէ, երջանկութեան աղբիւր կ'ըլլայ և սրտերու կապը կ'ամրապնդէ: Տեսէ՛ք, ահա մայր մը որ իր մանկան, իր սրտի հատորին օրօրոցին վրայ հակած, ուրախութեան շրթներով կը խօսի, կ'ոգեւորէ, և մանկան հոգւոյն մէջ կը ծնուցանէ ազնիւ ուժեր, կը կաղապարէ հետզհետէ անոր զգացումները, և ահա մանկիկը կը ստանայ Հոգի կենդանի, և կը դառնայ պատկեր արարչին Աստուծոյ:

Հարկ է ո՛վ հաւատացեալներ, որ մենք դնենք մեր խօսքերուն մէջ սիրոյ, զոհողութեան, արդարութեան, սրբութեան և բարութեան ոգին, որպէսզի մեր խօսքերովը շինարար դեր մը կատարած ըլլանք մեր պատկանած շրջանակին մէջ, և երբ մեզի ունկնդրեն, լսեն մեր խօսքերուն մէջ շեշտը և ոգին Յիսուսի աստուածային խօսքերուն, որոնք պիտի մնան միշտ աստուածային, գերազանց, աննման դարուց ի դարս:

Ի.

ՅԻՍՈՒՍ ԳԵԹՍԵՄԱՆԻԻ ՄԷՋ

ՅԻՍՈՒՍ ԳԵԹՍԵՄԱՆԻԻ ՄԷՋ

«Իմ անձս մեռնելու աստիճան տըրտում է. հոս կեցէք եւ ինծի հետ արթուն մնացէք: Ու քիչ մը յառաջ երթալով՝ իր երեսին վրայ ինկաւ եւ աղօթք ըրաւ ըսելով. Ո՜վ Հայր իմ, եթէ կարելի է, թող այս բաժակը ինծմէ անցնի. բայց ոչ թէ ինչպէս որ ես կ'ուզեմ, այլ ինչպէս որ դուն:»

(Մատթ. ԻԶ. 30 - 39)

ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒ մէջ Տեառն մերոյ չարչարանաց պատմութիւնը ամենէն աւելի ընդարձակն է գրուած: Աւետարանիչները յատկապէս որոշ նպատա-

կու մը ընդարձակ գրած են չարչարանաց մասը։ Նախ անոր համար՝ որ տառապանքի մէջ միայն մարդ կրնայ ճանչցուիլ. հոն է որ մարդուն նկարագիրը ի յայտ կուգայ. մարդուն բարօրութեան պահուն կարելի չէ ճանչնալ իր բուն արժանիքը։ Դժբաղդութեան մէջ է որ այլ եւս չէ կարելի ծածկել ներքինը, ինչպէս կ'ըսէ բանաստեղծը. «Դիմակը վար կ'իյնայ, և բուն մարդը կը մնայ», և ծածկեալ իրականութիւնը կը պարզուի մեր աչաց առջեւ։ Յիսուսի հոգւոյն մէջ բովանդակուած արիութեան, սիրոյ և սրբութեան գանձերը իրենց լրութեան մէջ պիտի չճանչնայինք, եթէ չտեսնէինք զինքը իր տագնապի, չարչարանքի և մահուան պահերուն մէջ։ Երկրորդ՝ Յիսուս իր տառապանքներով է որ ի գլուխ հանեց մեր փրկութեան գործը. «Չէ՞ որ Քրիստոսի պէտք էր այս չարչարանքները կրել և իր փառքը մտնել [1]» ըսաւ ինքն իսկ։ «Բայց այժմ իմ հոգիս խռովեալ է, և ի՞նչ ըսեմ. Հա՛յր, զիս ազատէ այս ժամէն. բայց ես ասոր համար եկայ այս ժամուն [2]։»

Արդէն Փրկչի ամբողջ կեանքը չարչարանք մըն էր, բայց Գեթսեմանիի մէջ և Գողգոթայի վրայ էր որ այս չարչարանքը կը հասնէր իր գագաթնակէտին։

(1) Ղուկ. ԻԴ. 26։

(2) Յովհ. ԺԲ. 27։

Գեթսեմանին և Գողգոթան Յիսուսի տառապանքներուն երկար շղթային վերջին ամենէն ծանր և բիրտ օղակներն են։ Այդ իսկ պատճառաւ Եկեղեցին, Աւագ շաբթուան մէջ սահմանած է «Չարչարանաց գիշեր»ուան յատուկ պաշտամունք մը՝ որ ստուգիւ յուզիչ է և սրտագրաւ։

Նախորդ երեք տարիներու «Չարչարանաց գիշեր»ուան քարոզներուս նիւթ ընտրած էի Յիսուսի Գողգոթայի խաչին վրայ կրած չարչարանքը և մահը։ Այս գիշեր զձեզ միայն Գեթսեմանիի մէջ պիտի կեցնեմ, հոն խորհրդածութեան առարկայ ընելու համար Յիսուսի տագնապը։ Եւ որովհետեւ Գեթսեմանիի տագնապը Գողգոթայի եղերադէպին նախաբանն է, պիտի ուզէի որ այս գիշեր խորհրդածութեան առարկայ ընէինք մեր Փրկչի կեանքին նշանակալից այս պահը։ Երանի՜ թէ Գեթսեմանիի տեսարանը ներգործէր ամենուս վրայ, խոնարհեցնէր և փոխէր մեր սիրտերը։

Իր աշակերտներուն վերջին կոչը ընելէն և Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդը հաստատելէն վերջ, Յիսուս տասնմէկին հետ մեկնեցաւ վերնատունէն, եւ անցնելով Կեդրոնի ձորէն, ուղղուեցաւ դէպի Ձիթենեաց լեռը։ Երուսաղէմ եղած միջոցին, Յիսուս իր առանձնութեան եւ աղօթքի վայրը ընտրած էր Ձիթենեաց լեռը։ Այդ լերան զառիվայրին վրայ էր Գեթսեմանի պարտէզը։ Անիկա իմաստուն եւ բարի զգուշութիւնով մը ուզելով

խնայել աշակերտներէն իր տագնապներուն սոսկալի տեսարանը, զանոնք Թողուց պարտէզին մօտ եւ իրեն հետ առնելով միայն աշակերտներէն ամենէն մտերիմները, Պետրոսը եւ Զեբեթէոսի երկու որդիները, մտաւ Գեթսեմանի պարտէզը։ Այս երեք աշակերտները արդէն վկաներ եղած էին իր այլակերպութեան փառքին, այժմ պէտք էր որ վկաներ եւս ըլլային իր տագնապներուն եւ սարսափի վայրկեաններուն։ Անոնց համար խիստ դաս մը կար այս վշտի տեսարանին մէջ։ Պետրոս հոն միայն պիտի կարենար սորվիլ թէ մարդ ոչ թէ իր անձին վստահելով, այլ խոնարհութեամբ եւ աղօթքով է որ կրնայ գտնել իրական զօրութիւն։ Զեբեթեայ երկու որդիները հոն միայն պիտի սորվէին թէ ճշմարիտ պայմանը Քրիստոսի Թագաւորութեան մէջ մտնելու, անձնուիրութեամբ եւ զոհողութեամբ կարելի է։

Այդ անմոռանալի պարտէզը մեզ կը յիշեցնէ ուրիշ պարտէզ մը, Եդեմի պարտէզը, ուր մարդկային պատմութեան խանձարուրին՝ ոչ նուազ հանդիսաւոր դէպք մըն էր որ պատահեցաւ։ Եւ սակայն ի՜նչ մեծ տարբերութիւն երկու պարտէզներու մէջ, ինչպէս եւ երկու մեծ տեսարաններու հերոսներուն մէջ։

Հոն, Եդեմի պարտէզը, գեղեցկութեան եւ շքեղութեան ամէն առաւելութիւններով օժտուած խաղաղութեան եւ բարօրութեան վայր մըն է։ Մինչդեռ հոս,

Գեթսեմանիի պարտէզը, սիրուն պարտէզ մը ըլլալէ աւելի ժայռոտ, ցամաք եւ լերկ վայր մըն է, որուն միայն առաւելութիւնը եւ հրապոյրը մելամաղձոտ երեւոյթով ձիթենիները կրնային ըլլալ։

Եդեմի պարտէզին մէջ Նախամարդն է ահա, ստեղծուած Աստուծոյ պատկերին նման, եւ օժտուած անմեղութեամբ եւ բերկրութեամբ, որ սակայն կ'անսայ չարին նենգաւոր ընդմտումներուն, որ ոտնակոխ կ'ընէ Աստուծոյ խոստումները եւ ազդարարութիւնները, որ կ'անհնազանդի անոր օրէնքին, եւ կ'իյնայ մեղքի լուծին տակ, ծանր անկումի մը ենթարկելով իրեն հետ բոլոր մարդկութիւնը։ Մինչդեռ հոս, Գեթսեմանիի մէջ, Աստուծոյ Որդին է՝ որ մեզ փրկելու համար յանձն առաւ ամէն զրկանքներու ենթարկել ինքզինքը, որպէսզի երկրի թշուառութիւնները եւ փորձութիւնները երկնքի փառքերուն եւ երանութեանց փոխէ։ Ինք որ երեսուն երեք տարիներու միջոցին այնքան տառապեցաւ եւ պայքարեցաւ մեր փրկութեան վսեմ գործը ի գլուխ հանելու համար, հիմա, ահա իր վերջին պայքարն է որ կը մղէր, յաղթական ելնելու համար մեղքէն եւ մահէն, եւ իբր Նոր Ադամ դարմանելու համար Հին Ադամի սխալը, մեղանչումը, բանալով մարդկային ազգի՝ ներումի, խաղաղութեան եւ յաւիտենական կեանքի գոցուած աղբիւրները։

Փութանք ուրեմն ներկայ ըլլալ այնքան հանդիսաւոր և ա՛յնքան բեղուն այս պայքարին։

Յիսուս պարտէզ մտած էր դառն տրտմութեամբ մը։ Աննկարագրելի անձկութիւն մը իր հոգին արդէն ընկճած էր։ Իր երեք աշակերտներուն դառնալով ըսաւ. «Իմ անձս մեռնելու աստիճան տրտում է. հոս կեցէք և՝ ինծի հետ արթուն մնացէք(1)։» Քիչ յետոյ աւելի յառաջ երթալով՝ ծունկի վրայ եկած աղօթք կ'ընէր ու կ'ըսէր. «Հա՛յր. եթէ կուզես, այս բաժակը ինծմէ անցուր, բայց ոչ թէ իմ կամքս՝ այլ քուկդ թող ըլլայ։» Եւ ահա հոգեվարքի մէջ ըլլալով՝ «կը հոսէին իր քրտինքը արիւնի կաթիլներու պէս, և գետինը կը թափուէր(2)։»

Այս յուզիչ տեսարանին առջեւ զարմացումի շա՛տ բնական զգացումով մը կը գրաւուինք եւ կը խռովուինք։ Ինչո՞ւ այս վսեմ եւ անմեղ հոգին, մեր «Փրկիչը», ա՛յնքան արիական անապատի փորձութեանց մէջ, եւ աներկիւղ եւ անվեհեր սատանայի բոլոր չարամանկութեանց դէմ, ա՛յնքան հանդարտ եւ խաղաղաւէտ վերնատան մէջ իր յաւիտենականութեան դրօշմը կրող կտակը ըրած պահուն, այժմ ինչո՞ւ այսքան դողահար

(1) Մատթ. ԻԶ. 38։

(2) Ղուկ. ԻԲ. 44։

և ա՛յսքան պարտասած։ Ինք որ կ'ըսէր երբեմն նոյնքան երկնային խաղաղութեան շեշտով մը. «Խաղաղութի՛ւն կը թողում ձեզի, իմ խաղաղութիւնս կուտամ ձեզի», ինք որ կ'ըսէր. «Ես և Հայրս մէկ ենք», ինչո՞ւ այժմ գետնամած, ընկճուած է, ջախջախուած է վիշտով ամենատկար մարդոց նման։ Ինչո՞ւ դառն բաժակին հանդէպ, որ պատրաստ էր ըմպելու, տեսնէինք այժմ զինքը սարսափահար, յետս ընկրկեալ, այն աստիճան սոսկումով որ կ'աղաչէ Հօրը որպէսզի իր շրթներէն ետ առնէ այդ բաժակը։

Մեր զարմացումը կը կրկնապատկուի երբ ի միտ կը բերենք ուրիշ մարտիրոսներ, որոնց մարդկային բնութիւնը շա՛տ վար կը մնայ իրենէն, և սակայն մահուան հանդէպ անընկճելի մնացած են։ Հին հեթանոսութեան մէջ Սոկրատ իմաստասէր ժպիտ ի շրթունս ընդունեց թունալից բաժակը։ Քրիստոնէական աշխարհի մէջ, նոյն ինքն Քրիստոսի աշակերտները, Պօղոսներ, Պետրոսներ, Պօղիկարպոսներ, Յուստինոսներ, Որոգինեսներ անյողդողդ եւ ամուր մնացած են եւ որ եւ է տկարութիւն ցոյց չեն տուած իրենց մարտիրոսութեան պահուն։ Ո՞վ պիտի բացատրէ այս արտակարգ տարբերութիւնը ընդ մէջ Աստուծոյ Սուրբին եւ մեղաւոր մարդոց, ընդ մէջ Տիրոջ եւ աշակերտաց։

Պէտք է ըսեմ որ կը գտնուինք մօտը մեր Փրկչի անձին և գործին մեծ խորհուրդներէն մին, որուն մէջ

հրեշտակներն իսկ պիտի բաղձային տեսնել մինչեւ խորը, եւ մենք, սահմանափակ արարածներս, շա՛տ անկատար կերպով մը միայն թերեւս կարող ըլլայինք թափանցել: Ստուգիւ, որքա՛ն խորունկ մթութիւն, եւ այդ խորունկ մթութեան մէջ պիտի կարենայի՞նք արդեօք լոյս մը տեսնել, որ մեզի բաւական ըլլար լուսաւորելու եւ մեր սրտին կեանք տալու: Փորձենք ուրեմն բացատրել այս այնքա՛ն զարմանալի տագնապը:

Նախ, գիտել տանք՝ որ Քրիստոնէութիւնը նման Ստոյիկութեան, անզգայական դրութիւն մը չէ հանդէպ վշտի եւ մահուան: Իրական հերոսը, ճշմարիտ մարդը այն չէ՝ որ հրաւէր կը կարդայ տառապանքի ըսելով. «Ո՛վ վիշտ, պիտի չկարենաս երբեք ինծ խոստովանիլ թէ դուն չարիք մըն ես», այլ այն է՝ որ գիտէ առանց պատրանքի եւ առանց կեղծ խանդավառութեան դիմագրաւել վշտին, որ գիտէ համակերպիլ եւ ընդունիլ զայն՝ երբ կը պարտադրուի իրեն, թէեւ դողահար վիճակի մը մէջ: Երբ գովեստը կ'ընենք մարտիրոսներու աներկիւղ խանդավառութեան, անայլայլ հանդարտ տրամադրութեանց, ինչպէս է թերեւս Սոկրատի պարագան, կը մոռնանք սակայն որ այդ մարտիրոսներն ալ ուզած են պաշտպանել իրենց անձը մինչեւ վերջը, անոնք ալ ունեցած են իրենց մռայլ, դժուարին, անձկագին պահերն, իրենց Գեթսեմանին: Իրենց բանտին մութ խորշին մէջ, գիշերուան մահաշուք ստուերներուն մէջ,

Կառափնատներու կամ Խարոյկներու վրայ բարձրանալէ առաջ, ամբոխին աչաց երեւալէ առաջ, անոնք ալ ունեցած են իրենց ներքին պայքարը եւ իրենց ահաւոր տագնապը: Աստուածային օրէնք մըն է այս. եւ ոչ ոք կրնայ խուսափիլ այդ օրէնքէն: Յիսուս ամէն բանէ առաջ մարդ էր, իրական եւ ճշմարիտ հերոս մը եւ ոչ թէ երեւակայական: Իրեն համար ալ հասած էր մահուան դառն բաժակը ընդունելու ժամը, բայց ոչ առանց պայքարի եւ տագնապի: Գեթսեմանիի ժամը չարչարանքի եւ մահուան բաժակի մատուցման ժամն է: Գողգոթայի վրայ էր որ Անիկա բաժակը մինչ ցմրուր պարպեց, բայց Գեթսեմանիի մէջ է որ Անիկա համակերպեցաւ զայն ըմպելու: Եւ ո՞վ չի գիտեր որ զոհուելու համակերպման ժամը աւելի ահաւոր է քան զոհուելու պահը: Եւ եթէ գիտենք որ մահը դառն եւ սարսափելի է յանցաւոր եւ մեղանչող մարդուն համար, որքա՛ն եւս առաւել դառն պէտք է ըլլայ սուրբ եւ անմեղ մարդուն համար:

Աչքի առջեւ բերենք նաեւ այն պարագաները որոնցմով շրջապատուած էր Մարդոյ Որդին, եւ որոնք աւելի եւս կը դառնացնէին իր մահը: Գեթսեմանիէն՝ Յիսուսի հայեացքին տակ կ'իյնար այն սուրբ քաղաքը, ուրկէ քիչ առաջ իր աշակերտաց խումբովը բաժնուած էր, եւ ուր պիտի վերադարձուէր իբր անարգ չարագործ մը: Անիկա կը թափանցէր նոյն այն հայեացքով քա-

ղաքին բնակչաց սրտերուն, կը նախատեսէր պատահելիք բոլոր դէպքերն և անօրէններու ձեռամբ յառաջ գալիք բոլոր տեսարանները։ Անիկա արդէն ճնշուած կը զգար ատելութեամբ լեցուած Փարիսեցիներու և դպիրներու աչաց ներքեւ, կը տեսնէր մութին մէջ Սանհետրինի դաւադրութեան նիւթուիլը, Անիկա կը կարդար մատնիչ Յուդայի սիրտը, զոր բոլոր իր քաղցրութեամբը չկրցաւ շարժել։ Հիմակ ահա կը տեսնէր, գիշերուան մութին օգնութեամբ, զինուած զօրքերուն գալը, որ պիտի ձերբակալէին իբր աւազակ մը։ Ան կը նախատեսէր իր աշակերտաց լքումը ու ցրուումը, և իր ամենէն մտերիմ աշակերտին երիցս ուրացումը։ Ան կը լսէր արդէն Կայիափայի մը անարգանքները, Հերովդէսի մը արհամարհանքը, ամբոխին մոլեգին աղաղակը. «Թող անոր արիւնը մեր և մեր զաւակաց վրայ ըլլայ։» Ան ինքզինքին արցունքով կը հարցնէր թէ ի՞նչ էր այդ ատելութեան և մահապարտութեան շարժառիթը. ու ապա հեծկլտալով ստիպուած էր ինքնիրեն ըսելու. «Ատեցին զիս տարապարտուց (1)։»

Տարապարտո՞ւց, ինչպէ՞ս տարապարտուց, ինչպէ՞ս առանց պատճառի քեզ կրնան ատել, ո՛վ իմ Փրկիչս Յիսուս Քրիստոս։ Մի՞թէ քու սրբութիւնդ, քու սէրդ, քու իմաստութիւնդ չէի՞ն որ պատճառ եղան

(1) Յովհ. ժե. 25։

զանոնք քեզի դէմ զինելու, զքեզ հարկանելու և խաչափայտին գամելու։ Դուն Լո՛յս ես, ո՛վ Տէր իմ, լո՛յս ճշմարտութեան և կատարեալ սրբութեան, դուն կը ճառագայթես մութին մէջ, և փոխանակ ընդունելու քու այդ լոյսդ, մեղքի մարդիկը կը համարձակին մարելու, և ահա թէ ինչո՞ւ դուն կը տառապիս և մեռնելու կ'երթաս։

Ով հաւատացեալնե՛ր, մոլորած ժողովուրդ մը անսահման սիրով սիրելէ և զայն փրկելու համար ամէն ջանք չխնայելէ վերջ ատելի դառնալ, ջախջախուիլ, և մեռնիլ անոր անգութ հարուածներուն տակ, ի՛նչ սարսափելի բան է, ի՛նչ անլուր վիշտ է։ Ահա թէ ինչո՞ւ կը դողայ Յիսուս, ահա թէ ինչո՞ւ ան սարսուռ կը զգայ և միաժամանակ ահա թէ ինչո՞ւ անոր ճակատէն կը հոսին քրտինքներ, քրտինքնե՛ր արեան կայլակներու նման։

Այս հոգեվարքի էջը իր մէջ կը բովանդակէ աւելի վսեմ նշանակութիւն մը։ Յիսուս ոչ միայն իբր մարտիրոս տառապեցաւ, այլ տառապեցաւ նաեւ իբր ՓՐԿԻՉ։ Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ չէ թէ միայն կը տեսնենք սուրբ և արդար մարդ մը որ ընկճուած է անօրէն մարդոց անշնորհութիւններէն և անհաւատութիւններէն, այլ կը տեսնենք սուրբ զոհ մը, որ յանձն կ'առնէ իր վրայ կրելու աշխարհի մեղքերը։ Անիկա վսեմ նպատակաւ մը իր մէջ իւրացուցած է մարդկու-

թեան բոլոր անիրաւութիւնները, Անիկա իր գլխուն վրայ կուտակած է բոլոր մեղքի անէծքները, և որպէս թէ իր մէջ մեղաւոր մարդկութիւնը ամփոփած ըլլար, ահա անիկա արտակարգ անձնուիրութեամբ մը և անբացատրելի զոհողութեամբ մը Գեթսեմանիի մութ ստուերներուն ներքեւ յանձն կ'առնէ «իր կեանքը շատերու համար փրկանք մը տալու([1]),» և ինչպէս կ'ըսէ Առաքեալն Պօղոս, «մեղի համար մեղաւոր համարեց Ինքզինքը, որպէսզի մենք անոր միջոցաւ Աստուծոյ արդարներն ըլլանք ([2]):»

Թո՛յլ տուէք ինձ, ո՛վ իմ ունկնդիրներս, որպէսզի հեռաւոր նմանութեամբ մը փորձ մը ընեմ հասկցնելու ձեզ Գեթսեմանիի գիշերուան վսեմ խորհուրդը:

Գիտէ՞ք արդեօք յուզիչ պատմութիւնը երիտասարդ Հոլանտացիին, որ կը կոչուի «Հարլէմի հերոսը»: Անիկա զաւակն էր սահմանապահի մը, որուն պարտականութիւնն էր հսկել պահպանութեանը այն թումբերէն միոյն, որ կը պաշտպանեն Հոլանտան ընդդէմ ծովի խուժումին. անիկա ժառանգած էր հօրը հոգածութեան և անձնուիրութեան հոգին: Իրիկուն մը տուն վերադարձին սոսկումով ընդնշմարեց որ թումբին տախտակներէն միոյն վրայ փոքր մատի մեծութեամբ ծակ մը գոյացած, ջուրը ներս սկսած էր վազել. անմիջապէս հասկնալով որ եթէ ջուրը շարունակէր այդ բացուածքէն՝ կրնար մեծնալ բացուածքը և պատճառ դառնալ ահաւոր ողողումի մը, վայրկեան մը առանց վարանելու, խոյացաւ բարձրաւանդակին վրայ, ապա ծռեցաւ դէպի բացուածքը և մատը դրաւ բացուածքին մէջ: Ջուրը ներս վազելէ դադրած էր: Ոչ ոք տեղեակ ըլլալով անցած դարձածէն, ամբողջ գիշերը սոխպուեցաւ, նախ մատներով ապա ամբողջ ձեռքովը, ապա բազուկովը գոց պահել հետզհետէ խոշորցուած բացուածքը: Տղուն բազուկը այլ եւս թմրած էր յոգնութենէն և գիշերուան ցուրտէն: Բայց անիկա ամբողջ գիշերը տեղէն չշարժեցաւ և չբաժնուեցաւ: Արշալոյսին, արեւուն աղօտ լոյսին ճառագայթները կը լուսաւորէին բարձրաւանդակին վրայ անոր խոնջած, հիւծած մարմինը, բազուկը բացուածքին մէջ: Վերջապէս, առաւօտեան անցորդներ իրեն օգնութեան հասան կիսամեռ վիճակի մէջ եղող այս հերոս տղուն, ապա կոչեցին հայրը՝ գոցելու համար ճեղքուածքը: Այս ազնիւ և սքանչելի տղան իր նպատակին հասած էր:

Անշուշտ կը հիանաք այս անմեղ տղուն հերոսական գործին վրայ, միտք բերէ՛ք այժմ անհամեմատօրէն աւելի հերոսական մեծ արարքն Մարդոյ Որդիին: Նայեցէ՛ք Անոր հերոսութեան Գեթսեմանիի մէջ և Գողգո-

(1) Մատթ. ի. 28, եւ Մարկ. ժ. 45:

(1) Բ. Կորնթ. ե. 21:

թայի վրայ. Անիկա չէ թէ միայն ձեռքն է որ կը դնէ մարդկութեան թշուառութեան դէմ՝ մեղքի և դառնապարտութեան ծովու աւերիչ ալիքները կեցնելու համար, այլ մարմինը, այլ իր հոգին, այլ իր ամբողջութիւնը։ Եւ ծովը ետ կը մղուի, մեղքը իր կործանարար դերը կը դադրի կատարելէ և մեր հոգիները կը փրկուին։ Ո՜հ, ի՜նչ գիշեր հոգեվարքի, ի՜նչ զոհողութիւն և նուիրումի կեանք. ի՜նչ սէր, ով Աստուա՜ծ իմ, ի՜նչ սէր։

Հանդէպ Մարդոյ Որդւոյն այս զոհողութեան և սիրոյն, հանդէպ անոր տագնապներուն և վշտին, հանդէպ անոր արցունքներուն և արեան կաթիլներուն, հանդէպ անոր վսեմ համոզումներուն և սուրբ խոյանքներուն, ի՞նչ ըրած ենք և ի՞նչ պէտք է ընենք։ Ոճի՜ր է անտարբեր և անզգած մնալը այս տեսարանին հանդէպ. միթէ պիտի չուզէի՞նք ծունկի գալ սա սարսռազդեցիկ պահուն և մեղմել անոր տագնապներն և տառապանքները։ Միթէ պիտի չուզէի՞նք իրեն հետ ելնել մեր Գեթսեմանին և մեր Գողգոթան, հոն անդրադառնալու համար մեր հոգեկան վիճակին վրայ և զոհելու համար մեր հպարտութիւնը, մեր անտարբերութիւնը, մեր եսասիրութիւնը, մեր ատելութիւնը, մեր հին մարդը, որպէսզի հագնէինք նոր մարդը։ Չբաւականանանք միայն ի միտ բերելով այն տառապանքները զորս կրեց Յիսուս, այլ նմանինք և հետեւինք իր օրինակին, իրեն

նման պայքարինք չարին դէմ, և աղօթենք, պայքարինք յարատեւութեամբ և աղօթենք արցունքով՝ մինչեւ որ իրեն նման կարենանք զմեզ վեր կանգնել և ըսել վշտի երեսին և կեանքի փորձութեան. «Այս աշխարհին Իշխանը կուգայ, բայց իմ վրաս բան մը չունի։»

Ո՜վ Աստուած իմ, դուն որ աղբիւրն ես կենաց և զօրութեան, գիշերուան այս մութին մէջ խարխափելով եկած ենք խնդրելու որ շնորհես մեզի իմաստութիւն, որպէսզի կեանքի մեր Գեթսեմանիին մէջ անդրադառնանք մեր հոգեկան վիճակին վրայ և գիտնանք զոհել մեր հպարտութիւնը, մեր եսասիրութիւնը, մեր հին մարդը, որպէսզի կատարած ըլլանք քու կամքդ, և քու թեւերուդ տակ ապրիլը և մեռնիլը մեզի և մեր յաջորդներուն ժառանգութիւնը ըլլայ։

«կեդրոնեան յայնկոյս ձորոյ՝
ի վերնատունն եւ խորհրդոյ.
Եմուտ պարտէզ ընդ պարտիզի,
Եմոյծ զԱդամ յԱդին դրախտին.
Մուծցես եւ զմեզ Տէր ընդ Նմին
Ուստի հաներ նախ զառաջինն,
Չի ժառանգել զհայրենին
Արժանացուք մեք վերստին։» Ամէն։

ԻԱ·

ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

« Փիլիպպոս ըսաւ՝ անոր. Տէ՛ր, Հայրը մեզի ցուցուր, ու բաւական է մեզի: Ըսաւ անոր Յիսուս. Այսքան ժամանակ ձեզի հետ եմ, եւ զիս չճանչցա՞ր, Փիլիպպոս. ան որ զիս տեսաւ՝ Հայրը տեսաւ:»
(Յովհ. ԺԴ. 8-9:)

Երուսաղէմի վերնատան մէջ Տէրն մեր և իր աշակերտները խմբուեր էին: Յիսուս համոզուած էր որ աշակերտները տակաւին չէին ըմբռնած զինքը. անոնք

տարակոյսի մէջ էին իր անձի և հանգամանքի մասին. աշակերտաց այս տարակոյսն էր որ համարձակեցաւ Փիլիպպոս յայտնելու՝ ըսելով. Եթէ ստուգիւ Երկնաւոր Հօրմէն եկած ես, «ցուցուր մեզի Հայրը, ու բաւական է մեզ:»

Այս խօսքը շա՛տ որոշ և բացայայտ է. ան ըսել կ՛ուզէր. ցուցուր զԱստուած մեզի, երեւցուր զանիկա մեր աչքերուն, քեզմէ ուրիշ բան չենք ուզեր, մեզի բաւական պիտի ըլլայ որ քեզի հաւատանք:

Ո՜վ հաւատացեալներ, Փիլիպպոսի զԱստուած տեսնելու բաղձանքը, համայն մարդկութեան գերագոյն բաղձանքը եղած է, և միշտ պիտի մնայ իր բաղձանքներուն ամենէն վսեմը: Նախամարդն առաջին առթիւ երբ լսեց ամպերու որոտումը, ըսաւ. «Աստուած մըն է ան՝ որ ինծի կը խօսի:» Առաջին առթիւ երբ տեսաւ արեւուն հունձքերը բեղմնաւորելը և անձրեւին տունկերը բուսցունելը, ըսաւ. «Աստուածներ են անոնք որ բարիքներ կը շնորհեն ինծի՝ շողացնելով արեւը կամ ղրկելով անձրեւը. եթէ ես զիրենք տեսնէի, պիտի գիտնայի:»

Աստուծոյ այս երեւումին «Աստուածայայտնութիւն» անունը տուած են: Բայց ես այդ անունով պիտի չբաւականանայի, պիտի ուզէի զԱստուած տեսնել, և անգամ մը որ Աստուած տեսնէի, պիտի գիտնայի այլեւս հաստատապէս թէ ան գոյութիւն ունի՞, թէ ի՛նչ մըն է ինք, թէ ան կը սիրէ՞ զիս, վերջապէս

պիտի կրնայի լուծել բոլոր ինչո՞ւները. պիտի գիտնայի թէ ինչո՞ւ գոյութիւն ունի տառապանքը և մահը ի մասնաւորի: Եթէ զԱստուած տեսնէի, միանգամ ընդ միշտ ամէն խորհուրդներ բացատրուած պիտի ըլլային: Բայց Յովհաննէս Առաքեալ տեղ մը կը գրէ իր առաջին նամակին մէջ. «Մէկը երբեք զԱստուած տեսած չէ (1):» Որքան ատեն չեմ տեսած զինքը, ամէն բան տարակոյսի տակ պիտի մնայ ինծի, ոչ մէկ բանի պիտի ուզէի հաւատալ. ինծի համար պէտք է ուղղակի զինքը տեսնել, պէտք է որ ան ուղղակի ինծի խօսի, յայնժամ պիտի ճանչցած ըլլայի զինքը:

Իսրայէլացիները անգամ մը ըսին Ահարոնի. «Մեզի Աստուածներ շինէ, որ մեր առջեւէն երթան (2):» Եւ Եսայի մարգարէն ալ կը գրէր. «Երանի՜ թէ երկինքը ճեղքելով վար իջնէիր (3):» Կը կարծենք որ մեր միտքը պիտի ըմբռնէր ամէն բաներու «ինչու»ն և «ինչպէս»ը, երբ զգայարանաց տեսանելի և շօշափելի յայտնութիւն մը ըլլար: Մենք կը խորհինք որ եթէ Աստուած հայր մըն է, եթէ կեանքը նպատակ մը ունի, եթէ աշխարհը կը կառավարուի ամենակարող էակէ մը, ինչո՞ւ չտեսնէինք այդ էակը,

(1) Ա. Յովհ. Դ. 12:
(2) Ելից ԼԲ. 1:
(3) Եսայ. ԿԴ. 1:

եթէ Աստուած մը գոյութիւն ունի, ինչո՞ւ չտեսնէինք զինքը։

Պատասխանը Յիսուս կուտայ. «Ան որ զիս տեսաւ, Հայրը տեսաւ։»

Նկատի առէք որ Յիսուս, Փիլիպպոսի պահանջքին ի պատասխան, աստուածայայտնութեամբ մը չշլացուց իր աշակերտները կամ որ եւ է երկնային հրաշքով մը չգոհացուց զիրենք։ Աստուած չ'ուզեր որ իր յայտնութիւնը հրաշքներով ըլլայ, վասնզի հրաշքները որ եւ է բարոյական կամ կրօնական արժէք մը չունին. անոնք ո՛չ սրտին և ոչ ալ խղճին չեն կրնար խօսիլ։ Աստուած չ'ուզեր որ հրաշքներու ազդեցութեան ներքեւ հաւատանք իրեն. ան մեզի կատարեալ ազատութեան մէջ դրած է, և ոչ զոք կը բռնադատէ հաւատալու համար, բայց ան որ կը տեսնէ զՅիսուս Քրիստոս, տեսած կ'ըլլայ զԱստուած, այսինքն Աստուած կ'ուզէ յայտնուիլ մեզի Յիսուսի Քրիստոսի մէջ մարդկային կերպարանքով մը։

Աստուած յայտնուած է Յիսուսի Քրիստոսի մէջ։

Գիտեմ որ ոմանք տարօրինակ գտնեն հաստատական շեշտով արտայայտած այս խօսքս։ Եւ թերեւս ըսեն. «Տղայական բան է զԱստուած ներկայացնել մարդկային կերպարանքով և կատարելութիւններով։» Այսպէս ըսողները եթէ քիչ մը անդրադառնան իրենց ըսածին վրայ, պիտի համոզուին որ իրենց տեսութիւնը սխալ է.

վասնզի եթէ Աստուած կը յայտնուի մարդոց՝ պէտք է որ յայտնուի մատչելի կերպով։ Անիկա մեզի մատչելի կրնայ ըլլալ իր գործերովը։ Գործէն կրնայ դատուիլ գործաւորը։ Արդ՝ Աստուծոյ գործերուն ամենէն կատարեալներէն մին մարդն է։ Հետեւաբար, եթէ Աստուած կը յայտնուի, կրնայ յայտնուիլ, ի մէջ այլոց, մարդկութեան միջոցաւ։ Կատարեալ մարդու մը միջոցաւ կրնանք մենք զինքը ճանչնալ։ Յիսուս Քրիստոս կատարեալ մարդ մը եղած է. «Մարդը միացեալ Աստուծոյ, և Աստուած թափանցած ի մարդն,» ինչպէս ըսուած է։

Այո, Յիսուս մեզի յայտնեց զԱստուած, այնպէս որ կրնանք ըսել. «Ան որ զինքը տեսաւ, Հայրը տեսած եղաւ։» Եւ եթէ ինծի հարցուի թէ ի՞նչ կը խորհիմ Յիսուսի աստուածութեան մասին՝ պիտի պատասխանէի. ԱՍՏՈՒԱԾ ՄԵԶԻ ՅԻՍՈՒՍՈՎ ԵՐԵՒՑԱԾ Է. «Ան որ զինքը տեսաւ, Հայրը տեսած եղաւ։» Ասկէ աւելին կամ պակասը չեմ կրնար ըսել։

Վերադառնանք մեր բնաբանին։

Եւ նախ և առաջ Յիսուս կ'ըսէ. «Ան որ զիս տեսաւ»։ Ուրեմն պէտք է տեսնել զինքը, պէտք է դիտել, պէտք է ուշադիր զինքը քննել, և յետ այնու միայն կրնայ ըսուիլ. «Ան որ զինքը տեսաւ, Հայրը տեսած եղաւ։»

Երբեք ցաւ չէ՞ք զգացած 20 դարեր առաջ, իր ժամանակին, իրեն հետ ապրած չըլլալնուդ համար։ Ո՜հ, տեսած ըլլալ զինքը, մեր մէջէն ո՞վ չէ ունեցած այդ խորունկ և ուժգին բաղձանքը։ Մտովին փորձա՞ծ էք ձեր մտքին առջեւ պատկերացնել այն շրջանը ուր Յիսուս ապրեցաւ։ Թերեւս ձենէ ոմանք ուսումնասիրած են անոր ժամանակաշրջանը, այն ատենուան բարքերը և սովորութիւնները։ Փորձա՞ծ էք արդեօք զինքը լսել և տեսնել այնպէս՝ ինչպէս Նիկոդիմոս մը ուզեց մօտէն լսել զինքը գիշերանց իր մօտ գալով, կամ Զաքէոսի մը պէս՝ որ ծառի մը վրայ ելաւ տեսնելու համար թէ «ո՞վ է Յիսուսը», կամ Սամարացի կնոջ մը պէս որ անոր խօսեցաւ Յակոբայ ջրհորին մօտ։ Կը կարծէ՞ք որ եթէ ապրած ըլլայիք իր շրջանին, պիտի հետեւէիք իրեն, պիտի արտայայտուէիք ի նպաստ իրեն։ Չեմ կարծեր։

Գիտէ՞ք ի՛նչ բան ամենէն առաջ ուշադրութիւնս կը գրաւէ երբ կը կարդամ Աւետարանները։ Յիսուս իր ժամանակակիցներէն գրեթէ աննշմարելի անցած է։

Ստուգիւ տասներկուքները և քանի մը հոգիներ հետեւեցան իրեն։ Բայց ի՞նչ կրնար ըլլալ ատոնցմով։ Բաց աստի, գիտեցէք որ անոնք ալ վերջին պահուն զինքը լքեցին։ Փարիսեցիները և Դպիրները զինքը լսեցին, իրեն հետ վիճաբանեցան, բայց անոնք չկրցան ճշմարտապէս տեսնել զինքը և թափանցել անոր հոգւոյն խորը։

Անիկա իր վրայ գրաւիչ բան մը չունէր։ Նազովրեցի Յիսուսը, այդ հիւսնը, արտաքնապէս տարբերութիւն մը չունէր առաքեալներէն, այն աստիճան՝ որ Յուդա իր մատնութեան դերը կատարած պահուն՝ համբուրեց Տիրոջ ձեռքը, որպէսզի ճանչցնէ թէ խումբին մէջ ո՞րն է Քրիստոսը։ Անիկա դուրսէն արտակարգ առաւելութիւն մը չունէր իր վրայ։ Մարմնոյ աչքերով չէ կարելի ի յայտ բերել անոր ինքնութիւնը։ Հարկ է տեսնել զինքը հոգւոյ աչքերով։ Մենք հաւանականաբար տակաւին չենք փորձած կամ ջանք չենք տարած հոգւոյ աչքերով տեսնելու զինքը։

Սրբազան մատենագիր մը ըսած է. «Ո՜հ, երանի՛ թէ անիկա մեր հոգւոյն մէջ շողար»։ Յիսուս կը շողայ մեր հոգւոյն մէջ միայն այն ատեն, երբ մենք գիտենք տեսնել զինքը ներքին նայուածքով մը, և այդպիսի նայուածք մը մեզմէ ամենէն տկարը կամ ամենէն տըգէտն իսկ պիտի կրնար ունենալ։

Ո՛վ հաւատացեալներ, մօտենանք մեր Փրկչին և փորձենք զինքը տեսնել։ Խնդիրը շատ կարեւոր է և միանգամայն ամենէն ծանրը։ Ստուգիւ շատ դժուար է ինձ այս ծանր խնդրոյն շուրջ խօսիլ այս բեմէն, վասնզի վերջապէս խնդիրը կը կայանայ մեզի համար գիտնալ թէ ո՞վ է Յիսուս Քրիստոս։ Անիկա հարցերու հարցն է և ասկէ աւելի կարեւոր հարց մի՛ փնտռէք, և չէք կրնար գտնել։

Քրիստոսի կը մօտենամ և ի՛նչ կը տեսնեմ. ամէն բանէ առաջ կը տեսնեմ մարդ մը «ամէն կերպով մեզի նման, բայց առանց մեղքի (1):» Յիսուս Քրիստոսի մարդկութեան իրականութիւնը բացարձակ ստուգութիւն մըն է, և տարակոյսէ վեր է: Իր մարդկային բնութեան սրբութիւնը և կատարելութիւնը որոշ պարագայ մըն է, որուն վրայ երբեք չեմ տարակուսիր:

Արդ՝ այս մարդը իր մասին կարգ մը յայտարարութիւններ ըրաւ: Անկողմնակալ և անաչառ քննադատներու անունով կը յայտնեմ՝ թէ անոր իր անձի մասին ըրած յայտարարութիւնները բացարձակ վաւերական են: Ան ինքզինքը մասնայատուկ իմաստով մը ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՈՐԴԻ անուանեց. անիկա սա ուշագրաւ խօսքը ըրաւ. «Ամէն բան ինծի տրուեցաւ իմ Հօրմէս, ու մէկը չճանչնար Որդին, բայց եթէ Հայրը, և մէկը չճանչնար Հայրը, բայց եթէ Որդին(2):» Այս խօսքերը առնուած են Յիսուսի այն ճառերէն զոր Մատթէոս Աւետարանիչ խմբագրած է եբրայական լեզուաւ, այս ինքն Յիսուսի բերնէն ելած ամենաստոյգ և ամենավաւերական խօսքերն են՝ որոնք պահուած են մեզ: Ուրեմն Յիսուս՝ Աստուծոյ մասին ամենախորունկ

(1) Եբր. Բ. 17, Դ. 15:

(2) Մատթ. ԺԱ. 17:

ճանաչողութիւն մը կազմած ըլլալն է որ կը յայտնէ: Այս ճանաչողութիւնը իրեն համարձակութիւն տուաւ անուանելու զԱստուած իր Հայրը: Անիկա զգաց իրապէս թէ ինք անոր որդին է. իրմէ առաջ ոչ ոք չըկրցաւ ճանչնալ այնպէս՝ ինչպէս ինք ճանչցաւ զԱստուած: Անիկա այնպիսի խորունկ համոզմամբ զԱստուած անուանեց իր Հայրը, և իր անուանումի շեշտը այնպիսի նկարագիր մը ունի, որ միայն իրեն յատուկ է: Աւելին կայ, անիկա գերազանցօրէն կը հաւատայ թէ ինք Հօրը կողմէ աշխարհ ղրկուած Որդին է, և Հօրմէն ստացած է պաշտօն մը սորվեցնելու մարդոց, իր եղբայրներուն՝ թէ այլ եւս պէտք է կոչեն զԱստուած իրենց Հայրը, ըստ որում ներման արժանացած ըլլալով, կը նկատուին զաւակներ կամ որդիներ այն «Հօրը որ երկնքի մէջ է:»

Չենք գիտեր թէ Յիսուսի այս զօրեղ գիտակցութիւնը իր կեանքին ո՞ր պահուն էր որ լրումով, կատարելութիւնով և վճռականութեամբ յայտնուեցաւ և իրեն ըսել տուաւ թէ՝ ինք Աստուծոյ Որդին է: Բայց բան մը գիտենք որոշ. այն է թէ անիկա այդ գիտակցութիւնը ունեցաւ, և այդ իսկ եղաւ իր զօրութեան գաղտնիքը: Անիկա ըսաւ. «Ամէն բան ինծի տրուեցաւ իմ Հօրմէս (1):» Ուրեմն ինք Հօրը պատկերն է, այն Հօ-

(1) Մատթ. ԺԱ. 27:

րը որ «Մեծ է քան զինքը[1]։» Ինքն է որ զԱնիկա ներկայացուց երկրի վրայ, և ինքն է դարձեալ միակ միջնորդը Հօրը և մարդոց միջեւ, և կը բաւէ միանալ Անոր՝ միացած ըլլալու համար Աստուծոյ։ Ահա թէ ինչո՛ւ անիկա համարձակեցաւ յայտարարելու թէ սպասուած Մեսիան է, աշխարհի Դատաւորն է, մարդոց Փրկիչն է, թէ ինք իշխանութիւն ունի ներելու մեղքեր՝ զորս Աստուած միայն կրնայ ներել։ Այս ամէնը գիտնալէ վերջ պիտի կրնայինք գոչել. «Ան որ զինքը տեսաւ, զՀայրն տեսած եղաւ։»

Ահա թէ ի՛նչ կ'ուսուցանէ ինձ Աւետարանի ուսումնասիրութիւնը, ահա թէ Յիսուսի Քրիստոսի վաւերական պատմութենէն, այնքան պրպտումներէն և քննադատութիւններէն վերջ ի՛նչ կրնամ սորվիլ Աստուծոյ և իր մասին։

Բայց աւելին պիտի ուզէի ըսել. «Հայր» բառը ինքնին կը բնորոշէ Աստուծոյ կարեկցութիւնը, անոր գորովը, անսահման սէրը։ Բոլոր խորհրդանշանական անուններէն, որոնցմով զԱստուած կը ներկայացնենք և կ'անուանենք, ամենէն կատարեալը «Հայր» անունն է։ Յիսուս մեզ ցոյց կուտայ Հայրը, վասնզի մեզ կը ցուցնէ Աստուծոյ Սէրը։ Այս Սէրը հիմն իսկ է Աւետարանին. իր գոյութեան իրաւունքը ատոր մէջ կը

[1] Յովհ. ԺԴ. 28։

կայանայ։ «Աստուած սէր է[1]» կ'ըսէ Յովհաննէս Աւետարանիչ, և Աստուծոյ այս սէրն է, կը կրկնեմ, որ Յիսուս եկաւ մեզի յայտնելու։

Անիկա ամէն բանէ առաջ կրցաւ Աստուծոյ սէրը ցոյց տալ, վասնզի անոր հաւատաց, և հաւատաց անձնապէս։ Հօր սիրոյ մասին այս հաւատքը եղաւ իր զօրութիւնը, անիկա այդ սիրոյն հաւատաց հակառակ ամէն աննպաստ պայմաններու, հակառակ ամէն ձախողումներու, հակառակ ամէն տառապանքներու, հակառակ նոյն իսկ Գեթսեմանիի տագնապներուն և վերջապէս հակառակ նոյն իսկ Խաչին չարչարանքներուն։

Երկրորդ՝ Անիկա մեզի Աստուծոյ սէրը ցոյց տուաւ իր վարդապետութեամբ, Ան հաւաստեց և բացատրեց ամէն տեղ՝ թէ Աստուած հայր մըն է, որ կը ներէ որ եւ է մէկու մը որ գիտէ իր կարգին ներել այլոց. ահա միակ պահանջուած պայմանը ներման արժանանալու։ Իր առակներուն մէջ կը բաղդատէ զԱստուած հայրագութ թագաւորի մը որ բոլոր հպատակներուն պարտքերը կը շնորհէ, կը բաղդատէ վեհանձն հօր մը որ նոյնիսկ ընդ առաջ կը վազէ իր անառակ որդւոյն, իր բազուկներուն մէջ առնելով և ողջագուրելով զանիկա։

Վերջապէս Յիսուս իր կեանքովը ցոյց տուաւ մեզի Աստուծոյ սէրը. Ան սիրեց ինչպէս Աստուած

[1] Ա. Յովհ. Դ. 8 եւ 16։

միայն գիտէ սիրել. Ան ծառայեց՝ վասնզի սիրեց. Իր կեանքը կորսնցուց՝ փրկելու համար իր եղբայրները: Անիկա «մինչեւ մահուան հնազանդ եղաւ, մինչեւ խաչին մահուանը (1):» Ան որ գիտցաւ տեսնել զինքը իր խոնարհութեան և իր տառապանքներուն մէջ, այնպիսին տեսաւ Հայրը, վասնզի ան տեսաւ նոյն ինքն Աստուծոյ սէրը, տեսաւ զԱստուած:

Իբր ամենէն սրտագրաւ օրինակը պիտի ուզէի յիշել ձեզ Յիսուսը Խաչին վրայ: Չորրորդ Աւետարանիչը կ'ըսէ իր մասին. «Եւ ինչպէս Մովսէս անապատին մէջ օձը բարձրացուց, այնպէս պէտք է որ Որդին մարդոյ բարձրանայ: Որպէսզի ամէն ով որ անոր հաւատայ չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանքունենայ (2):» Ան որ կը նայի Անոր, այսինքն ան որ կը տեսնէ զնա Խաչին վրայ, կը տեսնէ Հայրը:

Բայց պէտք է գիտնալ զինքը տեսնել, նայիլ, և նայիլ ուշադրութեամբ, պէտք է գալ Գողգոթայի բարձունքին վրայ, պէտք է գալ հոն խոնարհութեամբ և զղջմամբ, և ըսել. Ո՛հ, ես եմ պատճառը քու խոցուելուդ (3), ո՛հ իմ մեղքերս են որ զքեզ բերին մինչեւ հոս:

(1) Փիլիպ. Բ. 8 :

(2) Յովհ. Գ. 14 :

(3) Յովհ. ԺԹ. 37, Զաք. ԺԲ. 10 :

Մարգարէ մը յայտարարած է որ «Բաղձալի որ և է տեսիլք մը չունէր անիկա (1):» Մարդ եթէ գիտցաւ անոր անբաղձալի տեսիլքին մէջ իսկ Աստուծոյ պատկերը տեսնել, յայնժամ իր կեանքին հանելուկը լուծած է. զի Աստուածայայտնութեան ականատես եղած է: Եթէ մարդ զՅիսուս խաչին վրայ տեսած ատեն գիտէ տեսնել հոն Աստուծոյ սէրը, ճշմարտութիւնը տեսած և իր անձին փրկութիւնը ապահոված կը նկատուի:

Աստուածաբանական և վարդապետական տեսութեանց մէջ կայ կէտ մը որ միշտ տարակոյսի մէջ թողած է զիս. Յիսուս Քրիստոսի մարդկային և Աստուածային բնութեանց խնդիրն է. Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ այս երկու բնութեանց խնդիրը. մէկ անձի մէջ երկու հակընդդէմ բնութիւններ իրարու քով կարելի՞ է երեւակայել: Անիկա պարագայ մըն է որ չեմ կրնար հասկնալ. բայց երբ կ'ըսուի թէ Աստուածայինը և մարդկայինը իրար թափանցած են, հասկնալի է ան. և երբ իրար կը թափանցեն, արդէն մի բնութիւն է որ կը կազմեն, և երբ ուզենք հոն մարդկային բնութիւնը տեսնել, պիտի տեսնենք նաեւ աստուածային բնութիւնը, և փոխադարձաբար: Ի՞նչքան ճիշդ է երբ Հայ Եկեղեցին կ'ըսէ. «Մի բնութիւն բանին մարմնացելոյ:»

(1) Եսայ. ԾԳ. 2 :

Ըստ իս, Յիսուսի Քրիստոսի մարդկային կատարելութեան մէջ է որ կրնամ տեսնել իր աստուածութիւնը. որքան Յիսուս մարդ է, նոյնքան և Աստուած է. որքան ինքզինքը կուտայ, կը նուիրէ, որքան անիկա կը տառապի ինծի պէս, նոյնքան աւելի կը տեսնեմ անոր մէջ Աստուածը, Հայրը, իր սիրոյն մէջ խոնարհող Հայրը, ինքզինքը զոհող Հայրը, Աստուած մը՝ որ ինքզինքը մարդ կ'ընէ փրկելու համար մեղանչող արարածը:

Եթէ կ'ընդունիք իմ բացատրութիւնս, պիտի չտարակուսիք երբեք Յիսուս Քրիստոսի աստուածութեան վրայ: Ես ոչ միայն չեմ տարակուսիր, այլ եւ կ'ըմբռնեմ, կը հասկնամ զայն այնպէս մը որ երբեք այլ եւս չեմ տարակուսիր: Գիտեմ ինչո՛ւ ոմանք կը տարակուսին. վասնզի գործածուած «Աստուածութիւն» բառը չէ բացատրուած բաւարար չափով: Էակ մը, միանգամայն մարդ և Աստուած, խորհա՞ծ էք. կարելի՞ է, ի՞նչ ըսել կ'ուզուի: Յիսուսի երկրաւոր կեանքին մէջ կը տեսնէք զինքը՝ որ մեզի նման մարդ է, որ կ'աղօթէ Աստուծոյ ամէն մարդոց նման, որ զԱստուած միայն կը նկատէ բարի, որ մեզի նման կը սոսկայ մահէն, և ամենէն վերջ դուք պիտի տարուէիք ըսելու.— բան մը չեմ հասկնար Յիսուսի աստուածութենէն:— Վասնզի կը փնտռէք սահմանում մը անոր աստուածութեան. արդ՝ այս սահմանումին համար բա-

ւեր պիտի չկարենաք գտնել, և ոչ միայն այժմ պիտի չկարենաք յաջողիլ, այլ որքան ատեն աշխարհի մէջ էք: Համոզուած եմ որ միայն իրողութիւններու հարկ է կապուիլ: Քիչ առաջ ձեզի յիշատակեցի Յիսուսի մէկ խօսքը. «Մէկը չճանչնար Որդին, բայց եթէ Հայրը:» Արդ՝ Աստուած միայն պիտի կարենար մեզի զանիկա ճանչցնել, և այն ալ չէ հաճած ճանչցնել:

Բայց պիտի չտարակուսիք բնաւ Յիսուս Քրիստոսի Աստուածութեան վրայ, եթէ զինքը դիտէք այնպէս՝ ինչպէս որ ապրած է, այսինքն եթէ դուք տեսնէք իր մէջ Աստուծոյ իսկ կատարելութիւնները, այսինքն անոր սրբութիւնը և սէրը: Արդ՝ այս սրբութիւնը և սէրը կը տեսնէք արդէն ամբողջ իր կեանքին մէջ, ի մասնաւորի Գեթսեմանիի և Խաչին վրայ: Դուք պիտի համոզուիք այդ Աստուածութեան իրականութեան, վասնզի պատմական իրողութիւն մըն է ան. բայց այդ իրողութիւնը պիտի չկարենաք բացատրել. միայն պիտի հաստատէք այդ իրողութիւնը և անիկա արդէն կը բաւէ: Այդ հաստատումէն վերջ պիտի զգաք անհուն ուրախութիւն մը. ուրախութիւն մը անշուշտ՝ աստուածութիւնը տեսած ըլլալնուդ համար:

Երբեմն կը տարակուսէի Յիսուսի աստուածութեան մասին, վասնզի կը ջանայի միշտ սահմանել և հասկնալ զայն. այն օրէն որ որոշեցի կապուիլ իրողութեանց և անձնական փորձառութեանցս, դադրեցայ տարակոյսէ

և հաճոյումս գոյացուցի. վասնզի ինչպէս գիտէք փորձուած, ապրուած, տեսնուած բաներն են որ կը տպաւորուին մեր մտքին մէջ. անկէ դուրս որեւէ բացատրութիւն, սահմանում չի տպաւորուիր մեր մտքին մէջ:

Այս բացատրութիւններէս վերջ, ձենէ ոմանք թերեւս ըսէին ինծի. — Տեսայ Յիսուս Քրիստոսը, բայց բոլոր անկեղծութեամբս խոստովանիմ որ չտեսայ իր մէջ Հայրը: — Անոր պիտի պատասխանէի. չէք գիտցեր զինքը գիտել, տեսնել, ինչպէս որ ինքը կը պահանջէ. պէտք է տեսնել զինքը հոգւոյ աչքերով: Դուք Փիլիպպոսի պէս գիտած և տեսած էք. ան տեսաւ Տէրը երեք տարիներ շարունակ, Անոր հետեւեցաւ իր պաշտօնին սկիզբէն մինչեւ վերջ, ներկայ եղաւ Անոր բոլոր գթութեան և գործերուն, բայց իրականին մէջ բան մը չտեսաւ. ատոր համար էր որ Տէրը զանիկա մեղադրեց ըսելով. «Այսչափ ժամանակ ձեզի հետ եմ և զիս չճանչցար:» Ձեզի ալ պիտի պատասխանէի. դուք չէք տեսած զինքը այնպէս՝ ինչպէս պէտք էր, ինչպէս ինքը կ'ուզէր: Գացէ՛ք, գտէ՛ք Յիսուսի ներկայացուցիչները, խոնարհները, աղքատները, հիւանդները, փոքրիկները, փորձեցէք զանոնք տեսնել, անոնց մօտենալ, և դուք մօտեցած պիտի ըլլաք Յիսուսի, մօտեցած պիտի ըլլաք Աստուծոյ և հաճոյուած պիտի ըսէք. «Ան որ տեսաւ զԱնիկա, տեսաւ Հայրը:»

Ի՞նչ է այն արգելքը որ դուք հակառակ Յիսուսը տեսնելնուդ, չէք տեսներ անոր մէջ Աստուածը: Մեղքն

է այն. պէտք է պարտութեան ենթարկել ձեր եսասիրութիւնը, ձեր հպարտութիւնը, պէտք է եւ կենալ «այն ամէն բաներէն որ երեւոյթն ունին չարին (1):» Ա՛հ, որքան ատեն ըլլաք ուղիղ, որքան ատեն ըլլաք մաքուր, որքան ատեն ըլլաք բարի, որքան ատեն ըլլաք արդար, որքան ատեն ըլլաք սուրբ, մէկ խօսքով՝ որքան ատեն ըլլաք Յիսուսի մօտ, այնքան աւելի մօտ ապրած պիտի ըլլաք Աստուծոյ: Ձեմ կարծեր որ քրիստոնէական կեանքի մէջ գոյութիւն ունեցած ըլլայ այնքան պայծառ իրողութիւն մը որքան այն, որ հաւատք ի Յիսուս Քրիստոս և հաւատք յԱստուած կ'ընթանան միշտ համերաշխ: Եթէ Քրիստոս մեր հաւատքի հորիզոնէն իջնայ, Աստուած ալ կ'իջնայ: Արդ, կ'ըսեմ ձեզի, որքան աւելի մօտենաք Որդւոյն, այնքան աւելի մօտեցած պիտի ըլլաք Հօրը, որքան աւելի յստակ տեսնէք զՈրդին, նոյնքան աւելի պայծառ պիտի տեսնէք Հայրը, և պիտի գոչէք համոզմամբ.

« ԶԱստուած տեսայ, ո՜վ իմ Փրկիչս, տեսայ, այո՛ տեսայ, վասնզի Քեզ տեսնողը զԱստուած տեսած կ'ըլլայ:»

(1) Ա. Թես. Ե. 22:

ՎԵՐԺ Դ. ՀԱՏՈՐԻ

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆԻ

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. — Ա. Հատոր. 308 էջնոց, գինն է՝ շիլին 2·6·

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. — Միայն Աստուած բարի: — Քրիստոսի ծնունդը: — Փորձութիւն ի սատանայէ: — Բարեգործութիւնը: — Ժամանակը: — Աղքատասիրութիւնը: — Ճշմարտութիւնը: — Տեառնընդառաջ: — Դուք տաճար էք Աստուծոյ: — Խնայողութիւն: — Պարտաճանաչութիւն: — Աղօթքի զօրութիւնը: — Աստուծոյ սէրը: — Սէր առ Աստուած և առ մարդիկ: — Յիսուսի փրկագործութիւնը: — Խոնարհութիւն: — Քաջարի Հովիւը: — Խաչելութիւն Քրիստոսի: — Յարութիւն Քրիստոսի: — Համբարձումն Քրիստոսի: — Հոգւոյ ճանաչում: — Խաչը կրել: — Վարագայ խաչ: — Այլակերպութիւն Քրիստոսի: — Երանեալ Ս. Մայրն:

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. — Բ. Հատոր, 315 էջնոց, գինն է՝ շիլին 2·6·

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. — Աստուծոյ աչքը: — Ծածկեալ Աստուածը: — Կրօնը և բարոյականը. — Եկեղեցին և պետութիւնը: — Հայ Եկեղեցին: — Սիրոյ գերազանցութիւնը: — Յարգանքը: — Գոհունակութիւնը: — Աստուծոյ ճամբաներուն գաղտնիքը: — Յիսուսի արդարարութիւնը: — Որոմը: — Խաչին քարոզութիւնը: — Յիսուսի յարութիւնը: — Որդին Աստուած: — Հպարտութիւնը և Խոնարհութիւնը: — Հացերու բազմացումը: — Խաղաղութիւնը: — Տիրամայրը:

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. — *Գ. Հատոր,* 354 *էջնոց, գինն է՝ շիլին* 2·6·

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.—*Երջանկութիւնը։—Ճշմարտութիւնը։— Կրկնակ նշանաբանը։ — Աղօթքը։ —Խմորոյ առակը։—Մատթէոսի Աւետարանը։— Ո՞ւր է Աստուած։ — Մի՛ դատէք։ — Տասը բորոտները։—Մարկոսի Աւետարանը։—Ղուկասու Աւետարանը։—Աշխատութիւնը։—Իմ Աստուածս։ —Սուրբ Սիրտը։ — Հանդիսաւոր հարցումը։— Լռութիւնը։ — Ողբացեալ Տիգրան Պաքրճեանի յիշատակին։ — Յովհաննու Աւետարանը։ — Աստուծոյ կամքը։— Աստուծոյ սէրը։*

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ — *Դ. Հատոր,* 380 *էջնոց, գինն է՝ շիլին* 3·6·

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. — *Հովիւը և Հօտը։ — Գիրը եւ հոգին։ — Սերմանիքը և հունձքը. — Միութիւնը և Եկեղեցին։ — Յաւիտենական կեանքը։— Հեղերը։— Քրիստոսի գալուստը։— Եկեղեցին և երգը։ — Աննշան սկիզբը։ — Փոթորկայոյզ գիշերը։— Ազգին մեծութիւնը։— Կարգապահութիւնը։— Պետրոսի Ա. Թուղթը։— Ազգաց ընկերակցութիւնը։ — Ներումը։ — Արդարութիւնը։ — Հովուական Թուղթերը։— Կորնթացւոց Ա. Թուղթը։—Յիսուսի խօսքերը։— Յիսուս Գեթսեմանիի մէջ։— Յիսուս Քրիստոսի Աստուածութիւնը։*

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ — *Ե. Հատոր,* 352 *էջնոց, գինն է՝ շիլին* 3·6·

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.—*Աղքատը և հարուստը։— Զոհողութիւնը։—Միամտութիւնը։—Տրտմութիւնը։ —Աստուածաշունչը։—Մի՛ սպանաներ։—Յոյսը։— Ո՞ւր է եղբայրդ։ — Երկրաշարժ բայց ոչ սրտաշարժ։— Թերահաւատութիւնը։— Ապաշխարութիւնը։— Հաւատքը։— Հանգիստի օրը։— Տէր Թագաւորեաց։—Մի՛ շնար։—Մի՛ ցանկանար։— Խորհուրդը։ — Մի՛ գողանար։ — Քրիստոսի ծնունդը։— Նոր քահանայութիւնը։— Արդարութիւնը և խաղաղութիւնը։—Զքօսանքը։*

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ—84 *էջնոց, (սպառած)*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. — *Նախաքրիստոնէական Մկրտութեանց պատմութիւնը։ — Նորահաւատներու մկրտութիւնը։— Յովհաննէս Մկրտչի մկրտութիւնը։ — Քրիստոնէական մկրտութեան պատմութիւնը։ — Մկրտութեան խորհուրդին հաստատութեան ժամանակը։ — Մկրտութեան բանաձեւը, ենթական, պաշտօնեայն, նիւթը, եղանակը և կանոններ։ — Քրիստոնէական մկրտութեան վարդապետութիւնը։*

ՉՈՐՍ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ. — *Բ. Տպագր. սրբագրեալ* 97 *էջնոց, գինն է՝ շիլին* 1·6·

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.—*Երեք խմբագիր Աւետարաններու հեղինակները։ — Իւրաքանչիւրին խմբագրութեան նպատակը, Թուականը։ — Արտաքին և ներքին վկայութիւններ Աւետարաններու ծագման և վաւերականութեան մասին։ —Երեք խմբագիր աւետարաններու իրարու հետ ունեցած աղերսը։ — Յովհաննու Աւետարանը։ Սոյն Աւետարանին խմբագրութեան հեղինակը։— Նպատակը և Թուականը։—Արտաքին և ներքին վկայութիւններ Աւետարանի ծագման և վաւերականութեան մասին։*

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Էջ

Ջոն Ցիշտակլի . . . . Ա.

Երկու Խօսք . . . . Գ.

Նամակ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք
Նարոյեան Արքեպիսկոպոսի . . Ե.

Նամակ Կ. Պոլսոյ Պատր. Տեղապահ
Ասլանեան Արքեպիսկոպոսի . Է.

Նամակ Վենետիկի Մխիթարեան
Հ. Արսէն Վրդ. Ղազիկեանի . Թ.

Նամակ Երուսաղէմի Կ. Պոլսոյ
Պատր.-Փոխ. Գազազեան Եպ.ի . Ժ.

Ա. Հոլիւը եւ Հօտը 13

Բ. Գիրը եւ Հոգին 35

Գ. Սերմանիքը եւ Հունձքը 55

Դ. Քրիստոնէական Միութիւն եւ Հայ Եկեղեցին 67

Ե. Ցետ Ժահու Կեանքը եւ իր Ապացոյցները . 85

Զ. Քրիստոսի Երկրորդ Գալուստը . . . 101

Է. Հեղերը 117

Ը. Եկեղեցին եւ Երգը 129

Թ. Փոքր Սկզբնաւորութիւնները 145

Ժ. Ազգին Մեծութիւնը 161

ԺԱ. Կարգապահութիւնը 177

ԳՐԱԴԱՐԱՆ Библиотека ՍՍՀ Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ԺԲ. Հայ Եկեղեցւոյ Փոթորկայոյզ Գիշերը . : 193
ԺԳ. Առաջին Ընտրական Թուղթ
Պետրոս Առաքեալի . . . 209
ԺԴ. Ազգաց Ընկերակցութիւնը 227
ԺԵ. Ներումը 245
ԺԶ. Պօղոս Առաքեալի Հովուական Թուղթը . . 263
ԺԷ. Արդարութիւնը 283
ԺԸ. Առ Կորնթացիս Ա. Թուղթ
Պօղոս Առաքեալի . . . 301
ԺԹ. Յիսուսի Խօսքերը 321
Ի. Յիսուս Գեթսեմանիի մէջ 343
ԻԱ. Յիսուս Քրիստոսի Աստուածութիւնը . . 361

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0158594

ՀԱՍՑԷ.—

THE RIGHT REV. LEON TOURIAN
ARMENIAN BISHOP OF MANCHESTER
229 UPPER BROOK ST.
MANCHESTER

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆԻ

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. Ա. Հատոր. — *308 էջնոց*
գինն է շիլին *3. 6.*

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. Բ. Հատոր. — *315 էջնոց*
գինն է շիլին *2. 6.*

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. Գ. Հատոր. — *354 էջնոց*
գինն է շիլին *2. 6.*

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. Դ. Հատոր. — *Բ. Տպագր.*
360 էջնոց *գինն է շիլին* *3. 6.*

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. Ե. Հատոր. — *356 էջնոց*
գինն է շիլին *2. 6.*

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. Զ. Հատոր. — *ընդ մամլով.*

ՁՈՐՍ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ. Բ. Տպագր. *97 էջնոց*
գինն է շիլին *1. 6.*

ՁԵՌԱՑ ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ.— (*Հայերէն-Անգլիերէն*).
գինն է շիլին *3. 6.*

ԳԻՆ՝ ՇԻԼԻՆ **3. 6.**